[illegible]

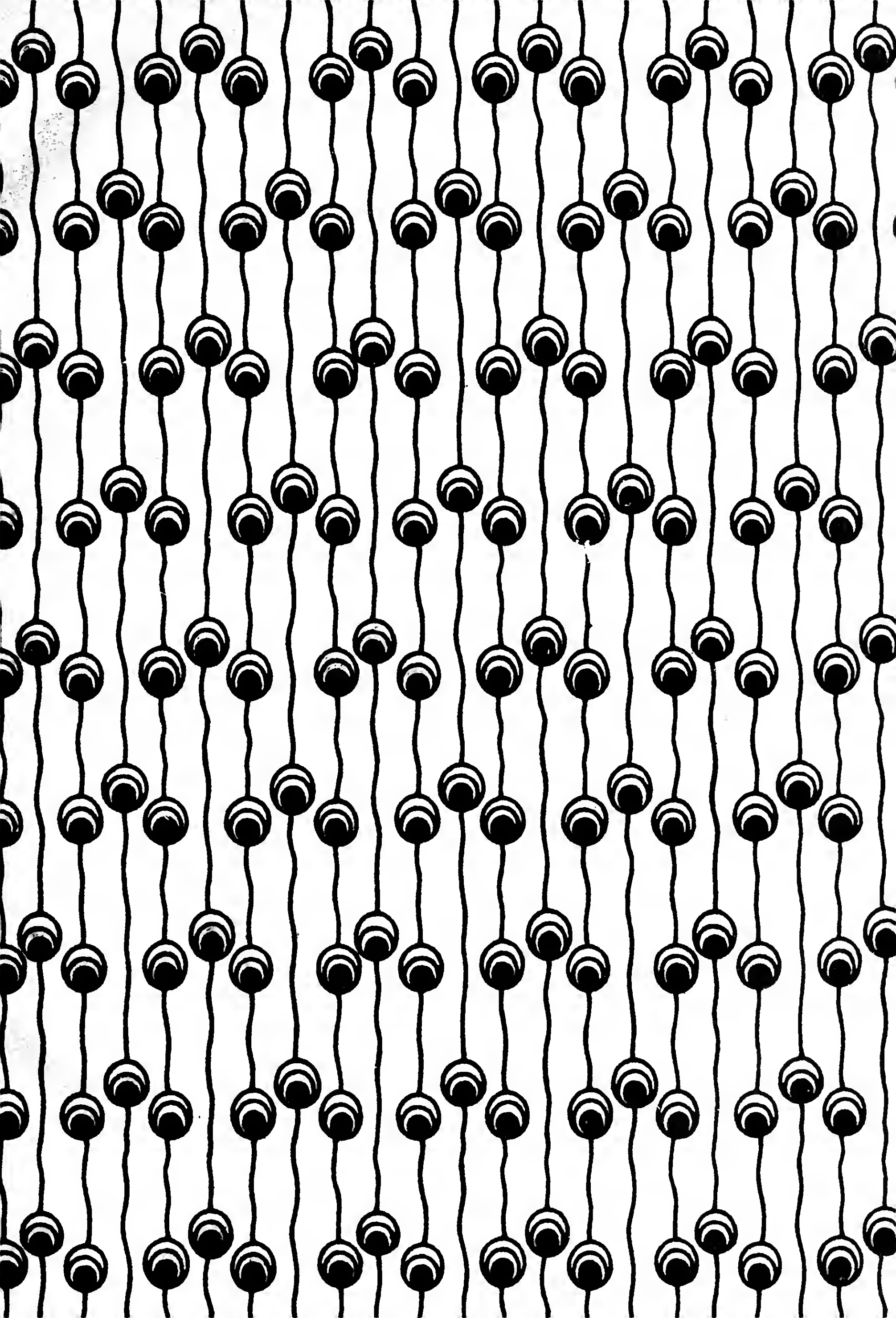
[illegible]

[illegible]

GODS

W. KIRCHNER
AMSTERDAM

DOOR

DR. A. KUYPER JR.

DIENAAR DES WOORDS TE VLISSINGEN.

AMSTERDAM

W. KIRCHNER

1907.

BOEK-, COURANT- EN STEENDRUKKERIJ G. J. THIEME, NIJMEGEN.

INHOUD.

HOOFDSTUK V. — DE NATUURLIJKE GODSKENNISSE.

HOOFDSTUK VI. — DE BIJZONDERE OPENBARING.

HOOFDSTUK VII. — HET BESTAAN GODS.

HOOFDSTUK VIII. — HET WEZEN GODS.

HOOFDSTUK IX. — DE NAMEN GODS.

Hoofdstuk X. — De deugden Gods.

Hoofdstuk XI. — De Heilige Drieëenheid.

Hoofdstuk XII.

EEN WOORD VOORAF.

Van wijlen Ds. H. E. GRAVEMEIJER, den bekenden Gereformeerden predikant uit de vorige eeuw, bezitten wij het te recht vermaarde „*Leesboek over de Gereformeerde Geloofsleer*". In vroeger dagen, toen de kennis der aloude Gereformeerde waarheid zeer schaars gevonden werd, omdat de getrouwen in den lande weinigen in aantal waren, het ongeloof driest den kop opstak, en allerlei valsche leering niet slechts met kwistige hand verspreid, maar ook gretig werd ontvangen en aangenomen, bewees het Leesboek van GRAVEMEIJER onschatbare diensten, en werd het hoogelijk gewaardeerd. Nòg is het een boek van groote waarde, dat niet uit de hand gelegd wordt, dan na den geest verrijkt en het hart verkwikt te hebben.

Aan het eind der vorige, en in het begin van deze eeuw werd echter in ons vaderland, door de goede gunste onzes Gods over ons, een heerlijke ontwaking en krachtvolle opbloei van de schoone Gereformeerde Theologie aanschouwd, tot blijdschap van allen, die een heilige vermaking hebben in het „wel saamgevoegde" van Sion, en het werk van

den Oppersten Kunstenaar en Bouwmeester aanbiddend begroeten.

God de Heere verwekte in ons midden twee mannen, de Hoogleeraren Dr. H. BAVINCK en Dr. A. KUYPER, die Hij aan Zijn volk en aan Zijn kerk gaf, die Hij toerustte met geniale gaven en schitterende talenten, die Hij bekwaamde en bekrachtigde om de aloude Gereformeerde waarheid uit de schuilhoeken der vergetelheid te voorschijn te brengen, helder en klaar in de hedendaagsche taal uiteen te zetten, haar te ontwikkelen tot op de hoogte van onzen tijd, en haar tot een zegen te doen zijn voor het verre nageslacht.

Waar het genoemde Leesboek van GRAVEMEIJER geschreven werd vóór dat de Hoogleeraren BAVINCK en KUYPER hun dogmatischen arbeid hadden verricht, is daarin ook geen profijt kunnen getrokken worden van het zooveel meerdere licht dat nu ontstoken is.

Mij werd in het harte gegeven een poging te wagen om voor het belangstellend en meelevend deel van ons volk een eenvoudig Leesboek te schrijven over een zeer gewichtig deel der Gereformeerde waarheid, n.l. over de kennisse Gods, waarin de *academische* studiën van de beide Calvinistische Dogmatici op *populaire* wijze worden behandeld. Dat aan zoodanigen arbeid vele moeilijkheden verbonden zijn, weet een ieder, die de eigenaardige beweging van de University-extension gadesloeg, of er aan deelnam. Evenwel, onoverkomelijk zijn ze niet.

Helaas, dat in dit boek niet verwezen kan worden naar de Dogmatiek van Dr. A. KUYPER, overmits deze wel als College-dictaat in het bezit zijner leerlingen is, maar nimmer

publiekelijk verkrijgbaar is gesteld geworden. Zij daarom hier expresselijk vermeld, dat zeer veel van wat in dit boek gevonden wordt, aan die onuitgegeven Dogmatiek is ontleend. Gelukkig, dat het standaardwerk van Dr. BAVINCK, zijn Gereformeerde Dogmatiek, volledig uitgewerkt, reeds nu bezig is in *herdruk* te verschijnen.

Erlange dit boek „*Van de Kennisse Gods*" niet het levenslicht, zonder dat vooraf èn Dr. BAVINCK èn Dr. KUYPER openlijk dank gezegd zij voor wat zij als Hoogleeraren in hun belangrijke dogmatische studiën ten bate van de Gereformeerde Wetenschap hebben gepraesteerd. Moge dit boek dienstbaar zijn om in breeder kring te verspreiden wat, vanwege den geleerden vorm, nu slechts bezit van enkelen kan zijn, maar, door populaire behandeling, gemeengoed kan worden van allen, die waarachtig belangstellen in de kennisse Gods, in de eere van Zijn heiligen Naam.

Gode mijn dank, dat Hij, te midden van drukke bezigheden, mij tijd, lust en kracht gaf, dezen arbeid te voltooien. Ruste er des Heeren zegen op!

DE SCHRIJVER.

VLISSINGEN, April 1907.

INLEIDING.

I.

DE HEERLIJKHEID DER KENNISSE GODS.

Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den eenigen en waarachtigen God, en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt. JOH. 17 : 3.

„De mensch gaat naar zijn eeuwig huis", zoo klinkt met somberen toon het woord van den Prediker, „en de rouwklagers zullen in de straat omgaan."

Die bange werkelijkheid wordt door heel het menschdom gevoeld; de gedachte aan de ontzaglijke eeuwigheid komt met macht aan op ieder, die van het leven ernst maakt. Het dier gaat dood, maar de mensch sterft, want de adem van het beest vaart nederwaarts in de aarde, zijn lichaam vergaat tot stof, en het is niet meer; doch de adem des menschen vaart opwaarts naar boven (Pred. 3 : 21).

De mensch weet, dat niets zekerder is dan de dood, dat wat wijke of voorbijga, de dood niet, dat de nooit verwonnen dood ieder sterveling, ook den sterksten held en den machtigste der aarde, eenmaal wegrukken zal uit het land der levenden. En hij weet het, hij gevoelt het met het onuitroeibaar besef, door den Almachtige zelf diep in het hart van elk menschenkind geprent, dat het met het ingaan in den dood niet

„uit" of „gedaan" is, dat er een leven is na dit leven, en dat aan de overzijde des grafs een nimmer eindigende eeuwigheid hem wacht.

De mensch nu, door de gedachte aan die eeuwigheid in de ziel gegrepen, vraagt zich angstig af, of er ook een mogelijkheid is om in die onbekende gewesten het geluk te vinden, waar ieders hart naar dorst. De vrees, een vertoornden God te ontmoeten, en door den dood in te gaan in den eeuwigen dood, is ondraaglijk, de hoop van een eeuwig leven en de gelukzaligheid te verwerven, steunt hem in zijn stervensure, en maakt hem het afscheid van deze aarde lichter.

Vandaar dan ook, dat bij alle volkeren, waar nog niet het algemeen-menschelijk leven in stofvergoding en verdierlijking wegzonk, er een vragen is naar God, naar de goden, naar de machten des hemels en der aarde. Een zoeken naar eene geestelijke, eene hoogere wereld dan die, welke met de oogen gezien en met de handen getast wordt; een pogen om den Onbekenden God te eeren en te dienen, Hem welgevallig te zijn en gunstig voor zich te stemmen, om eenmaal in een hiernamaals het loon te vinden weggelegd.

Van de oudste tijden af blijkt uit de geschiedenis der volkeren, dat men aan goden geloofde, en met goden rekening hield; men sprak van bosch- en berggoden, van goden der hoogten en der laagten (1 Kon. 20 : 23), het gouden kalf van Israël wees heen naar den stierendienst van Egypte, men eerde Bel en Nebo, Dagon en Astaroth. Monsterachtige afgoden waren het somwijlen: een Baäl, wien jongelingen en jongedochters zochten te dienen, door in zijn tempel de eere der maagdelijkheid prijs te geven, een Moloch, den afgrijselijken god, in wiens koperen vangarmen ouders het dierbaarste dat zij bezaten, hunne kinderen, ten offer brachten.

Athene was, naar Paulus' reisverhaal, „alleszins gelijk als godsdienstiger"; daar waren vele heiligdommen voor allerlei goden, en men had, om toch jegens geen enkelen god in eerbetoon te kort te schieten, zelfs een altaar opgericht voor den *Onbekenden God*, die, alhoewel niet gekend, toch gediend werd (Hand. 17). „Groot was de Diana der Efezeren, aan wie gansch Azië godsdienst bewees" (Hand. 19 : 27). De Mohammedaan gelooft in Allah en in Mohammed, zijn Profeet. De Boeddhist gelooft, dat Boeddha, zijn god, hem den weg wees naar het zalig Nirwana. En waar in de laatste jaren een ongedacht licht opging over de vroege historie van Babylon en Ninevé, en de steenen een wonderbaar getuigenis geven uit lang vergeten tijden, daar treft het opnieuw, hoe, met de Oostersche koningen en grooten, ook de Aziatische godenwereld weer oprijst uit haar eeuwenoud graf, en het Assyrisch heldendicht met weemoed spreekt van een schemerig schimmenland aan gene zijde van de doodsrivier, waar de sombere goden der onderwereld heerschen, en „vanwaar niemand wederkeert".

Dit alles bewijst overvloedig, dat het algemeen menschelijk, natuurlijk, vanzelf sprekend is, naar God te vragen, de goden te dienen, bezorgd te zijn betreffende de eeuwige dingen. Slechts „de dwaas zegt in zijn hart: daar is geen God" (Ps. 14 : 1). Want „daar is geen spraak of oord, daar is geen volk bekend, dat, zelfs tot 's werelds end, der heem'len stem niet hoort" (Ps. 19 : 2 ber.).

Ontroerend is het, als wij bedenken, dat duizenden en millioenen met inspanning van alle krachten een God zoeken, maar toch nimmer het doel bereiken, dat zij zich daarmede hebben voorgesteld.

Niet die Allah vreest, niet die Boeddha eert, zal in de eeuwigheid het leven vinden. Niet die maar godsdienstig

is, zonder meer, mag in den dood een trouwen vriend begroeten, die hem een veilige gids is naar het eeuwige land, met bange vreeze verwacht.

Hier geldt het woord van Jezus Christus als den hoogsten Profeet en Leeraar: „Gaat in door de enge poort, want wijd is de poort en breed is de weg, die tot het verderf leidt, en velen zijn er, die door denzelven ingaan. Want de poort is eng, en de weg is nauw, die tot het leven leidt, en weinigen zijn er, die denzelven vinden." (Matth. 7 : 13, 14.)

De bedoeling van deze woorden, die spreken van een enge poort en van een nauwen weg, is duidelijk. Er volgt onmiddellijk op: „*Wacht u voor de valsche profeten.*" Op den breeden weg gaan niet slechts zij, wier deel in dit leven is, die dartelen bij koorn en most, en met God en godsdienst spotten. En op den nauwen weg wandelen niet alle „godsdienstige" lieden, die ernstig zijn en het goede willen, en van de wereld en haar ijdel vermaak een afkeer hebben. De bekende plaat, waarop wij den breeden weg zien afgebeeld als voerend langs drankhuizen en speelzalen, waarop een wufte menigte zich voortbeweegt en de losbandigheid haar hoogtij viert; den nauwen weg daarentegen als een pad, dat leidt langs tempels en bidkapellen, met eene „ernstige" schare, die daarop wandelt en zich met allerlei „godsdienstige verrichtingen" bezighoudt, geeft zulk een valsche voorstelling, en bevordert een zoo rampzaligen waan.

Bij de wijde poort staan de valsche profeten, wel in schaapskleederen getooid, maar van binnen zijn zij grijpende wolven. Bij de enge poort staat de ware Profeet, de éénige Profeet. *Hij is de Weg.*

Het vragen en zoeken naar een God, zonder meer, kan ons niet zalig maken. Biddend en ernstig moet onderzocht, of wij Hem zoeken waar Hij te vinden is, of wij door dien éénigen waren Profeet, Jezus Christus, ten leven willen ingaan. De gedachte is zoo aangrijpend ernstig: zoovelen

stierven weg met een ingebeelden hemel voor oogen, en ontwaakten op de plaats der eeuwige pijniging, dewijl zij bouwden, niet op een vaste rots, maar op den ijdelen zandgrond van het „verschijnsel van den godsdienst".

Dit zegt het menschelijk hart als zoodanig reeds: het leven is verbonden aan de kennis en den dienst van God. Maar wat niet geweten wordt van nature, wat expresselijk geopenbaard worden moest, is dit: dat het werkelijke leven verbonden is aan de kennis en den dienst van den *eenigen, waarachtigen God.*

Niet de kennis als zoodanig maakt zalig. Maar wel de *ware*, de *zuivere* kennis. Wie dit verstaat, vat de diepe beteekenis van het verheven woord van Jezus, uit diens hoogepriesterlijk gebed: „Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den eenigen, waarachtigen God, en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt." In die woorden ligt de saamvatting van heel ons betoog gegeven. Het is als het ware het kort begrip der Christelijke religie.

Vooreerst hebben wij er op te letten, dat de woorden „dit is het eeuwige leven", volgens de juiste opmerking der Kantteekenaren, beteekenen: „Dat is de weg en het middel om tot het eeuwige leven te komen." Het eeuwige leven is niet anders te verkrijgen en deelachtig te worden, dan door het éénige middel van de kennisse Gods. Het Nieuwe Testament sluit zich, zooals altijd, ook hier aan bij de profetische waarheid van het Oude Testament: *„door Zijne kennis* (d. w. z. door Hem te kennen, door middel van kennisse des HEEREN) zal Mijn Knecht, de Rechtvaardige, velen rechtvaardig maken." (Jesaja 53 : 11.)

In de tweede plaats dient er nu bijzonderlijk op gelet te worden, dat het leven der rechtvaardigen niet toegezegd wordt aan hen, die kennis hebben van het bestaan van een God, of van een godenwereld, en met eerbied ten opzichte van de eeuwige dingen leven. De poort is niet wijd, maar

eng, zóó eng, dat het voor de zaligheid der ziel aankomt op de kennis van den *eenigen, waarachtigen God*, van dien God, die alleen God is. Want de HEERE is alleen God, en de goden der volkeren zijn afgoden; er is geen God behalve Hij. Hij is niet slechts de éénige God, maar zeer bepaaldelijk de waarachtige God, „waarachtig” hier niet bedoeld in den zin van waarheid spreken, maar zoo te verstaan, dat God, die de eenige God is, ook de ware God, de wezenlijke God is, terwijl de goden der volkeren geen ware goden zijn, maar leugen en ijdelheid. Hij is de eenige, waarachtige God, bedoelt met klem en nadruk aan ieder te doen weten, dat Hij de alleen ware God is. Waar andere goden geëerd en gediend worden, daar wordt zoo snood als stout hun de eere toegebracht, die eeniglijk en alleen toekomt aan den eenigen, waarachtigen God. Het eeuwige leven is aan Zijn kennis verbonden.

En eindelijk wordt gewezen op de wijze, waarop het mogelijk is de het eeuwige leven gevende kennis van den eenigen, waarachtigen God te erlangen. Want de bedoeling van Joh. 17 : 3 is niet, te zeggen: ken èn God èn Christus, en dat doende zult ge het eeuwige leven beërven. Maar een zeer innige band, onlosmakelijk en onverbreekbaar, wordt hier gelegd tusschen de kennis van den eenig waren God en de verschijning en het optreden van Christus Jezus, door Hem gezonden. Het is Christus Jezus, als hoogste Profeet en Leeraar, die alleen de kennisse van den eenigen, waarachtigen God kan schenken. Het eeuwige leven is alleen verbonden aan die kennis, die van Christus ontvangen wordt. Het geheim van het eeuwige leven is, God te kennen in het aangezicht van Christus. God, door Christus geopenbaard en gekend, is de eenige en waarachtige God. Alle kennis, buiten Christus verkregen, leidt niet tot het doel, leidt er van af, voert op een doodelijken dwaalweg. Dit is het eeuwige leven, als het iemand gegeven wordt God te mogen kennen

zooals Hij geopenbaard is door Christus Jezus, die daartoe door den Vader in deze wereld is gezonden.

Als wij dit alles weten en door genade gelooven, en persoonlijk iets kennen van den drang der ziele, die perst om God te zoeken, zoo laat ons, opdat we Hem vinden mogen en bij Hem het eeuwige, zalige leven genieten, Hem zoeken bij de enge poort, op den nauwen weg, die gewisselijk ten leven leidt.

O, zij het nooit voor u een ijdel zoeken, dat de innerlijke onrust gestaag vermeerdert, dat de ziel vol angst en zorgen kwelt, haar doet wachten op den morgen, want, tenzij gij verbeidt de gulden stralen van de Zonne der gerechtigheid, zal die morgen nimmermeer voor u aanlichten. Waar blijven dan onze hoop en moed? Wij zouden vergaan in smart en rouw, bezwijken in bangen nood en bittere smart.

De goddeloozen hebben geen vrede. En wat zouden wij hebben, als wij den eenigen, waarachtigen God niet hadden? Wat zou ons oog, wat zou ons hart op aarde nevens Hem toch lusten? Dan is er *niets*, waarin wij kunnen rusten.

O, leer uw God zoeken daar, waar Hij zich openbaart, daar, waar Hij zekerlijk te vinden is. Leer uw God zoeken in het aangezicht van Christus. Die Heiland sprak van de ruste die *bij Hem* is te vinden voor de ziele. Wie Hem gezien heeft, die heeft den Vader gezien.

AUGUSTINUS riep smachtend uit: „Mijn hart is onrustig binnen in mij, totdat het ruste vindt bij U, o God!” Zalig is hij, die deze ruste vinden mag door de kennis van den eenigen, waarachtigen God in Christus Jezus, van Hem gezonden!

II.

MET MOND EN HART.

Want met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid, en met den mond belijdt men ter zaligheid.
ROM. 10 : 10.

Als de Gereformeerde Confessie handelt over de kennisse Gods, spreekt zij in haren soberen en schoonen aanhef uit, dat „mond en hart" in heilige harmonie behooren te zijn. Blijkbaar met terugslag op de bekende woorden van Rom. 10 : 10: „Met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid, en met den mond belijdt men ter zaligheid."

Twee zeer diepe gedachten liggen hierin uitgedrukt. Vooreerst, dat een Christen er niet mede tevreden mag zijn, met het hart te gelooven, zonder meer, maar dat hij ook met den mond moet belijden. Ten andere, dat hij in de belijdenis met den mond uiting heeft te geven aan wat waarlijk leeft in zijn hart.

Het is niet genoeg, als het bij een geloof des harten blijft, het is volstrekt noodzakelijk, dat eene belijdenis met den mond daarbij kome. Wel is waar zijn er te allen tijde lieden geweest, en zij zijn er ook nu nog, die, in de strikken eener *valsche* mystiek verward, dat wil zeggen, zoekend naar geestelijk leven buiten de Heilige Schrift om, meenen, dat het alleen en uitsluitend op een „geloof des harten" aankomt, en dat „belijdenis met den mond" te doen niet alleen onnoodig is, doch slechts strekt tot veruitwendiging van den godsdienst. Doch wij, Gereformeerden, vragen steeds en allereerst naar den eisch van Gods Woord, en dat Woord beslist voor ons ook hier. De Heere Jezus zeide (Matth. 10 : 32): „Een iegelijk, die Mij belijden zal voor

de menschen, dien zal Ik ook belijden voor Mijnen Vader, die in de hemelen is." Met groote stelligheid wordt hier dus op het *belijden* van den naam des HEEREN aangedrongen. En in Luk. 9 : 26 lezen wij het woord dat gelden kan als tegenhanger: „Zoo wie zich Mijns en Mijner woorden zal geschaamd hebben, diens zal de Zoon des menschen zich schamen, wanneer Hij komen zal in Zijne heerlijkheid."

Hierbij nu moet men niet vergeten, wat trouwens ook als vanzelve spreekt, dat de wijze tijd, plaats en gelegenheid kent, ook voor het belijden. Wanneer wij met een dwaas en ijdel spotter te doen hebben, wiens antwoord bestaan zou in een tergend hoongelach, daar geldt voorzeker de regel van Spreuken 23 : 9: „Spreek niet voor het oor van een zot, want hij zou het verstand uwer woorden verachten." Ten opzichte van de goddeloozen en verkeerden van hart, die de heiligheden des HEEREN slechts door het slijk sleuren en met voeten treden zouden, luidde het woord van den Heiland: „Geeft het heilige den honden niet, noch werpt uwe paarlen voor de zwijnen, opdat zij niet te eeniger tijd dezelve met hunne voeten vertreden en, zich omkeerende, u verscheuren." (Matth. 7 : 6.)

Doch dit neemt nooit weg, dat er zeer zeker ook een tijd is om wèl te spreken, om te belijden en te getuigen, al is het, dat dit belijden menigmaal de betooning van grooten geloofsmoed vergt. „Want ik schaam mij des Evangelies van Christus niet," roept Paulus uit (Rom. 1 : 16), waar hij weet, dat het Evangelie een kracht God is, tot zaligheid een iegelijk, die gelooft. Zwijgen is slechts dan eisch en roeping, waar metterdaad d o o r d a t z w ij g e n de eere Gods wordt bevorderd. Waar mystiek zelfbehagen, menschenvrees of valsche schaamte oorzaak er van zijn, daar geldt Jezus' ernstig woord: „Maar zoo wie Mij verloochend zal hebben voor de menschen, dien zal Ik ook verloochenen voor Mijnen Vader, die in de hemelen is." (Matth. 10 : 33.)

De eere van Christus zelve stelt dien eisch. dewijl God Hem uitermate verhoogd heeft, Hem eenen naam gegeven heeft welke is boven allen naam, opdat: *„alle tong zou belijden*, dat Jezus Christus de Heere zij, tot heerlijkheid Gods, des Vaders." (Filipp. 2 : 11.) En daarbij ontga het onze aandacht niet, hoe hier met name *de tong* genoemd wordt, als zijnde het instrument, daarvoor dienstbaar. Die lichamelijke tong is in Jakobus 3 het onderwerp van eene ernstige bespreking. Zij is een klein lid, en roemt nochtans groote dingen. Door haar loven wij God en den Vader, door haar vervloeken wij de menschen, die naar de gelijkenis van God gemaakt zijn (vs. 9).

Zouden wij deze zaak, namelijk het noodzakelijke van het belijden ook met den mond, nog dieper willen opvatten, dan zouden wij hebben stil te staan bij het eenvoudige en toch zoo veelzeggende woord, waarmede de Heilige Schrift aanvangt: „In den beginne schiep God *den hemel èn de aarde*." Uit deze woorden volgt toch rechtstreeks, dat alle overgeestelijkheid, die uitsluitend met den hemel en het geestelijke rekent, en de aarde met het lichamelijke veracht, niet overeenkomstig het heilig Woord van God, en dies ook niet goed te keuren is. Het getuigt dan ook van geestelijke fijnheid, dat de Heidelbergsche Catechismus op zoo schoone wijze inzet met er op te wijzen, dat onze eenige troost, beide in het leven en sterven, daarin gelegen is, dat wij met *lichaam en ziel* beide het eigendom van den getrouwen Zaligmaker mogen zijn, en wie de diepe waarheid dezer woorden gevoelt, zal ook rijken troost putten uit het heerlijke geloofsartikel van de wederopstanding des vleesches. Als *menschen* zijn wij geschapen, en wij leven op eene *aarde*; dit leidt er toe, dat wij niet slechts met het hart hebben te gelooven, maar ook met den mond moeten belijden. Het strekt tot heerlijkheid Gods, des Vaders, als Zijn Zoon met de tong wordt beleden. Christus belooft een ge-

nadeloon aan die Hem belijden. En de Apostel vermaant (I Cor. 6 : 20): „Gij zijt duur gekocht, zoo verheerlijkt dan God in uw lichaam en in uwen geest, welke Godes zijn."

De tweede gedachte, in het tekstwoord, dat wij bespreken, vervat, is de zeer ernstige waarheid, dat hetgeen met den mond wordt beleden, uiting moet zijn van een oprecht geloof des harten.

Weinige zonden zijn er, waartegen de Heilige Schrift zoo rusteloos waarschuwt, als tegen die van het doodelijk hypocritisme, bladzijde aan bladzijde schildert haar schrikkelijk gevaar. Telkens weer gaat het bestraffend woord der Godsgezanten uit tot de huichelaren, de geveinsden, de mondbelijders, die daar roepen: „Des HEEREN tempel, des HEEREN tempel, des HEEREN tempel zijn wij" — terwijl hun hart zich van den HEERE verre houdt — en roepen de profeten het dien sprekers van schoone woorden toe: Uwe schoone woorden zullen u niet baten, uw lippenwerk zal u niet kunnen redden. God, de HEERE, ziet het harte aan. „Daarom, dat dit volk tot Mij nadert met zijnen mond, en zij Mij met hunne lippen eeren, doch hun hart verre van Mij doen." (Jes. 29 : 13.) En Jezus, de hoogste Profeet, Hij heeft in de dagen Zijner omwandeling getoornd, met vlijmende scherpte, met heilige verontwaardiging en Goddelijke kracht, tegen de geveinsden met hun schijnschoon gelaat, en hun mom van gehuichelden godsdienst, met hunne bedrieglijke lippen, en hun boos en afkeerig hart. Met Zijn indrukwekkend: „Wee u, gij Schriftgeleerden en Farizeën, gij *geveinsden!*" rukt Hij hun dat leugenachtig masker af en ontbloot hun innerlijk wezen, hun hard en onbekeerd hart: „Gij zijt den witgepleisterden graven gelijk, die van buiten wel schoon schijnen, maar van binnen zijn zij vol doodsbeenderen en alle onreinigheid."

(Matth. 23 : 27.) En van geheel het volk van Zijne dagen moet Hij het getuigen: „Dit volk genaakt Mij met hunnen mond, maar hun hart houdt zich verre van Mij." (Matth. 15 : 8.)

De zetel van het geloof is altijd het hart: met het hart gelooft men ter rechtvaardigheid. En dat ware geloof heeft een innerlijken levensdrang naar buiten, om zich te uiten en te openbaren. „Ik heb geloofd, daarom sprak ik." (Ps. 116 : 10.) „Ik heb geloofd, daarom heb ik gesproken; zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook." (II Cor. 4 : 13.)

Tegenover den valsch-mystieke dus, die acht met het geloof in zijn hart te kunnen volstaan en het doen van belijdenis voor niet noodig houdt, staat de hypocriet, de geveinsde belijder, die zegt wat hij niet meent, die belijdt wat hij niet gelooft in zijn binnenste.

In vroeger dagen gebruikte men hiervoor een beeld, dat te eigenaardig is om aan de vergetelheid te worden prijsgegeven, en dat wij daarom hier in herinnering brengen, namelijk dat van *de valsche klok.* Men zeide: een goede klok moet tweeërlei doen, vooreerst het uur aanwijzen op de wijzerplaat, maar ook slaan het juiste aantal uren, dat zij aanwijst. Als nu de klok van slag is, dan liegt zij, dan doet zij iets anders hooren dan het uur dat door het werk wordt aangewezen. Zoo ook is het met den hypocriet. Hij spreekt iets uit, hij belijdt iets. Hij doet echter iets anders hooren dan het uurwerk van zijn hart aanwijst. Evenals van de valsche klok, zou men ook van den hypocriet kunnen zeggen, hij slaat anders dan hij staat. Hier is de geestelijke leugen.

Het geloof nu zetelt in het hart; met het hart gelooft men, naar stellig uitwijzen der Heilige Schrift. Naar het geloof des harten zal God eenmaal voor alle eeuwigheid oordeelen. Een ware belijdenis komt voort uit een oprecht geloovig harte.

Doch alleenlijk over de belijdenis met den mond kan

door de menschen geoordeeld worden, en uitgemaakt of die al dan niet zuiver, of die conform den Woorde Gods is, of in strijd er mede. De vraag of er oprecht geloof des harten aanwezig is, kan en mag ten opzichte van zijn evenmensch door een nietig menschenkind niet worden beantwoord. God, en Hij alleen, is de Kenner aller harten, de Beoordeelaar aller gedachten. „Gij kent mij, Gij doorgrondt mijn daân, Gij weet mijn zitten en mijn staan." — En de mensch, die in den waan verkeert zich toch dat oordeel te kunnen aanmatigen, ondervindt telkens weer de aangrijpende waarheid van het woord van Jeremia 17 : 9: „Arglistig is het hart, meer dan eenig ding, ja doodelijk is het, wie zal het kennen?" hetwelk voorwaar hoofdzakelijk doelt op de arglistigheid van het hart in geestelijke zaken, waarom er onmiddellijk op volgt: „Ik, de HEERE, doorgrond het hart en proef de nieren."

De Spreukendichter zegt over het onderling beoordeelen der menschen van elkanders hart dit merkwaardige woord (Spr. 27 : 19): „Gelijk in het water het aangezicht is tegen het aangezicht, alzoo is des menschen hart tegen den mensch." Deze eigenaardige beeldspraak wordt door de Kantteekenaars aldus vertolkt: „Gelijk de gedaante van een mensch, die in het water ziet, zich daarin *eenigszins* vertoont, doch niet *volkomenlijk*, alzoo maakt het hart des menschen zich anderen wel *ten deele* kenbaar door zijn woorden, gebaren en werken, *doch niet alzoo, dat men zekerlijk daarnaar kan oordeelen.*" De heilige apostel Paulus vermaant ook, zich, wat betreft het hart van een ander, van oordeelen te onthouden, omdat elk mensch alleen zich zelf kan kennen, bijaldien hij het tot zelfkennis brengt, de moeilijkste kennis, die te verkrijgen is! Wij lezen I Cor. 2 : 11: „Want wie van de menschen weet hetgeen des menschen is, dan de geest des menschen, die in hem is?"

Maar hoe volkomen waar dit alles ook is, het is niet

minder waar, dat hart en mond niet te scheiden zijn, en dat, wat leeft in het hart, door den mond tot uiting moet komen, en doorgaans ook komt. Bij den Heiland zelven, die de Leidsman des geloofs is, wordt dat gevonden: „Zie, *Mijne lippen bedwing Ik niet*, HEERE, Gij weet het." (Psalm 40 : 10.) Met den mensch, zoo den goeden als den boozen, is het niet anders gelegen: „De goede mensch brengt het goede voort uit den goeden schat zijns harten; en de kwade mensch brengt het kwade voort uit den kwaden schat zijns harten: *want uit den overvloed des harten spreekt zijn mond.*" (Luk. 6 : 45.)

Zalig en heilig is hij, die het ware geloof in zijn hart bezit, en met den mond belijdenis mag doen van den eenigen, waarachtigen God!

DE ONBEGRIJPELIJKHEID GODS.

I.

DE ONBEGRIJPELIJKHEID GODS.

Zie, God is groot, en wij begrijpen het niet. JOB 36 : 26.

Het eeuwige leven is toegezegd aan allen, die den eenigen, waarachtigen God kennen in het aangezicht van Christus Jezus. De poort is eng, en de weg is nauw, die ten leven leidt, en de valsche profeten, die staan bij de wijde poort, voeren de arme zielen, die wanen den Onbekenden God te dienen, tot een haastig en wis verderf. De hoogste Profeet en Leeraar openbaart volkomenlijk den verborgen raad en wille Gods van onze verlossing. Dit alles hebben wij overdacht, en tevens, dat men deze dingen met het hart moet gelooven ter rechtvaardigheid, en met den mond belijden ter zaligheid.

Thans rijst de vraag, òf het mogelijk, en hòe het mogelijk is, die kennisse Gods, waaraan het eeuwige leven verbonden is, te verkrijgen. Is het zoo gemakkelijk, die poorte te vinden? Of schijnt niet de toegang tot dien weg voor ons oog schier ontoegankelijk toegemuurd, en vraagt men zich met bekommering af: „Wie kan dan zalig worden?" En deze vraag komt met te meer klem op ons aan, waar

God eenerzijds in Zijn Woord stelliglijk eischt, dat al wie het eeuwige leven zal verwerven, Hem, den eenigen en waarachtigen God, moet *kennen*, en anderzijds dat Woord op onderscheidene plaatsen zoo nadrukkelijk zegt, dat het ondoenlijk is, kennisse Gods te verkrijgen, dat God onbegrijpelijk is: Hij is groot, en wij begrijpen het niet.

Handelen wij in dit artikel over wat de Gereformeerde Kerk in hare Confessie, Art. I, noemt: *de onbegrijpelijkheid Gods.* Doch wijzen wij vooraf als terloops er op, dat het woord *onbegrijpelijk* onderscheidenlijk gebruikt wordt in Art. I der Confessie en in vraag 48 van den Heidelbergschen Catechismus. Gelijk men weet, las men vroeger in Zondag 18 van den Heidelbergschen Catechismus: „mitsdien de Godheid onbegrijpelijk en overal tegenwoordig is," en tegenwoordig: „mitsdien de Godheid door niets kan ingesloten worden." De hoogleeraar RUTGERS teekent in een noot daar ter plaatse aan, dat het woord „onbegrijpelijk" in de Confessie beteekent: „ondoorgrondelijk" of door geen menschenverstand te begrijpen, maar in den Catechismus: „niet vatbaar om binnen perken begrepen of besloten te worden."

Zij ter afsnijding van alle misverstand hier gezegd, dat wij in dit artikel wenschen te handelen over de onbegrijpelijkheid Gods, niet zooals die door den Catechismus, maar zooals die door de Confessie aangeduid wordt.

God is onbegrijpelijk — dat beteekent: God is ondoorgrondelijk, door geen menschenverstand te begrijpen. Onze Godgeleerden plegen, bij de nadere ontwikkeling dezer gedachte, dat God onbegrijpelijk is voor het menschelijk verstand, veelal te wijzen op eene bekende geschiedenis der Oudheid. Men vroeg aan den wijsgeer SIMONIDES: Wie en wat is God? Hij vroeg eenige dagen van beraad om na te denken over het te geven antwoord. Toen de bepaalde tijd verstreken was, vroeg hij eenig uitstel, en daarna telkens weer uitstel, om na te denken over het

juiste antwoord. Ten laatste gaf de wijsgeer het op, en zeide: „Ik kan niet zeggen wat God *wel* is, alleen wat Hij *niet* is."

Het is een waarheid die als axioma geldt, dat het eindige nooit het oneindige kan bevatten. Het is voor den mensch niet doenlijk, den Oneindige en Eeuwige met het beperkte, nietige verstand te omvatten, te begrijpen. Een onzer Godgeleerden, MARESIUS, drukt het op bevattelijke en kernachtige wijze aldus uit: „Indien wij menschen een beeld van den eeuwigen God zouden maken, het zoude zijn als een teekening van de schitterende zon, gemaakt met zwart houtskool."

De leer van de onbegrijpelijkheid Gods is alleszins schriftuurlijk. Gods Woord stelt deze gedachte voortdurend als het ware op den voorgrond, opdat wij toch gewaarschuwd zouden worden, van de hemelsche Majesteit niet aardsch en gering te denken, en van ons zelven, ook ten opzichte van onze verstandelijke vermogens, geen te hoogen dunk te hebben, maar ootmoedig en nederig te zijn.

Het zijn eenerzijds de Intellectualisten en Rationalisten, de mannen eener valsche Scholastiek geweest, hoogmoedige en opgeblazen lieden, die voor de Rede een troon hadden opgericht en van het verstand hun afgod maakten, welke in hun verwaten waan gemeend hebben, het peillood van hun eindig menschelijk denken tot op de diepste diepten van het volheerlijk eeuwig Wezen te kunnen doen dalen, en de geheimenissen van den Almachtige met hun beperkt en klein begrip te kunnen doorgronden. En anderzijds hebben de Mystieken van allerlei gading, wars van deze Rede-aanbidding, de pretentie gevoerd, de volledige kennis van God te verkrijgen, niet door middel van het verstand,

maar door het *gevoel*. Zij beroemden zich op eene kennis van eigen soort, verkregen door gebed, vroom gepeins en aanschouwing.

Doch het is slechts de onvernuftigheid en het hooge hart des menschen, dat hem alzoo doet spreken. Eer toch zou al het zand dat aan den oever der zee is, door een kinderhand kunnen worden omvat, eer zou het water van alle oceanen en rivieren in een kleinen beker kunnen worden bijeenverzameld, dan dat de onuitsprekelijke rijkdom van het Wezen Gods door het menschelijk verstand of gevoel zou kunnen gevat of begrepen worden. De groote AUGUSTINUS, die bij al zijne uitnemende gaven zulk eene mate van diepen ootmoed ontving, sprak het heel anders uit: „Als ik waande God begrepen te hebben, zou ik mijn God verloren hebben, want een God die door menschen begrepen wordt, is geen God meer." En hierin ligt een aangrijpende waarheid, door profeten en apostelen uitgeroepen, in de Psalmen aanbiddend beleden.

Lees Job 11 : 5 vv.: „Och, of God sprake en Zijne lippen tegen u opende, en u bekend maakte *de verborgenheden der wijsheid, omdat zij dubbel zijn in wezen!* ... Zult gij de onderzoeking Gods vinden? zult gij tot de volmaaktheid toe den Almachtige vinden? Zij is als de hoogten der hemelen, wat kunt gij doen? dieper dan de hel, wat kunt gij weten?" En juist omdat de *verborgenheden* van Gods wijsheid *dubbel zijn in wezen*, omdat er geen *onderzoeking* Gods is voor het bloot menschelijk verstand, omdat de Almachtige niet tot de volmaaktheid toe, niet volledig kan worden gevonden, omdat de kennisse Gods hooger dan de hemelen, dieper dan de hel, langer dan de aarde, breeder dan de zee is, wordt den pocher op het verstand, den aanbidder van de menschelijke rede toegeroepen: w a t k u n t g ij d o e n? w a t k u n t g ij w e t e n?

De ware religie belijdt dat, spreekt dat uit, maakt dat tot een artikel harer belijdenis: „God is groot en wij begrijpen

het niet." (Job 36 : 26.) „De kennis is mij te wonderbaar, zij is hoog, ik kan er niet bij. Waar zou ik heengaan voor Uwen Geest?" (Ps. 139 : 6 en 7.) Het is zooals wij in Ps. 18 : 12 lezen: „Duisternis zette Hij tot Zijne verberging."

Ook meer leerstellig of dogmatisch wordt deze waarheid van de onbegrijpelijkheid Gods in de Schrift ons voorgehouden. Als de Heere Jezus uitspreekt (Joh. 3 : 13): „Niemand is opgevaren in den hemel, dan die uit den hemel nedergekomen is, namelijk de Zoon des menschen, die in den hemel is," dan wordt daarbij niet gedoeld op de hemelvaart van den Zoon des menschen, gelijk men oogenschijnlijk zeggen zou, maar dan bedoelen die woorden „niemand is opgevaren in den hemel" zeer bepaaldelijk dit: dat niemand met zijn verstand is binnengedrongen in de verborgenheden des hemels, en dat wij van die hemelsche geheimen niets meer weten dan Hij, die uit den hemel nedergekomen is, namelijk de Zoon des menschen, ons heeft willen openbaren. Van God en Goddelijke zaken erlangen wij alleen en uitsluitend kennis door openbaring van Godswege, en daarop richt zich het geloof. Zooals wij in gelijken zin in Spreuken 30 : 4 lezen: „Wie is ten hemel opgeklommen en nedergedaald? Wie heeft den wind in Zijne vuisten verzameld? Wie heeft de wateren in een kleed gebonden? Wie heeft al de einden der aarde gesteld? *Hoe is Zijn Naam, en hoe is de Naam Zijns Zoons, zoo gij het weet?*"

God is onbegrijpelijk, en in Zijn onbegrijpelijkheid dwingende tot aanbidding van Zijn Goddelijke majesteit. Dat doet Paulus in I Tim. 6 : 16 van Hem getuigen: „Die alleen onsterfelijkheid heeft, en *een ontoegankelijk licht bewoont;* denwelken geen mensch gezien heeft, noch zien kan, welken zij eer en eeuwige kracht. Amen." Voor den mensch, die met zijn aardsch verstand, met zijn beperkt kenvermogen onmogelijk ten hemel kan opklimmen, woont de Eeuwige in de eeuwigheid, en de Onbegrijpelijke in een ontoeganke-

lijk licht. Duisternis zette Hij tot Zijne verberging. Gods troonzaal is ontoegankelijk en ondoordringbaar; Gods Wezen onbereikbaar en ongrijpbaar. En wie toch een toren tot in den hemel wil bouwen, zal het ondervinden, dat zijn sprake verward wordt; wie ten hemel wil opstijgen, zal amechtig op de aarde terugvallen. God zal het dien stouthartige leeren: De kennis is mij *te* wonderbaar, ik kan er niet bij. God is groot, en wij begrijpen het niet. Zijn licht is voor creatuurlijke wezens ontoegankelijk. En allen die dicht bij God leven belijden het ootmoedig: wij wandelen door geloof en niet door aanschouwen.

Zoo is Gods Woord steeds doende alle menschelijke overleggingen terneder te werpen, alle redeneering van het verstand tot dwaasheid te maken, om den mensch er toe te brengen, dat hij zijn God als een Mysterie, als een groote Verborgenheid leere erkennen.

De profeet Jesaja doet het hooren: „Weet gij het niet? hebt gij niet gehoord, dat de eeuwige God, de HEERE, de Schepper van de einden der aarde, noch moede noch mat wordt? *Er is geene doorgronding van Zijn verstand.*" (Hoofdst. 40 : 28.) En zoo verstaan wij ook die bekende woorden uit hoofdst. 55 : 8: „Mijne gedachten zijn niet ulieder gedachten, en uwe wegen zijn niet Mijne wegen, spreekt de HEERE. Want gelijk de hemelen hooger zijn dan de aarde, alzoo zijn Mijne wegen hooger dan uwe wegen, en Mijne gedachten dan ulieder gedachten."

Om al deze redenen belijden wij de onbegrijpelijkheid Gods voor het menschelijk verstand. Niet omdat de oude Godgeleerden zulks in hunne scholen geleerd hebben, noch omdat het de officieele belijdenis der Kerk is. Maar veel meer, omdat het eigen hart tot die erkentenis gedrongen wordt, als het matte hoofd peinzensmoede is geworden door het ingespannen nadenken over de eeuwige mysteriën, en het opgeeft, om zich geloovig neer te leggen bij wat God

de HEERE, in den weg der openbaring, aan het geloof voorhoudt en aanbiedt. En bovenal, omdat God de HEERE het in Zijn Woord getuigt, dat elk streven om Hem in Zijn Wezen met het verstand te begrijpen, een ijdel, een dwaas pogen is.

O, diepte des rijkdoms, beide der wijsheid en der kennisse Gods! Hoe *ondoorzoekelijk* zijn Zijne oordeelen, en *onnaspeurlijk* Zijne wegen! Want wie heeft den zin des Heeren gekend? Of wie is Zijn raadsman geweest? Of wie heeft Hem eerst gegeven, en het zal hem wedervergolden worden? Want uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen, Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.

II.

HET RATIONALISME.

Vliegt de sperwer door uw verstand?
JOB 39 : 29.

Tenzij het Gode behaagt in zelfopenbaring Zich aan den mensch te kennen te geven, en met eigen hand den weg te ontsluiten, waarop hij Hem, die groot en onbegrijpelijk is, kan ontmoeten, tasten wij, nietige stervelingen, in dichte duisternis, en moeten, na vruchteloos gepoogd te hebben eenige kennis der waarheid te erlangen, onverbiddelijk verzinken in een hopeloos Agnosticisme.

Doch dit juist wordt, noch door het Rationalisme, noch door het Mysticisme toegegeven. Beide meenen wel terdege bij het licht van eigen fakkel te kunnen gaan, en door eigen inzicht den goeden weg te kunnen vinden.

Men spreekt gemeenlijk van een wetenschappelijk en een godsdienstig Rationalisme, een onderscheiding, welker juistheid, daar zij uitgaat van een ongeoorloofde tegenstelling tusschen wetenschap en Godgeleerdheid, wij betwisten. Doch men bedoelt door godsdienstig Rationalisme die richting aan te duiden, welke op het gebied der Godgeleerdheid de menschelijke rede stelt in plaats van, of boven de goddelijke openbaring; en door wetenschappelijk Rationalisme die richting, welke op 't terrein der wetenschap positie neemt tegenover het Empirisme, dat zich leiden laat door zinnelijke waarneming, en ondervinding of ervaring aanprijst als kenbron en maatstaf van alle menschelijk weten, en het proefondervindelijk bewijs verheerlijkt met het attribuut der onfeilbaarheid. Met de bekende voorbeelden van den stok, welke, in het water gestoken, een gebroken lijn vertoont; het schip, dat, landwaarts zeilend, de kust schijnbaar nader komen ziet, e. a., toont het Rationalisme aan, hoe licht de zinnelijke waarneming op een dwaalspoor voert, waar alleen het denkend verstand tot recht inzicht der waarheid leidt, zoodat niet het waarnemen, maar het denken bron en toetssteen moet zijn.

In de tweede plaats voert het Rationalisme het pleit voor een rationeel, verstandelijk onderzoek en houdt tegenover het *Dogmatisme* staande, dat het beneden de waardigheid is van den mensch, die een denkend wezen is, zonder navraag anderer onbewezen stellingen te aanvaarden en tot zijn uitgangspunt te kiezen, of, met de onzelfstandigheid van marionetten, blindelings te zweren bij de woorden van een groot meester; dat hij daarentegen zich verplicht moet achten, zijn *critisch* oordeel aan te wenden, om waarheid en leugen zelfstandig met juistheid te schiften.

Dit protest, zoowel tegen de leer van het blind vertrouwen, als tegen het overschatten van het zoo vaak misleidend ervaringsbewijs, kan onzerzijds tot op zekere hoogte toege-

juicht, waar metterdaad God ons in het verstand een Zijner heerlijkste gaven schonk. Doch hierbij bleef het niet; de oude geschiedenis van Scylla en Charibdis herhaalde zich, men verviel spoedig van het eene in het andere uiterste. Het rationeel onderzoek werd Rationalisme, het hooghouden van het intellect liep op Intellectualisme uit.

Door de mannen dezer wijsbegeerte werd het intellect boven alles geprezen, en de waarde van het gezond verstand hemelhoog opgevijzeld. De menschelijke rede slechts kwam als kenbron in aanmerking, zij alleen was een betrouwbare maatstaf ter beoordeeling. Van CARTESIUS, den vader van het Rationalisme, is het bekende woord: „Cogito, ergo sum", d. w. z.: Ik denk, dus ik besta. Volgens hem was dus het bestaan van den mensch reeds voldoende bewezen door het feit, dat hij dacht (met uitsluiting van alle waarneming). Ja, hij ging nog verder: hij meende zelfs het bestaan Gods op gelijke wijze uit zijn eigen denken te kunnen aantoonen.

En gold het eerst nog, dat de Rede de bron der gedachten, de fontein der ideeën en voorstellingen was (KANT), allengs kwam men er toe, alle „zijn" voor haar product en uitvloeisel te verklaren, om te besluiten met de stoute uitspraak, dat ook de werkelijkheid zelve aan de Rede haar ontstaan en voortbestaan te danken had (FICHTE). In dit stadium kan men zeggen, dat de afgoderij der Rede een aanvang neemt, waar de wijsgeeren, haar zelfs scheppende kracht ten opzichte van zienlijke en onzienlijke dingen toekennend, haar feitelijk voor almachtig en Gode gelijk proclameerden.

Doch deze vereerders van de Rede zagen twee dingen over het hoofd. Vooreerst, dat de mensch, ook in zijn geestelijk bestaan, niet een eenvoudig, maar een samengesteld wezen is, en dat de ziel, twee vermogens (n.l. het ken- en het wilvermogen) bezittende, in het kenvermogen, of bewustzijn, over meer dan alleen over de rede beschikt. Het Rationa-

lisme vereenzelvigt het bewustzijn van den mensch met zijn verstand of rede, maakt niet voldoende onderscheid tusschen al de krachten en werkingen van het rijke bewustzijnsleven. en doet geen recht wedervaren aan de talrijke overige potenties die er, behalve de rede en het verstand, in voorhanden zijn, als: innerlijke beseffen, vatbaarheid voor indrukken, aandoeningen; gewaarwording, waarneming, ervaring; verbeelding en phantasie; deze alle samenvattend onder den éénen naam van R e d e.

De tweede fout van het Rationalisme is hierin gelegen, dat het de rede niet langer *instrument* laat zijn, waarmede of waardoor de ziel kennis verkrijgen kan, maar de bron zelve, waaruit de kennis opwelt. Als de stof gegeven is, kan de menschelijke geest door het instrument der rede die stof verwerken en dusdoende kennis der dingen verkrijgen; nimmer echter kan zij de kennis uit zich zelve voortbrengen, veel minder de werkelijkheid. De rede is een geestelijk instrument, een logisch werktuig; met haar opereeren wij op de wereld der verschijnselen, en door haar verkrijgen wij *verstand*, dat is: het bezit der door de rede gevonden kennis.

Wij haalden hierboven de teekenachtige woorden van Job aan: „Vliegt de sperwer door uw verstand?" Dit beteekent niet anders, dan spottenderwijze den hoogmoedigen rationalist, den aanbidder van de Rede, te vragen: Als de sperwer, bij het naderen van den winter, naar het zuiden trekt, is, o nietige mensch, uw verstand daarvan de oorzaak en de drijfkracht? Of is het niet veeleer de vraag, of gij met uw verstand wel iets van dien trek van den sperwer kunt bevatten, en begrijpen, hoe die aandrift in hem werkt, en hoe tijd en wijze den sperwer bekend zijn?

Het gaat in dit deel van het boek Job juist om de beperktheid der menschelijke kennis, en de nietigheid der rede,

door scherpe bestraffing van den vermetelen hoogmoed van het eigenwijs Rationalisme. Job 37 : 24 is als het ware de tekst dezer Jobspredikatie: „H ij (God de HEERE) ziet geene wijzen van harte aan." Ten opzichte van wind en wolken wordt gevraagd: „Weet gij, wanneer God over die orde stelt, en het licht Zijner wolk (den bliksem) laat schijnen? Hebt gij wetenschap van de opwegingen (saampakkingen) der dikke wolken; de wonderheden Desgenen, die volmaakt is in wetenschappen?" (Job 37 : 15, 16.) Zelfs het warm worden der kleederen is een wonderlijk iets. „Hoe uwe kleederen warm worden, als Hij de aarde stil maakt uit het zuiden?" (v. 17.) Het letten op al die natuurlijke dingen, waarin zooveel onbegrijpelijks en onverklaarbaars gelegen is, moet den mensch ootmoedig doen uitroepen: „Wij zullen niets ordentlijk voorstellen kunnen vanwege de duisternis", d. w. z. vanwege de beperktheid van ons menschelijk verstand. (v. 19.) Hoofdstuk 38 is één aangrijpende teekening van de onuitsprekelijke grootheid Gods in de werken des hemels en der aarde, zóó overweldigend, dat het menschenverstand er van duizelt, de hoogte niet zien, de diepte niet peilen kan. De HEERE vraagt aan Job: „Zijt gij gekomen tot aan de oorsprongen der zee, en hebt gij in het onderste des afgronds gewandeld? Zijn u de poorten des doods ontdekt, en hebt gij gezien de poorten van de schaduw des doods? Zijt gij met uw verstand gekomen tot aan de breedte der aarde? Geef het te kennen, indien gij dit alles weet!" (vs. 16, 18.)

Dit laatste zegt de HEERE *spottenderwijze*. Satan redeneert met den mensch, en wil hem diets maken dat hij als God zal zijn. Maar God bespot den nietigen, hooghartigen sterveling, lacht hem uit, en doet met majesteit een enkele vraag, waarop de mensch eenvoudig het antwoord schuldig blijft, en alzoo in zijn kortzichtigheid aan de kaak wordt gesteld. Die goddelijke satire bereikt haar hoogtepunt in

vs. 21, waar Hij, die lacht met het vruchteloos gewoel der redevergoders en spot met den waan dier dwazen, met goddelijke ironie vraagt: „Gij weet het, want gij waart toen geboren, en uwe dagen zijn vele in getal!" Dus gij kunt, en moet antwoorden op al die vragen. Doch ernstig wordt aan het einde de vraag gedaan, nadat gesproken is over de geheimenissen van regen, sneeuw en hagel, en over de mysteriën van het schitterend firmament: „Wie heeft de wijsheid in het binnenste gezet? Wie heeft den zin het verstand gegeven? Wie kan de wolken met wijsheid tellen, en wie kan de flesschen des hemels nederleggen?" (vs. 36, 37.)

In hoofdstuk 39 wijst de HEERE op de raadselen in het leven der dieren. De roof voor den ouden leeuw ter vervulling van de graagheid der jonge leeuwen; het schreeuwen van de jonge raven en het al dwalende den kost vinden van de oude raven; den tijd van het baren der steengeiten; de ontembaarheid van woudezel en eenhoorn, die den mensch niet dienen, noch vernachten aan de kribbe; de prachtige vederen van pauw en struis; der struisen hardheid tegenover hunne jongen, omdat God ze van wijsheid ontbloot heeft; het wonderlijk oorlogzuchtige van het krijgspaard, welks gesnuif een verschrikking is, en dat in het volle geklank der bazuin den krijg van verre riekt; den scherpen blik van den arend, die zijn nest in de hoogte bouwt, en de spijze van verre speurt — zijn even zoovele voorbeelden van Gods grootheid, macht, majesteit in alle de werken Zijner handen, als wonderwerken, die de mensch wel zien, maar niet doorgronden kan.

Vliegt de sperwer door uw verstand, als de tijd voor den trek naar het zuiden daar is? vraag de HEERE aan den mensch. Hebt gij dat uitgedacht en wordt daarin uw wijze raadslag openbaar? Of zeg, dorre verstandsploeger, kunt gij die geheimen der natuur ontsluieren, die raadselen oplossen, en beantwoorden alle de vragen die opkomen uit

het peinzend verstand, ... ook die, waar de mensch zelfs niet aan denkt, maar die God, de Almachtige, ter beschaming van eigenwaan en hoogmoed, doet hooren? Vliegt de sperwer door uw verstand?

Men zou hebben mogen verwachten, dat de Kerk van Christus terstond het Rationalisme als haar vijand zou hebben herkend, om pal te staan voor het *geloof* als een vasten grond der dingen die men hoopt, en een bewijs der zaken, die men niet ziet. Doch de klacht van Paulus over de gemeente van Galatië, die „zoo haastig afgeweken" was, moet, helaas, nog telkens herhaald. Noch bij de opkomst van het Deïsme in Engeland en het Materialisme in Frankrijk, noch bij de ontwikkeling die het Rationalisme in Zwitserland verkreeg, was de Kerk op haar hoede, en besefte zij, wat ongoddelijke macht haar heilgoederen bedreigde.

De hoogleeraar BAVINCK wijst er op (Geref. Dogmatiek I, pag. 279, 280), dat het Rationalisme optreedt in vier scholen, die hij in dezer voege aangeeft: „In de eerste plaats wordt met Rationalisme die richting aangeduid, welke wel een bovennatuurlijke openbaring aanneemt, maar de beslissing over de echtheid van den zin dier openbaring opdraagt aan de rede. Vervolgens is Rationalisme de naam voor die meening, welke nog wel een bovennatuurlijke openbaring mogelijk acht, maar alleen van zulke waarheden, welke de rede vroeger of later toch zelve ook zou hebben kunnen vinden. De openbaring is dan slechts tijdelijk of toevallig van noode, ze geeft slechts spoediger en gemakkelijker, wat de rede anders bij langer en moeilijker weg zou hebben bereikt. In de derde plaats staat als Rationalisme die theologie bekend welke alle bovennatuurlijke openbaring ontkent, maar toch wel aanneemt dat God, door bijzondere schikkingen Zijner voorzienigheid, personen heeft toegerust en wegen heeft gebaand,

die de menschheid brengen kunnen tot een betere en zuiverder kennis der religieuse waarheid. En eindelijk wordt de naam van Rationalisme nog gegeven aan die richting; welke sedert het midden der 17de eeuw als Naturalisme opkwam, ook wel Deïsme en Materialisme werd genoemd, en, alle bijzondere openbaring ontkennende, de natuurlijke Godskennis voor volkomen voldoende hield."

De Socinianen en Remonstranten waren van het heilloos rationalistisch Supranaturalisme de wegbereiders geweest. De Socinianen waren begonnen, ook bij geloofszaken den maatstaf der menschelijke rede aan te leggen, en de religieuze waarheden verstandelijk op te vatten en te verklaren, en de Remonstranten volgden hen op den voet. Het kwam er volgens beiden slechts op aan, het bestaan Gods verstandelijk te kunnen bewijzen, en voorts Zijnen wil voor de zedelijke wereldorde te kennen, ten einde dien te volvoeren. En toen het Rationalisme zijn triumftocht door de wereld deed, gaf dat deel der Kerk, waarin feitelijk de aloude Sociniaansche dwaling nawerkte, zonder slag of stoot elk positief dogma prijs, zag op Christelijke traditie en historie van uit de hoogte neer, behandelde de vraagstukken der geloofsleer op de manier van wiskunstige problemen, en verklaarde de onvolprezen menschelijke Rede bron van *alle* kennis, óók van de kennisse Gods.

Het Supranaturalisme, dat zich eerst als rationalistische orthodoxie had aangediend, en nog wel in zooverre met de Heilige Schrift en de kerkleer rekenen wilde, als dezen zich voor de vierschaar der menschelijke rede te rechtvaardigen wisten, verstandelijk begrepen en zoogenaamd wetenschappelijk bewezen konden worden, sloot met het Rationalisme bondgenootschap. Doch de valsche onderscheiding tusschen natuurlijke en bovennatuurlijke Godgeleerdheid wreekte zich, waar de natuurlijke ten slotte de bovennatuurlijke verdrong; de bijzondere Openbaring werd eerst onderschat,

toen geminacht, daarna algeheel verworpen; de goddelijke oorsprong der Heilige Schrift werd geloochend, het geloof in haar berustte niet op het krachtig inwendig getuigenis des Heiligen Geestes, maar op verstandelijk betoog; de bijbelsche wonderen werden ontkend; de inspiratie der profeten en apostelen maakte plaats voor den scherpen blik van ver vooruitziende mannen; Christus Jezus werd niet langer geëerd als de hoogste Profeet en Leeraar, die ons den vollen Raad Gods verkondigt, maar als een religieus genie, wiens zedelijk voorbeeld wij hebben na te volgen, en die den marteldood voor zijn overtuiging gewillig onderging. De Kerk was niet meer het instituut van Christus, maar een vereeniging, opgericht naar den vrijen wil van menschen; de prediking een woord van zedelijk vermaan; de Sacramenten uitwendige ceremoniën.

Alzoo drong het Rationalisme, eerst verkapt als Supranaturalisme, en later openlijk als Modernisme, de Kerk binnen, beroofde de schare van het Woord Gods, van Christus, haren Heiland, van de Sacramenten, en gaf steenen voor brood. Want het prees de Rede als een godheid aan, gaf voor, alles te kunnen verklaren en bewijzen, en bracht den armen bedrogen mensch, wien het zijn geloof ontnomen had, er toe, alleen het verstandelijk bewezene te willen aanvaarden. Het Rationalisme, dat God begrijpen wil, verliest God, den Almachtige. Dien kunnen wij niet uitvinden; Hij is groot van kracht (Job 37 : 23). God geeft zich wel te kennen, maar Hij laat zich niet begrijpen. God te *kennen* is het eeuwige leven. En *kennen* is nog zoo heel iets anders dan begrijpen!

III.

HET MYSTICISME.

> Ik wil liever in de gemeente vijf woorden spreken met mijn verstand, opdat ik ook anderen mag onderwijzen, dan tien duizend in eene vreemde taal.
>
> I COR. 14 : 19.

Het hoogmoedig Rationalisme, dat het „gezond verstand" des menschen tot zijn afgod maakte en de Rede ten troon verhief, waar het die Rede niet slechts absolute maatstaf, maar tevens b r o n doet zijn van alle kennis, ook van de kennisse Gods, vindt zijn tegenpool in het Mysticisme. Dit toch geeft voor, God te kunnen vinden bij het stille licht, dat zijn schijnsel geeft in het binnenste, en poogt Hem te leeren kennen, niet door verstandelijk onderzoek, maar door geheimzinnige gevoelsopenbaringen. Het eerste wil, in hoogen waan, het bestaan Gods bewijzen uit eigen denkkracht, en stelt zich een Opperwezen saam uit mathematische gegevens. Het tweede zoekt naar innige levensgemeenschap met den Eeuwige, maar verwaarloost het middel van de goddelijke gave des verstands, en drijft maar al te spoedig af op de troebele golven van 's menschen verdorven, dwaalziek sentiment.

Wijzen wij er in de eerste plaats op, dat het Mysticisme een a l g e m e e n menschelijk verschijnsel is, dat bij alle volken, waar het natuurlijk, religieus bewustzijn tot eenige ontwikkeling kwam, wordt aangetroffen. Zelfs de woorden „mysterie" en „mystiek", hoezeer ook nu ingeweven in de taal van den kring der Christusbelijders, is oorspronkelijk van heidensch-godsdienstigen oorsprong, en van daar uit overgenomen in het spraakgebruik der Kerk. In het oude Griekenland en Rome hadden de voornaamste goden hunne

„mysteriën"; plechtigheden waarbij priesters en priesteressen de duistere orakeltaal in geestvervoering spraken, en die er vooral op gericht waren, de menigte in een enthusiaste, hevig bewogen gemoedsstemming te brengen. De leer van Boeddha, die in het Aziatisch Oosten haar vele duizenden geloovigen telt, is één en al pantheïstische mystiek. De hoop toch van den Boeddha-belijder, het vooruitzicht waarop zijn blik levenslang zich richt, de gedachte waarin zijn hart rust vindt, is, dat zijne ziel, na het sterven, verlost zal worden van deze stoffelijke wereld, waarin zij zich beklemd en gevangen gevoelde, en terug zal vloeien, als een beekje in de zee, in het Al-Éénе goddelijk Wezen, waaruit zij eenmaal voortkwam. Zijn hoogste ideaal is niet, God te kennen en alzoo het eeuwige leven te verwerven, maar in pantheïstische alvermenging, in Gods Wezen eigen wezen te doen invloeien en op te lossen, en in droomend-mystieke gevoelsweelde, half bewust, weg te zinken in den eeuwigen stroom van het zalig Nirwana. In het Jodendom leeft, naast den rationalistischen Sadduceër en den practischen Farizeër, ook de mystieke Esseër voort. Zelfs het transcendente Mohammedanisme, met zijn deïstisch uitgangspunt, in beginsel van alle mystiek gespeend, kon toch den eisch van het gemoedsleven niet ten eenen male keeren, en moest in het C o e f i s m e plaats ruimen aan den onverdelgbaren mystieken trek des harten. En heden ten dage wordt in de verschijnselen van Theosophie en Occultisme weer dezelfde kracht der mystiek openbaar, die den ongeloovige, wiens meer gemoedelijke aanleg bij het te plat Materialisme en te koud Rationalisme geen bevrediging vond, in de armen drijft der duistere geestelijke machten.

Taalkundig valt er aangaande de beteekenis van het woord mystiek te zeggen, dat het is afgeleid van het Grieksche

myo = zich sluiten, dichtgaan. Het is de gedachte, de oogen te sluiten bij het onzienlijke, de lippen dicht te doen bij het onuitsprekelijke. Het is de zielstoestand, waarvan door het verstand niet nader rekenschap kan worden gegeven; in één woord, een geheimzinnig aangedaan worden, bij wat geheimzinnig in zijn wezen is. De oude voorstelling was, dat de mensch als 't ware drieërlei oog had, het oog des lichaams, om het zichtbare te zien, het oog der rede, om de verstandelijke dingen te begrijpen, en het oog der ziel, om de verborgenheden te aanschouwen.

De Kerke Christi nam het woord mysterie over voor de „verborgenheden" die, wel is waar geopenbaard, toch hare geheimzinnigheid behielden en aan de bevatting met het verstand ontglipten. In 't bijzonder werd het gebezigd voor de Heilige Sacramenten, waaraan een werking verbonden was, „die ons verstand te boven gaat, en ons onbegrijpelijk is, gelijk de werking des Heiligen Geestes verborgen en onbegrijpelijk (mystiek) is" (art. 35 der Geref. Confessie).

De Kerk deed wèl, beslag te leggen op het woord mystiek. De naar Gods beeld geschapen mensch bezit van nature een gevoels- en gemoedsleven; in zake de religie dringt dat naar levensgemeenschap met den levenden God, de mensch wil zijn God niet alleen leeren kennen, maar ook als zijn Vader kunnen liefhebben. Nu bracht de zonde wel storing en breuke, maar de mystieke behoefte, die van nature diep in het menschelijk hart ligt, bleef nawerken, ook in de heidenwereld. En juist om scherp te onderscheiden tusschen de dwalende gemoedelijkheid van de pseudo-religies der volkeren, en het zuivere gevoelsleven der Christelijke Kerk, sprak men voorheen van ware en valsche mystiek, doch tegenwoordig beter en nauwkeuriger van heidensch Mysticisme en Christelijke Mystiek.

Het heidensch Mysticisme wordt aangetroffen bij de

pantheïstische pseudo-religies in 't algemeen, doch in zijn rijkste ontplooiing bij het boven besproken Boeddhisme, dat, o schande! ook in ons gekerstend Europa vele aanhangers telt. Aan uitdrukkingen als: „in den afgrond der Godheid nederdalen"; „zich in God verliezen"; „in God verzinken"; „in de Godheid versmelten", wordt dit Mysticisme, dat in het liefelijk en zalig, voor het verstand onbegrijpelijk, gevoel van éénswezensheid met de Godheid, voorzeker bekoring biedt, terstond herkend. De grondgedachte blijft: God kennen, niet door het verstand, noch door het geloof, maar door weg te zinken in Zijn Wezen.

De Christelijke mystiek daarentegen bloeit op uit de liefde van Gods kind voor zijn hemelschen Vader, zij heeft haar zetel in het hart van den wedergeborene, openbaart zich in den verborgen omgang der ziel met God, en toont zich in alles vrucht van het genadewerk des Heiligen Geestes. Zij vindt haar schoone uiting in het bekende woord van AUGUSTINUS: „Mijn hart is onrustig binnen in mij, totdat het ruste vindt in U, o mijn God!"

Het is zeker opmerkelijk, dat velen der grootste Godgeleerden, zoo vroeger als nu, die uitblonken door kracht van scherp en logisch denken, juist mede door den innigen mystieken toon, dien sommige hunner geschriften ademen, in het midden der gemeente zijn blijven voortleven, waaruit blijkt, dat de Christelijke mystiek nooit vijandig tegenover de verstandelijke kennis staat, maar er slechts van onderscheiden is, zooals het denken over, en het liefhebben van God. En de historie leert, dat beurtelings ijveren voor de zuivere kennis, en aandringen op intiem en innig leven met God, roeping der geloovigen was, al naar gelang de Kerke Christi tijden doorleefde dat de gulden schat der waarheid door ingeslopen ketterij werd bedreigd, of de geestelijke zielsuiting ophield en het warme leven in kil formalisme en ritualisme versteende.

Te allen tijde is er een zonderling streven geweest om elementen van heidensche pseudo-religies bedektelijk in de Kerk des Heeren in te voeren. Waar die poging gelukte, openbaarde zich de ketterij, want ketterij is metterdaad niet anders dan product van een zoodanige heillooze vermenging. (Zie hierover breedvoerig „E Voto Dordraceno" III, pag. 606.) Het gereede middel daartoe, in verband met het Mysticisme, was de beoefening der Platonische wijsbegeerte en hare invoering op Christelijk erf. In de oudheid is het de naam van DIONYSIUS den Areopagiet, in de vroege middeneeuwen die van SCOTUS ERIGENA geweest, die aan dit noodlottig bedrijf zijn verbonden. Naast de gezegende Hervorming tierde een welig gewas van kettersch-mysticistisch onkruid in tal van Doopersche sekten, die, met hare leer van „innerlijk licht", ambten en Sacramenten minachtten, de Heilige Schrift in discrediet brachten als „een ladder, die men wegzet na gebruik", en, in op hol geslagen gemoedsleven, eerst den toom van het verstand en daarna dien der goede zede afwierpen. En heden ten dage zijn het, tot op zekere hoogte de Ethischen, maar vooral de sectarische richtingen der Darbisten en Baptisten, die, door niet te letten op wat Christus *voor*, maar alleen op wat Hij *in* ons doet door Zijne gemeenschap, bezig zijn deze mystieke eenheid van Christus met de Zijnen pantheïstisch op te vatten, en den ouden heidenschen zuurdeesem weer in te dragen in het hart der Kerk.

Dit zijn de gewisse kenteekenen waaraan men het Mysticisme, de kettersche mystiek, terstond onderkent: minachting van het geschreven Woord Gods, hetwelk men aanvankelijk gebruikt als middel om tot op zekere hoogte te komen, doch dat daarna wordt ter zijde gelegd of hoogstens als „bij-Bel" aangehouden; het leven in vrije vroomheid, en het laatdunkend neerzien op de ambten, door Christus ingesteld,

van Dienaar des Woords, Ouderling en Diaken. Voorts een verachtelijk spreken van het instituut der Kerk, als zijnde van niet de minste waarde; een geringschatting van de genademiddelen en van de Heilige Sacramenten, om hoogstens in eene formalistische onderdompeling van volwassenen nog iets goeds te zien — „alsof God Zijne genade aan uitwendige middelen binden zou!" zooals het God verzoekend valsch-mystiek zeggen is. En in plaats van dit alles wordt heil gezocht in een „innerlijk licht" en in een „bevindelijk leven". De middelen om dit te verkrijgen zijn: *ascese* (onthouding, mijding, wereldvlucht), *meditatie* (ingespannen biddend peinzen, samentrekking der gedachten op één punt); eindelijk *extase* of zinsverrukking, waarbij God aanschouwd en genoten wordt. Want het zien en genieten wordt het één en al, en niet het kennen van den eenigen en waarachtigen God, dat het eeuwige leven is. De historie leert echter, dat deze overgeestelijkheid maar al te vaak in vleeschelijkheid oversloeg, en het gevaarlijk Mysticisme niet alleen uitliep op formeele vrijgeesterij, maar ook op volslagen zedelijke ongebondenheid.

Mede wordt dit valsch Mysticisme gekend in een proeve, als een uit die school aldus schrijft: „De ziel, uit zich zelve gaande, door voor zich zelve te sterven, gaat noodzakelijker wijze in haar Goddelijk voorwerp over. Dit is de wet van haren overgang. Wanneer zij uit haar zelfbestaan gaat, dat beperkt en daarom „niet-God" is, en bijgevolg *boos* is, gaat zij noodzakelijker wijze in het onbeperkt-algemeene, dat God is, en daarom het ware goede is. Mijn eigen ondervinding scheen mij toe een bevestiging hiervan te zijn. Mijne ziel, van zelfzucht ontdaan, werd vereenigd met en verloren in God, haar Souverein, die haar hoe langer hoe meer tot Zich trok. En dit was zoozeer het geval, dat ik kon schijnen God alleen, en niet mij zelven te zien en te kennen. Aldus was mijne ziel in God verloren, die aan haar

Zijne hoedanigheden mededeelde, nadat Hij uit haar alles getrokken had, wat zij van zich zelve had." [1])

Zulk een citaat openbaart opnieuw den pantheïstischen aard van het Mysticisme. Nadat de ziel door mijding en gepeins in een staat van verrukking is gebracht, komt die extase over haar, dat alles verdwijnt „wat zij van zich zelve had", zelfs hare persoonlijkheid, het geheugen en de logische onderscheiding. Deze mystiek verloochent Christus als den hoogsten *Profeet* en *Leeraar*, waar zij de geopenbaarde waarheid in de Heilige Schrift verwerpt. Zij zegt de gehoorzaamheid aan den *Koning* op, die de Kerk instelde, de ambten verordineerde en de Sacramenten gaf. Hoogstens wil zij Christus als Hoogepriester liefhebben, omdat Hij in liefde zich gaf en in liefde leeft met Zijn volk.

Dat het gemoedsleven zijn rechten heeft, wie zal het ontkennen? Wee hem, bij wien dat leven verdorde en verstierf! Mystiek wordt gevonden zelfs bij Paulus, den apostel die onder allen uitblinkt door kracht van logische redeneering, — „ik zal komen tot gezichten en openbaringen des Heeren. Ik ken een mensch in Christus, vóór veertien jaren (of het geschied zij in het lichaam, weet ik niet, of buiten het lichaam, weet ik niet, God weet het), dat de zoodanige opgetrokken is geweest tot in den derden hemel. En ik ken een zoodanig mensch (of het in het lichaam of buiten het lichaam geschied zij, weet ik niet, God weet het), dat hij opgetrokken is geweest in het Paradijs, en gehoord heeft onuitsprekelijke woorden, die het een mensch niet geoorloofd is te spreken." (II Cor. 12 : 1—4.) En ook door dezen apostel is het gezegd, in het schoone Hooglied des Nieuwen Testa-

---

[1]) Dit citaat is ontleend aan een geschrift van Madame GUYON, aangehaald in: „De Geloofsbelijdenissen der Wereld", door J. GARDNER, II, pag. 491.

ments: „Al ware het, dat ik de talen der menschen en der engelen sprak, en de liefde niet had, zoo ware ik een klinkend metaal of luidende schel geworden. En al ware het, dat ik de gave der profetie had, en wist al de verborgenheden en al de wetenschap, en al ware het, dat ik al het geloof had, zoodat ik bergen verzette, en de liefde niet had, zoo ware ik niets." (I Cor. 13 : 1, 2.) Deze beide uitspraken van den apostel Paulus toonen aan, 1°. dat er ontegensprekelijk een mystiek leven is, en 2°. dat het rijkste intellect, zonder mystiek, den mensch zelven geen nuttigheid geeft, en voor zijn persoonlijke zaligheid niets is.

Maar Gods Woord zegt meer. De werkelijkheid en de onmisbaarheid van de Christelijke mystiek vastgesteld zijnde, zoo wordt ook hare waardij bepaald en nader aangegeven. Immers, als Paulus van zijn hemelsch paradijs-visoen melding maakt, dan zegt hij onmiddellijk daarbij, dat hij *niet weet* of het in het lichaam dan wel buiten het lichaam geschied zij. Hij herhaalt die uitspraak tot tweemaal toe (II Cor. 12 : 2 èn 3). Hij deelt mede, dat wat hij gehoord heeft *onuitsprekelijk* is, en dat het een mensch *niet geoorloofd* is het weer te geven.

In I Cor. 14, waarin van de glossolalie, een *mystiek* verschijnsel, gesproken wordt, wordt de waardemeter aangelegd van dit mystieke leven, dat wel is waar verborgenheden in den geest spreekt, maar door niemand verstaan wordt (vs. 2). De profetie, de uitlegging van Gods Woord ter verkrijging van helder inzicht, is meerder, want deze brengt openbaring, kennis, leering, en daardoor wordt de gemeente gesticht (vs. 5, 6). De *duidelijke rede* wint het van het „mystiek gevoel", want de mysticus wordt niet verstaan en is als een die in de lucht spreekt (vs. 9). De schaduwzijde van het mystieke leven ligt hierin, dat er wel persoonlijke genieting is, maar „het verstand is vruchteloos" (vs. 14) en daarom geniet een ander er niets van. En wat hem zelf aan-

gaat betuigt de Apostel: „Ik zal wel met den geest (mystiek) bidden, maar ik zal óók met het verstand bidden; ik zal wel met den geest (mystiek) zingen, maar ik zal óók met het verstand zingen (vs. 15.) En Paulus eindigt zijn breed betoog over dit deel van het mystieke leven aldus: „Ik dank mijnen God, dat ik meer vreemde (mystieke) talen spreek, dan gij allen. Maar .... en hierop worde scherp gelet — ik wil liever in de gemeente vijf woorden spreken met mijn verstand, opdat ik ook anderen moge onderwijzen, dan tien duizend woorden in eene vreemde (mystieke) taal." (vs. 18, 19.)

Het heidensch Mysticisme is niets dan irreligieus en onzedelijk Pantheïsme. Het brengt ganschelijk geen kennis, zelfs geen „gevoelskennis" van God aan. De Christelijke mystiek kent wel het innige gemoedsleven en het gemeenschapsleven met God. Maar *kennis* is daaraan niet verbonden. Het verstand is vruchteloos, de gemeente verstaat het niet en wordt niet gesticht. De zalige genieting des harten is iets anders dan het heldere en klare bewustzijn waarvan men rekenschap en uitlegging geven kan, waardoor der gemeente leering en onderwijzing ten goede komt. In het mystieke ligt geen mededeelbare *kennis* van God, wel persoonlijke gemeenschap met God. En toch: dit is het eeuwige leven, dat zij U *kennen*, den eenigen en waarachtigen God! Broeders, wordt geen kinderen in het verstand .... wordt *in het verstand volwassen!* (I Cor. 14 : 20.)

DE OPENBARING GODS.

I.

DE KENBAARHEID GODS.

God, voortijds veelmaal en op velerlei wijze tot de vaderen gesproken hebbende door de profeten, heeft in deze laatste dagen tot ons gesproken door den Zoon.
HEBR. 1 : 1.

De Schriftuurlijke leer van de onbegrijpelijkheid Gods mag ons echter nooit leiden tot de ontmoedigende gevolgtrekking, dat God dan ook ganschelijk niet kan gekend worden. Zulks leert het Agnosticisme, een stelsel, verbonden aan den naam van den bekenden Engelschen wijsgeer uit de vorige eeuw, HERBERT SPENCER, hetwelk, kort saamgevat, inhoudt, dat, daar wij God met ons verstand niet kunnen begrijpen, wij ook nimmer iets van Hem kunnen te weten komen.

Het Agnosticisme moet wèl onderscheiden worden van het goddeloos Atheïsme. De Atheïst spreekt het onbeschaamd en brutaalweg uit: er is geen God, en randt met dolle driestheid het bestaan van den Almachtige aan; hij is een Godloochenaar, hij vindt het een dwaasheid en onzinnigheid, te gelooven aan een Schepper van hemel en aarde. De Agnosticist daarentegen gelooft wel terdege, dat

er een God is; hij denkt er niet aan, het bestaan van het Opperwezen te betwijfelen. Alleen maar, hij zegt er terstond bij, dat die God een onbekende macht, een ongekende grootheid is, dat al wat wij van God zeggen kunnen, dit éene is: dat wij niets van Hem weten; dat al de vragen die oprijzen in ons zoekend hart, eeuwig onbeantwoord zullen blijven. Zijn geloofsartikel is het pessimistisch ignoramus et ignorabismus, wij weten niet en zullen niet weten, en somber klinkt zijn psalm:

Daar is geen priester,
Die Hem verklaart.
In raadslen wandelt
De mensch op aard.
Mysterie is 't leven,
Mysterie is 't lot,
De schepping predikt
Geen liefd'rijk God.

Daar is geen priester,
Die Hem verklaart,
En Hij, die allen
Is voorgegaan,
Liet zonder antwoord
Ons „waarom" staan.

Zoo zou het ook wezen, we aarzelen geen oogenblik het uit te spreken, de mensch zou in volkomen donkerheid tasten, zoekend tevergeefs naar een lichtenden straal in dien duisteren nacht; de leer der onbegrijpelijkheid Gods zou alle hoop benemen immermeer kennisse Gods te verwerven; wij zouden ons in de armen van een wanhopig Agnosticisme werpen; het eeuwige leven bij God den Vader en Zijnen Zoon, aan die kennis verbonden, zou een onbereikbaar heilgoed zijn; — tenzij het den Almachtige zelf, in nederbuigende goedheid behaagde, zich aan ons te *openbaren*. En Godlof, het heeft Hem behaagd Zijn heerlijk licht over ons

te doen doorbreken; den Naam des HEEREN zij eeuwig eere en prijs, dat Hij tot den mensch kwam met die onuitsprekelijke weldaad. *God heeft gesproken*, Hij heeft Zijne stem doen hooren, Zijn Woord gegeven, Zich Zelven door allerlei openbaring bekend gemaakt, naar het woord van Hebr. 1 : 1 : „God, voortijds veelmaal en op velerlei wijze tot de vaderen gesproken hebbende door de profeten, heeft in deze laatste dagen tot ons gesproken door den Zoon."

Rijk is de inhoud van dit Schriftwoord. God sprak veelmaal en op velerlei wijze. Hij sprak tot Adam en Eva in het paradijs, die Zijne stem hoorden aan den wind des daags; Hij sprak tot Kaïn, om zijns verslagen broeders bloed van zijne hand te eischen; met Abraham, den aartsvader, om zich aan hem en zijn zaad door beloftenissen te verbinden; Hij wandelde met Henoch als een man met zijn vriend; Hij sprak tot Mozes als van aangezicht tot aangezicht; Hij sprak tot Samuël en Saul, tot Manoach en zijne huisvrouw, tot Jona en Elia; Zijn woord geschiedde tot Jesaja en Ezechiël; door dat woord profeteerden de Godsgezanten.

God verheft Zijn sterke stem met macht, Hij dondert uit den hooge, en jaagt den schrik Zijn haat'ren in 't gezicht; maar ook wordt Zijne sprake gehoord in het suizen eener zachte stilte. In velerlei oordeel wordt Gods vinger gezien, en in allerlei gebeuren heeft Hij iets te zeggen. Hij sprak tot den mensch in droomen, in visioenen en nachtgezichten, in een brandend braambosch en een vlammend vuur, door den dienst der engelen en door de tong van het stomme dier. Maar ten laatste, tot ons, op wie de einden der eeuwen gekomen zijn, heeft Hij gesproken door den Zoon.

En als wij dan de moedelooze woorden hooren: „Daar is geen priester, die Hem verklaart," dan juichen en roemen wij, tegen die leugentaal in: Het is zoo, wij geven het

voetstoots toe, „niemand heeft ooit God gezien"; maar daar *is* een Priester, een Profeet, die Hem verklaart: „De eeniggeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is, die heeft Hem ons verklaard" (Joh. 1 : 18).

Artikel II van de Gereformeerde Geloofsbelijdenis luidt aldus: „Wij kennen Hem door twee middelen. Ten eerste, door de schepping, onderhouding en regeering der geheele wereld: overmits deze voor onze oogen is als een schoon boek, in hetwelk alle schepselen, groote en kleine, gelijk als letteren zijn, die ons de onzienlijke dingen Gods geven te aanschouwen, namelijk Zijne eeuwige kracht en Goddelijkheid, als de apostel Paulus zegt, Rom. 1 : 20; welke dingen alle genoegzaam zijn om de menschen te overtuigen, en hun alle onschuld te benemen. Ten tweede, geeft Hij Zich Zelven ons nog klaarder en volkomener te kennen door Zijn heilig en Goddelijk Woord, te weten, zooveel als ons van noode is in dit leven, tot Zijne eer, en de zaligheid der Zijnen."

Dit geloofsartikel der Gereformeerde Confessie is alleszins zeer gewichtig. Drieërlei wordt toch hierin uitgesproken. In de eerste plaats wordt een *bevestigend* antwoord gegeven op de vraag, of het mogelijk is God te leeren kennen. Hij is de Onbegrijpelijke, de kennis van den Almachtige kan niet *gegrepen* worden. Maar de Onbegrijpelijke kan, als de Vrijmachtige, zich openbaren, kennis van Zich Zelven geven, en als het Gode behaagt zulks te doen, wordt de kennisse Gods *ontvangen*. En overmits God gesproken *heeft*, „veelmaal en op velerlei wijze", is het de zelfopenbaring van het Eeuwige Wezen, die gekend kan worden. Tegen het Agnosticisme, dat wanhopig klaagt: Wij kennen God niet, roemt Artikel II der Confessie: Wij kennen Hem *wel*, wij kennen hem door *twee middelen*.

Vervolgens worden die twee middelen, waardoor het mogelijk is God te leeren kennen, aangewezen. Vooreerst is er een kennisse Gods, die verkregen wordt uit de aan-

schouwing der Natuur, door nauwkeurig en opmerkzaam op Gods werken in de Natuur te letten. Heel de schepping is voor onze oogen een schoon boek, als het ware met groote en kleine letteren geschreven en gevende te aanschouwen de onzienlijke dingen Gods. En het tweede middel, waardoor God Zich Zelven te kennen geeft — hoe keurig uitgedrukt! we nemen geen kennis van God, maar *Hij geeft Zich Zelven te kennen* — is Zijn heilig en Goddelijk Woord.

En eindelijk, de Confessie volstaat er niet mede, slechts de twee middelen aan te geven, maar zij spreekt ook iets uit aangaande den rang of volgorde, en over den innigen band, die deze beide middelen der Godskennis samenbindt. Het is niet zonder oorzaak, dat juist deze volgorde wordt gekozen, en er ligt een diepe waarheid in de woorden: Wij kennen God *ten eerste* door de schepping enz. en *ten tweede* door Zijn heilig en Goddelijk Woord.

Voorts merke men op, dat hier niet van tweeërlei kennis gesproken wordt, alsof de kennis uit de Natuur en uit de Schriftuur andersoortig zou zijn. De nauwkeurige formuleering van het „*nog klaarder en volkomener*" heft alle onzekerheid dienaangaande op.

Door te gewagen van de twee middelen, waardoor God Zich Zelven te kennen geeft, en die dus de bronnen onzer Godskennis zijn, zijn wij als vanzelve toegekomen aan eene sinds eeuwen gangbare onderscheiding. Men spreekt in de Gereformeerde Theologie doorgaans van de *natuurlijke* en van de *geopenbaarde* kennisse Gods. Deze onderscheiding, zóó gesteld, is niet wel te handhaven, want zij onderstelt, dat de natuurlijke Godskennis niet geopenbaard is, en de bovennatuurlijke wel. En overmits God onbegrijpelijk is, niet gegrepen worden kan door het menschenverstand, maar, gelijk artikel II der Confessie volkomen juist opmerkt, *Zich Zelven te kennen geeft*, zoo is alle kennisse Gods, zoowel

de natuurlijke als de Schriftuurlijke, een *gegeven* goed, een genadige gifte, een *openbaring* van Godswege.

De bedoeling echter is: Er is een *algemeene openbaring Gods* in de Natuur, in de werken Zijner handen, en er is een *bijzondere openbaring* in het rijk der genade. Het is echter min juist, alleen deze laatste de geopenbaarde te noemen; daarom willen wij liever spreken van de openbaring Gods, waardoor Hij Zich Zelven te kennen geeft, nader te onderscheiden in: 1^{0}. de natuurlijke, 2^{0}. de Schriftuurlijke kennisse Gods.

Denke echter niemand, dat wij tweeërlei ontwikkeling van de leer der waarheid ten beste geven, de eene alleen uit de beschouwing der Natuur afgeleid, alsof die zonder de Heilige Schrift zou kunnen verkregen worden, en de andere, die niet uit de Natuur, maar alleen uit de Heilige Schrift zou zijn te putten. Dat zou een dualisme in onze kennisse van God tot aanzijn roepen, waarvan wij wars zijn. Dat zou er toe leiden, dat wij eerst een uiteenzetting gaven die minder klaar en onvolkomen was, en dan eene, die „nog klaarder en volkomener" was. Zulke arbeid zou noodeloos vermoeien.

Maar wel willen wij afzonderlijk spreken over het feit der natuurlijke Godskennisse, over de mogelijkheid om haar tot eigen bezit te maken, over de waarde die haar is toe te kennen, over de beteekenis die er in ligt, en over de gevolgen die er uit voortvloeien.

De Confessie zelve wijst er reeds op, dat in de natuurlijke Godskennis geen zaligheid schuilt, dat zij slechts genoegzaam is om den mensch alle onschuld te benemen, en hem van schuld te overtuigen. De Schriftuurlijke Godskennis daarentegen strekt tot eere Gods en tot zaligheid der Zijnen.

Wij weten en gelooven: Al de Schrift is van God ingegeven, en is nuttig tot leering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing, die in de rechtvaardigheid is; opdat de

mensch Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust. (II Tim. 3 : 16, 17.)

Het gaat om die kennisse van den eenigen en waarachtigen God, die leidt tot het eeuwige leven.

II.

DE INGESCHAPEN GODSKENNISSE.

Overmits hetgeen van God kennelijk is, in hen openbaar is; want God heeft het hun geopenbaard.

ROM. 1 : 19.

Overgaande tot de behandeling van de natuurlijke Godskennisse, aldus genaamd ter onderscheiding van de bovennatuurlijke, die in de bijzondere openbaring geschonken wordt, vestigen wij er in de eerste plaats de aandacht op, dat reeds bij de bespreking van de natuurlijke Godskennisse zelve, wij staan voor een zeer gewichtige en hoogst belangrijke onderscheiding.

Men pleegt onder de Gereformeerden te spreken van een *ingeschapen* Godskennisse en van een *verkregene*, beide tot de natuurlijke theologie behoorende. Het is over de natuurlijke, i n g e s c h a p e n Godskennisse, dat dit artikel handelt. Stellen wij eerst vast, wat er *niet* onder te verstaan zij.

De wijsbegeerte, die onder den ver reikenden invloed van PLATO staat, heeft op allerlei wijze de stelling voorgestaan en verdedigd, dat de mensch van nature, uit en van zich zelven eenige kennis bezit, die hij als het ware met de geboorte meebrengt. De gedachte, die hieraan ten grondslag ligt, is eigenlijk deze, dat de ziel des menschen niet tot

aanzijn geroepen wordt bij de ontvangenis of geboorte, of in het tijdperk dat daartusschen verloopt, maar dat zij een vóórbestaan heeft in het eeuwige heelal en op een gegeven oogenblik ingaat in het menschelijk lichaam. Dat is de leer van het prae-existentianisme. In dit stelsel nu hoort de gedachte thuis, dat de ziel, met gereede kennis toegerust, ingaat in het lichaam, en deze kennis wordt dan *aangeboren* of *ingeschapen* kennisse genoemd. Wat in het latere leven plaats grijpt, is niet een eigenlijk leeren, een verwerven van kennis en wetenschap, maar feitelijk niet meer dan het zich in herinnering brengen van hetgeen men reeds van vóór de geboorte wist.

Deze gedachte, eerst in het algemeen uitgesproken, werd later in het bijzonder op de kennisse Gods toegepast en op onderscheiden manier uitgewerkt. De ziel bezat bij de geboorte reeds eenige kennis van God en Goddelijke zaken. Die kennis was ingeschapen of aangeboren. En straks in het leven werd deze kennis verrijkt en vermeerderd door wat men leerde uit de beschouwing der Natuur, en door wat men ontving in het geschreven Woord van God. Het is met name CARTESIUS geweest, die gepoogd heeft deze wijsgeerige gedachte uit de school van PLATO in de Christelijke Godgeleerdheid in te dragen, doch de Gereformeerde Theologen hebben haar steeds krachtig bestreden en verworpen.

Prof. BAVINCK geeft in zijn Geref. Dogmatiek II, pag. 39, zeer duidelijk de reden aan, waarom de Gereformeerden zich zoo schrap zetten tegen deze opvatting van de ingeschapen of aangeboren kennisse Gods. Hij schrijft: „Het was de vrees voor het rationalisme en het mysticisme, die haar daarbij leidde. Indien de mensch reeds bij zijne geboorte in zijn geest een volkomen klare en duidelijke kennis meebracht.... dan werd hij daardoor van de wereld onafhankelijk; hij kon de volkomene zuivere kennis uit zijn eigen geest voortbrengen, en was zichzelf genoeg; hij kon

zelfs de openbaring missen, welke God in Zijn Woord had gegeven; beter en duidelijker dan in Natuur en Schrift vond hij de volmaakte kennis in zijn eigen geest." En zoo is het volkomen waar, die leer van de ingeschapen kennisse Gods maakt de openbaring in Natuur en Schrift overbodig; zoowel het Rationalisme, dat genoeg heeft aan eigen verstand, als het Mysticisme, dat slechts leeft bij het persoonlijk gevoel, zouden dreigende machten voor de Kerk van Christus worden.

Na eerst te hebben uitgesproken, dat de ingeschapen Godskennis *niet* is het bezit van eene klare kennis aangaande God en Goddelijke zaken, der ziel reeds van de geboorte af ingeschapen, zijn wij thans genaderd tot de vraag, wat zij dan *wel* is.

Voor het antwoord daarop verwijzen wij allereerst naar den grooten CALVIJN. Met name noemen wij CALVIJN, omdat hij in het bijzonder de Godgeleerde is geweest, die op deze hoogst gewichtige waarheid de aandacht gevestigd heeft. In de Institutie, deel I, hoofdstuk 2, handelt CALVIJN breedvoerig hierover en spreekt van „*eenig gevoelen der Godheid*, dat in het verstand der menschen door een natuurlijke ingeving zijn zitplaats heeft". Hij zegt van de wildste volkeren: „die houden nochtans gedurig binnen in zich *eenig zaad en beginsel van den godsdienst*, zoo vast en taai kleeft dit gemeen gevoelen der Godheid in de ingewanden van alle menschen." Hij wijst er op, dat „de kennis en 't gevoelen der Godheid *in aller menschen hart is ingeschreven*", zoodat zij zeer bezwaarlijk uit der menschen gemoed kan worden uitgewischt. Hij maakt duidelijk, dat uit die ingeschapen Godskennis „als uit een zaad en beginsel de genegenheid tot de religie haar oorsprong heeft". En ten slotte vat hij zijn betoog saam in deze woorden: „Alle rechtzinnige oordeelaars zullen het altijd daarvoor houden, dat het *besef der*

Godheid het verstand der menschen is ingegraven, 'twelk nimmermeer kan worden uitgewischt. Ja, dat dit vast besef, te weten dat er een God is, een iegelijk van nature aangeboren en inniglijk gelijk als in het merg ingeplant is." Duidelijk spreekt CALVIJN dus uit, dat de ingeschapen Godskennis niet is de klare kennis van God, maar wel een diep innerlijk gevoel, een onuitwischbaar besef, als in het merg ingegraveerd van God, dat er een God is. Nooit de kennis zelve *wie* God is en *wat* Hij doet, maar wel daartoe leidende, dewijl het een beginsel en zaad der religie is.

Kort zegt ook VOETIUS, één onzer voornaamste vaderlandsche Godgeleerden, dat de natuurlijk ingeschapen kennisse Gods is: „zoodanige indruk, bekwaamheid en gave om God te kennen, dewelke alle menschen van God, als een licht en wet der nature, met de nature ingeschapen is." (VOETIUS, Catechisatie I, p. 46.) Ook hij dus spreekt het uit, dat de ingeschapen kennis niet is een gereede of ontwikkelde kennis, maar wel een onuitroeibare indruk in het binnenste der ziel, dat God er is, en voorts eene bekwaamheid en geschiktheid in de menschelijke natuur zelve om God te kunnen kennen, zoodat, als God zich openbaart, die openbaring niet vreemd voor den mensch is, maar zich aansluit aan zijn natuurlijke geestelijke behoefte, nooit een onnatuurlijk, maar een natuurlijk, een vanzelf sprekend iets voor hem is.

Uit deze citaten blijkt wel, dat het woord *kennis* in de uitdrukking „ingeschapen Godskennisse" aanleiding tot misverstand geven kan, want dat daarbij allerminst aan kennis, in den gewonen zin des woords, gedacht wordt. De naam *gevoelen* der Godheid (sensus divinitatis), een *zaad* der religie (semen religionis) drukt metterdaad op veel betere wijze de zaak uit, want het houdt in, dat de mensch van nature, zooals hij is, het *gevoelt*, zoodat geen macht ter wereld dat gevoel uit zijn ziel kan wegnemen, d a t e r e e n G o d i s. Het antwoord van CALVIJN aan hen die beweren dat de

godsdienst zijn ontstaan aan priesterbedrog te danken heeft om het volk in toom te houden, is te merkwaardig, dan dat wij het hier niet zouden bijbrengen. Hij zegt in het zooeven aangehaalde hoofdstuk, „dat zij (de priesters) dit nergens bij de menschen zouden hebben kunnen verkrijgen, indien hunne harten niet *te voren* met dit standvastige en zekere besef van eenige Godheid waren ingenomen geweest”.

Als de ziel van God hoort, is er onmiddellijke aansluiting in het menschenhart, dat diep-innig van God gevoelt, en van nature er op aangelegd is om God te leeren kennen. Daarom heet die kennis natuurlijk; zij doet zijn ziel geen geweld aan, in een God te gelooven. Doch juist omgekeerd vernietigt de mensch zijn natuur en verkracht hij zijn conscientie, als hij de gedachte aan God uit zijn ziel poogt te bannen.

Deze gedachte wordt ook in den Heidelbergschen Catechismus uitgesproken. Als in Zondag III gehandeld wordt over de schepping van den mensch naar den beelde en naar de gelijkenisse Gods, dan wordt als doel daarvan aangegeven: „*opdat* hij God zijn Schepper recht kennen zoude”. Dit houdt dus in, dat de mensch niet geschapen is *met* kennis, maar wel dat hij zóó geschapen is, dat uit zijn scheppingsordinantie voortvloeit dat hij de kennisse Gods kan verkrijgen, dat het tot zijn aard en natuur behoort God recht te leeren kennen. Gelijk zoo schoon in Artikel II der Confessie de gedachte wordt aangegeven, dat God, de Onbegrijpelijke, Zich Zelven te kennen geeft, even keurig wordt in Zondag III van den Catechismus uitgesproken, dat de mensch niet geschapen is met kennis, maar wel zoo, dat hij van nature wege de rechte kennis van den eenigen waarachtigen God konde verkrijgen. Als het waar was, dat de mensch de kennisse in zich zelven had of van zich zelven verkrijgen kon, zou de openbaring in Natuur en Schrift niet van noode zijn, en

wij Gereformeerden zouden zwak staan in onzen strijd tegen het Rationalisme en Mysticisme, dat van het Woord Gods in de Natuur en de Schriftuur afkeerig is.

Dat de Gereformeerde Theologie en Kerk alzoo en niet anders spraken van de ingeschapen Godskennis, die niet op te vatten is als een verstandelijke kennis, maar als een mystiek gevoel, als het ware ingegraveerd in het hart, in het merg, in de ingewanden van den mensch, d a t e r e e n G o d i s, is in volle overeenstemming met de uitspraken der Heilige Schrift.

Hierboven reeds wezen wij op het woord van Rom. 1 : 19: „overmits hetgeen van God kennelijk is *in hen openbaar is*, want God heeft het hun geopenbaard." De Kantteekenaren wijzen op eene dubbele uitlegging die van dit Schriftwoord gangbaar is. Er zijn er, die de woorden „in hen openbaar is" verstaan, dat wat van God kennelijk is, openbaar is *in hun gemoed*, in het binnenste van hun ziel. Maar anderen willen „in hen openbaar" vertolken door: „wat onder hen vaststaat of aangenomen is".

De eerste uitlegging, die veel dieper is, en ook ons het meest toespreekt, is van CALVIJN. Wat in God kennelijk is, grijpt ons aan in het binnenste van ons gemoed. CALVIJN zegt, bij zijn toelichting op deze woorden, dat God hier expresselijk spreekt van hetgeen *in hen* openbaar is, om hiermede te kennen te geven, dat Zijn openbaring zoo na aan de ziel dringt, dat een mensch ze niet kan ontvlieden, overmits een iegelijk gevoelt, dat het in zijn hart is ingedrukt. De mensch heeft daartoe zijne oogen van God ontvangen, opdat hij, door aanschouwing van het wondere samenstel der wereld, bewogen zou worden tot God zijn Schepper.

Inzage van vers 20 doet zien, dat de woorden „in hen

openbaar" (vs. 19) onderscheiden moeten worden van hetgeen dat God uitwendig, van buiten af openbaart. „Want Zijn eeuwige kracht en Goddelijkheid worden, van de schepping der wereld aan, *uit de schepselen* verstaan en doorzien." En nu staan wij voor deze verbinding der gedachten: hetgeen *uit de schepselen*, dat is uit de gansche schepping, verstaan wordt, is openbaar *in hen*, wordt in het gemoed des menschen als waarheid bevestigd. God komt door de schepping zelve met openbaring tot den mensch, en er is iets *in den mensch*, waardoor hij verstaan kan hetgeen alzoo van God kennelijk is. Op de inwendige, natuurlijke, als vanzelf sprekende aanraking van het hart en het gemoed des menschen, waar God zich openbaart, hetzij algemeen in de natuur, of meer bijzonder in de genade, doelt ook de apostel Paulus in Rom. 2 : 14, waar hij zegt, dat „de heidenen, die de wet (dat is de bijzondere openbaring) niet hebben, *van nature* (dat is spontaan, ongedwongen, als vanzelf sprekend) de dingen doen, die der wet zijn".

En juist omdat het zoo natuurlijk, zoo aangeboren, zoo ingeschapen is, met een God en met het eeuwige te rekenen, en omdat het zou ingàan tegen de natuur van den mensch, om elke gedachte aan eene Godheid van zich af te zetten, verstaan wij het, dat men in Athene, uit innigen drang des harten, een altaar voor den Onbekenden God bouwde.

Daar is een zoeken, of ze Hem immers tasten en vinden mochten; hoewel Hij niet verre is van een iegelijk van ons. Want in Hem leven wij, en bewegen ons, en zijn wij. En zelfs heidensche poëten hebben het uitgeroepen: Wij zijn ook van Gods geslacht. (Hand. 17 : 28.) Paulus haalt hier aan, wat gezegd is door den Griekschen dichter ARATUS, die leefde in de derde eeuw vóór Christus. Hij neemt dat woord over, en zoekt daaruit winst te halen om de mannen van Athene te brengen tot den eenigen waren God.

III.

DE VREEZE GODS.

> De vreeze des HEEREN is het beginsel der wijsheid, allen die ze doen hebben goed verstand; Zijn lof bestaat tot in der eeuwigheid.
> PSALM 111 : 10.

De ingeschapen Godskennisse, die een natuurlijke vatbaarheid van den mensch is om onder den indruk van het eeuwig Opperwezen, van de allerhoogste majesteit Gods te komen, leidt bij daadwerkelijke aanraking met de alomtegenwoordige kracht des Almachtigen tot wat in Gods Woord genoemd wordt de *vreeze des HEEREN*.

Gelijk men weet, maakt de Heilige Schrift van de vreeze Gods, of van de vreeze des HEEREN, veelvuldig gewag. Van de stad Gerar sprak Abraham: „Ik dacht, alleenlijk is de vreeze Gods in deze plaats niet." (Gen. 20 : 11.) Van den goddelooze heet het: „Er is geene vreeze Gods voor zijne oogen." (Ps. 36 : 2.) En daartegenover wordt gezegd: De vreeze des HEEREN is, te haten het kwade (Spreuken 8 : 13); de vreeze des HEEREN is het beginsel der wijsheid (Psalm 111 : 10, Spreuken 1 : 7); de vreeze des HEEREN is rein (Psalm 19 : 10); is ten leven (Spr. 19 : 23); is een sterk vertrouwen (Spr. 14 : 26). En de bede gaat op: „Vereenig mijn hart tot de vreeze Uws Naams." (Psalm 86 : 11.)

Het is hier, na de behandeling van de ingeschapen Godskennisse, de plaats, om nader uiteen te zetten wat te verstaan zij onder de „v r e e z e G o d s". Deze is geen wetenschap, of verstandelijke kennis van God, maar zeer bepaaldelijk het bewogen worden van de diepste roerselen des harten, telkens als het den grooten en heiligen God behaagt zich aan de ziel te openbaren. Het is als 't ware de toon, die

weerklinkt, als Gods hand in de snaren grijpt van het speeltuig van ons zieleleven. Of wil men een beeld, zoo merke men op den vuursteen. In de formatie van dien steen toch is de mogelijkheid gelegd, om er vuur uit te kunnen slaan, maar die gloed rust in hem, blijft latent, komt niet tot uiting, en eerst als de krachtige slag van het staal de sluimerende electrische vonk wekt, ontbrandt het vuur in het hart van den steen en spatten de tintelende spranken er uit.

De vreeze Gods is de eigenlijke kern en het wezen der religie. De ziel is alzoo geschapen, dat het mogelijk is, dat zij de aanraking Gods ervare, en door de daadwerkelijke aanraking wordt zij uitgedreven tot religie, tot vreeze Gods. De ingeschapen Godskennisse is het vermogen om een indruk van God te kunnen ontvangen; de vreeze Gods is de werking in de ziel, als die indruk ontvangen is en God metterdaad Zich in het binnenste van den mensch heeft doen gevoelen. God Almachtig is, volgens Rom. 1 : 19, openbaar *in* den mensch, en dat heeft op zijn gemoed de onmisbare uitwerking, om hem te brengen tot vreeze, tot vreeze Gods, en deze vreeze is de religie.

Het woord „religie" komt als zoodanig in de Heilige Schrift niet voor. En dat is te meer opmerkelijk, omdat het een woord is, bij Gods volk steeds gaarne gebruikt. Men spreekt van de „ware religie", van „hen die van de religie zijn", van een „religieus leven", enz. Alhoewel dus niet aan de Schrift ontleend, is het woord schier onmisbaar geworden.

De taalkundige beteekenis er van is niet met zekerheid vast te stellen; het meest algemeen gevoelen is, dat het van het latijnsche religare = verbinden is afgeleid, en dat religie dus beteekent de band, die tusschen God en den mensch is gelegd. Enkelen intusschen zoeken die afleiding in het latijnsche religere = zorgvuldig in acht nemen, n.l. den dienst der goden. Ook is gedacht aan re-eligere = terug-

kiezen, n.l. van God, dien men verlaten had; of aan re-ligere in den zin van eerbiedig opzien naar boven. (Zie BAVINCK, Geref. Dogm. I, 171.)

Doch de zaak zelve, die door het woord religie wordt aangeduid, komt zeer zeker wèl in Gods Woord voor en wordt telkens besproken. Wanneer de vreeze Gods of de vreeze des HEEREN genoemd wordt, dan wordt door de godvruchtige ziel onmiddellijk gevoeld, dat deze vreeze iets anders is dan de verstandelijke kennis der zuivere waarheid, en iets anders ook dan de uitwendige eeredienst; en aanduidt, wat in de ziel gevonden wordt die met den levenden God te doen gekregen heeft. En dat is toch het wezen, het geheim, de kracht der religie. Godsvrucht is iets anders dan godsdienst. Religie is niet de leer, noch de culte, maar de verborgen omgang met God.

Als God met Zijne almachtige en alomtegenwoordige kracht zich openbaart aan den mensch, dan ondervindt deze, juist omdat hij een mensch is met een ontvankelijk gemoed, en niet een gevoelloos blok hout of een hard stuk steen, daarvan een innerlijke gewaarwording. De groote God komt in eeuwige Goddelijkheid tot den nietigen mensch, die uit het stof der aarde gemaakt is, wiens adem in zijne neusgaten is. Zooals een eenvoudige er van „onder den indruk” komt als hij in de tegenwoordigheid van den koning is, zoo komt de ziel onder den indruk van Gods allerhoogste Majesteit. De kracht Gods grijpt haar aan. Er is eerbied, vreeze Gods, diep ontzag voor den hoog Verhevene. En dat leven in die vreeze, dat verkeeren onder dien aangrijpenden indruk, dat betoonen van eerbied heet in Gods Woord „de vreeze Gods” en wij noemen het de religie.

Nu dient, bij de bespreking hiervan, op velerlei gelet. Wij kunnen toch niet meer spreken van den mensch als zoodanig, zonder nadere bepaling. Door al wat in het proces der historie heeft plaats gegrepen, staat de mensch voor

ons in drieërlei gestalte; vooreerst, zooals hij is voortgekomen uit de hand des Scheppers; dan, zooals hij geworden is door en na de zonde; en eindelijk, zooals hij bewerkt is door de reddende genade des Heiligen Geestes in de wedergeboorte.

Het eerste nu, dat de mensch gevoelt als hij in zich gewaarwordt de almachtige en alomtegenwoordige kracht Gods, is het besef van diepe afhankelijkheid, dewijl God zoo oneindig groot, hij zelf zoo onuitsprekelijk nietig en klein is. Het is het gevoel, dat God met ons doen kan wat Hij wil en naar wat Hem behaagt; dat wij in Zijne handen zijn als leem in de handen des pottenbakkers. De majesteit des Heeren HEEREN komt overstelpend op ons aan, want alle de volkeren te zamen zijn bij Hem minder dan een droppel in een emmer, minder dan een stofken op de weegschaal, en God is zoo groot, dat zelfs de hemel der hemelen Hem niet kan bevatten. De mensch gevoelt het, dat hij door God gedragen wordt, dat de Almachtige hem in Zijne hand heeft, dat hij iederen ademtocht zelfs van God heeft te ontvangen en onafgebroken, alle zijne levensdagen, in den meest absoluten zin, in a l l e s van God afhangt.

In den staat der rechtheid nu was dit gevoel van volstrekte afhankelijkheid den mensch niet onbehaaglijk, het deed hem eer integendeel weldadig aan. Te weten, dat wij in God leven, zijn en ons bewegen, dat de Alomtegenwoordige onze levenskracht en ons levenselement is, doet den rechtgeschapen mensch wandelen in het vroolijk levenslicht. Want in het paradijs was dit gevoel gemengd met het zalig bewustzijn, dat die God, die den mensch droeg, hem het leven en den adem schonk; zijn Vader was, die voor hem als voor Zijn kind zorgde, met de rust gevende zekerheid, dat die overweldigende almacht hem niet vijandig maar goedgezind was, niet het kwade maar het goede voor hem zocht, hem niet verderven maar beschermen en behoeden wilde.

Dat afhankelijkheidsgevoel was in het paradijs het bewust-

zijn van *kinderlijke* afhankelijkheid. Als een klein kind zich in handen van een forschen reus bevindt, dan weet het zich algeheel weerloos tegenover dien geweldige, in wiens sterken greep het als een teeder vogeltje beeft. Bangheid en benauwdheid grijpen het kind aan; het zou het wel willen uitschreeuwen van angst, als juist die angst hem niet de keel toeklemde. Maar komt dat kleine kind nu eensklaps tot de ontdekking: die groote man is mijn *vader*, ik lig in mijns vaders armen, het is mijn vader, die mij omvat houdt — dan blijft wel is waar het besef van machteloosheid en algeheele afhankelijkheid, maar zonder angst, zonder bangheid, integendeel, nu met een kinderlijke gerustheid en een gevoel van bescherming en veiligheid. En zoo nu was het met Adam in het paradijs. Zijn hart voelde God als den oneindig Groote, als den Almachtige, die hemel en aarde draagt; maar hij bevond zich in Gods handen als in de handen zijns Vaders; die eeuwige kracht was hem Goddelijke liefde, die eeuwige armen waren hem armen der ondersteuning. Hij was diep en steil afhankelijk, doch niet als een overwonnen prooi in de klauwen van een doodvijand, maar als een hulpeloos wicht in de liefderijke armen van zijn hemelschen Vader. En een zoodanig gevoel van afhankelijkheid verwekt vreeze, die geen bangheid is, maar heilig ontzag en ootmoedige eerbied, te zamen met kinderlijk opzien en liefdevol vertrouwen.

Zoo was het eenmaal, maar zoo hield het niet stand. De zonde kwam, met haar ellende en jammer; de mensch heeft zich zelven en zijn nakomelingen, door het ingeven des duivels en door moedwillige ongehoorzaamheid, van alle de heerlijke gaven, waarmede zijn Schepper hem verrijkt had, beroofd. Slechts „enkele kleine vonkskens en geringe overblijfselen" heeft hij overig behouden van al hetgene dat in den staat der rechtheid in gave schoonheid hem sierde. De kinderlijke gerustheid, het zich beschermd en veilig weten

in Vaders armen, ging teloor, en alleen het „kleine overblijfsel", het innerlijk en onuitroeibaar Godsbesef, bleef bewaard. Straks werd het een gevoel van slaafsche onderworpenheid, van vernederende afhankelijkheid, dat den heiden met kruipend eerbetoon tot zijn god doet naderen, om hem door vleien te vermurwen. En, door de schrikkelijke macht der zonde, brak eindelijk bij den goddelooze, die zich openlijk afwendt, de opstand uit en ontbrandde de vijandschap; booze verbittering trad in de plaats van het vroeger ontzag; hoonende spot met het heilige verving den aanvankelijken eerbied. Het bedenken des vleesches is *vijandschap* tegen God, want het onderwerpt zich der wet Gods niet, want het kan ook niet. (Rom. 8 : 7.)

De wereld kan, met hooghartig woord, loochenen dat er een God bestaat, de stem in het harte spreekt wel anders. Die stem laat zich niet smoren; de goddeloozen hebben geen vrede. Omdat de zondaar overtuigd is, diep in zijn ziel, dat God *leeft*, daarom verklaart hij Hem den oorlog en verzet zich, in wrevele rebellie, tegen den Almachtige, aan Wien hij zich, onwillig, onderworpen gevoelt, en aan Wiens heerschappij hij tracht zich te ontworstelen. Juist die giftige haat, die bewuste afkeer, is het overtuigend bewijs, dat hij wel terdege aan God gelooft, God in zich gevoelt; en, waar hij aan Zijn vaste hand zich niet ontwringen kan, poogt hij Hem uit den weg te ruimen. Men „verklaart" iemand dood, omdat men den l e v e n d e haat, om tegen den levende zijn woede en nijd te uiten; jegens een, die niet is, betoont zich niemand vijandig. Men „verklaart" God dood, omdat men weet dat Hij leeft, en omdat men in onheiligen hartstocht zich tegen Hem heeft gekant. En zulks kan men doen, en doet men, . . . totdat het oogenblik zal gekomen zijn, dat men gelooven *zal*, tegen wil en dank, en dien dood verklaarden God erkennen, maar alsdan zal het zijn om — zooals de duivelen — al *sidderend* te gelooven!

Komt God de HEERE met genade tot den gevallen zondaar, die, juist, omdat hij de gedachte aan het bestaan Gods niet uit zijn ziel kan bannen, in vijandschap leeft tegen God, dan heeft er een wonderlijke genadewerking des Heiligen Geestes plaats. Door middel van de wedergeboorte wordt de oorspronkelijke ingeschapen Godskennisse hersteld en ontvangt de begenadigde zondaar, die weer kind van God werd, zij het ook in beginsel, wederom dat heerlijke gevoel en bewustzijn, wel in alle dingen elk oogenblik afhankelijk van God Almachtig te zijn, maar toch gedragen te worden door Gods vaderlijke goedheid. Dan verdwijnt de wrevel van den machtelooze, de kinderlijke vreeze Gods keert terug, de religie is hersteld, eerbied en ontzag worden Gode weer toegebracht. Het is, zooals de Apostel getuigt: „Gij hebt ontvangen den Geest der aanneming tot kinderen, door Welken wij roepen: Abba, Vader! Dezelve Geest getuigt met onzen geest, dat wij *kinderen* Gods zijn." (Rom. 8 : 15, 16.)

Zoo nu spreekt Gods Woord gedurig van de vreeze Gods of van de vreeze des HEEREN, en van allen „die Hem vreezen". „Gij, die den HEERE vreest, prijst Hem!" (Ps. 22 : 24.) „Gijlieden, die den HEERE vreest, vertrouwt op den HEERE." (Ps. 115 : 11.) „Dat degenen, die den HEERE vreezen, nu zeggen, dat Zijne goedertierenheid in der eeuwigheid is." (Ps. 118 : 4.)

Als wij nu herhaaldelijk lezen het Schriftwoord dat hierboven staat: „De vreeze des HEEREN is het beginsel der wijsheid" — (zie Job 28 : 28; Ps. 111 : 10; Spreuken 1 : 7; 9 : 10; 15 : 33), dan kunnen wij thans ook verstaan, dat die vreeze des HEEREN het *beginsel* der wijsheid is. Alle wijsheid en kennis van God en van Zijne werken heeft in die vreeze des HEEREN, in de godsvrucht en religie haar beginsel en

uitgangspunt, haar wortel en fundament. Het is niet zóó, dat de vreeze des HEEREN de wijsheid en kennisse zelve is. Neen, zij is het *beginsel*, en van daar uit kan de *ontwikkeling* volgen, om te komen tot de kennisse van den eenigen waarachtigen God.

Laat ons voortvaren — niet bij de beginselen blijven stilstaan, maar trachten te komen tot de mate van eenen volkomenen man!

ONNATUURLIJKE VERSCHIJNSELEN.

I.

HET ATHEÏSME.

De goddelooze, gelijk hij zijnen neus omhoog steekt, onderzoekt niet; alle zijne gedachten zijn, dat er geen God is.
PSALM 10 : 4.

Gelijk in de voorafgaande hoofdstukken werd aangetoond, staat het boven allen twijfel vast, dat het *algemeen* en *natuurlijk* is, dat de mensch aan een God gelooft, dat hij alzoo geschapen is, dat hij van nature vatbaar is om indrukken van Zijne almogende majesteit te kunnen ontvangen.

Nu staan wij echter voor het verbijsterend feit, dat sommigen in arren moede de woorden op de lippen nemen: „Daar is geen God!" Hoe is dit verklaarbaar? Meenen deze godslasterlijke lieden wat zij zeggen? Is er iemand zoo driest, zoo krankzinnig vermetel, dat hij in ernst het *bestaan Gods* aanrandt? Of is die hoonende taal slechts pochende grootspraak, verdwaasde snoeverij, tegen beter weten in? — Zijn er metterdaad *Atheisten?*

In vroeger dagen is er over deze vraag veel geredetwist. Het Socinianisme beantwoordde haar in bevestigenden zin: het loochende de ingeschapen Godskennisse en leidde alle ver-

kregen Godskennis af uit traditie en uitwendige openbaring, om het bestaansrecht van het Atheïsme te kunnen verdedigen. Doch alle Gereformeerden, VOETIUS vooraan, handhaafden met beslistheid de tegenovergestelde meening, dat er geen Atheïsten zijn, en dat zij er niet kunnen wezen, daar, naar luid der Heilige Schrift, het ingeschapen Godsbesef tot 's menschen natuur en wezen behoort.

Het probleem moet echter juist gesteld worden. In den meest ruimen zin worden somtijds Atheïsten genoemd zij, die zich niet buigen voor den eenigen, waarachtigen God. Zij dienen de afgoden, en een afgod is niets, dus ze kennen noch dienen God; afgodendienst zou dus feitelijk Atheïsme zijn. Tot op zekere hoogte is dit ook waar, wat de uitkomst — echter niet, wat het beginsel betreft, want het uitgangspunt, ook van den afgodendienaar, is wel terdege, d a t e r e e n G o d i s; hij zoekt Hem juist, om Hem te dienen, zij 't ook, dat hij zich buigt voor hout en steen. Maar het dienen van een afgod, een „niet-god", een waanbeeld der gedachten, een god met handen gemaakt, is daarom nog geen Atheïsme, het stelsel, dat van het beginsel uitgaat, dat er geen God is. Waar men God zoekt, gelooft men althans aan Zijn bestaan. En de eere, die men God zou hebben toegebracht, als men Hem had gevonden, valt nu den afgod ten deel. De afgodendienst strekt ten bewijze voor een andere waarheid, namelijk, dat velen zullen zoeken in te gaan, en niet zullen kunnen, maar staat lijnrecht tegen het Atheïstisch beginsel over.

In meer beperkten zin worden zij Atheïsten genoemd, die zich in het leven aanstellen a l s o f e r g e e n G o d w a s; zonder dat zij daarom een bepaalde theorie dienaangaande ontwikkelen. Het zijn de gewone, wereldsche menschen, die naar geen God vragen, eerder met Hem en Zijn dienst den

spot drijven, eten, drinken en vroolijk zijn, en zich in alles gedragen als was er geen God, en als zouden ze nooit met Hem te doen krijgen. Men noemt ze de *practische Atheïsten*, omdat zij feitelijk Atheïsten zijn ten aanzien van de practijk des levens. Als nu de vraag zóó gesteld wordt: zijn er practische Atheïsten? dan kan nooit anders geantwoord dan: helaas, er zijn er zeer vele. Een breede schare leeft dag aan dag voort zonder God en zonder religie, nimmer hun ijdelen weg naar Zijne geboden richtend, wandelend naar het goeddunken huns harten, zich om geen eeuwigheid bekommerend.

Als de Heilige Schrift dan ook hier en daar de voorstelling schijnt te geven, dat er werkelijk Atheïsten zijn, bedenke men, dat zij op die plaatsen doelt op zulke wereldschgezinde, lichtvaardige lieden, die zich aan niets laten gelegen liggen, feitelijke Godverzakers, „goddeloozen", practische Atheïsten.

Psalm 10 : 4 zegt: „De goddelooze, gelijk hij zijnen neus omhoog steekt, onderzoekt niet; al zijne gedachten zijn, dat er geen God is." Hier wordt geteekend de *goddelooze*, die goddelooslijk handelt, die den ellendige vervolgt, den gierigaard zegent, den HEERE lastert. Zijn mond is vol vloek en bedriegerijen en list. Onder zijn tong is moeite en ongerechtigheid. Hij is trotsch van harte, hoogmoedig; hij steekt, als uiting van verachting, zijn neus omhoog.

Van dien goddelooze nu staat er: „*hij onderzoekt niet*", en dat beteekent, dat hij zóó hooghartig is, dat het hem niet in den zin komt naar God te vragen, te onderzoeken of God er is, iets van hem eischt, op hem let, hem zoeken zal. Dat onderzoek acht hij in zijn verwatenheid verre beneden zich. Hij spreekt boud: ik zal van geslacht tot geslacht in geen kwaad zijn. God telt voor hem niet mee; hij acht het niet de moeite waard, zich een oogenblik met Hem bezig te houden. Al zijn gedachten zijn, dat er geen God is. De gedachte aan God komt nauwelijks bij hem op, hij behandelt Hem als niet-bestaande. Hij leeft alsof er geen God is.

Ps. 14 : 1 en Ps. 53 : 2 doen lezen: „De dwaas zegt in zijn hart: er is geen God.” Doch ook hier gaat het niet om een ernstig man, die als vrucht van nadenken tot de verstandelijke overtuiging komt, dat er geen God is, maar om den lichtzinnigen dwaas, in wiens botte levensopvatting er geen plaats is voor God, en die daarom God eenvoudig wegcijfert. De dwaas is de zondaar ; hij verderft het, en maakt het gruwelijk met zijn werk, hij is een werker der ongerechtigheid. Hij acht God niet, en eerbiedigt of ontziet Hem niet in zijn hemeltergenden hoogmoed; hij wischt, voor wat aan hem staat, Gods bestaan uit, in waanzinnige verwatenheid; hij negeert, in doldrieste lompheid, de Allerhoogste Majesteit.

Toegekomen aan de derde vraag, of er ook Atheïsten zijn die uit innige, verstandelijke overtuiging het Atheïsme *als stelsel* voorstaan, en uitdrukkelijk en welbewust de ontzettende leer verkondigen dat er geen God is *(theoretische Atheïsten)*, zoo moet eenerzijds erkend, dat wel is waar die bange taal in sommiger mond is, en enkelen de godslasterlijke theorie, waarbij ’t ons ijskoud om ’t harte wordt, van het niet-bestaan Gods cynisch durven drijven, maar mag anderzijds betwijfeld door wie nog vasthoudt aan dat onverdelgbaar, onvernietigbaar Godsbesef, ook in de borst van den diepstgezonkene, die toch nog mensch bleef, of de stem in het binnenste wel altijd zoo ten volle die satanisch-brutale lippentaal beaamde.

In „E Voto Dordraceno” III, pag. 514, zegt Dr. KUYPER: „Al is het den mensch mogelijk, dit besef wel niet uit te roeien, maar dan toch het zwijgen op te leggen, in den dood treedt die macht toch ten leste voor een ieder op. En het is in dien zin, dat men naar waarheid zeggen kan, *dat er niet één Atheïst is.*” En op pag. 526: „Dat moet zoo. De mensch kan er niet aan ontkomen. *En daarom, Atheïs-*

ten in volstrekten zin zijn er niet. Werkelijk zijn er alleen òf menschen die *God*, òf menschen die een *afgod* eeren. Een derde is ondenkbaar."

Dr. BAVINCK schrijft in zijn Gereformeerde Dogmatiek II, pag. 26: „Zoo zijn er ten slotte ook geen atheïstische menschen. Er is niet zoozeer verschil over het bestaan, als wel over het wezen Gods. Wel is er een *practisch atheïsme*, een leven zonder God in de wereld. Maar het bewuste theoretische atheïsme in absoluten zin is zeldzaam, indien het ooit voorkomt." En op pag. 27: „In absoluten zin genomen, als loochening van eene absolute macht, dan is het atheïsme bijna ondenkbaar. Allen erkennen ten slotte weer eene macht, die als God wordt vereerd.... dat komt, omdat de mensch aan de erkenning van eene hoogste macht zich niet kan onttrekken. Op hetzelfde oogenblik dat hij den waren God loochent, versiert hij zich een valschen god. De religie zit daartoe te diep in 's menschen natuur en de openbaring Gods spreekt te luide.... Veeleer grijpt de mensch het grofste bijgeloof aan, dan dat hij op den duur bij het naakte, koude ongeloof het uithouden kan."

Onze oudere en nieuwere Godgeleerden spreken dus eenstemmig uit dat, hoewel er velen zijn die als Atheïsten *leven*, er hoogstens een enkele is, als er ten minste zijn, die als Atheïst *denken*.

Het is zoo vanzelf sprekend, zoo natuurlijk en algemeen, dat de mensch God zoekt, zij dat zoeken ook een tasten in den blinde. Het goddeloos Atheïsme is te weerzinwekkend, met 's menschen aard en wezen in strijd, om ooit in breeden kring vat op de gemoederen te krijgen. Het druischt te zeer in tegen de stem, die spreekt in zijn hart, en vergrijpt zich te stout aan wat geschreven staat in zijn binnenste; het poogt uit te roeien wat, wie nog mensch bleef, zelfs de wildste heiden, de grofste afgodendienaar, in zich omdraagt: het vaste, onwrikbare, diep ingegrifte Godsbesef.

CALVIJN, wien de eere toekomt het stuk van de ingeschapen Godskennis voor het eerst grondig onderzocht en breed besproken te hebben, die met groote instemming aanhaalt het bekende woord van den heiden CICERO: „Daar is voorwaar geen natie zoo barbaarsch, en geen volk zoo verwilderd, of ze zijn in hun gemoed overtuigd dat er een God is," die er op wees dat het gemeen gevoelen der Godheid „vast en taai kleeft in de ingewanden van alle menschen", die het uitsprak dat de mensch „eerder de geheele gezindheid zijner natuur kan verbreken, dan den indruk van Gods bestaan uit zijn gemoed wisschen", heeft, gelijk te begrijpen is, ook het ontzettend verschijnsel van het Atheïsme, het *stelsel* dat er geen God is, besproken.

Hij zegt er in de Institutie I, 3, 2 dit van: „Het is niet gelooflijk, dat zelfs diegenen, die door te gewagen van de religie de woeste en onbedrevene menschen alzoo arglistiglijk bedrogen, ten eenen male ledig geweest zijn van de kennisse Gods. Want al is het, dat er altijd eenigen waren, en ook hedendaags niet weinigen schijnen te voorschijn te komen, die ontkennen dat er een God is, zoo gevoelen zij nochtans nu en dan, 'tzij dat zij het willen of niet, even datgene hetwelk zij niet begeeren te weten."

Met leerrijke voorbeelden maakt CALVIJN dit zijn zeggen waar door te schrijven: „Men leest nergens, dat iemand tot stouter en ongebondener verachting Gods uitgebroken is dan de keizer GAJUS CALIGULA; en nochtans is nooit iemand zoo ellendig geschrokken en heeft zoo gebeefd, wanneer eenig teeken van Gods toorn vertoond werd. En alzoo heeft hij tegen zijn wil God gevreesd, dien hij met opzet poogde te versmaden. Dit ziet men ook alom wedervaren allen anderen, die hem gelijk zijn. Want naarmate iemand moediger is God te verachten, zooveel te meer wordt hij ook op het geruisch van een vallend blad ontroerd en ongerust gemaakt."

Dit alles brengt CALVIJN tot de volgende conclusie:

„Waaruit ontstaat dit anders, dan uit de wraak van Gods majesteit, dewelke de conscientie zooveel te heftiger verslaat, naarmate ze meer arbeiden om alle kennisse Gods uit zich weg te ruimen. Ze zien wel om naar allerlei schuilhoeken, in welke zij zich mochten verbergen voor Gods tegenwoordigheid, en zoeken om deze uit hun hart te schrappen. Maar zij blijven altijd in den strik hangen, 'tzij dat zij willen of niet. En alhoewel het besef dat zij van God hebben somtijds voor een oogenblik schijnt te verdwijnen, zoo komt het nochtans terstond weder te voorschijn, en randt hen aan met nieuw geweld, zoodat de rust van den angst der conscientie (zoo ze al eenige rust hebben) niet veel verschilt van den slaap der dronkaards of razebollen, welke, ook als zij slapen, niet vredelijk rusten, omdat ze met gruwelijke en ijdele droomen gedurig gekweld worden. Zoo dienen dan de goddeloozen zelven tot een exempel en bewijs, dat er altijd in de harten van alle menschen eenige kennisse Gods krachtig en levend is."

De trotsche, hoogmoedige dwaas mag in brutalen overmoed zijn leven doorbrengen alsof er geen God was, maar er komt een oogenblik in zijn leven of bij zijn sterven, als de wereld om hem heen wegvalt en de ernst hem aangrijpt, dat de lang veronachtzaamde stem in zijn hart spreken zal, en zeggen, dat die God, met Wien hij nooit rekende, leeft en bestaat, en dat hij in handen van dien levenden God zal vallen. En hij, die de gruwelijke taal: e r i s g e e n G o d, in *ernst* doet hooren, openbaart een geest die niet normaal is. Zoo spreekt een, die krank van zinnen is, en geen beschikking heeft over de natuurlijke gegevens van den menschelijken geest. Het is schrikkelijke, godslasterlijke waanzinnigheid.

Het laat zich verstaan, dat de zonde den mensch zoo verblind heeft, dat hij de openbaring Gods niet ziet en wanhopig uitroept: God is onkenbaar, wij weten niets van Hem.

Maar er zijn geen woorden om de satanische trotschheid van den verwaten mensch te karakteriseeren, die hemeltergend uitroept: er is geen God. Want men moet èn *al*wetend èn *overal*-tegenwoordig zijn, om zoo iets te kunnen zeggen. En wie der stervelingen, die zweren bij de dusgenaamde proefondervindelijke wetenschap, vermag zich uit te laten, met zekerheid, over wat hij *niet* weet, en over datgene waar hij *niet* bij tegenwoordig is!

De goddelooze dwaas steekt zijn *neus* omhoog. De verstandigen onder de menschen slaan het *oog* naar boven. De religieuse verheft zijn *hart* tot God in den hemel.

II.

HET MATERIALISME.

> En ik zal tot mijne ziel zeggen: Ziel, gij hebt vele goederen, die opgelegd zijn voor vele jaren, neem rust, eet, drink, wees vroolijk.
> LUK. 12 : 19.

Atheïsten, overtuigde Godloochenaars, bewuste aanhangers van het afschuwelijk stelsel, dat uitspreekt, op grond van verstandelijke overweging tot de slotsom gekomen te zijn, dat er geen God is, worden, gelijk wij zagen, gelukkig schier niet gevonden. En waar een enkeling die huiveringwekkende taal soms hooren doet, waarbij anderen twijfelen of hij meent wat hij zegt, daar moet de vraag bij ons rijzen, of een zoodanige wel in het bezit is van zijn gezond verstand, en of die satanische uitlating geen gevolg is van de krenking zijner natuurlijke geestvermogens.

Toch leeft er, ook in de gekerstende landen, een breede schaar van menschen, die zich feitelijk, voor wat hun levensopvatting en wandel aangaat, in niets van den overtuigden

Atheïst onderscheiden. Gansche kringen zijn er, helaas niet het minst onder de aanzienlijken en geestelijk meest bevoorrechte standen, waar alle religieus leven is gebluscht, waar alle gevoelen der Godheid, alle ingeschapen Godsbesef is verschrompeld en verstorven, waar Gods naam niet meer wordt genoemd, en zelfs de heugenis aan Hem is uitgewischt; waar men leeft (zooals de volksuitdrukking het teekenachtig noemt: „zonder bidden, net als de beesten") etende, drinkende, genietende, het lichaam voedend en verzorgend, met geen andere begeerten dan aardsche, geen andere geneugten dan zinnelijke, geen wenschen, verlangens, aspiraties of genegenheden, dan die, welke zoo wereldsch, grof, plat en stoffelijk zijn als maar mogelijk is. En zulke practische Atheïsten nu, Stofvergoders, die nooit iets zien of opmerken dan de voelbare, tastbare Stof, die al de vereering, waartoe hun doode ziel nog in staat is, aan hun afgod, de STOF, opdragen, noemt men *Materialisten*.

Het woord is afgeleid van het latijnsche *materia* = stof, dat in den verhollandschten vorm van *materie* hier te lande burgerrecht verkreeg. Letterlijk beteekent het de grondstof, waaruit iets gemaakt is, en hangt samen met *mater* = moeder, omdat het kind de stof van zijn lichamelijk bestaan in zijn moeder vindt.

Materialisme is de naam van het stelsel, dat alles uitsluitend van den stoffelijken kant beziet, dat alle levensverschijnselen uit stoffelijke oorzaken doet opkomen en uit stoffelijke motieven verklaren wil, dat in de Stof niet slechts het begin, maar ook het einddoel van alle dingen stelt, en welks platte geloofsbelijdenis eigenlijk is: „Uit het Stof, door het Stof en tot het Stof zijn alle dingen."

Reeds in de Grieksche oudheid trad het Materialisme in allerlei vorm op. DEMOCRITUS en EPICURUS leerden, met

loochening van de zedelijke wereldorde, dat het Heelal bestond uit eeuwige, ondeelbare, onvernietigbare stofdeeltjes of atomen, en dat iedere gebeurtenis veroorzaakt werd doordat deze stofdeeltjes zich in de oneindige ruimte bewogen, naar elkander toekeerden, of van elkander scheidden, waardoor verbinding en ontbinding plaats greep, tot in het oneindige. Beiden verschilden echter onderling hierin, dat volgens DEMOCRITUS de atomen zich alleen in *rechte* — volgens EPICURUS zij zich ook in schuine lijnen voortbewogen, waardoor de laatste de groote verscheidenheid in het levensgebeuren trachtte te verklaren. Doch zij stemden hierin overeen, dat zij alle verschijnselen uit stoffelijke oorzaken verklaarden, en ook geen verschil tusschen ziel en lichaam maakten, daar zij aannamen, dat de ziel een uiterst verfijnd, aetherisch lichaam van zeer dunne stof was.

Een andere Grieksche school, de *Ionische*, nam eveneens haar uitgangspunt in de stoffelijke wereld, en zocht het antwoord op de vraag, hoe er in de roerlooze materie leven en beweging ontstaat, in de hypothese, dat de eeuwige stof een *levende*, bezielde stof was. Deze vorm van het Materialisme wordt Hylozoïsme genoemd (samengesteld uit hyle = stof, en zoë = leven) en houdt in, dat de „levende stof" grondoorzaak en einddoel van alles is. De wijsgeer THALES achtte het water, ANAXIMENES de lucht, HERACLITUS het vuur de eerste oorzaak en het diepste wezen der dingen te zijn. Doch dit is niet meer het eigenlijke, onvervalschte Materialisme, er worden reeds Pantheïstische elementen in gevonden, daar de „éénheid van stof en geest" wordt gesteld in het *leven*.

Later zal meer breedvoerig over het Pantheïsme worden gehandeld; evenwel kan er hier reeds op gewezen worden, dat Materialisme en Pantheïsme, hoewel een tegenstelling vormend, toch menig punt van overeenkomst vertoonen. Beide zoeken naar eenheid in de stoffelijke en geestelijke

wereld, maar terwijl de Pantheïst aan den geest den voorrang toekent, en de stof uit den geest verklaart, neemt de Materialist zijn uitgangspunt in de stof en zoekt daarin den grond en het wezen aller dingen. Men beoogt dus hetzelfde doel, maar de twee uitgangspunten zijn lijnrecht tegen elkaar overgesteld. Stof uit geest, òf geest uit stof, dat is het dilemma, dat de Pantheïstische en Materialistische denker, ieder op zijn wijs, poogt op te lossen.

Volgens den Pantheïst is alles God en God alles, volgens den Materialist is alles stof en de stof alles. Daarom is, gelijk wij opmerkten, in de leer van het Hylozoïsme, dat uitgaat van de gedachte van de levende, bezielde stof, feitelijk het Pantheïsme reeds binnengeloodst. Het Hylozoïsme verklaart de wereld *dynamisch*, d. w. z. kent aan de stof een innerlijke, inklevende kracht toe, waardoor zij leeft en werkt. Het Materialisme is zuiver *mechanisch*, het beschouwt het leven geheel werktuiglijk, het denkt zich een krachtlooze doode stof.

Engelsche en Fransche wijsgeeren als HOBBES, HOLBACH, HELVETIUS, DIDEROT en LAMETTRIE, en de Duitschers FEUERBACH, BÜCHNER en MOLESCHOTT hebben in later eeuw de oude Grieksche philosophie van het al-stoffelijke weer doen herleven, echter in veel grover en brutaler vorm. De Materialist was, naar het zeggen van VAN OOSTERZEE, bezield door „den hartstocht der werkelijkheid" ; doch indien dit zoo was, dan was het een beperkte en hoogst eenzijdige werkelijkheid, van één bepaalde soort, die hij zocht, met voorbijzien van een andere, die, hoewel niet stoffelijk, volmaakt even reëel, en zeker van niet minder waarde was: de diepe werkelijkheid van het geestelijk leven. Maar het bestaan van die hoogere, onzichtbare wereld werd eenvoudig weggeloochend ; wat men tot dusver geestelijke verschijnselen had genoemd, werd teruggebracht tot een uitwendig proces van stofwisseling. Het leven zat in elkaar zoo

mechanisch als een uurwerk; chemische wetten van verbinding en scheiding beheerschten het al; de „exacte" Natuurkunde alleen was den naam van wetenschap waardig. Denken was het zweeten der hersenen, liefde het bloeden van het hart, haat en nijd de afscheiding van gal en lever. Toen MOLESCHOTT in 1852 zijn befaamd motto: „de stof regeert den mensch" schreef, lichtte hij dit alzoo toe, dat, waar specerijen de spijsvertering helpen, vruchten en koud water de ontlasting bevorderen, look en vanielje de hartstochten prikkelen, wijn, koffie en thee de stemming der hersenen beheerschen, z. i. het materialistisch axioma: „de mensch *is* wat hij *eet*", voldoende was gerechtvaardigd. Iets, dat in zijn tastbare dwaasheid onwillekeurig doet denken aan de kinderlijke voorstelling van sommige natuurvolken, dat het eten van een leeuwenhart den eter dapperheid en krijgsdeugd instort, het gebruik van hazenvleesch daarentegen hem verslapt en lafhartig maakt.

Dit botte Materialisme hield niet lang stand, het ging ten onder aan eigen laagvloersche oppervlakkigheid, en maakte zich belachelijk door de onbesuisde logica, waarmede het de conclusiën van zijn willekeurige hypothese, dat de stof *alles* is, tot in 't ongerijmde dreef. Maar toch leeft het nog voort. Er zijn er, die de wonderlijke verschijnselen van clairvoyance en Mesmerisme nòg verklaren door de toepassing van chemische wetten op een zeer dun, verfijnd, aetherisch lichaam, een astraal lichaam.

Dat we ten opzichte van de stof voor een duister probleem staan, wie zal het ontkennen? Vele denkers in alle eeuw hebben zich moede gepeinsd, zonder het antwoord te kunnen vinden op de schijnbaar zoo eenvoudige vraag: W a t i s s t o f? omdat het een van die wortelbegrippen en grondelementen is, die, evenmin als leven, geest of dergelijke,

voor geen nadere ontleding en bepaling vatbaar zijn. AUGUSTINUS zeide, dat, als hij een woord zocht om aan te duiden dat iets eigenlijk niet was, en toch wel was, hij geen beter woord dan *stof* zou weten te kiezen.

De mensch als zoodanig, en meer nog de Christen, die bij 't licht dat uit den Hooge hem bestraalt zooveel meer leerde zien dan de onwedergeborene, en zooveel dieper doordringt in allerlei verborgenheden, weet, dat de stof, meer dan eenig ander element in de Schepping, een te duchten macht des doods is, die zich tegenover hem stelt. (Zie hierover breedvoerig E Voto, II, pag. 517, 518.) Reeds in 't gewone leven geldt dit: stof bezoedelt; het verteert, wat er langen tijd door werd bedekt; het vreet langzamerhand weg het voorwerp, waarop het zich vastzette. Het kleeft aan onze huid en belemmert de gezonde werking er van, het dringt in onze longen en verwoest zoo licht het teere weefsel. Meer nog dan in ons klimaat gevoelt de mensch in Oostersche landen dreigend gevaar, als het opgewaaide, gloeiende stof hem de huid prikkelt en den mond van dorst doet verdrogen; hem de oogen verblindt, en soms ongeneeslijke oogziekte veroorzaakt; ja, als diezelfde stof, door den woestijnwind opgezweept in wervelende kolommen, vaak geheele karavanen van reizigers met zijn verstikkende wolk omsluit en ze, gansch en al er onder bedolven, jammerlijk doet versmoren.

Toen Eva, in den hof van Eden, de hand uitstrekte naar de verboden vrucht en haren man in de verleiding meesleurde, deed zij, en Adam met haar, iets, waarvan de bange realiteit nimmer diep genoeg kan worden beseft. Zij tastten naar een stoffelijk goed; zij grepen de stoffelijke vrucht, en voor het genot en bezit van dat stoffelijke gaven zij de geestelijke gemeenschap met God, hunnen HEERE, prijs.

Doch aanstonds volgde de straf; aan die stoffelijke vrucht zou de mensch zich den dood eten. Hij had de stof begeerd, in haar zou hij ondergaan; het zou weldra blijken, hoe booze vijandin die stof was, toen de mensch, door zijne zonde, in hare macht raakte. In de stof triumfeert de dood, en als met Goddelijke wrake klonk het woord des Allerhoogsten: „Stof zijt gij, en tot stof zult gij wederkeeren."

En dit nu is zoo verachtelijk, dat de mensch, die verwezen werd om in en door de stof de doodstraf te ondergaan, in plaats van zijne vernedering te gevoelen en in zijne schaamte weg te zinken, de stof, die hem vernietigt, is gaan aanbidden, en de eere des eeuwigen Gods, Schepper en Onderhouder van hemel en aarde, rooft, om die aan zijn doodvijandin op te dragen. Want waar het de eere Gods is, eeuwig te zijn, alle dingen te doen ontstaan en voortbestaan, noemt de Materialist de *Stof* eeuwig, dus goddelijk; uit haar is al wat aanzijn heeft ontstaan, dus is zij Voortbrengster van 't geschapene; het voortbestaan der dingen is niets dan een eindeloos proces van stofwisseling, dus zij is ook de Onderhoudster — der Materialisten afgod is de Eeuwige Stof. „Uit de Stof, door de Stof, en tot de Stof, zijn alle dingen."

En die Materialistische Confessie faalde niet zich in den devoten wandel der Stofaanbidders te openbaren. Wat God zijn moet, helaas niet altijd is, voor den vrome, is de stof voor den Materialist. Als de stof metterdaad het heil in zich besluit, en het begin en einde is van alle dingen, dan moet zij ook vóór alles gediend, en ware het dwaasheid, nog zedelijke idealen na te jagen, of te pogen zich geestelijk te ontwikkelen. Dan is het bij 's menschen doen en handelen niet meer de vraag, wat de zedewet vordert en wat de consciëntie spreekt, wat zijn hart hem gebiedt en de plicht van hem eischt, maar wat het meeste stoffelijk voordeel

geeft, en hem in staat stelt met de minste inspanning het lekkerste te leven. Dan zijn de hoogste dividenden het hoogste goed, wordt de rentestandaard de moreele maatstaf, en is een voortreffelijk man hij, die, om 't even door wat middelen, vooruitkwam in de wereld. Dan kunnen de geestelijke goederen, die te allen tijde geacht werden op natuurlijk gebied de rijkste schat van de menschheid uit te maken, zooals wetenschap of kunst in haar meer ideëelen zin, nog wel tot op zekere hoogte gewaardeerd, en wil de rijkaard uit de volheid zijner goederen zich bovendien nog wel gaarne den vleienden Maecenas-naam koopen, maar worden deze onzienlijke dingen toch op verre na voor niet zoo begeerlijk gehouden als de zichtbare, stoffelijke. Stoffelijk voordeel, bezit, genot, staat bovenaan, en maakt het leven eigenlijk alleen des levens waard. — „Laat ons eten en drinken, en vroolijk zijn, want morgen sterven wij."

Al meer wordt om ons heen gezien, hoe die Stofgod de harten gevangen houdt, en vorsten en volken voor zich doet knielen ; al heviger drijft de dorst naar goud, de hartstocht naar rijkdom en goed en zingenot; in toenemende mate is het een stoffelijke geluksstaat en een materieele hemel, welks zaligheid bestaat in „het goed te hebben", die de zielen nog boeit. En waar in vroeger eeuwen, toen Mammon's macht nog zwakker was en de harten nog ontbranden konden voor het hooge ideaal, een schare van ridders en edelen uit alle landen met den roep: „God wil het!" zich opmaakten om den smaad af te wentelen, die op het graf des Heeren rustte, daar moge nuchtere zin het onbezonnen wagen der kruistochten afkeuren, een dwaasheid als den Kinderkruistocht scherp laken zelfs, toch blijft het een feit, dat in de ziel dier middeneeuwsche mannen een vuur gloorde, en uit hunne vaak roekelooze daden een heilige ijver voor den naam des HEEREN sprak, die onze kil-koude, egoïstische tijd hun moet benijden. *Zij* trokken op, de kruisvaan omhooggeheven, om het graf

van Christus aan de macht van den Turk te ontnemen, om de heilige stad te veroveren en een koninkrijk Jeruzalem te stichten. Doch in *onzen* tijd, nu het bot Materialisme ziel en zinnen in beslag neemt, wordt aan het „Sursum corda!" niet gedacht en zenden de Europeesche staten hunne legers naar het Oosten, voorwaar niet om de Kruisbanier in verre landen te planten, maar ter vermeerdering van koloniaal bezit, en gaan de gelukzoekers er op uit, om naar goudmijnen te graven en naar diamantgroeven te delven, schijnende schier niet meer te weten, dat er óók nog geestelijke goederen zijn.

Wij zien allerwegen, hoe het bot Materialisme, de aanbidding van de *doode* stof, niet slechts het religieuze, geestelijke, maar ook het intellectueele en aesthetische leven uitbluscht en doodt, van den gouddorst de alles bezielende drijfveer maakt, allen idealen zin verstompt, en Mammon ten troon heft, bij wiens weelderige altaren men „lekkerlijk leeft, en wellusten volgt, en de harten voedt als in een dag der slachting" (Jak. 5 : 5); waar men leeft als de rijke dwaas, die tot zijne ziel zeide: „Neem rust, eet, drink, wees vroolijk."

Maar de mensch, wiens oog het hoogere niet meer vermag te zien, wien niets meer rest dan de stof, wat zou hij ook beters kunnen doen, dan de praktijk van het *eudaimonisme*, het lekkerlijk leven, te volgen? Paulus zegt het van zich zelven (I Cor. 15 : 32): „Zoo ik, naar den mensch, tegen de beesten gevochten heb te Efeze, wat nuttigheid is het mij, indien de dooden niet opgewekt worden? Laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij!" Indien hij niet geloofde in God en geen eeuwig leven verwachtte, als hij het zoeken moest in dit leven, ja, dan zou ook hij het in dit leven zoo goed mogelijk willen hebben, eten, drinken en vroolijk zijn, want de dood raapt ons snellijk weg, en de mensch leeft maar éénmaal.

Of de mensch dan niet *mag* eten, drinken en vroolijk zijn? Zekerlijk wel; spijs en drank, met dankzegging genoten, zijn goede gaven Gods. Als de verloren zoon, die dood gewaand was, wederkeert, dan geeft de verblijde vader bevel, het gemeste kalf te slachten, en zegt: „Laat ons eten en vroolijk zijn."

Maar, en hier ligt de waarheid, die ons tot richtsnoer strekken moet:

Welzalig is het volk, dat, dus gezegend,
Dit heug'lijk lot door 's Hemels gunst bejegent.
Welzalig is het volk, dat, bij 't genot
Van overvloed, *den HEER heeft tot zijn God.* (Ps. 144.)

Aan spijs en drank en vroolijkheid mag de plaats niet worden ingeruimd, die alleen aan God toekomt. Onze harten mogen niet in dit aardsche en vergankelijke geworteld zijn. Het mag niet het hoogste goed zijn, geld en gezondheid mogen er niet aan ten offer gebracht.

God gaf hemel èn aarde, de hemel is meer.

Hij gaf ziel èn lichaam, de ziel is meer.

Prediker 11 : 9 geeft den toetssteen: „Verblijd u, o jongeling, in uwe jeugd, en laat uw hart zich vermaken in de dagen uwer jongelingschap, en wandel in de wegen uws harten en in de aanschouwing uwer oogen; maar weet, dat God, om al deze dingen, u zal doen komen voor het gericht."

DE NATUURLIJKE GODSKENNISSE.

I.

DE VERKREGEN GODSKENNISSE.

> De ziel des menschen is een lampe des HEEREN, doorzoekende al de binnenkameren des buiks.
>
> SPREUKEN 20 : 27.

In het boek der Spreuken van Salomo, dat zooveel kernachtige levenswijsheid bevat, lezen wij, kap. 20 : 27, de eigenaardige, zinrijke woorden: „De ziel des menschen is eene lampe des HEEREN, doorzoekende al de binnenkameren des buiks."

Wij hebben achtereenvolgens behandeld: 1°. dat God de HEERE, alhoewel Hij nimmer door ons eindig verstand of gevoel volkomen kan gekend of begrepen worden, nochtans zich niet onbetuigd heeft gelaten, maar zich zelven te kennen geeft door veelvuldige openbaring; 2°. dat de mensch alzoo geschapen is, dat hij het „gevoelen der Godheid" (sensus divinitatis) diep in zijn hart draagt geprent, en het dus mogelijk is, dat hij een indruk van Gods alomtegenwoordige kracht ontvange; dat 3°. deze geestelijke vatbaarheid wel den gevallen, onwedergeboren mensch òf in slaafschen angst zich doet bukken òf tot zondig verzet hem prikkelt, doch

in den staat der rechtheid hem deed wandelen in kinderlijk vertrouwen, en, in den staat der herstelling door de wedergeboorte, hem blijmoedig doet rusten in de beschermende armen van zijn Vader, die in de hemelen is.

Alvorens verder te gaan, vestigen wij de aandacht op de hierboven aangehaalde woorden, en wenschen wij te onderzoeken, welke de bedoeling dezer bijbelsche spreekwijze zij.

De mensch bestaat dichotomisch, d. w. z. hij heeft ziel èn lichaam. Zijne ziel is een geest en heeft een bestaanswijze, die beantwoordt aan de geestelijke wereldorde. Al is het, dat de band, die ziel en lichaam verbindt, zeer nauw en innig is, zoodat het lichaam onder den onmiddellijken invloed staat van het zieleleven, en, omgekeerd, de ziel de werking van de gesteldheid des lichaams ondervindt, toch is het alleen door middel van de ziel, dat wij in contact treden met de geestelijke wereld. Door haar gevoelen wij en nemen wij waar; zij ontvangt indrukken uit de sfeer des geestelijken levens; zij vindt hare uitdrukking in wat wij ons „karakter" noemen; door haar koesteren wij sympathie voor onzen naaste of worden wij met afkeer van hem vervuld; door haar smaken wij blijdschap of lijden wij droefheid; door haar hebben wij lief of haten wij.

Intusschen bezit de ziel het vermogen van te kunnen denken èn willen; in zekeren zin zou men kunnen zeggen, dat de ziel zetelt in het hoofd of verstand, voor zooverre zij logisch denkt en ten gevolge daarvan besluit; dat zij hare plaats heeft in het hart, voor alles wat met het wilsleven, het leven der genegenheden, het gevoelen van lust of onlust saamhangt. Juist deze onderscheiding heeft er toe geleid, dat men van oudsher sprak van de *redelijke* ziel en van de *gevoelende* ziel.

De woorden: „doorzoekende de binnenkameren des buiks," doen onmiddellijk verstaan, waarover het hier gaat.

De Spreukendichter doelt hier op de *onderzoekende*, redelijke ziel, die bezig is verstandelijk iets na te gaan. Het loopt hier niet over het willen of gevoelen des harten, maar over het verstand of de rede, waarmede de Schepper den mensch begiftigd heeft.

Dat redelijk verstand in den mensch wordt hier zeer eigenaardig „eene lampe des HEEREN" genoemd. De Kantt. verwijzen, ter opheldering van deze beeldspraak, naar Matth. 6 : 22: „Die kaars des lichaams is het oog; indien dan uw oog eenvoudig is, zoo zal uw geheele lichaam verlicht wezen." Deze woorden beteekenen, dat het geheele lichaam door het oog ziet, dat het oog als 't ware een luchter of kaars is, dat men zonder oog, of met gesloten oogen, zoomin iets zien kan als in een dikke duisternis, die door geen lamp of fakkel wordt opgeklaard.

Wat nu het oog voor het lichaam is, dat is het verstand voor de ziel. Even lichtloos als het lichaam is zonder oog, even blind tast de ziel zonder rede of verstand in het donker rond, buiten staat iets te verstaan of waar te nemen.

Soortgelijke spreekwijze komt ook voor in onze taal. Als wij voor eene moeilijkheid staan, en het gelukt ons een oplossing te vinden, dan zeggen wij onwillekeurig: Nu gaat mij een „licht" op, nu *zie* ik het, en wij bedoelen daarmede, dat wij de zaak waar 't om ging, begrepen en een helder inzicht gekregen hebben. Zoolang wij iets niet begrijpen, tasten wij in 't donker; hebben wij 't gevat, dan is 't, alsof er een licht voor ons ontstoken wordt en alles wat wij eerst niet onderscheiden konden, nu scherp en duidelijk zijn vormen vertoont.

Het verstand is dus als 't ware een lichtende lamp. En het heet een lampe des HEEREN, omdat de HEERE haar ons gaf en in Zijne goedertierenheid dat schijnsel ons schonk, opdat wij niet in zwarten nacht zouden behoeven te wandelen.

God voorzag in de Schepping den mensch met een heldere lamp, die zuiver licht verspreidde, Hij kroonde hem met de gave van het nog ongekrenkte verstand, Hij schiep Adam in volkomen wijsheid. Maar door de zonde is de olie des Heiligen Geestes uit die lamp weggenomen, en het werd een onzeker flikkerend licht, dat slechts weinige zwakke stralen meer van zich gaf. De Heilige Schrift teekent dien toestand in de „verduisterde oogen des verstands", bestaande in „de onwetendheid die in hen is" (Ef. 4 : 18). Doch de genade, die niet alleen reddend, maar ook *verlichtend* is, verloste de redelijke ziel uit het donker der onwetendheid, deed de schellen afvallen van de verduisterde oogen des verstands, liet de olie des Heiligen Geestes weer in de lamp invloeien, en gaf „*verlichte* oogen des verstands" om te mogen weten, welke de hope der roeping zij (Ef. 1 : 18). Zoo mag de begenadigde ziel door de verlichtende genade des Heiligen Geestes weer jubelen: „Door U, o HEER, geeft mijne lamp haar licht." (Ps. 18: 8 ber.) „Gij doet mijne lamp lichten; de HEERE, mijn God, doet mijne duisternis opklaren." (Ps. 18 : 29.)

Thans vragen de woorden: „doorzoekende de binnenkameren des buiks," een nadere toelichting.

Schoon zegt de Kantteekening, dat hieronder te verstaan zij: „de binnenste gedeelten der gedachten, genegenheden, gemoedsbewegingen, en de zeer verborgene consciëntie."

De uitdrukking „binnenkameren des buiks" wijst op een eigenaardige spreekwijze in het Oude Testament, ontleend aan de Oostersche taal. De Oosterling denkt bij het „hart" aan het menschelijk bewustzijn, terwijl wij bij het bezigen van dat woord meer aan het gemoed, als de zetel van affectie-leven denken. Toch bewijst b.v. de uitdrukking „iets ter harte nemen", welke beteekent: aan iets denken, dat wij, wat deze zegswijze aangaat, in het Oostersche begrip gemakkelijk kunnen inkomen. Maar als de Oosterling van den „buik" spreekt, laat het gevoel van affiniteit ons in den

steek. Bij hem is de buik de zetel van het gevoel, het centrum van al de bewegingen des gemoeds. Wij spreken van de ontroering des harten, waar de Oosterling in het algemeen, en de Heilige Schrift in het bijzonder, van de ontroering des buiks spreekt. Zoo verstaan wij de Oostersche bijbeltaal, als tot God den HEERE gebeden wordt: „Waar zijn Uw ijver en Uwe mogendheden, het gerommel Uws ingewands?" (Jesaja 63 : 15.) De profeet Habakuk geeft uiting aan zijn hevige gemoedsbeweging, door te zeggen: „Als ik het hoorde, zoo werd mijn buik beroerd" (hoofdst. 3 : 16).

In onze taal zou men natuurlijk het woord hart in al dergelijke uitdrukkingen bezigen. Wij merken hierbij tevens op, dat de „nieren" menigmaal voor buik genomen worden, als deel van het geheel. God proeft de nieren, d. w. z. Hij kent de verborgen bewegingen des gemoeds.

Het is daarom zoo schoon, dat de Kantt. hier dat diep-innerlijke poogt weer te geven door de woorden: de *zeer verborgen consciëntie.*

Wij hebben dus bevonden: 1°. dat God aan den mensch, zooals Hij hem schiep en zooals Hij hem na de zonde in de wedergeboorte herstelde, in zijn rede, verstand en bewustzijn een heldere lampe gaf; 2°. dat de mensch met die lampe kan belichten of doorzoeken de binnenkameren van zijn hart, de diepste roerselen van zijn gemoed, de zeer verborgene consciëntie.

Over dat *doorzoeken* dient nu iets gezegd te worden, om daarmee het doel van dit artikel te bereiken.

De mensch is een denkend wezen, het behoort tot zijn natuur, tot de wereld van zijn bestaanswijze, om door middel van de rede *na te denken* over al wat zich aan hem voordoet. Er is in zijn ziel een dorst naar kennis, de begeerte naar wetenschap. Onder kennis verstaan wij hier het met be-

wustheid nadenken over alles wat door hem wordt ondervonden en waarop zijn waarneming zich richt, totdat hij het kent, het verstaat.

Geldt deze waarheid reeds in het algemeen, zij wordt in het bijzonder toegepast op de kennisse Gods. De ziel wordt, door het ingeschapen Godsbesef, zooveel van God, het eeuwig Opperwezen, gewaar. Zij gevoelt het, dat zij gedragen wordt door een Hoogere Macht. Zij is onder den diepen indruk van de ontmoeting met den Almachtige in de zeer verborgene consciëntie; zij bespeurt in haar binnenkameren de gewaarwording van de vreeze Gods, die haar schier onwederstandelijk brengt tot de religie. Maar over dat alles laat de redelijke ziel haar gedachten gaan, ze peinst er over en tracht met bewustheid kennis te krijgen van de openbaring Gods in haar zelve. De lampe des HEEREN laat zij schijnen over al wat God doet in de binnenkameren des harten, opdat zij God in Zijn openbaring mocht leeren kennen.

En als de ziel het straks bespeurt, dat God Zich ook openbaart *buiten* den mensch in de gansche Natuur, in al de werken Zijner handen, en als zij er oog voor krijgt dat God zich nog klaarder en nog volkomener in Zijn heilig en Goddelijk Woord openbaart, dan gaat zij over dat alles nadenken, tracht het, naar de mate harer krachten, te leeren kennen, om zich rijk, gelukkig en zalig te weten in het bezit van die heerlijke kennis, in waardij het fijnste goud en het edelste gesteente verre achter zich latende.

En dat nu, de kennis die verkregen wordt door de redelijke ziel, de lampe des HEEREN, door ernstig acht te geven op, en na te denken over de openbaring Gods in haar zelve, in al de werken Zijner handen, en in Zijn Woord, heet de *verkregen Godskennis*. Die kennisse is niet als vanzelve gegeven, zij moet bemachtigd, verworven, verkregen worden. De vreeze des HEEREN is wel het beginsel der wijsheid, maar niet de wijsheid en de kennisse zelve.

God geeft het ingeschapen Godsbesef, Hij geeft Zijn drievuldige openbaring *in* den mensch, *buiten* den mensch in de Natuur, en *vóór* den mensch in Zijn Woord. En dan vraagt de HEERE, dat Hem de eere Zijns Naams worde toegebracht door den mensch, die naar Zijn beeld en gelijkenis geschapen is, door het oog te openen voor wat Hij laat zien, door te luisteren naar de sprake die Hij doet hooren, door te peinzen met ingespannen krachten over alles wat Hem behaagt de ziel te doen ondervinden.

Daarvoor en daartoe gaf de HEERE die wondere lampe des verstands aan de ziel, zooals de Oostersche beeldspraak in het Oude Testament het uitdrukt. En in het voor de Westersche volken gegeven Nieuwe Testament lezen wij I Joh. 5 : 20: „Hij heeft ons het verstand gegeven, dat wij den Waarachtige kennen," hetwelk beteekent: God gaf ons het verstand, om door middel daarvan kennisse van den Waarachtige te verkrijgen, en zoodoende het eeuwige leven deelachtig te worden.

II.

DE NATUURLIJKE GODSKENNISSE.

> Want Zijne onzienlijke dingen worden, van de schepping der wereld aan, uit de schepselen verstaan en doorzien, beide Zijne eeuwige kracht en Goddelijkheid, opdat zij niet te verontschuldigen zouden zijn. ROM. 1 : 20.

De verkregen Godskennisse is die, welke door inspanning van menschelijken denkarbeid verworven wordt. De ziel, met haar ingeschapen Godsbesef, met hare bevindingen van de majestueuze, alomtegenwoordige kracht en

macht Gods, denkt over dit alles na, beschouwt en overweegt het. En dat de mensch niet met loome onverschilligheid die gewaarwordingen over zich laat heëngaan, maar rusteloos tracht ze te kennen, te weten, en met elkander in verband te brengen, komt daardoor, dat God hem als een denkend wezen schiep, en in zijn geaardheid zelve die drang gegeven is.

Dit is het, wat de natuurlijke verkregen Godskennis wordt genoemd. Natuurlijk, dewijl de mensch van nature een ingeschapen Godsbesef heeft en waarneemt de openbaring Gods in de Natuur. Verkregen, dewijl de kennis zelve niet rechtstreeks gegeven is, maar eerst door nadenken tot bezit kan worden gemaakt.

De natuurlijke Godskennis heeft te allen tijde hare verheerlijkers gehad, die haar met bijzondere voorliefde hebben behandeld, doch daarbij hare waardij doorgaans verre overschatten. Toch is zij geenszins van belang ontbloot te achten; de Heilige Schrift vermeldt haar gedurig, en wijst op hare realiteit; maar haar gewicht is niet hierin gelegen, dat zij zuivere kennisse Gods aanbrengt (want dat doet zij niet), maar daarin, dat zij den mensch alle voorwendsel en verontschuldiging ontneemt, en God rechtvaardigt in Zijne heilige oordeelen.

Met beslistheid is dan ook het door en door onchristelijk gevoelen af te wijzen, dat alleen zuivere kennis en echte wetenschap te achten zij, hetgeen zoowel „van nature" als „uit de Natuur" van God gekend kan worden, en het bovennatuurlijke slechts als „geloofszaak" is te waardeeren. Zonder iets af te dingen op het feit, dat God niet alleen veel malen en met nadruk spreekt in de verborgen stilte des harten, maar ook zich zelven in de Natuur zeer heerlijk openbaart, zoodat zee en aarde vervuld zijn met de wonderwerken Zijner handen, en de onvolprezen schoonheid der natuurlijke schepping het loflied naar de lippen dringt om den Goddelijken Kunstenaar te eeren, toch handhaven wij stellig de waarheid,

dat God zich nog veel „klaarder en volkomener" openbaart in Zijn heilig en Goddelijk Woord.

Dit neemt echter niet weg, dat de mensch, zooals hij na en door de zonde geworden is, zeer zeker zoowel van nature als uit de Natuur, zelfs op den vervloekten aardbodem, eenige kennis van God verkrijgen kan. Vooreerst strekt hiertoe ten bewijs het feit, waarop reeds eerder gewezen werd, dat in alle eeuw, en bij alle volken, eene Godsvereering, in wat vorm dan ook, wordt gevonden; en ten andere toont de moderne godgeleerdheid, die, met principieele verzaking van de bijzondere openbaring, juist al haar navorschen en studie aan de natuurlijke Godskennis wijdt, dat ook de natuurlijke mensch, die geen deel heeft aan de weldaad der wedergeboorte, en voor wien de Heilige Schrift een gesloten boek bleef, desniettegenstaande eenige wetenschap van God kan erlangen.

De Confessie spreekt het dan ook uit: dat de mensch wel zijne uitnemende gaven verloor, maar toch „kleine overblijfselen" heeft behouden (Art. XIV). En, wat alles afdoet, Gods Woord leert het op duidelijke wijze.

Waar de natuurlijke (verkregen) Godskennis uit twee deelen bestaat: namelijk kennis van wat de mensch in zich van God gevoelt, en van wat hij buiten zich waarneemt, zou men kunnen spreken van een inwendige en uitwendige natuurlijke verkregen Godskennis.

Voor wat de eerste aangaat, verwijzen wij naar de opmerkelijke woorden van Rom. 2 : 14, 15: „Want wanneer de Heidenen, die de wet niet hebben, van nature de dingen doen, die der wet zijn, deze, de wet niet hebbende, zijn zich zelven eene wet; *als die betoonen het werk der wet geschreven in hunne harten*, hun geweten medegetuigende, en de gedachten onder elkander hen beschuldigende, of ook

ontschuldigende." Deze tekst zegt meer dan Rom. 1 : 19: „overmits hetgeen van God kennelijk is, *in hen* (d. w. z. in hun gemoed) openbaar is." Daar toch gaat het slechts over het innerlijk besef, dat God bestaat. In Rom. 2 : 14, 15 daarentegen spreekt de heilige apostel Paulus over de *ingeschapen zedewet*, als het ware geschreven of ingegrift in de harten, waar de gedachten der menschen zich mede bezighouden, om te weten wat God van hen eischt; en die de Heidenen tot de erkentenis dwingt, dat God rechtvaardig is, als Hij haar handhaaft en overeenkomstig die wet loon toelegt of straffen zendt. Hij noemt het geweten als eene macht, die den mensch tot zelfinkeer brengt, doet nadenken over Hem, die in die kloppingen der consciëntie zich openbaart, doet vragen wie Hij is, die de zedelijke wereldorde in zijn hart vastlegde; eene macht, die hem doet peinzen over het goede, dat God dien mensch doen zal, die aan deze ordinantiën zich onderwierp, en over de oordeelen die de overtreders zullen treffen èn in dit èn in een volgend leven; eene macht, die ook hunne onderlinge samenleving beheerscht, invloed heeft op den maatstaf waarnaar zij elkanders daden beoordeelen, en uitkomt in de openbare meening die onder hen geldt: de gedachten onder elkander hen beschuldigende of ook ontschuldigende.

Om de trits der inwendige, natuurlijke verkregen Godskennis volledig te maken, dient, naast de inspraak van het gemoed èn de werking der consciëntie, ook nog het redebeleid van het verstand genoemd. Immers de natuurlijke mensch, die in het bezit is van wat wij „gezond verstand" noemen, vraagt zich af, wat de wereld der verschijnselen om hem heen beduidt; zijne rede zegt hem, dat er een Oorzaak aller dingen moet zijn, zijn denkend brein poogt dien grooten Oorsprong uit te vorschen, de ingeschapen Godsidee in zijn binnenste geeft als met een vingerwijzing aan,

waar hij het antwoord op zijne vragen zal vinden. De erkenning, door het verstand, van een Opperwezen is algemeen en natuurlijk. Slechts de dwaas zegt in zijn hart: „Daar is geen God!"

Er is echter meer. De mensch zoekt God niet alleen te kennen in zich zelven, maar ook in de wereld buiten hem, *uit de Natuur*, door aandachtig gade te slaan alles wat hij om zich heen waarneemt. Hij leeft onder den ruimen hemel, die hem de groote zon, de zachte maan en het schitterende starrenheir doet aanschouwen. In de heldere lucht staart hij naar het donkerblauwe azuur, verheugt zich in de lichtglansen, of geniet van de kleurenpracht der wolken. Bij het donkere zwerk hoort hij den donder ratelen en ziet hij de vlammende bliksemschichten. Hij leeft op de aarde met haar sierlijken tooi van het weelderigst natuurschoon, hij bewondert de trotsche bergen, is met ontzag vervuld als de eindelooze zee zich aan hem vertoont als één groote waterspiegel tot aan den horizont, of woedend bruist met kokende golven in hare volheid. Zijn oog vermaakt zich in de aanschouwing van flora en van fauna. Elk dier toont een eigen aard, de mensch geeft het een naam, maakt het dienstbaar aan zijn nut en vermaak, of is met bangheid vervuld voor het angstwekkend gebrul en den woesten klauw van het wild en verscheurend gedierte. Zijn oog rust op de wonderschoone bloemen- en plantenwereld, hij geniet in de rijke afwisseling van het schoon der kleuren, en hij ademt met wellust binnen de liefelijke en verkwikkende geuren die de bloemen van zich verspreiden.... Dat alles wijst op den *Schepper*, die deze dingen tot aanzijn riep, het looft den Onderhouder, die het geschapene in stand houdt, en doet zoodoende verstaan de veelvuldige wijsheid van Hem, die hemel, zee en aarde schiep, en de eeuwige kracht van Hem, die al deze dingen

in stand houdt. De beschouwing der Natuur dwingt tot erkenning van den grooten Schepper van 't Heelal.

Ook het leven der menschheid toont aan, voor wie oogen heeft om op te merken, dat alles staat onder leiding van een hoogere Macht. Niets is oppervlakkiger, dan het kortzichtig zeggen, dat wat men *geschiedenis* noemt, slechts bestaat uit een aantal losse feiten, uit een optelsom van toevallige gebeurtenissen, van welker samenhang niets blijkt. Telkens treden personen op, die blijken de rechte man op de rechte plaats te zijn, en die toegerust zijn met gaven en krachten om het leven der menschheid uit te doen gaan op nieuwe banen, die heen leiden naar een bepaald doel. Het grootsche drama, dat Gods vinger schrijft in de *historie* der volkeren, plaatst ons voor het treffend verschijnsel, telkenmale herhaald, dat diezelfde beschaving, heerlijke gifte der gemeene Gratie, die een bepaald volk hoog opbeurt boven zijn geknechte naburen, als oververfijning en weeldezucht intreden, in zich draagt de doodelijke kiem van naderenden ondergang, zoodat „opgaan, blinken en verzinken" het lot der natiën is. Maar steeds wordt ook gezien, dat, eer een volk inzinkt, een ander volk is toebereid om zijn religieuse, intellectueele en aesthetische schatten, bij wijze van erfenis, over te nemen en tot rijkere ontwikkeling te brengen. Dát alles toont, dat er een *samenhang* der feiten is, en dat de menschen werklieden zijn aan een ongekend plan en bestek van den grooten Bouwmeester, waarvan Gods Raad het fundament, Christus' kruis het middenpunt, Gods eere het einddoel is. Deze dingen zeggen ons, zij bewijzen het, klaarder dan met menschelijke woorden is uit te spreken, dat het God is, die heerscht als Opperheer, dat het Zijne sterke hand is, die de teugels voert van het wereldbewind, en alles stuurt langs vaste banen.

Dat alles nu: het nagaan van de werken Gods in de gansche Natuur, het letten op het ontstaan en voortbestaan, het opmerken van het doelmatige van al wat is in hemel en op aarde en in de wateren onder de aarde, het nauwkeurig merken op alle Gods werken en derzelver uitkomst, leidt zeer zeker tot eenige kennis van God, van Gods werken en van Gods heerlijkheid.

Wij laten geen woord glippen van artikel II der Confessie, hetwelk zegt van de schepping, onderhouding en regeering der geheele wereld, dat „deze voor onze oogen is als een schoon boek, in hetwelk alle schepselen, groote en kleine, gelijk als letteren zijn, die ons de onzienlijke dingen Gods geven te aanschouwen, namelijk Zijne eeuwige kracht en Goddelijkheid".

Wij leggen er nadruk op, dat de gansche Schepping één groot boek is, en dat *alle* schepselen, geen uitgezonderd, als groote en kleine letteren zijn. Heel de Schepping, zooals zij uit Gods hand voortkwam, is één heerlijk wonderwerk. Dat zegt ook Gods Woord. „De hemelen vertellen Gods eer, en het uitspansel verkondigt Zijner handen werk. De dag aan den dag stort overvloediglijk sprake uit, en de nacht aan den nacht toont wetenschap. Geene spraak en geene woorden zijn er, waar hunne stem niet wordt gehoord. Hun richtsnoer gaat uit over de gansche aarde, en hunne redenen aan het einde der wereld." (Ps. 19 : 2—5.)

„Als ik Uwen hemel aanzie, het werk Uwer vingeren, de maan en de sterren die Gij bereid hebt: wat is de mensch, dat Gij zijner gedenkt? en de zoon des menschen, dat Gij hen bezoekt?" (Ps. 8 : 4, 5.)

„Heft uwe oogen op omhoog, en ziet, wie deze dingen geschapen heeft; die in getal hun heir voortbrengt; die ze alle bij name roept, vanwege de grootheid Zijner krachten, en omdat Hij sterk van vermogen is, er wordt er niet één gemist." (Jesaja 40 : 26.)

Gods Woord zegt het schier op elke bladzijde, dat er een openbaring van Zijnentwege in de Natuur is. Maar wat meer zegt, dat Woord zegt óók, dat de natuurlijke mensch iets van die openbaring verstaan kan:

„Want Zijne onzienlijke dingen worden, van de schepping der wereld aan, uit de schepselen verstaan en doorzien, beide Zijne eeuwige kracht en Goddelijkheid." (Rom. 1 : 20.)

Uit de schepping komt een sprake Gods.

Deze wordt èn verstaan èn doorzien.

Namelijk: de Goddelijkheid èn de eeuwige kracht.

III.

HARE ONVOLMAAKTHEID.

En het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis heeft hetzelve niet begrepen.
JOH. 1 : 5.

Door de beschouwing van het gemoed, het onderzoek der consciëntie, en de oefening der rede eenerzijds, en door het gadeslaan der Natuur en het merken op de les der Historie anderzijds, komt een groot deel der menschheid tot eenige, dusgenaamde, natuurlijke kennisse Gods.

Doch allen, die alsnu meenen, dat uit deze vijfvoudige bron zuivere en volmaakte kennis te putten is, misleiden zich zelven en houden geen rekening met het schrikkelijk *feit der zonde*, tegen de allerhoogste majesteit Gods bedreven. Het zou metterdaad zoo geweest zijn, die bron zou rein water hebben gegeven, zuivere en volledige kennis zou aller deel zijn geweest, „van nature" en „uit de Natuur" zou de mensch God recht gekend hebben, indien Adam ware staande gebleven, zoo hij slechts niet de verboden vrucht van den boom der kennisse hadde gegeten en daardoor

zich zelven en al zijne nakomelingen in een jammerlijk verderf had gestort. Wij dragen de bittere gevolgen van erfschuld, erfzonde en erfsmet. En waar de zonde zoo diep ingreep en heel het menschelijk leven aantastte, is het voor den gevallen mensch onmogelijk, ja een afgesneden zaak, van een „verdorven nature” en uit een „gevloekte Natuur” nog zuivere kennis van den eenigen en waarachtigen God te erlangen.

Hij, die geleerd heeft, door ontdekkende genade, hoe groot zijne zonde en ellende zijn, weet, dat het gemoed onrein is, de conscientie dwalende en het verstand verduisterd. En hij heeft leeren verstaan, dat uit deze bron een zeer troebel water opspringt, wel doodelijk vergift bevattend, maar niet de verborgen kracht des eeuwigen levens.

Daarom smeekt hij ootmoedig:

O Bron van 't hoogste goed,
Wasch, reinig mijn gemoed
Van mijn verborgen zonden.

En hij bidt:

Laat U mijn tong en mond
En 's harten diepsten grond
Toch welbehaaglijk wezen.

Gods Woord komt met ernstige waarschuwing tot al degenen, die zoo steunen op de inspraak des harten en zoozeer hun vertrouwen stellen op de bewegingen huns gemoeds. „Arglistig is het hart, meer dan eenig ding; wie zal het kennen?” (Jer. 17 : 9.) „Het gedichtsel van 's menschen hart is boos van zijne jeugd aan.” (Gen. 8 : 21.) Het spreekt van „inbeeldingen des harten, die groot waren in Ruben's gedeelten” (Richt. 5 : 15), van „hoogheid der oogen en trotschheid des harten” (Spr. 21 : 4), „onzinnigheden die in het harte zijn” (Pred. 9 : 3), van „onverstandigen, en tragen van

harte" (Luk. 24 : 25), van het „afkeerige hart" (Spr. 14 : 14), „het onbedachtzame hart", het stijve, steenen, hoerachtige hart. En Jezus riep het uit: „*Uit het hart des menschen komen voort* kwade gedachten, overspelen, hoererijen, doodslagen." (Mark. 7 : 21.)

En dat Woord drijft den mensch, die zich schuldig gevoelt, zijn hart onrein weet en zijn gemoed verdorven, tot het gebed uit: „Zie, Gij hebt lust tot waarheid in het binnenste, en in het verborgene maakt Gij mij wijsheid bekend. Schep mij een *rein hart*, o God, en vernieuw in het binnenste van mij eenen vasten geest." (Ps. 51 : 8 en 12.) Juist deze bede om een *rein hart*, om een *nieuw gemoed*, is een geestelijk protest tegen den valschen, hoogmoedigen waan, dat uit het onreine hart en het zondig gemoed nog zuivere Godskennis zou zijn te verkrijgen. Artikel I van Hoofdstuk III en IV der Dordtsche Leerregels belijdt het ook, dat de mensch wel in den beginne met zuiverheid in alle zijne genegenheden is versierd geweest en overzulks geheel heilig was, maar dat hij door de zonde over zich gehaald heeft boosheid, wederspannigheid, en hardigheid in zijn wil en in zijn hart, mitsgaders ook onzuiverheid in alle zijne genegenheden.

Met de kennis, die uit de *consciëntie* verkregen wordt, staat het evenzoo; ook deze is noch zuiver, noch volledig. Zij is eene kennis van eigenaardige soort, niet gewoon, maar buitengewoon, bepaaldelijk behoorend bij den mensch zooals hij na den val is geworden.

Immers, de mensch in den staat der rechtheid bezat een hart, een verstand en een gemoed evenals wij, edoch van een geweten was bij hem geen sprake. Adam en Eva in het Paradijs, vóór den zondeval, vernamen nimmer de stem der consciëntie in hun binnenste; die stem liet voor de eerste maal zich hooren, toen zij voor Gods heilig aangezicht

vloden en zich schaamrood verborgen in het geboomte van den hof. Christus Jezus was waarachtig mensch, door aanneming der menschelijke natuur naar ziel en lichaam beide, doch ieder gevoelt het, als bij heilig instinct, dat zelfs voor de gedachte aan eene consciëntie bij Hem geen plaats is. Zij, die heengingen en thans juichen voor den troon, hebben het ervaren, hoe, met den dood en het afsterven van de zonde, het geweten ophield te spreken. En de zaligen in den hemel zullen volkomen mensch zijn, maar de werking der consciëntie niet meer bespeuren.

Het geweten behoort alleen en uitsluitend bij den *gevallen* zondaar, bij den in een bepaalde omstandigheid en in een bijzondere verhouding tot zijn God staanden mensch. Het is toch niet anders dan het mede weten van den zondaar, met den heiligen God, van de zonde die hij deed en het onrecht dat hij bedreef; en de bange klopping, die hij in zijn ziel ervaart, is het besef, dat God ook het kwaad, dat door hem heimelijk werd verricht, mede weet, met Zijn alzienden blik doorschouwd heeft, en eenmaal rechtvaardiglijk zal oordeelen.

Het is hier niet de plaats, dit breeder uit te werken; wij wezen er slechts op, om te constateeren dat, waar de kennis van God uit de stem des gewetens wordt afgeleid, eene kennis door den zondigen mensch wordt verkregen, en hare onvolkomenheid en onzuiverheid als vanzelve spreekt.

Daar komt nog bij, dat de werking der consciëntie, juist omdat zij in een zondaar geschiedt, volstrekt niet zuiver is. De heilige apostel Paulus zegt, 1 Cor. 8 : 7 : „Doch in allen is de kennis niet; maar sommigen, *met een geweten des afgods tot nog toe.*" In vs. 4 spreekt hij een voorwerpelijke waarheid uit: „Wij weten, dat een afgod niets is in de wereld, en dat er geen ander God is dan Eén." In vs. 7 zegt hij, dat die ware kennis echter niet in allen is, omdat sommigen een „consciëntie des afgods" bezitten, hetwelk beduidt, dat

volgens het gevoelen van sommige consciënties een afgod wèl wat is, om welke reden zij zich onthouden van spijzen, den afgoden geofferd. Die „consciëntie des afgods" is dus een hinderpaal om ware kennis te verkrijgen, in stee dat zij bron van zuivere kennis zou zijn. Paulus eindigt vs. 7 met te zeggen: „Het geweten *zwak* zijnde, wordt bevlekt"; hij voegt in vs. 12 er de vermaning aan toe, het „zwak geweten" niet te kwetsen, na nogmaals in vs. 11 de consciëntie met hare zwakheid tegenover de kennis gesteld te hebben. Wel verre van dat het geweten een betrouwbare gids zou zijn en zijne inspraak onbedrieglijk, dringt de Heilige Schrift er op aan, dat de geloovigen zullen staan naar eene o n e r g e r l ij k e consciëntie, hun geweten r e i n zullen bewaren, vrede zullen zoeken in een g o e d e consciëntie. Sterker nog spreekt zij van eene b e v l e k t e (Tit. 1 : 15), ja zelfs van eene t o e g e s c h r o e i d e consciëntie (1 Tim. 4 : 2). Nergens zegt zij met een enkel woord, dat de mensch, die wat zijn geweten hem gebiedt tot een richtsnoer stelt, niet feil zal gaan; eer werpt zij gestaag de bovenmatige verheffing van het geweten terneder.

Dit alles overwegende, mogen wij veilig tot de slotsom komen, dat de consciëntie, evenmin als het hart of gemoed, bron van ware en zuivere Godskennisse kan wezen.

Ook ten opzichte van de *rede* laat de Heilige Schrift ons niet in onzekerheid. In Rom. 1 : 21 lezen wij: „Omdat zij, God kennende (van nature en uit de Natuur), Hem als God niet hebben verheerlijkt of gedankt, maar zijn v e r ij d e l d g e w o r d e n i n h u n n e o v e r l e g g i n g e n, en hun o n v e r s t a n d i g h a r t i s v e r d u i s t e r d geworden; zich uitgevende voor wijzen, zijn zij d w a a s geworden." Tot hen, die hun betrouwen stellen op de overleggingen van het natuurlijk verstand, spreekt Mozes: „De HEERE zal

u slaan met onzinnigheid, en met blindheid, en met verbaasdheid des harten." (Deut. 28 : 28.)

Door de macht der zonde is het verstand, dat eenmaal zoo helder was, en een zuiver spiegelbeeld van den kosmos bevatte, verduisterd geworden, beperkt, kortzichtig en eenzijdig. De rede, de hooggeroemde „menschelijke rede", de afgod dergenen, die zich hooghartig de „Intellectueelen" noemen, is traag in haar werking, en haar gang is onzeker, zij is falend, zwak, zich licht vergissend, heden afbrekend wat zij gisteren optrok; hare onfeilbaarheid is ijdele fictie van het rationalistisch clericalisme. Slechts dit blijft: „Verduisterd in het verstand, vervreemd zijnde van het leven Gods, door de onwetendheid, die in hen is, door de verharding huns harten." (Ef. 4 : 18.) Gelijk de Dordtsche leerregel, hierboven aangehaald, het zoo schoon uitdrukt: dat de mensch in den beginne van God versierd was met ware kennis van den Schepper en van alle geestelijke dingen, maar over zich gehaald heeft „blindheid, schrikkelijke duisternis, ijdelheid en verkeerdheid des oordeels in zijn verstand".

En de *Natuur* zelve, zij blijft God openbaren; de onderhouding en regeering van de Schepping spreken heerlijke dingen van den almachtigen en alomtegenwoordigen God. De wereld ligt onder den vloek, maar onder den vloek *Gods;* de aarde brengt doornen en distelen voort, maar ook bloesem en bloem; in het zweet zijns aanschijns moet de mensch den bodem bebouwen, maar ook wordt straks een heerlijke oogst geraapt, die het hart van den landman verheugt. De eerste, rijke, wonderbare heerlijkheid der Schepping is verdwenen, haar glans is verdoft en haar gaafheid geschonden; maar toch blijven bosch en veld, zee en heuvel, met al wat daarin bloeit en leeft en in onbewuste schoon-

heid den Goddelijken Maker verheerlijkt, het werk eens Scheppers toonen, zoo gunstrijk als almachtig. Ook na den val heeft God de Schepping niet losgelaten, noch aan den gevalle prijsgegeven, maar onderhoudt Hij haar door Zijne voorzienige kracht, zoodat loof en gras, regen en droogte, vruchtbare en onvruchtbare jaren, gezondheid en krankheid, rijkdom en armoede, en alle ding, niet bij geval, maar van Zijne vaderlijke hand ons toekomen. Alleen maar, wij hebben te verstaan, dat God na den zondeval in de Schepping óók door den vloek, en in dien vloek op andere wijze Zich openbaart, waar Hij heel de Schepping als in barensnood doet zuchten.

De vraag echter is: kan de natuurlijke mensch, met zijn verduisterd oog en zijn omfloersten blik, dat boek der Natuur met al zijne groote en kleine letteren lezen? Neen, helaas; de Psalmdichter zingt het zoo roerend:

Een ziel, aan 't stof gekluisterd,
Beseft Uw daden niet;
Geen dwaas weet, wat hij ziet;
Zijn oordeel is verduisterd. (Ps. 92 : 3.)

Dat nu is de beteekenis van het tekstwoord, hierboven aangegeven: „En het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis heeft hetzelve niet begrepen."

Het licht van Gods openbaring is blijven schijnen, in 's menschen gemoed, consciëntie en verstand eenerzijds, in de schepping, onderhouding en regeering anderzijds. De mensch gevoelt dat, en kan niet nalaten het op te merken. En daarom „is hij niet te verontschuldigen" (Rom. 1 : 20). Maar .... de mensch is zoo verdorven van gemoed, zoo dwalende van consciëntie, zoo verduisterd in zijn verstand, dat de duisternis het *niet heeft begrepen.*

En omdat hij, God kennende, Hem *als God* niet heeft verheerlijkt en gedankt, vindt hij den nauwen weg niet, en derft hij het eeuwige leven.

IV.

AVERECHTSCHE ONTWIKKELING.

I. Deïsme.

Aangaande den hemel, de hemel is des HEEREN; maar de aarde heeft Hij der menschen kinderen gegeven.
Ps. 115 : 16.

De mensch, het ingeschapen Godsbesef diep in zijn hart bezittend, en van nature er op aangelegd God te leeren kennen uit de dubbele openbaring, zoowel in als buiten zich zelven, moet, ten gevolge van de zonde niet alleen de ware en zuivere kennis, die voor den zondaar onbereikbaar is, missen, doch kan ook slechts een eenzijdige verkregen Godskennisse erlangen; òf hij verliest zich in waarneming en bepeinzing van wat buiten hem ligt (het Deïsme), òf hij gaat op in de Godsopenbaring binnen in den mensch (het Pantheïsme).

Het Deïsme is het starre stelsel van hen, die doof zijn voor de stemme Gods in het hart, en blind voor Zijne openbaring binnen in de ziel. De Deïst bespeurt God wel, en hoort wel iets van Hem, maar altijd in de verte, nooit in zijne onmiddellijke nabijheid, steeds uitwendig, nimmer inwendig. God troont, oneindig hoog, in den verheven hemel; ver, ver boven de sterren bewoont Hij de eeuwige zalen van 't ontoegankelijk licht; en de mensch leeft op de aarde, onmetelijk diep daarbeneden; en even groot als die afstand tusschen hemel en aarde is, even mateloos, ondenkbaar groot is de afstand die den Goddelijken Schepper van Zijn schepsel scheidt. Van gemeenschap, van een band tusschen beiden, geen sprake. God is een God van verre, en niet van nabij. Nimmer hoort de Deïst Gods stemme als in zijne ooren,

nooit ziet hij Zijn voetstap, nooit tast hij Zijn hand. Koud, stroef en hard is het kille Deïsme, en versteend is het gemoed van die er rust in kunnen vinden!

Men onderscheidt vier soorten van Deïsten:

1°. Zij, die gelooven aan een Opperwezen, en het Atheïsme bestrijden, doch leeren, dat God, na de wereld geschapen te hebben, haar aan zich zelf overgelaten of den gevalle heeft prijsgegeven, in plaats van zorg voor haar te dragen en haar te besturen.

2°. Zij, die niet alleen gelooven dat God de wereld geschapen heeft, maar ook in zekeren zin eene Voorzienigheid belijden, doch hieronder alleen verstaan de van God uitgaande kracht ter onderhouding van het *physieke* of *natuurlijke* leven der Schepping, doch loochenen, dat Hij ordinantiën voor de zedelijke wereldorde heeft gegeven, om voorts de onderscheiding tusschen goed en kwaad te laten berusten op louter willekeur.

3°. Zij, die, eenig besef koesterend van Gods zedelijke volmaaktheid, behalve aan eene Schepping en eene Voorzienigheid in bovengenoemden zin, ook aan door Hem vastgestelde zedewetten gelooven. Doch zij beschouwen God alleen als den Gever, niet als den Handhaver dier wetten, en gelooven noch aan een voortbestaan van de menschelijke ziel na den dood, noch aan een vergelding hiernamaals.

4°. Zij, die zoowel gelooven dat God is en de wereld geschapen heeft, als belijden dat Hij de zedelijke wereldorde heeft vastgesteld, deugd en ondeugd onderscheiden, en in de eeuwigheid den mensch zal oordeelen naardat hij zijne zedelijke verplichtingen vervuld, dan wel verwaarloosd heeft. Geheel dit complex van gedachten is weergegeven in de bekende trits: God, deugd en onsterfelijkheid. Doch de Deïst belijdt dit alles niet op grond van bijzondere openbaring, noch uit kracht van innerlijken gemoedsdrang, maar alleen uit verstandelijke overtuiging.

Hij zoekt God bij het licht der natuurlijke rede, en aanvaardt alleen de resultaten, bij dat schijnsel gevonden.

Het Deïsme in zijn vierde uiting wordt, om de nuchtere verstandelijkheid van opvatting als *Rationalisme*, om zijn geloof aan deugd en onsterfelijkheid als *Moralisme* aangeduid.

God is hoog, oneindig hoog, verheven boven al het geschapene: „Waarlijk, zou God op de aarde wonen? Zie, de hemelen, ja, de hemel der hemelen zouden U niet begrijpen!" (I Kon. 8 : 27.) Gods leven gaat aan het leven van alle dingen vooraf; al wat aanzijn heeft is door Hem geschapen, en wordt door Hem gedragen. Dit leven Gods nu, dat Hij leeft ver boven zon en maan verheven, dit leven, dat eerder was dan, en zich oneindig verheft boven alle leven van het schepsel, wordt de *Transcendentie* genoemd.

Maar God leeft ook in het Heelal: Zijn alomtegenwoordigheid werkt in al 't geschapene, Zijne hand schraagt het schepsel, Hij draagt alle dingen, Hij houdt onze levensvlam brandende, Hij schenkt ons den ademtocht, Hij hernieuwt ons de krachten; in Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij. „Gij omringt mijn gaan en mijn liggen. Gij bezet mij van achteren en van voren. Waar zou ik heengaan voor Uwen Geest, en waar zou ik heenvlieden voor Uw aangezicht? Zoo ik opvoer ten hemel, Gij zijt daar; of bedde ik mij in de hel, zie, Gij zijt daar. Nam ik vleugelen des dageraads, woonde ik aan het uiterste der zee, ook daar zou Uwe hand mij geleiden en Uwe rechterhand zou mij houden." (Ps. 139.) En *dit* leven Gods nu, dat niet staat buiten het geschapene, maar alles bezielt en leven doet, indringt en doordringt, alles draagt en steunt en houdt met Goddelijke, alomtegenwoordige kracht en macht, heet Gods *Immanentie*.

De mensch nu, in den staat der rechtheid, zooals hij

heerlijk en volkomen uit de hand des Scheppers voortkwam, kon, van nature, beide uitingen van het leven Gods, zoo Zijne verheven Transcendentie, als Zijne alomtegenwoordige Immanentie, verstaan. Met het hem ingeschapen Godsbesef ontwaarde hij den Hooge en Verhevene, uitgaande boven den hemel der hemelen, maar kende hij ook den God, die de Schepping met leven bezielt, die de harten doorzoekt en de nieren proeft, en doordringt tot 't verborgenste van 's menschen wezen.

Maar de zonde, die 's menschen natuur zoo ontredderd en gehavend heeft, richtte ook in zijn geestelijk leven hare verwoestingen aan. Zijn vrije, veelomvattende geest is beperkt, bekrompen, eenzijdig, zijn ruime blik is kortzichtig geworden; hij vermag niet langer de dubbele levensopenbaring Gods te zien. En gelijk de lichamelijk welgeschapen, normale mensch oog en oor bezit, en zien kan zoowel als hooren, maar sommigen oor of oog moeten missen, en doof òf blind zijn, zóó ging het ook op geestelijk gebied. Alleen, de gebrekkigheid, die, wat het lichaam aangaat, uitzondering bleef, is hier tot regel geworden. De mensch werd door dienzelfde vernielende macht der zonde tot een geestelijk gebrekkige, een psychisch verminkte gemaakt; hij moest noodwendig een eenzijdige richting uitgaan, hij verloor het evenwicht der geestelijke onderscheiding, hij kwam tot *averechtsche* ontwikkeling van de kennisse Gods. Of hij ziet alleen de aanbiddelijke Transcendentie, maar zijn oor is gestopt voor de sprake Gods in Zijn schepping en in 's menschen hart, òf hij beluistert die stemme wel en belijdt een innige Immanentie, maar blijft dan daarbij staan, zijn oog is verblind, zoodat hij den Almachtige, die in den hoogen hemel troont, niet kan aanschouwen.

Deïst nu is de zondige mensch, die, met gebrekkig bewustzijn, eenige kennis van God verkrijgt, niet uit de levensopenbaring Gods in de werken der Schepping, noch uit Zijn stem in het hart, maar alleen en uitsluitend door het zien op de Transcendentie, het hoog verheven zijn, van het eeuwig Opperwezen.

Het beeld, waarmede men het stelsel van het Deïsme doorgaans teekent, is dat van den mechanicus, die een kunstig uurwerk heeft gemaakt, maar, na het gemaakt te hebben, het uit de handen geeft, om het voorts aan zijn lot over te laten. Zoo zou God het Heelal eenmaal geschapen hebben, maar toen ook die gansche Schepping, als een te water gelaten schip, hebben laten wegdrijven, haar prijsgevend aan een onzeker toeval. Zooals het veldhoen, waarvan Jeremia spreekt (Jer. 17 : 11), dat eieren legt en ze in het nest bijeenvergadert, maar ze in den steek laat en niet uitbroedt — zoo eenigermate denkt de Deïst zich zijn God.

Nieuw is deze gedachte niet. Doch daar is, met name wat de philosophie, de denkwereld aangaat, naar het woord van Salomo, n i e t s n i e u w s onder de zon. Mannen die zoo denken, zijn er eeuw aan eeuw geweest; de wijsgeeren, die deze gedachten tot een stelsel uitwerkten, volgden elkander op. De vorm wisselt, het wezen blijft, de andere naam moet aan de oude theorie een schijn van nieuwheid verleenen. Maar onder wat naam, of uitdrukking, of vorm ook, het is en blijft de eeuwenoude gedachte van EPICURUS, waarvan het slot van Art. XIII der Confessie zegt: „En hierin verwerpen wij de verdoemelijke dwaling der Epicureën, dewelke zeggen, dat zich God nergens mede bemoeit, en laat alle dingen bij gevalle geschieden.”

Het Deïsme heeft in zooverre waarde, dat het een bestaan Gods gelooft en belijdt, en zich kant tegen het goddelooze

Atheïsme. Het bewijst, dat het geloof aan God ook in den gevallen mensch is blijven voortleven, dat hij poogt iets van Hem te leeren kennen, zij 't ook, dat hij Hem alleen weet als een God van verre en niet van nabij. Doch het bewijst tevens, hoe de mensch, uit en van zich zelven, door de verminking die hem trof, en de geestelijke gebrekkigheid die over hem kwam, slechts grijpen kan naar een *deel* der waarheid, en zelfs dat deel niet zonder schending kan bemachtigen.

De Deïst heeft eenige kennis van Gods Transcendentie, maar het is slechts een geringe, onbeduidende kennis van een geschonden, verminkte waarheid, die hij buitendien nog onder een valsch licht beziet. Hij weet wat God gedaan heeft, niet wat Hij doet en doen zal. Zijn uitgangspunt is eenzijdig, zijne methode is averechtsch, en de uitkomst toont, in zijn afgetrokken geloof aan een koud en onverschillig Deïstisch Opperwezen, niets meer dan een verwrongen *Zerrbild* van de verheven belijdenis van Gods majestueuse Transcendentie.

Zij, die het Deïsme voorstaan, gevoelden, dat de religie hen begaf, dat de godsvrucht niet langer hun deel was, en zij poogden nu om, waar de zedeleer werd afgesneden van den wortel der religie, hun kracht te zoeken in het leiden van een deugdzaam leven in alle braafheid en eerzaamheid. De zedeleer nam de plaats in der verloren religie; in steê van de vreeze des HEEREN kwam de deugdzaamheid, de moraal werd hun afgod, braafheid het hoogste goed. En zij beseffen niet, dat op den duur geen deugd, los van de religie, ooit standhield; dat straks, als de gezegende naglans der religie verflauwt, de kinderen óók het pad der deugd verlaten zullen; dat het oogenblik komt, dat deugd en ondeugd van plaats zullen verwisselen, en eindelijk het goede kwaad zal genoemd worden en het kwade goed.

Het Deïsme is door en door irreligieus. Hoe zou een band tusschen den Schepper en Zijn losgelaten schepsel denkbaar zijn? God woont in den hemel en de mensch woont op de aarde; ondempbaar, onoverbrugbaar is de klove, die hen scheidt. Hoe zou gemeenschap kunnen worden geoefend tusschen Hem, die in de eeuwigheid woont, en den aardschen sterveling? Zou er bij den mensch eenig gevoel van verwantschap, van innigheid en saamhoorigheid kunnen zijn, eenig besef van het: „Wij zijn van Gods geslacht"? Men kent alleen een oneindig ver verwijderden transcendenten God, die het menschdom losliet en met de wereld geen bemoeienis houdt. De mensch is ook niet van Hem afhankelijk, hij wordt niet gedragen, hij drijft immers op eigen kracht! En waartoe zou hij *bidden?* Geen gebed dringt op zoo onmetelijken afstand door, geen zielszucht kan tot dien onbereikbaren hemel opstijgen. God ziet den bidder niet, noch hoort zijn stem; zijne smeekingen gaan in de oneindige ruimte verloren. Gods hand grijpt niet in dit leven, Hij redt den mensch niet uit de benauwdheid, Hij helpt hem niet in nood. Waarom Hem dan nog aangeroepen?

En niet alleen is de mensch aangewezen op eigen kracht, maar ook op eigen verstand. Hij moet zelf onderzoeken, bij het licht van eigen rede, want iets anders staat hem niet ten dienste; God openbaart hem niets, en deelt hem niets mede. Zoo komt hij tot het ijzig-koud Rationalisme, de dood voor alle warmte der ziel, de dood voor de religie!

Het Deïsme, dat zeer kleine vonksken dat overbleef, brengt den mensch in zijn zoeken naar Godskennis niet dichter bij God. Eer doet het hem immer verder van de Levensbron afdwalen. Het maakt hem sterk en rijk in eigen klein verstand en nietige kracht, het laat hem zonder God zijn op de aarde, aan de zedeleer als aan een stroohalm zich vastklemmend, niet wetend, maar het zullende ondervinden, dat, zonder God in dit leven, deugd op aarde niet kan bestaan.

V.

AVERECHTSCHE ONTWIKKELING.

II. Pantheïsme.

Want in Hem leven wij, en bewegen ons, en zijn wij; gelijk ook eenigen van uwe poëten gezegd hebben: Want wij zijn van Zijn geslacht. HAND. 17 : 28.

Waar het Deïsme, eenzijdig de waarheid drijvend dat God in den hemel woont en de mensch op de aarde, en dat de afstand oneindig groot is, die den majestueusen Schepper van het nietig schepsel scheidt, tot een averechtsche ontwikkeling in zijn verkregen Godskennisse komt, en in zijne consequentiën tot een versteend rationalistisch moralisme vervalt, daar geraakt het Pantheïsme anderzijds op niet minder gevaarlijken doolweg. Het Deïsme heeft slechts oog voor Gods Transcendentie, welke het buitendien nog verkeerd begrijpt en onzuiver uitwerkt; het Pantheïsme kent alleen eene Immanentie Gods. Doch het heeft eveneens, op zijn beurt, eene op zich zelve volkomen ware gedachte, dat het leven Gods zich openbaart in de Schepping, eenzijdig opgevat, losgemaakt uit haar verband, scheef getrokken in hare ontwikkeling, en ontheiligd in hare toepassing.

De Deïst denkt zich een Opperwezen, ver boven het heelal tronend, maar vindt Hem nergens in eenig werk Zijner handen; hij leeft op een aarde zonder God. De Pantheïst daarentegen, zelve bezield levende, niet nuchter, maar gemoedelijk aangelegd zijnde, slaat de Schepping met een warm hart gade; hij is niet voldaan met een God in de oneindige verte, maar vindt God overal en in alles, hoort in elk geluid den klank van Zijn stem, voelt in iedere bewe-

ging, in iederen polsslag der Schepping de stuwing van het leven Gods. Hij heeft zijn God zoo innig nabij, dat God hem nooit een God van verre, maar altoos en alleen een God van nabij is, en alle gevoel van afstand verdwijnt. Hij draagt God in zijn hart, in zijn ziel; hij tast Hem bij het uitsteken zijner handen, en waar hij zijn schreden richt, altijd zet hij zijn voet in de voetstappen Gods. Nooit is er een oogenblik, dat hij uit Zijne tegenwoordigheid uittreedt; hij voelt haar om zich heen, als trillen in den dampkring; hij weet, dat er nergens een pleksken is, waar hij alléén zou zijn en die Goddelijkheid hem niet omwaarde, geen handbreed gronds, waar zij hem niet als de lucht, die hij ademt, omgaf — ja, al bedde hij zich in de hel, hij was er met God.

Men gevoelt het onmiddellijk, de Pantheïst is de *innige* mensch, wars van het nuchter Deïsme, dat versteent in zijn rationalistische afgetrokkenheid. Hij zou het niet uithouden bij de abstracte belijdenis van een onbereikbaar, ver verwijderd Opperwezen; hij moet leven, zijn, zich bewegen in God. God is hem alles, en alles is hem God. En juist deswege noemt hij zich Pantheïst.

Het woord bestaat uit *pan*, hetwelk „alles", en *theïsme*, dat de belijdenis van het „bestaan Gods" beteekent. De letterlijke vertaling drukt dus de gedachte van het stelsel ten volle uit: God is alles, en alles is God. In het Nederlandsch zou men kunnen zeggen, in tegenstelling met de Atheïsten of Ongodisten, dat de Pantheïsten Algodisten zijn.

Ook het Pantheïsme, zooals het zich in den loop der tijden ontwikkelde, bestaat uit verschillende scholen.

In de vroege Oudheid koesterde men de naïeve voorstelling, dat, gelijk de ziel in het lichaam woont, alzoo ook

God woonde in de Schepping, dat Hij de ziel der stoffelijke Schepping, de *Wereldziel* was. Men kende een zichtbare en een onzichtbare wereld; het geestelijke, onzichtbare hield men er voor, God zelve te zijn, het eigenlijke leven, het diepste wezen aller dingen. En eenmaal overtuigd dat God de groote, ongeziene Wereldziel was, de levende Geest van de stoffelijke wereld, kwam men aldra tot de gevolgtrekking, dat de ziel van den mensch, het geestelijk leven in zijn stoffelijk lichaam, niet was een eigen, individueele, menschelijke geest, of ziel, maar feitelijk niets anders dan een deeltje van de groote, Goddelijke Wereldziel. Deze gedachte, die den geest van het schepsel een deel doet zijn van den geest Gods, en alzoo de zelfstandig geschapen ziel van het schepsel loochent, om haar op te lossen in het eigenlijke wezen Gods, vindt men bij het aloude Oostersche Pantheïsme, dat haakt naar verlossing van de stoffelijke wereld, en welks hoogste ideaal is, dat de ziel in het wezen Gods terugvloeie, vanwaar zij eenmaal was uitgevloeid. Dit Pantheïsme wordt, omdat het God alleen in het geestelijke zoekt, en al het geestelijke te zamen voor het éène Wezen Gods houdt, het *psychologisch Pantheïsme* genoemd.

Weldra echter begon men in te zien, dat het dualisme was, als men den mensch zóó beschouwde dat ziel en lichaam vijandig tegenover elkander werden gesteld, als men de ziel voor een deel der Godheid bleef houden, en het lichaam eigenlijk als een somberen kerker verachtte, waarin de Goddelijke vonk der ziel tegen haar wil besloten lag, want de mensch is mensch in ziel èn lichaam bei. Dit dubbelzinnig en tweeslachtig dualisme schonk geen bevrediging; en tegenover de theorie, dat de ziel een deel der Godheid en het lichaam een deel der menschheid was, gingen anderen de éénheid van den mensch, als mensch in ziel èn lichaam, bepleiten — monistische dichotomie.

Doch dit leidde onmiddellijk tot een verandering in de

beschouwing van het Wezen Gods. Als dat zoo was, dan kon ook niet langer worden staande gehouden, dat God slechts de Ziel in en van de menschheid was, maar moest ook het Monisme op God toegepast worden door het proclameeren der éénheid van de Wereldziel met de stoffelijke wereld zelve. Het vijandig dualisme van stof en geest, ziel en lichaam werd uitgeruild tegen het harmonisch Monisme, dat naar saamhoorige eenheid van het zienlijke en onzienlijke greep. God was niet langer slechts de eenheid van het geestelijke en onzichtbare in de wereld, maar Hij was ook de wereld zelve, in haar volheid, in haar geheel; en de stoffelijke schepping was het lichaam Gods. Evenals de mensch naar ziel èn lichaam, zichtbaar èn onzichtbaar bestaat, zoo moest er ook een geestelijke, onzienlijke, èn een stoffelijke, zienlijke existentie in God zijn. Want dit is de wet van het religieuse denken van den gevallen zondaar, dat hij zich een God maakt, zij het in gesneden beeld of in gedacht beeld, naar zijn hart, naar zijn beeld en gelijkenis. — Het oude Pantheïsme predikte het „Algodisme" alleen ten opzichte van de geestelijke wereld, het latere Pantheïsme, de consequentie van het beginsel betrachtend om in *alles* God te zien, paste het óók toe op het stoffelijke, en zag God niet alleen in *al* het geestelijke, maar ook in *al* het stoffelijke. Dit stelsel wordt, omdat het God óók in de stoffelijke wereld zoekt, en al het stoffelijke voor God erkent, het *kosmologisch Pantheïsme* genoemd.

Eindelijk kwam het nieuwere Pantheïsme op, waarvan GIORDANO BRUNO de wegbereider en SPINOZA de vader was, en bracht de gedachte der Immanentie, het „in-zijn" Gods in het heelal, tot het laatste stadium van hare averechtsche ontwikkeling. Was het Pantheïsme begonnen met God te zoeken in de éénе Wereldziel; schreed het vervolgens voort tot de leer dat óók al het stoffelijke God was, in zijn zichtbare verschijning; het eindigde met de loochening dat

geest en stof twee zijn, en leerde de *eenswezensheid* van beide. Stof was geest, en geest was stof; het gold slechts een anderen vorm van verschijning, een andere manier van bestaan; en men kwam zoodoende tot de slotsom, dat niet God èn al het geestelijke èn al het stoffelijke, maar dat zoowel het zichtbare als het onzichtbare één en hetzelfde, en dit „*Al-Eene*" God was. Dit staat bekend als het *ontologisch Pantheïsme*, het Pantheïsme van den lateren tijd. En al zingt de een sopraan of alt, de ander tenor of bas, ze zingen allen saam, ieder op zijne wijze, in het pantheïstisch accoord, dat *alles* één is, dat het al-Eene God, en dat God het al-Eene is.

Met een enkel beeld pleegt men dit aanschouwelijk voor te stellen. Water kan in drieërlei vorm bestaan. Bevroren tot ijs, is het de harde stof; dit weer ontdooid tot water, is een vloeibaar vocht; verhit tot het kookpunt, neemt het in den stoom een gasvormige gedaante aan. Niemand zal tegenspreken, dat ijs, water en stoom ééne substantie of eenswezend zijn, en dat, ten gevolge van vrieskoude, gematigde temperatuur of hitte, slechts een andere bestaanswijze intreedt, het verschil dus slechts den vorm van verschijning raakt. Dit beeld nu past het nieuwere Pantheïsme op alle dingen in hemel en op aarde toe. Geest en stof zijn slechts twee bestaanswijzen van de substantie, die feitelijk één is, gelijk ijs, water en stoom één zijn. Ziel en lichaam zijn niet in wezen onderscheiden, want de ziel is het lichaam in aetherischen toestand, en het lichaam is de stolling of verharding der ziel. God leeft in al het bestaande als dezelfde God, maar allerwegen op verschillende manier. Stof en plant, dier en mensch, engel en duivel, het is alles op zijne wijze een deel van, en openbaart, naar zijn aard en gelegenheid, de gestalte der Godheid. Evenals de zee in hare oneindige watermassa, onbewogen, gelijkt op een glanzenden metalen spiegel, met afwisselend spel van kleurenpracht, dan een

ritseling van leven verraadt in zachte deining, met aan den horizont wegsmeltend zeegroen, of het beeld vertoont van een ziedende kolk, waarin rusteloos de aschgrauwe golven met witbeschuimde koppen, door ontembare kracht opgezweept, als dreigende torens zich verheffen, om met donderend geraas neer te ploffen in den peilloozen baaierd van het donkere, zilte nat, — waarbij ieder weet, dat die kleuren en tinten, en wisselende vormen der waterfiguren, onafgebroken uit dezelfde watermassa te voorschijn treden en gedurig daarin terugvloeien, dat het altijd *dezelfde* oceaan is — zóó denkt zich de Pantheïst het *al-leven* van de Godwereld, die zijn Wereldgod is.

De tegenstelling met het starre Deïsme, dat een God zonder wereld, en een wereld zonder God leert, is groot. De natuurlijke mensch, die geen droog verstandsmensch is, kan bij de ijzige koude van het Deïsme niet leven. Al wie een warm menschenhart in zijn borst voelt kloppen en een rijk besnaard gemoed bezit, voelt zich aangetrokken tot dat verleidelijk Pantheïsme, dat overal in alles te allen tijde God ziet. En daarom juist is zijn macht zoo overweldigend groot, want niet slechts volgt geheel Azië BOEDDHA, den profeet van het Pantheïsme, na, maar ook de leidende geesten van Europa, door den invloed van het gemoedelijke Duitschland, het vaderland van SCHELLING, FICHTE en HEGEL. aanbidden schier allen het Algodisme, en hebben ongemerkt het pantheïstisch gif doen druppelen ook in het hart der Kerk. Want het onheilig Pantheïsme, welks kenmerkende karaktertrek is, dat het alle onderscheid opheft en alle grenzen uitwischt, heeft, waar het in Christus' Kerk insloop, de harten van velen verleid en, groote afbreuk doende aan de zaak der Christelijke religie, ze verstrikt in de zondige voorstelling, dat alle godsdiensten van Jood en Heiden, Christen en

Mohammedaan eenswezend zijn; de Heilige Schrift op gelijke waardij is te schatten als de religieuse boeken van BOEDDHA of MOHAMMED, en heeft op schrikkelijke manier het heilige geprofaneerd, waar het de ware Drieëenheid stelt in de eenheid van het drietal: „God, natuur en menschheid", en het Zoonschap van Christus prijsgeeft voor het „kindschap van heel de menschheid".

Het Pantheïsme, zoo schoonschijnend en aanlokkelijk, en deswege zoo vol van doodelijk gevaar, vervloeit in dolend, heidensch mysticisme, heft de moraal op, doet de stem der consciëntie verstommen, vernietigt alle religie. De Pantheïst kent geen gevoel van eerbiedwekkenden afstand tusschen zich en den grooten, eeuwigen God in den hemel, veeleer ontkent hij het eigen, persoonlijk zelfstandig bestaan Gods. In zijn wazig bewustzijn wordt de Schepping zelve God; zij is niet voortgebracht, noch geschapen, maar God zelf, want God en Heelal zijn één. God heeft voor hem geen goddelijke deugden, Hij is niet de Onveranderlijke, maar de eindeloos wisselende, in al wat wisselen kan. Hij is de levende Wet der Natuur; in haar ontwikkelt Hij zich in eeuwig proces van wording, van stof tot plant, van plant tot dier, van dier tot mensch. Hij leeft in den tijd en met den tijd mede. Van een eeuwigen Raad Gods weet de Pantheïst niet af; God ontwikkelt zich in het menschelijk denken, en wordt allengs zich zelven bewust in het steeds opklarend menschelijk bewustzijn. De mensch gevoelt zich zelf in zijn eigen geest God te zijn; zijn denken, leven, handelen is een deel van het denken, leven, handelen Gods; zich zelf te aanbidden is God aanbidden. En hij, die zich zelven, en de aarde, die hij met voeten treedt, en boom en plant en dier, en lucht en water, en alles wat hem omringt, voor een deel der Godheid houdt, leeft wel, voor eigen gevoel, hoog gestemd en heerlijk in een Goddelijke wereld, maar alle band der religie breekt, de gemeenschap

met den gemeenzaam behandelden God ontzinkt hem, en hij weet niet meer wat bidden is.

Maar waartoe in aanbidding of smeeking het hart opgeheven? God staat immers niet boven, maar is één met het Heelal. Hij bestuurt en regeert ook niet, en mist de macht om de smeekbeden te verhooren. Hij heerscht niet over 't wereldrond; Hij doet niet, met Goddelijke stuwkracht, het rad der eeuwen wentelen; Hij wordt zelf voortgedreven op den grooten, majestueusen tijdstroom. Want in plaats van den ontheiligden, onttroonden God treedt — vreemde inconsequentie van het stelsel! — de onveranderlijke loop der natuurwet, de innerlijke noodzakelijkheid van het gansch bestel der dingen, waaraan de Algod zelf onderworpen is.

En ook alle zedelijk besef raakt verward, verdwaalt in nevelen, en gaat ten onder in den éénen grooten, mistigen chaos, waarin de scheidsmuren geslecht en de grenspalen neergeworpen zijn, en alles dooreenloopt, in elkaar vloeit, en alle vaste omtrek zich verliest. Want het Pantheïsme neemt niet alleen het onderscheid weg tusschen God en mensch, Schepper en schepsel, stof en geest, lichaam en ziel, tijd en eeuwigheid, maar ook tusschen goed en kwaad, zonde en heiligheid, alles dooreenmengende en tot één makende, in eerbiedlooze, onheilige vermenging. De mensch heeft geen eigen ik, is geen tweede oorzaak, en draagt geen persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijne daden, want het is de Algod, die alle dingen doet, en zich openbaart in den rechtvaardigen mensch èn in den misdadiger, in den apostel Johannes èn in Judas, den verrader, in den schandelijken keizer NERO èn in Christus Jezus. De Pantheïst beweert, dat goed en kwaad, deugd en ondeugd in zooverre verschillen, dat beide wel uitingen van het Al-leven Gods zijn, maar dat God in de zondige openbaring nog te kort schoot in ontwikkeling, want zonde is geen kwaad op zich zelf, doch slechts het onvolkomene, het n o g n i e t tot

heiligheid gekomen zijn. Maar voor den Pantheïst bestaat eigenlijk geen kwaad, want alles is Goddelijk en dus goed. De dood is hem dan ook geen oordeel Gods, geen bezoldiging der zonde, doch slechts een rustpunt in het proces van eindelooze ontwikkeling, hetzij dat de mensch overga tot een hoogere bestaanswijze, hetzij dat hij in het oneindige worde opgenomen, en terugvloeie in het Wezen, waarvan hij is uitgevloeid.

Het is waar, het Pantheïsme leidt, meer dan het Deïsme, tot een *ontwikkeling* van de kennisse Gods, maar in gelijke mate toont het ook zooveel te meer het *averechtsche*, het verkeerde en onheilige van die ontwikkeling aan.

VI.

ZUIVERE ONTWIKKELING.

Het Christelijk Theïsme.

> Ben Ik een God van nabij, spreekt de HEERE, en niet een God van verre? Zou zich iemand in verborgene plaatsen kunnen verbergen, dat Ik hem niet zou zien? spreekt de HEERE; vervul Ik niet den hemel en de aarde? spreekt de HEERE.
>
> JEREMIA 23 : 23, 24.

Het Deïsme, het nuchter-koele stelsel, dat God van Zijn Schepping losmaakt en den mensch van de gemeenschap zijns Gods berooft, en het Pantheïsme, dat, wel is waar, die gemeenschap schijnbaar laat bestaan, maar haar ontheiligt in grenzenlooze oneerbiedigheid, door Schepper en schepsel te vereenzelvigen, den mensch een deel der Godheid zelve te doen zijn, om in het onbestemd Al-Eene alle Goddelijk en menschelijk leven op te lossen, brachten beide een gering

deel van de kennisse Gods, eenzijdig opgevat en gebrekkig uitgewerkt, tot eene verwrongen en *averechtsche* ontwikkeling. Doch het Christelijk Theïsme, het heerlijk bezit der Kerke Christi op aarde, belijdt èn Gods Transcendentie, vol macht en majesteit, èn Zijne liefelijke Immanentie, het leven Gods, dat het leven der Schepping doortrilt. Het erkent *beide* waarheden, stelt ze in juist verband, houdt ze in het rechte evenwicht, en brengt ze tot een harmonische, zuivere, Gode waardige ontwikkeling.

Het *Theïsme* als woord verschilt eigenlijk niet van *Deïsme*; het drukt, evenals dit, het bestaan Gods uit, en is als zoodanig een absolute tegenstelling met het *A*theïsme, dat het bestaan Gods loochent. Het eene is de Grieksche, het andere de Latijnsche vorm van hetzelfde woord, en het is het eigenaardig karakter dier twee talen, hetwelk op beide vormen zijn stempel zet en er een verschillende beteekenis aan heeft gegeven. In „E Voto Dordraceno" I, pag. 177, wijst Dr. KUYPER er op, dat, gelijk heden ten dage de geestesvoortbrengselen van Engelsche of Fransche schrijvers wel uitmunten door helderheid en duidelijkheid, maar tevens oppervlakkiger zijn en van minder diepgang getuigen dan hetgeen de philosophische Duitscher op 't terrein van denkarbeid biedt, zoo ook, in de Oudheid, het Romeinsche volk, waarmede de Engelsche volksaard overeenstemt, het wel in klaarheid van denken en scherpte van formuleering van de Grieken, met wie de Duitschers overeenkomen, won, doch verre bij hen achterstond in diepte van gedachte en wijsgeerigheid van zin.

Het Deïsme, met zijn Latijnsche benaming, is het samenstel van de meest oppervlakkige gedachten over het Opperwezen; het Theïsme, met zijn Grieksche benaming, is het stelsel dat getuigt van het diepste nadenken over de mysteriën van het Eeuwige Wezen. Het Deïsme werd in Engeland, het Theïsme in Duitschland geboren.

Doch de beteekenis der woorden hangt niet af van den uitwendigen klank, maar van het gebruik, waartoe ze gebezigd worden. En het woord Theïsme dankt zijn ontstaan aan het verzet, van philosophische zijde, tegen de idee van het Pantheïsme.

Dr. BAVINCK zegt dienaangaande in zijn Geref. Dogmatiek II, pag. 21, dat, waar de Pantheïst loochende het *persoonlijk* en zelfbewust bestaan van God, en bij voorkeur sprak van het Absolute, het Al-Eene, het goede, de Theïst, uit reactie, zich vasthechtte aan het begrip van de absolute *Persoonlijkheid* Gods. God was niet *het* goede, *het* hoogste, *het* oneindige, maar *de* Goede, *de* Allerhoogste, *de* Oneindige. Tegen den Pantheïst, die bij voorkeur van God sprak in het onzijdig geslacht, ging het protest van den Theïst uit, die God als *Persoon* eerde. — Hieruit blijkt wel, dat het woord van wijsgeerige herkomst is, en zonder nadere toetsing niet in ons Christelijk spraakgebruik kan worden opgenomen. Want vooreerst rijst ernstig bezwaar tegen de uitdrukking: Theïstisch Gods*begrip*, daar het nooit mogelijk is van den eeuwigen, onbegrijpelijken God zich een *begrip* — zij 't ook een Theïstisch — te maken. En voorts is het een feit, dat, gelijk Dr. KUYPER in „E Voto Dordraceno" I, pag. 175, aantoont, zelfs loochenaars van de Heilige Drieëenheid, gelijk de Groningers ten onzent, met zekere voorliefde van Theïsme spreken.

Doch dit neemt niet weg, dat, al is het Theïsme, wat zijn herkomst aangaat, een wijsgeerige term om het *persoonlijk* bestaan Gods uit te drukken, en al noemen zelfs loochenaars der Drieëenheid zich met den naam van Theïsten, de Christelijke Kerk het woord Theïsme niet missen kan, en de zaak, die er door wordt beteekend, op hare wijze belijdt. Niet de gedachte, in wijsgeerige school ontstaan, maar de levende werkelijkheid zelve houde ons hier bezig; niet het vervalscht gebruik, somwijlen van het woord ge-

maakt, maar het zuivere gevoelen der religie, dat er door wordt uitgedrukt: het *Christelijk Theïsme* worde in dit artikel behandeld.

God *waarachtiglijk* te kennen, is het eeuwige leven. En dat nu zoekt de Christen-Theïst, daarnaar jaagt hij. Zijn weer geopend oog, zijn ontsloten oog ziet de Allerhoogste Majesteit, gezeten op Zijnen eeuwigen troon; maar ook, hij beluistert Zijn liefdevolle stem, die spreekt in zijn hart, en hij bemerkt het, hoe God Zijn schepping niet losliet, maar haar nog door Zijn voorzienig bestel onderhoudt en regeert. Hij kent een God, die zeer hoog woont, maar zeer laag ziet; den Hoogverhevene, die den hemel der hemelen met majesteit vervult, die vóór de aarde was, en vóór den aanvang van de stofkens der wereld, in de nooit-begonnen eeuwigheid woonde, — maar hij kent ook den alomtegenwoordigen Vader, zonder Wiens wil geen muschke op de aarde valt, die de haren onzes hoofds telt, die de lelie met pracht en heerlijkheid bekleedt, die het heir der starren voortbrengt en ze alle roept bij hare namen. De Christen-Theïst belijdt, dat God een God van verre, maar evenzeer, en niet minder, dat Hij een God van nabij is, en hij vindt zijn belijdenis nergens schooner en vollediger uitgedrukt, dan in het woord van Jeremia: „Ben Ik een God van nabij, spreekt de HEERE, en niet een God van verre? Zou zich iemand in verborgene plaatsen kunnen verbergen, dat Ik hem niet zou zien? spreekt de HEERE; vervul Ik niet den hemel en de aarde? spreekt de HEERE."

De Pantheïst *vereenzelvigt* Schepper en schepsel, God en het Heelal, het oneindige en het eindige, eeuwigheid en tijd, geest en stof, ziel en lichaam, en laat het alles in elkander vervloeien, nergens eenige grens staan latend. De Deïst *scheidt* onverbiddelijk God en wereld, het eeuwige en het

tijdelijke, het zienlijke en het onzienlijke, rukt dat alles geweldddadig uiteen, en ziet nergens eenigen band of saambinding, want God heeft Zijn Schepping te vondeling gelegd in de oneindige ruimte, en houdt niet de minste bemoeienis met haar. Maar de Christelijke Theïst protesteert èn tegen die onheilige vermenging èn tegen die liefdelooze scheiding. Want God is van eeuwigheid zonder Schepping, levende in volzaligheid; hemel en aarde zijn in den beginne geschapen, wel door God voortgebracht, maar niet uit God geworden, en dus levende naar eigen aard en eigen wet. Die God liet nooit varen de werken Zijner handen, gaf nimmer de Schepping aan den gevalle prijs, Hij vervult den hemel en de aarde met Zijne volheid, en draagt alle dingen door Zijn kracht, ze bestierend met Zijn Goddelijke hand. God is van verre, maar Hij is óók nabij. De pantheïstische vereenzelviging is gevloekt, maar de Deïstische scheiding miskent God in Zijn liefde en trouw. Daar is een *band* tusschen den eeuwigen God en al wat Hij wrocht in den tijd, en het is voor dat heilig *verband*, dat het Theïsme oog en oor heeft.

Die band ligt daarin, dat God den mensch naar Zijn beeld en naar Zijn gelijkenis schiep, *opdat* God Zijn Woord tot den mensch zou doen uitgaan, en de mensch zoodoende zijn God zou kunnen leeren kennen. Die band ligt in de almachtige en *alomtegenwoordige* kracht Gods, waardoor Hij hemel en aarde, mitsgaders alle schepselen gelijk als met Zijne hand nog onderhoudt en regeert, alzoo, dat loof en gras, regen en droogte, vruchtbare en onvruchtbare jaren, spijze en drank, gezondheid en krankheid, rijkdom en armoede, en alle dingen, niet bij gevalle, maar van Zijne Vaderlijke hand ons toekomen; kortom, in de *onderhouding* en *regeering* van hemel en aarde. Die band ligt in het gevoel der eeuwigheid in het hart van den tijdelijken mensch, want „God heeft de eeuw in het hart geleid, zonder dat een mensch het werk dat God gemaakt heeft, kan uitvinden, van het

begin tot het einde toe" (Pred. 3 : 11). Die band ligt in den *zegen* die van God afdruipt, want „de mensch zal bij brood alleen niet leven, maar bij alle woord, dat door den mond Gods uitgaat" (Matth. 4 : 4), want spijs en drank zijn geen goden om zelven te voeden, kunnen zonder God ook niet voeden, maar de zegen is de voedende kracht, die als het woord uit Gods mond uitgaat. Die band ligt ook in den *zegen* op den arbeid, want vergeefs arbeiden de bouwlieden, zoo de HEERE het huis niet bouwt, vergeefs waken de wachters, zoo de HEERE de stad niet bevrijdt. De Pantheïst weet nooit van een „*zegen* die afdaalt", omdat alles God is. De Deïst nog minder: God daalt nimmer af. De zegen Gods is het geheim van het Theïsme, en Israël toebetrouwd, door de Christenheid beleden als te zijn de band die God en het schepsel verbindt. Die band ligt in Gods *liefde*, omdat Hij zich niet onbetuigd laat, maar, goed doende van den hemel, ons regen en vruchtbare tijden geeft, vervullende onze harten met spijs en vroolijkheid. (Hand. 14 : 17.) Die band ligt in Gods *leven*, want „in Hem leven wij, en bewegen ons, en zijn wij". De mensch is niet God, maar zonder God kan hij niet leven, zelfs niet bestaan; zijn leven rust in God.

Valsch is het beeld van den Deïst, alsof God, na het Heelal te hebben voortgebracht, zich daaruit zou hebben teruggetrokken, evenals een technicus een machine vervaardigt en verder er niet naar omziet. Integendeel, de Schepping, in haar geheel, is veeleer een huis, waarin God woont. De Pantheïst zou Inwoner en woning vereenzelvigen, de Deïst bant den Eigenaar uit Zijn eigen huis. Maar de Christelijke Theïst weet, dat het Heelal wel de woning Gods, doch niet God zelf is; óók, dat God in Zijn woning verkeert, dat Hij hemel en aarde *vervult:* de hemel is Zijn troon, het uitspansel Zijne tente, zon en maan zijn Gods getuigen, het starrenheir Zijn schitterend sieraad, de wolken Zijn wagen, op 't hoogst vereerd dat zij hun Koning dragen. Zijns is het

vee op duizend bergen, die pal staan door Zijn kracht, al het goud en het zilver, verborgen in 't diepst van 's aardrijks ingewand, is in Zijn hand.

De Pantheïst loochent de *schepping*, om te droomen van een eeuwige woning. De Deïst loochent de *onderhouding* en regeering, en ziet geen God vanwege den onmetelijken afstand. Maar de Theïst, geloovende aan de verheven Transcendentie èn aan de alomtegenwoordige Immanentie, belijdt beide de schepping èn de onderhouding.

Vooral echter voor het karakteristieke van de Christelijke religie zelve is de leer van het Theïsme van het hoogste aanbelang. De Geest Gods was *in* de profeten en *in* de apostelen, die op zich zelven beschouwd bloote schepselen waren. God *woonde* in Sion, door Hem verkoren; maar Sion was een berg als de andere. In Christus woonde de *volheid der Godheid* lichamelijk, en toch had Christus een ware menschelijke natuur, naar ziel en lichaam, aangenomen. De Heilige Geest is uitgestort over het volk van God, *wonende* in het Lichaam van Christus; maar de uitverkorenen zijn en blijven menschen. De Heilige Geest bidt *in* Gods kinderen met onuitsprekelijke zuchtingen, maar het gebed der vromen blijft hun eigen gebed. De Geest Gods werkt *in* en *door* de Sacramenten, maar de teekenen blijven water, brood en wijn, aardsche elementen. Dat alles is het Theïsme, toegepast op de Christelijke religie zelve, want het Theïsme is waar in natuur èn in genade.

Christus gaf in de eerste bede van het allervolmaaktste gebed de treffend juiste formuleering van dit heilig probleem: Onze Vader, die in de hemelen zijt. *Onze Vader*, want Hij begeeft en verlaat ons niet, laat Zijn oog op ons rusten, leidt ons door Zijn hand, drukt ons aan Zijn Vaderhart en doet ons deelen in Zijn Vaderliefde. *Die in de hemelen zijt* verheft Hem tot in de hoogste hemelen, opdat wij niet aardsch van Hem gedenken zouden, maar integendeel

bedenken: God is in den hemel, en gij zijt op de aarde; daarom laat uwe woorden weinig zijn. (Pred. 5 : 1.)

Adam in den staat der rechtheid, zou van nature en uit de Natuur God hebben leeren kennen èn in Zijn Transcendentie boven het Heelal, èn in Zijn Immanentie in de gansche schepping, hemel en aarde vervullende. De zonde verbrak de Goddelijke samenvoegselen, verstoorde de heilige harmonie, *innerlijk* in den mensch, *uitwendig* in de Natuur, en leidde den gevallen mensch op het leugenachtig dwaalspoor om de Transcendentie te vervormen, een *Deïsme* te maken, dat Gods Vaderliefde miskent, de Immanentie te verbasteren tot *Pantheïsme*, dat Gods vlekkelooze heiligheid bezoedelt. De zonde werd moeder van een dubbele caricatuur, lasterende de heerlijkheid Gods. En waar de zondaar zich Theïst noemt, bracht dat Theïsme hem geen andere kennis aan, dan dat God een *persoonlijk* wezen is. Het Christelijk Theïsme is vrucht van bovennatuurlijke genade, van bijzondere openbaring.

DE BIJZONDERE OPENBARING.

I.

DE BIJZONDERE OPENBARING.

> Want wie van de menschen weet hetgeen des menschen is, dan de geest des menschen, die in hem is? alzoo weet ook niemand hetgeen Gods is, dan de Geest Gods. Doch wij hebben niet ontvangen den geest der wereld, maar den Geest, die uit God is, opdat wij zouden weten de dingen, die ons van God geschonken zijn.
>
> I COR. 2 : 11, 12.

Wij bevonden, dat God de HEERE den mensch goed en naar Zijn beeld en gelijkenisse geschapen heeft, en zulks met het Godverheerlijkend doel: „opdat de mensch Hem recht zou kennen". Ten einde de mensch in den staat der rechtheid die kennisse Gods, Hem ter eere, zou kunnen verwerven, welke de HEERE hem had willen schenken en waartoe Hij hem had willen brengen, kwam Hij tot den mensch met een *natuurlijke openbaring* van Zich Zelven, in zooverre het Hem behaagde zich aan den mensch, naar de mate van diens verstand, kenbaar te maken. Hij begiftigde hem met ingeschapen of aangeboren vatbaarheid om Zijne sprake, die Hij in 's menschen hart, in het binnenste van zijn ziel, èn van uit de hem omringende Natuur met de

volheid van haar leven, deed hooren, recht en zuiver en volkomen te verstaan.

Door den vreeselijken zondeval kwam heillooze verstoring, en werd het voor den gevallen mensch een absolute onmogelijkheid, zijn Schepper recht te leeren kennen. Zijn gemoed verdorven, zijn conscientie bevlekt, zijn verstand verduisterd — is het vaste signalement op het „roode paspoort" van den gevallen zondaar, die wandelt op den breeden levensweg. Na uit het Paradijs verbannen te zijn, heeft hij niet meer overig behouden dan „eenige kleine overblijfselen". En wel bleef het licht schijnen, omdat God ook na den val Zijn Schepping niet losliet, maar haar bleef dragen, doch het scheen in de duisternis, en de duisternis heeft het niet begrepen. Waar de menschelijke geest woekerde met deze kleine overblijfselen, bracht hij het tot heidenschen afgodendienst en valschen godsdienst, en door de kracht van het Rationalisme en Mysticisme tot de philosophische stelsels van Pantheïsme en Deïsme. Waar hij het vruchteloos zoeken opgaf en, eigen onmacht erkennend, uitriep: Wij weten niets, en zullen niets weten, verviel hij tot het hopeloos Agnosticisme. In de plompe Stofaanbidding zonk hij weg tot nog lager peil, waar hij, in verachtelijke zelfverlaging, zijn doodvijand, die hem eenmaal ten onder brengen zal, goddelijke eere toebrengt. En waar de stuitende genade van hem week en Satan volle macht over hem verkreeg, komt hij er eindelijk toe, de schennige taal van het waanzinnig Atheïsme doldriest op de lippen te nemen.

Onmiddellijk na den val trad God de HEERE met reddende genade tusschenbeide, om Satan zijn vermeende prooi te ontrukken. En in rustige, Goddelijke zegepraal heet het tegenover Satan, wiens list reeds gelukt en wiens aanslag geslaagd scheen: „Ik zal vijandschap zetten tusschen u

en tusschen deze vrouw, en tusschen uw zaad en tusschen haar zaad; datzelve zal u den kop vermorzelen, en gij zult het de verzenen vermorzelen."

Hier heeft de openbaring van het Verbond der genade plaats, en wordt beloofd het zaad der vrouw, Christus als het Hoofd met Zijn lichaam, de volheid der uitverkorenen. En aan allen die van dat zaad zijn, zal God genade en eere bewijzen, ook door in den weg van *bijzondere openbaring* weer kennis van Zich Zelven te geven aan hen, die Hij uit de duisternis trekken zal tot het koninkrijk van Zijn wonderbaar licht. Waar de openbaring in de natuur bleef voortduren opdat de mensch niet te verontschuldigen zou zijn, openbaarde Hij zich ook nog op andere wijze door het *Woord* dat Hij sprak, door het Getuigenis dat Hij gaf.

De God des Verbonds zond Zijn Zoon in deze wereld, omdat Hij deze wereld liefheeft, opdat een iegelijk, die in dien Zoon zou gelooven, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe. En deze Zoon, van God gezonden, maakt den Vader bekend op een wijze, zooals een mensch nooit van nature, noch uit de Natuur, zijn God zou hebben kunnen leeren kennen, op een gansch eenige, *bijzondere* wijze, weshalve Zijn Woord de *bijzondere openbaring* genoemd wordt.

In en door Christus Jezus gaf de God des Verbonds aan Zijn uitverkorenen een buitengewone, bijzondere, bovennatuurlijke openbaring, doet Hij hooren wat geen sterveling uit of van zich zelven ooit zou kunnen hooren, maakt Hij bekend wat anderszins eeuwiglijk verborgen zou blijven. Daarom zegt Christus, die de hoogste Profeet en Leeraar is: „Niemand kent den Zoon dan de Vader, noch iemand kent den Vader dan de Zoon, en dien het de Zoon wil openbaren." (Matth. 11 : 27.) Een, wien de Zoon het niet openbaart, tast in den blinde, vindt zijn God nooit. Christus is van God

tot *wijsheid* gegeven. Hij is de *waarheid*, en buiten Hem is geen waarheid te zoeken of te vinden.

Van deze bijzondere openbaring, door God in Christus gegeven, spreekt de heilige apostel Paulus in I Cor. 2 : 9 v.v. op zeer merkwaardige wijze. Eerst wordt gewezen op de *wijsheid der wereld* (vs. 6), die de wetenschap van het natuurlijk en onverlicht verstand is, en door de oversten (of geleerden) der wereld onderwezen wordt, maar te niet gedaan zal worden. Daartegenover wordt gesteld de *wijsheid Gods* (vs. 7) en deze Goddelijke wijsheid wordt een *verborgenheid* of „geheim" genoemd, omdat zij door den natuurlijken mensch nooit gevonden is, noch ooit gevonden zal kunnen worden, en alleen door mededeeling men in dat geheim wordt ingewijd, uitsluitend door openbaring wordt bekend gemaakt met deze verborgenheid. Daaraan wordt toegevoegd, dat die verborgenheid „bedekt was", hetwelk zeggen wil: er hing een sluier voor, zoodat het oog haar niet zien, het oor haar niet hooren kon, en dat geheimenis was zoo groot, dat het in des menschen hart niet opklom. En dan wordt gezegd, dat God het deksel heeft weggenomen voor de Zijnen, het heeft *geopenbaard* aan die Hem liefhebben, en Zijn uitverkorenen zijn (vs. 10).

Daarop nu volgen de aangrijpende woorden die dit raadsel ontsluieren, en aan het menschelijk denken een antwoord geven, in zooverre het Gode behaagd heeft bevrediging aan dat denken te schenken.

De Geest Gods onderzoekt alle dingen, *ook de diepten Gods* (vs. 10). Deze woorden wijzen er ontegenzeglijk op, dat er onderscheid gemaakt wordt tusschen wat in meer algemeenen zin van God kenbaar is, en tusschen de „diepten Gods", als zijnde het allerverborgenste in God. Het is er als 't ware mede als met de zee, welker

oppervlakte de mensch gereedelijk aanschouwt, maar in welker bodemlooze diepten zijn oog niet kan doordringen. Zoo nu zijn er *diepten Gods*, waarin de natuurlijke mensch, ook al is hij de scherpste denker of nauwkeurigste waarnemer, zijn peillood niet vermag te werpen. Echter, de *Geest Gods*, alle dingen onderzoekend, peilt ook de peillooze diepten Gods! En daarom is die Geest Gods alleen de machtige om de verborgenheden Gods den mensch te openbaren, gelijk Hij doet aan de uitverkorenen.

Met een voorbeeld, aan de menschelijke zielkunde ontleend, wordt dit toegelicht. Wie van de menschen weet hetgeen des menschen is, dan de geest des menschen, die in hem is? (vs. 11.) Zelfs van hen, die ons het naast zijn en met wie wij het vertrouwelijkst omgaan, kunnen wij, indien wij op enkel waarneming afgaan, niet licht meer dan een uitwendige, ondiepe kennis verkrijgen; het innerlijk leven vertoont zich zoo zelden aan de oppervlakte, en het diepere geestelijk leven blijft, voor wie slechts de buitenzijde beziet, een volslagen verborgenheid. Slechts de mensch zelve kent zijn eigen ziel: „De ziel des menschen is eene lamp des HEEREN, doorzoekende de binnenkameren des buiks." Tenzij iemand ons een blik in zijn hart gunt, zich voor ons uitspreekt, en zegt wat er in hem omgaat, weten wij niets van hem; sluit hij zich toe, dan blijft zijn innerlijk leven voor ons een gesloten boek. En zoo nu, zegt de apostel in vs. 11, is het, en dan absoluut genomen, bij God den HEERE: alzoo weet ook niemand hetgeen Gods is, dan de Geest Gods!

Nu zou deze zelfkennisse Gods, door Zijn Geest, den mensch niets baten, indien God door Zijn Geest niet tot den mensch kwam met Zelfmededeeling, Zelfopenbaring. Maar, en dit is het zalig bezit der Christenheid, die Geest, die de diepten Gods onderzoekt, *heeft het ons geopenbaard* (vs. 10), zoodat de kinderen Gods, die den Zoon liefhebben,

en deel hebben aan den Geest, betuigen kunnen: „Wij hebben niet ontvangen den geest der wereld, maar den Geest die uit God is, opdat wij zouden weten de dingen die ons van God geschonken zijn."

Geen oogenblik mag hierbij de gedachte post vatten, alsof, uit kracht van deze openbaring, de mensch God zou kunnen leeren kennen zooals het Eeuwige Wezen Zich Zelf kent. De rationalistische redeneering, dat de Geest Gods, de diepten Gods onderzoekende en deze den mensch openbarende, hem dus in staat zou stellen die diepten ook zoo te kennen als God ze kent, is Godonteerend en den mensch vergoddelijkend.

Daarom onderscheidden de Gereformeerde Godgeleerden te allen tijde tusschen zelfkennisse Gods (*archetypische* kennisse Gods) en geopenbaarde zelfkennisse Gods (*ectypische* Godskennis), en beleden ootmoediglijk, dat een volledige (of *adaequate*) kennis van God voor den mensch absoluut onbereikbaar is, zoowel in dit leven, als in het eeuwige hiernamaals. Archetypisch is die kennisse zooals God Zich Zelven kent en zooals Hij *alleen* Zich Zelven kent, en ectypisch is die zelfkennisse Gods, die Hij, en voor zoover Hij die den menschen, naar de mate van hun beperkt verstand, heeft kunnen en willen openbaren of mededeelen. Het eindige begrijpt het oneindige niet. Evenals een vader, wanneer hij aan een klein kind iets mededeelen zal, zulks vertelt op eenvoudige wijze, in kinderlijken trant, zich schikkend naar de bevatting van het kinderlijk verstand, zoo heeft God de HEERE, in zelfopenbaring tot den mensch komende, deze gegeven in menschelijke taal, in nederbuigende goedheid afdalende tot de beperktheid van ons menschelijk hart en creatuurlijk verstand, opdat, als Hij sprak, wij die sprake Zijner openbaring zouden kunnen opvangen, Hem zouden kunnen verstaan. En God deed dat, wetende wat maaksel wij zijn, gedachtig zijnde, dat wij

stof zijn, opdat wij zouden weten de dingen, die ons van God geschonken zijn (vs. 12). En evenals een vader aan een kind niet *al* de waarheid, maar toch volle waarheid zegt, zoo openbaarde God den mensch niet *al* de waarheid, maar toch is wat Hij openbaarde, volle waarheid in menschelijke taal, op menschelijke wijze, opdat hij het verstaan en weten zou *(forma ac mensura humana)*.

Deze bijzondere openbaring nu, van de ectypische zelfkennisse Gods, komt alleen den uitverkorenen en wedergeborenen ten goede. Want de natuurlijke mensch begrijpt niet de dingen, die des Geestes Gods zijn, want zij zijn hem dwaasheid, en hij kan ze niet verstaan, omdat zij geestelijk onderscheiden worden. Doch de geestelijke mensch onderscheidt wel alle dingen, maar hij zelf wordt van niemand onderscheiden. Want wie heeft den zin des HEEREN gekend, die Hem zou onderrichten? Maar wij hebben den zin van Christus (vs. 14—16). Deze bijzondere openbaring blijft in zekeren zin, wat haar inhoud aangaat, hetzelfde openbaren als wat God de HEERE vóór den val door de algemeene en natuurlijke openbaring den mensch heeft willen bekend maken. Maar die inhoud wordt verrijkt en vermeerderd met de kennis van Gods verhouding tot den zondaar, van Zijn rechtvaardigheid tegenover den schuldige, en van Zijn barmhartigheid en genade voor de van alle eeuwigheid af uitverkorenen.

Waar God, na den val, tot den zondaar kwam met bijzondere openbaring Zijner eeuwige en aanbiddelijke zelfkennisse, op een wijze, die zich aansloot aan des menschen vatbaarheid daarvoor; waar Christus het Woord, de Profeet, de Wijsheid Gods is, Gods Naam den broederen vertelt, den HEERE bekend maakt in het midden der groote gemeente, — daar kan de vraag rijzen, hoe in I Cor. 2 : 10 gezegd wordt: „God heeft het ons geopenbaard *door Zijnen*

Geest." Zijn die Geest en Zoon één, of zijn ze onderscheiden; is er een persoonlijke band of bestaat er een bijzondere verstandhouding? (Van tegenstrijdigheid kan geen sprake zijn.)

Het antwoord is niet moeilijk te vinden. God gaf Zijn bijzondere openbaring in en door Christus, niet eerst van af de ure der vleeschwording des Woords, maar van stonde aan na den val. De belijdenis van Christus' waarachtige Godheid doet dat verstaan. Als mensch geboren in de volheid des tijds, is Hij de Vader der eeuwigheid. Op het tijdsgewricht van Gods Raadslag voortgekomen uit Bethlehem, zijn Zijne uitgangen vanouds, van de dagen der eeuwigheid.

De eeuwigheid van den Christus Gods geeft inzicht in de wijze, waarop God de HEERE zich openbaarde aan Israël vóór Jezus' omwandeling op aarde. De Geest van Christus, die van Hem uitging, bezielde de profeten, de priesters, de psalmisten, de koningen, en voorts alle mannen, die, een iegelijk op zijn wijze, als even zoovele instrumenten waren in des HEEREN hand voor het uitdragen der bijzondere openbaring. In het woord der profeten sprak de Geest van Christus; in allerlei verschijningen, als aan Abraham, Jozua, Manoach en Gideon, werd Christus openbaar; in de wonderen betoonde Hij Zijn koninklijke macht, want door den Engel Zijns aangezichts heeft Hij Zijn volk behouden (Jesaja 63: 9) en over de typen en symbolen des Ouden Testaments wierp Hij Zijn lichtende schaduw.

Daarom zegt I Petrus 1 : 10, 11: „van welke zaligheid ondervraagd en onderzocht hebben de profeten, die geprofeteerd hebben van de genade, aan u geschied, onderzoekende, op welken of hoedanigen tijd de *Geest van Christus, die in hen was,* beduidde en te voren getuigde het lijden, dat op Christus komen zou, en de heerlijkheid daarna volgende." Met duidelijke woorden, voor tweeërlei uitlegging niet vatbaar, wordt hier dus gezegd, dat de *Geest van Christus* profeteerde in en door de profeten, voor dezen dienst als

instrument door Christus gebruikt. En evenzoo lezen wij I Petr. 3 : 18, 19: „Christus, die wel is gedood in het vleesch, maar levend gemaakt door den Geest, in Denwelken Hij ook, henengegaan zijnde, den geesten, die in de gevangenis zijn, gepredikt heeft." Deze woorden beteekenen, naar gezonde uitlegging, dat Christus in den Geest, ten tijde van en door den dienst van Noach, gepredikt heeft aan het destijds levende menschengeslacht, dat nu in de eeuwige gevangenis is. Dit houdt dus evenals I Petr. 1 : 11 in, dat de Geest van Christus profeteerde en predikte ook in de eerste bedeeling der tijden.

In evengelijken zin is de Geest van Christus in de apostelen, en predikt Hij door hun dienst en ambt. Daarom zegt Christus: „De Heilige Geest, Welken de Vader zenden zal *in Mijnen naam*, die zal u alles leeren, en zal u indachtig maken alles wat Ik u gezegd heb." (Joh. 14 : 26.) Die Heilige Geest, die de diepten Gods onderzoekt en in menschelijke taal aan de uitverkorenen openbaart, wordt *in Christus' naam* gezonden, en brengt geen nieuwe openbaring, deelt geen persoonlijke geheimen mede, maar „maakt indachtig" alles wat *Christus* aan Zijne apostelen geleerd en onderwezen heeft, toen zij Zijne discipelen waren. Met bijzonderen nadruk wordt dit als het eigenlijke van het werk des Heiligen Geestes in de apostelen van Christus Jezus aangeduid in Joh. 16 : 13—15: „Wanneer die zal gekomen zijn, namelijk de Geest der waarheid, Hij zal u in al de waarheid leiden: *want Hij zal van zich zelven niet spreken*, maar zoo wat Hij zal gehoord hebben, zal Hij spreken, en de toekomende dingen zal Hij u verkondigen. Die zal Mij verheerlijken, want Hij zal het *uit het Mijne nemen* en zal het u verkondigen. Al wat de Vader heeft, is het Mijne; daarom heb Ik gezegd, dat Hij het *uit het Mijne zal nemen* en u verkondigen." Het is de Geest van Christus, die door de apostelen het getuigenis der bijzondere openbaring uitdraagt in deze wereld.

En zoo innig één is die band tusschen den Persoon van Christus, den Geest van Christus en de apostelen, dat Gods Woord den Christus zelve als *den Apostel* aanwijst en verheerlijkt: „Heilige broeders, die der hemelsche roeping deelachtig zijt, aanmerkt *den Apostel* en Hoogepriester onzer belijdenis, Christus Jezus." (Hebr. 3 : 1.)

Hoe men de zaken ook beziet, altijd blijft dit de slotsom: God gaf in Christus Jezus Zijne bijzondere openbaring. Het was des Vaders welbehagen, dat in Hem al de volheid wonen zou, en in Hem woont al de volheid der Godheid lichamelijk. (Col. 2 : 9.) De Geest des Heeren HEEREN was op Hem, omdat de HEERE Hem gezalfd heeft. (Jesaja 61 : 1.) Daarom sprak Hij de woorden Gods, want God geeft Hem den Geest niet met mate. (Joh. 3 : 34.)

De volheid van God woont *lichamelijk* in Christus. Maar de Geest van Christus was sprekende en werkende in en door de personen, de krachten en figuren van het Oude Testament, en door de apostelen van het Nieuwe Testament. Daarom kent niemand den Vader dan de Zoon, en dien het de Zoon wil openbaren.

Gezegend zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, die ons gezegend heeft met alle geestelijke zegeningen in den hemel *in Christus!*

II.

HEIDENDOM EN ANTI-CHRIST.

> Wie is de leugenaar, dan die loochent, dat Jezus is de Christus? Deze is de Anti-Christ, die den Vader en den Zoon loochent.
>
> I JOH. 2 : 22.

Wij zagen alzoo, dat het God den HEERE, hoewel Hij zich ook na den val niet onbetuigd heeft gelaten, maar

is blijven spreken, zoowel in het harte van den zondaar, als in het groote boek der Natuur, bovendien beliefd heeft, tot Zijne menschheid te komen met de onuitsprekelijke genadegifte der bijzondere openbaring. Doch wij zien tevens: 1°. dat die boodschap des heils niet komt tot allen, maar slechts het oor van betrekkelijk zeer weinige personen bereikt, wier aantal als wegzinkt bij de breede schare die nog nimmer van Jezus hoorde; en 2°. dat bij deze bevoorrechte lieden, tot wie de roepstem des Evangelies kwam, scherp de scheidslijn te trekken valt tusschen hen, die, na de verkondiging der bijzondere openbaring gehoord te hebben, in plaats van ze met blijdschap te ontvangen, haar den toegang weigerden, en zij, die, van 's Heeren wege daartoe ontvankelijk gemaakt, die bijzondere openbaring, met dank in 't hart, tot hun zieleheil, aanvaardden.

Over deze laatsten zal een volgend artikel breedvoeriger handelen; alvorens daartoe over te gaan, hebben wij te letten op het feit, dat het God den HEERE niet heeft behaagd, Zijn Woord, door profeten en apostelen gesproken, ter kennisse van *allen* te brengen. Vooral in de tijden, die aan de volheid van den Pinksterdag voorafgingen, is het opmerkelijk, dat de bijzondere openbaring gedurende de gansche Oude Bedeeling besloten bleef binnen de grenzen van een klein land als Palestina, en dat alleen het Joodsche volk haar heerlijkheid genoot. Noch in Egypte, noch in Babylon, noch in Tyrus of Sidon heeft God de HEERE rechtstreeks Zijn heil doen verkondigen. Hij heeft uit hun midden zich geen profeten verwekt, zij moesten Zijn getuigenis missen; in geen van de machtige volkrijke landen, die Israël omringden, heeft Hij zich geopenbaard, zooals Hij zich, in zinnebeeld en woord en visioen, bij Zijn Bondsvolk openbaarde.

Hoogstens viel af en toe, als onopzettelijk, in het leven der volkeren een zijdelingsche lichtstraal van den glans der

tegenwoordigheid des Heeren HEEREN, die woonde te Sion, en werd een enkele ziel toegebracht; doch deze weinige proselieten der gerechtigheid daargelaten, heeft God met geen der volkeren Zijn Verbond opgericht, en veilig kan men zeggen, dat in de lange eeuwen die verliepen tusschen de verbondssluiting met Abraham en de uitstorting des Heiligen Geestes op den Pinksterdag, — al rijst ons hierbij soms een niet terug te dringen „waarom" op de lippen, dat slechts in de ootmoedige belijdenis van 's HEEREN souvereine vrijmacht een antwoord vindt — al de volken van de toenmalige wereld, en de vele duizenden millioenen van menschen, die elkander in den kringloop der jaren hebben opgevolgd, in duisternis hebben gewandeld, en gedoold en getast hebben bij geen ander licht, dan het zwakke schijnsel van wat uit de natuurlijke openbaring hun restte.

En wel bestreek, nadat de middelmuur des afscheidsels was gevallen, en het Evangelie tot *alle* volken werd uitgedragen, der apostelen woord breeder kring, maar het bleef toch vrij wel beperkt tot de landen, die toenmaals aan 't hoofd der beschaving stonden; en het getal van hen, die daadwerkelijk met het apostolisch woord in aanraking zijn gekomen, is onbeteekenend gering in vergelijk met de groote massa, die er onkundig van bleef. Zelfs in onzen tijd, nadat zoo lang reeds zending is gedreven, is er nog, in meer dan één werelddeel, een schare, zoo groot, zoo in de millioenen loopend, die nimmer iets van den waren God en Zijnen Zoon Jezus Christus vernam, dat het waarlijk der Christenheid tot beschaming strekt.

Dezulken nu, die geheel *onkundig* zijn van Gods getuigenissen, die de verkondiging van Zijnen grooten Naam nooit in hun midden hoorden, die ten eenen male gespeend zijn van het Woord des levens, heeten *Heidenen*. Waar het Israël's uitnemend voorrecht was, dat „hun de woorden Gods zijn toebetrouwd geweest" (Rom. 3 : 2), moesten de Heidenen

dat onuitsprekelijk voorrecht missen. Het ligt dan ook in den aard der zaak, dat men niet kan spreken van „verwerping" der waarheid door de Heidenwereld, omdat men hetgeen men niet kent, niet verwerpen kan. De Heilige Schrift spreekt van de „tijden der *onwetendheid*" der Heidenen (Hand. 17 : 30). In Efeze 4 : 18 wordt deze toestand beschreven: „verduisterd in het verstand, vervreemd zijnde van het leven Gods, door de *onwetendheid*, die in hen is, door de verharding huns harten." Want dat deze „onwetendheid" betrekking heeft op de Heidenen, blijkt uit het voorafgaande vers, waarin staat: „dat gij niet meer wandelt, gelijk als de andere *Heidenen* wandelen in ijdelheid."

Deze onwetendheid wordt echter niet gebezigd in dien zin, alsof er eene algeheele ontstentenis van de kennisse Gods of een volslagen gemis aan godsdienstzin bij de Heidenen zou heerschen. Integendeel, de Heilige Schrift leert ons op tal van plaatsen, gelijk in de voorafgaande artikelen in den breede werd aangetoond, dat in de Heidenwereld wel terdege eenige natuurlijke kennis is van God en Goddelijke zaken, en dat er somwijlen lieden onder hen worden aangetroffen, die, gelijk de mannen van Athene uit Paulus' dagen, „alleszins gelijk als godsdienstiger zijn". Al wat er van hunne onwetendheid wordt gezegd, heeft uitsluitend betrekking op hunne verhouding tot de bijzondere openbaring, en beduidt niet anders dan dat, wat de kennis dier *bijzondere* openbaring aangaat, hunne onkunde volkomen is. Het is slechts de *natuurlijke Godskennisse*, welke de blinde Heidenen bezitten, en in hun godsdienst, die afgodendienst is, wordt openbaar, hoe troebel deze kennisse van de verdorven menschheid geworden is.

Van de Godskennisse der Heidenen, die onbekend zijn met de bijzondere openbaring aan Israël, valt dit te zeggen, dat zij is opgebouwd uit de navolgende elementen:

1°. uit de overblijfselen van het ingeschapen, onverdelgbaar Godsbesef;

2°. uit de overblijfselen van de openbaring Gods in de Natuur;

3°. uit de *verminkte* traditie.

Het opmerkelijk verschijnsel, dat de godenleer der meeste Heidensche volken voorstellingen bevat, die, hoezeer ook met verdichting vermengd, toch nog als een flauwe nagalm klinken van wat de Heilige Schrift ons uit de kindsche jaren der menschheid mededeelt, is te verklaren, zoo men als kern dier voorstellingen aanneemt het overgeleverd verhaal, dat de stamouders dier volkeren uit de oostelijke bakermat van het menschelijk geslacht medenamen, en dat in hunne mythologieën, als in versteenden vorm, bewaard is gebleven. De geslachten van Adam tot Noach zijn betrekkelijk niet vele in aantal; en vooral in die dagen, toen de mensch tot zoo ontzaglijk hoogen ouderdom klom en de late naneef den mond des voorvaders nog kon hooren spreken, moet het niet moeilijk geweest zijn de overlevering van de geheel eenige, onvergetelijke, over 't leven van heel de menschheid beslissende Paradijsgebeurtenis met volle realiteit te doen voortleven. En met name hebben schier alle volken de heugenis behouden aan dien grooten, schrikkelijken wereldvloed, die het gansche menschdom, dat toen leefde, van den aardbodem heeft verdelgd. Een wereldschokkend feit als de Zondvloed moet hen, die dezen hebben overleefd, met zoo namelooze ontzetting hebben vervuld, zoo sterk hebben aangegrepen, zóózeer levenslang zijn bijgebleven, dat het niet te verwonderen is, dat, toen Noach's zonen Cham en Jafeth hun eigen weg gingen, hun nakroost, dat al meer van Sem's tente afweek, dat bange zondvloed-verhaal uit het gemeenschappelijk ouderlijk huis medegenomen heeft en de, gaandeweg al meer verflauwd en verward rakende resten er van in het heidensch bijgeloof heeft ingedragen. En zoo komt het, dat

door meest alle volken door *traditie* iets van het paradijs en den zondvloed geweten wordt; omdat echter deze traditie op allerlei wijze vervalscht is, en haar oorspronkelijke zuiverheid van voorstelling verloren ging, spraken we met opzet van de *verminkte* traditie.

4°. Uit brokstukken van de bijzondere openbaring. Want Israël leefde niet zoo geïsoleerd, of er was een druk verkeer met de volken rondom. Palestina was als een bufferstaat, waarover de groote heirweg liep tusschen Egypte en Babylon, en van wat God in Israël openbaarde en uitwrocht, drong allicht het gerucht tot de Heidenwereld door.

Waar nog bij komt, dat Israël in Egypteland zoo langen tijd gewoond heeft, en dat Jozef en Mozes den Naam des HEEREN aan het hof der Farao's hebben bekend gemaakt. De 70-jarige ballingschap bracht Israël aan de oevers van Babylon's wijd uitgebreide stroomen, en Daniël met zijne vrienden aan Nebukadnezar's hof om daar tot een getuigenis te zijn. Dit alles was oorzaak, dat de kennis der bijzondere openbaring niet absoluut binnen Israël besloten bleef, maar dat soms een lichtstraal doordrong in de duisternis der Heidenwereld, ten gevolge waarvan enkele elementen der bijzondere Godsopenbaring in de pseudo-religies der Heidenen werden opgenomen. En zulks geschiedde waarlijk niet het minst, toen de Joden door de gansche wereld verstrooid werden in de Diaspora. — Als de Filistijnen de arke Gods in hunne steden hebben; als Naäman's dienstmaagd tot hare vrouwe zegt: „Och, of mijn heer ware voor het aangezicht van den profeet die te Samaria is, dan zou hij hem van zijne melaatschheid ontledigen" — vinden we hierin genoegzame vingerwijzingen voor het feit, dat de naam des Heeren HEEREN ook buiten Israël althans hier en daar bekend was. Worde bij dat alles niet vergeten, dat vele volken, als Ismaëlieten, Ammonieten, Moabieten, Edomieten enz., afstamden van hen, die eens in de Tente

des Verbonds geleefd hadden, en wel waren uitgetogen om in eigenwilligen en heidenschen godsdienst te gaan leven, maar toch altijd iets hadden medegenomen als traditie uit den kring dien zij verlieten, en waartegenover zij vijandig gingen leven. Dit alles saamgenomen, wijst er op, dat het veelvuldig verkeer der Heidenen met Israël, en het zwerven van het Jodendom over de gansche aarde, menige Godsgedachte in de Heidenwereld heeft ingedragen.

En 5^0. wijst de historie uit, dat alle volken, als instinctief gevoelende dat de natuurlijke Godskennisse uit het hart en uit de Natuur niet voldoende was, een innerlijke behoefte hadden aan eene hoogere of buitengewone openbaring, en daarvoor bevrediging zochten in het geloof aan den *valschen profeet*, die opstond met de pretentie deze bijzondere openbaring te bezitten, daarbij aanbiedende een stelsel van eigen gedachten, die een schijnrede van godsdienst hadden. Zoo werden Mohammed, Boeddha, Confucius, Laotse, zoo werden alle valsche profeten groot. Zonder die pretentie van dragers eener bijzondere, Goddelijke openbaring te zijn, zouden zij nimmer hun reusachtigen aanhang verworven hebben.

De elementen der pseudo-religie van de onwetende Heidensche volken zijn dus: 1^0. het onverdelgbare, ingeschapen Godsbesef; 2^0. de onzuivere, natuurlijke Godskennisse; 3^0. de verminkte traditie; 4^0. enkele lichtstralen van de bijzondere openbaring, door aanraking met Israël; en 5^0. de stelsels der onderscheidene valsche profeten.

Doch geheel en al van den Heiden onderscheiden is de Anti-Christen. De Heiden is onbekend met den waarachtigen God, hij is onwetend ten opzichte der bijzondere openbaring. Doch de naam zelve van *Anti*-Christen veronderstelt, dat tot een zoodanige wel zeer zeker het Evangelie gebracht is, de verkondiging des heils in zijne ooren heeft geklonken, en hij met

de bijzondere openbaring ten volle in aanraking is geweest, maar dat hij, in stee van het Evangelie te gelooven en het heil te aanvaarden, juist daarentegen de bijzondere openbaring *loochent* en den Christus Gods *verwerpt*, ja, zich met bewuste vijandschap tegenover Hem stelt. Als wij in Lukas 10 : 10, 11 lezen: „Maar in wat stad gij zult ingaan, en zij u *niet ontvangen*, uitgaande op hare straten, zoo zegt: ook het stof, dat uit uwe stad aan ons kleeft, schudden wij af op ulieden; nochtans zoo weet dit, dat het Koninkrijk Gods nabij u gekomen is," dan hebben wij daarin de beschrijving van wat eigenlijk de Anti-Christen is. De dienaren van Christus gaan uit en prediken hun Koning. Zij beginnen te zeggen: „Vrede zij dezen huize!" En is er een zoon des vredes, dan blijft de vrede op hen rusten; indien niet, dan geldt dit woord: „zoo zal uw vrede tot u wederkeeren." Deze lieden nu, tot wie aldus de prediking tevergeefs komt, zijn geen Heidenen, niet onbekend, noch onwetend; het Woord is tot hen gebracht, „het Koninkrijk Gods is nabij hen gekomen". Maar — en hierin juist komt de *Anti*-Christelijke geest uit — toen de dienaren Christi aanklopten, hebben zij de deuren van hun hart toegesloten, en toen zij de verkondiging van het Koninkrijk hoorden, hebben zij hunne ooren toegestopt. *Zij weerspreken de waarheid en lasteren haar.* Zij hebben de gezanten niet willen ontvangen, en den Heiland, Wiens last zij brachten, bannen zij met boozen afkeer en vijandigen weerzin uit en stellen zich welbewust *tegenover* Hem.

De heilige apostel Johannes spreekt mede hiervan. Hij maakt onderscheid tusschen den Anti-Christ, die komen zal in het eind der dagen, en de Anti-Christenen, die alle eeuwen door gezien worden door zijn geest. Hij zegt: „Deze is de *Anti-Christ*, die den Vader en den Zoon loochent" (I Joh. 2 : 22); niet die van den Vader en den Zoon niet gehoord heeft, maar die zich *tegen* den Vader en den Zoon stelt. In vs. 18 gaat vooraf: „Gelijk gij gehoord hebt, dat de Anti-

Christ komt, zoo zijn ook nu velen *Anti-Christen* geworden." En in I Joh. 4 : 3 lezen we: „Dit is de *geest van den Anti-Christ*, welken geest gij gehoord hebt, dat komen zal, en is nu alreede in de wereld."

De Anti-Christ is de vreeselijke mensch, die niet alleen tegen God in Christus, maar ook tegen God in den hemel zich verheft. Paulus teekent hem als „den mensch der zonde, den zoon des verderfs, die zich tegenstelt en verheft boven al wat God genaamd of als God geëerd wordt. alzoo dat hij in den tempel Gods als een God zal zitten, zich zelven vertoonende, dat hij God is" (II Thess. 2 : 3, 4). Die mensch, wien het beter ware nooit geboren te worden, zal de vleeschwording van Satan zijn. Maar de *geest* van den Anti-Christ was in de dagen van Johannes „alreede in de wereld". en Paulus openbaart, hoe hij bespeurde: „de verborgenheid der ongerechtigheid wordt alreede gewrocht" (II Thess. 2 : 7). En zoovele „verleiders" als er in de eeuwen na Christus' hemelvaart zijn opgestaan, en afvallig gemaakt hebben die niet „van ons" waren, ze zijn gedreven door dien geest van den Anti-Christ, die komen zal (II Joh. : 7). En allen die door deze verleiders zich hebben laten vervoeren, zijn als Anti-Christenen openbaar geworden.

De Anti-Christen zinkt zoo oneindig diep weg. Hij ligt onder den vloek van Anti-Theïst te worden, d. w. z. wordt als een die zich *tegenstelt* en verheft boven al wat God genaamd of als God geëerd wordt. En waar het van de Heidenen, tot op zekere hoogte, geldt: zij weten niet wat zij doen, in elk geval: „die niet geweten heeft en gedaan heeft dingen die slagen waardig zijn, die zal met *weinige* slagen geslagen worden," — daar geldt het van elken Anti-Christen: „die geweten heeft den wil zijns Heeren, en zich niet bereid, noch naar Zijn wil gedaan heeft, die zal met *vele* slagen geslagen worden." (Luk. 12 : 47, 48.) En van den Anti-Christ zelven dit: „denwelken

de HEERE verdoen zal door den Geest Zijns monds, en te niet maken door de verschijning Zijner toekomst." (II Thess. 2 : 8.)

III.

INNERLIJK HERSTEL.

> En aangedaan hebt den nieuwen mensch, die vernieuwd wordt tot kennis, naar het evenbeeld Desgenen, die hem geschapen heeft. COLOSS. 3 : 10.

Dank zij de stuitende actie der Gemeene Gratie, die het menschelijke in den mensch bewaarde en de volle doorwerking van het kwaad van het aardrijk afwendt, is het ook voor den gevallen zondaar nog mogelijk, eenige kennisse Gods van nature en uit de Natuur te verkrijgen. Doch waar de ontredderde, met vloek beladen aarde de openbaring niet meer klaarlijk, als voorheen, ontvangt, en in des zondaars verdorven natuur nauwelijks eenige kleine vonkskens van oorspronkelijke heerlijkheid gloren bleven, daar is die kennis hoogst onvolledig, gansch gebrekkig en zeer onzuiver geworden, en heeft geen andere strekking dan om den mensch alle onschuld te benemen en, naar eisch van het heilig recht, voor God doemschuldig te stellen.

Wat nu echter niet de natuurlijke, maar de b ij z o n d e r e openbaring aangaat, door God den HEERE in het Evangelie Zijns Zoons Jezus Christus gegeven, door den Geest, die de diepten Gods onderzoekt, zoo geldt in den meest absoluten zin: de onwedergeborene kan het Koninkrijk Gods zelfs niet *zien*. Niet krachtig genoeg kan worden uitgesproken, dat de natuurlijke mensch, de zondaar, die dood is in zonden en misdaden, ten eenen male absoluut onbekwaam en on-

machtig is om van de bijzondere openbaring ook maar een tittel of jota te vatten of te verstaan. Zoomin als tot den stekeblinde de rijkdom en praal, die in de kleurenwereld schittert, ooit doordringt; zoomin als de stokdoove ooit de heerlijkheid van de harmonie der tonen smaakt, zoomin vangt de natuurlijke mensch op zijn troebel geestelijk netvlies ooit den wonderen weerschijn, die van de bijzondere openbaring afstraalt. Ja, veel minder nog. Want terwijl men bij den blinde doorgaans een uiterst gevoeligen tastzin aantreft, en een fijnheid van gehoor, die tegen het gemis der oogen opweegt, en de doove hem, wien beide ooren ten dienste staan, in scherpte van blik overtreft, zoodat een zoodanige gebrekkige, door de vergoeding, in de meerdere ontwikkeling der andere zintuigen geboden, in waarnemingsvermogen bij den normalen mensch soms weinig of niet achterstaat, ontbreekt bij den onwedergeboren mensch in betrekking tot de bijzondere openbaring het geestelijk waarnemingsvermogen geheel. Nimmer valt een enkele straal van het hemelsch licht der genade door de gegrendelde deuren zijner donkere ziel, nimmer dringt de flauwste klank van de blijde boodschap van Gods heil door zijne toegestopte ooren, nooit wordt zijn steenen hart week bij de uitwendige aanraking met de bijzondere openbaring. De natuurlijke, onwedergeboren mensch is erger dan blind, erger dan doof of ongevoelig; ware hij slechts dat, zoo bleef er hope, toch nog op de een of andere manier tot zijne ziel te naderen en zijn bewustzijn te bereiken; — hij is, Gods Woord zegt het ons, niet maar verminkt en gebrekkig, hij is *dood.*

Die geestelijke dood, in zonden en misdaden, houdt in, dat de natuurlijke mensch in volkomen mate gevoelloos is, zoo voor het *feit* als voor het *getuigenis* der bijzondere openbaring. Hij kan het Evangelie van Christus aanhooren met zijn uitwendig oor, hij kan met zijn lichamelijk oog de Heilige Schrift lezen, de levende kracht er van stuit af op

zijn geestelijke levenloosheid, de zin er van bereikt hem niet, evenmin als 't geluid of 't licht doordringt tot het oor of oog van een *doode*. Het heeft hem niets te zeggen, hij verstaat het niet. „De natuurlijke mensch begrijpt niet de dingen, die des Geestes Gods zijn ; want zij zijn hem dwaasheid, en hij kan ze niet verstaan, omdat zij geestelijk onderscheiden worden." (I Cor. 2 : 4.)

Toen God de HEERE eenmaal in het paradijs aan den mensch, die nog in den staat der rechtheid stond, Zijne openbaring schonk, gaf Hij niet alleen die openbaring zelve, maar schiep Hij ook in de menschelijke ziel de vatbaarheid, haar in zich op te nemen, en het vermogen om de sprake Gods, zoo in de Natuur als in het eigen harte, te kunnen verstaan. Bij de gifte der bijzondere openbaring heeft God de HEERE niet anders gedaan. En waar het, voorwerpelijk, bijzondere genade is, dat de bijzondere openbaring in Christus gegeven werd, daar is er ook, onderwerpelijk, eene bijzondere genade in de ziel, die daartoe expresselijk door God wordt aangegrepen en bewerkt, om te kunnen hooren en te kunnen zien, wat God de HEERE, door den Geest van Christus, alleen aan Zijne uitverkorenen heeft willen openbaren, en bekend maken uit de diepte en uit de volheid van Zijn Wezen.

Deze onderwerpelijke genade, waardoor in de geestelijk doode ziel het leven wordt ingestort, opdat zij in staat zij het leven Gods te zien en het Woord Gods te hooren, waardoor zij ontvankelijk wordt voor de bijzondere openbaring des HEEREN en vatbaar voor het getuigenis van het bovennatuurlijke, heet de *wedergeboorte*.

Door deze wedergeboorte wordt de doode ziel een „*nieuwe mensch*", omdat deze particuliere genadeweldaad den mensch in zijn geestelijk bestaan, in zijn verstand en wil, in zijn

gemoed en genegenheden, geheel verandert en omzet. Van haar lezen wij in Hoofdstuk III/IV § 11 der Dordtsche Leerregels: „Wanneer God dit Zijn welbehagen in de uitverkorenen uitvoert, en de ware bekeering in hen werkt, zoo is het, dat Hij niet alleen het Evangelie hun uiterlijk doet prediken en hun verstand krachtiglijk door den Heiligen Geest verlicht, opdat zij recht zouden verstaan en onderscheiden de dingen, die des Geestes Gods zijn: maar Hij dringt ook in tot de binnenste deelen des menschen met de krachtige werking deszelfden wederbarenden Geestes. Hij opent het hart, dat gesloten is; Hij vermurwt dat hard is; Hij besnijdt dat onbesneden is. In den wil stort Hij nieuwe hoedanigheden, en maakt dat die wil, die dood was, levend wordt; die boos was, goed wordt; die niet wilde, nu metterdaad wil; die wederspannig was, gehoorzaam wordt; Hij beweegt en sterkt dien wil alzoo, dat hij als een goede boom vruchten van goede werken kan voortbrengen. En dit is die wedergeboorte, die vernieuwing, nieuwe schepping, opwekking van de dooden, en levendmaking, waarvan zoo heerlijk in de Schrift gesproken wordt, dewelke God zonder ons in ons werkt."

Dat is de tegenstelling met wat wij in § 1 van dezen Leerregel lezen: „De mensch is van den beginne naar het beeld Gods geschapen, versierd in zijn verstand met ware en zalige kennis van zijn Schepper en van andere geestelijke dingen; in zijn wil en zijn hart met gerechtigheid; in alle zijn genegenheden met zuiverheid; en is overzulks geheel heilig geweest; maar door het ingeven des duivels en zijnen vrijen wil van God afwijkend, heeft hij zich zelven van deze uitnemende gaven beroofd, en heeft daarentegen in de plaats van die over zich gehaald: blindheid, schrikkelijke duisternis, ijdelheid en verkeerdheid des oordeels in zijn verstand; boosheid, wederspannigheid en hardigheid in zijnen wil en zijn hart; mitsgaders ook onzuiverheid in alle zijne genegenheden."

Deze genadeweldaad der wedergeboorte, waardoor niet

een nieuwe mensch geschapen wordt, maar de bestaande mensch wedergeboren, vernieuwd, herschapen, brengt in den mensch een algeheele vernieuwing tot stand, in zijn gemoed, in zijn genegenheden, in zijn verstand en in zijn wil en begeerte.

Allereerst ontvangt de wedergeborene deze genadeweldaad, dat hij herkrijgt het zuivere Godsbesef en de kinderlijke vreeze, die de mensch oorspronkelijk bezat en door den zondeval verloor. Eigenlijk kan dit bij Gods kind niet langer het „ingeschapen” Godsbesef worden genoemd; dit toch is de benaming van dat Godsbesef, dat aan den mensch in de *schepping*, in volkomen en rechten vorm, gegeven was, en dat hem bijbleef toen hij zondaar werd, zij 't ook geschonden, verdorven en verduisterd, dewijl het onlosmakelijk tot zijn natuur en wezen behoorde. Wat de wedergeborene erlangt, is niet een werk van God den Vader, onzen Schepper, maar de genadegifte der heiligmaking, de vernieuwing des gemoeds, door de inwerking van God den Heiligen Geest, waarbij het ware en rechte Godsbesef en het liefdevol vertrouwend opzien tot den hemelschen Vader, zij 't ook aanvankelijk slechts in beginsel, op wonderdadige wijze in den uitverkorene worden hersteld. De Heidenen wandelen in „*de ijdelheid huns gemoeds*” (Ef. 4 : 17), maar God geeft Zijn kinderen, in de wedergeboorte, de „*vernieuwing des gemoeds*” (Rom. 12 : 2).

En nu is het wel niet zóó, dat na de inplanting van het nieuwe leven de mensch op eenmaal zijn onrein harte als een wegwerpelijk kleed van zich aflegt, om voortaan alleen in oprechtigheid en algeheele gemoedsvernieuwing te leven, noch ook, dat hij nu plotseling het zuivere Godsbesef weer in al zijn omvang en volmaaktheid deelachtig is, en zich zelven met hartelijke liefde en eerbied in volkomen overgave

zijnen Schepper toewijdt. Integendeel, de Heilige Schrift leert het ons in Rom. 7, en de ervaring toont het op zoo droeve wijze aan, hoezeer die „wet des gemoeds", door den Heiligen Geest in het hart gegraveerd, heeft in te worstelen tegen de „wet der zonde", die in onze leden is en blijft tot op den dag van onzen dood. Veeleer schijnt het vaak, bij wat wij waarnemen in den kring van hen, die onze broeders in den geloove zijn, en meer nog bij wat wij in bangen strijd doormaken in eigen zielsbestaan, alsof de oude mensch, wel verre van gekruisigd en gedood te zijn, nog in schier onverminderde kracht ons werken en willen beheerscht, en alsof de ritselingen des nieuwen levens, zwak en flauw als zij zijn, tegen de macht der zonde niet opkunnen. Maar al dient dit tot onze diepe verootmoediging gezegd, toch neemt het niet weg, dat God de HEERE een rein hart geeft, en in het binnenste van het gemoed eenen vasten geest vernieuwt (Ps. 51 : 12), waardoor het innerlijk Godsbesef, nú ingeprent in een rein gemoed, weer dringt en perst, niet naar de kennis van een „ingebeelden" God van eigen maaksel, maar naar de kennis van den *levenden* God, die hemel en aarde gemaakt heeft en zich in Christus, Zijnen Zoon, op bijzondere wijze heeft geopenbaard.

De wedergeboorte, den mensch in zijn geheel veranderende, vernieuwt niet alleen zijn innerlijk gemoed, maar evenzeer zijn verstand. Zijn verstand, dat eenmaal was aangelegd op de diepe en rijke kennis der *natuurlijke* Godsopenbaring, is door de niets sparende zondemacht zóó verduisterd, dat de redelijke ziel algeheel blind en doof is voor de *bijzondere* openbaring. Gelijk Jezus het in Zijn nachtelijk gesprek tot Nicodemus zeide: „Voorwaar, voorwaar zeg Ik u, tenzij dat iemand wederom geboren worde, hij kan het Koninkrijk Gods niet *zien*." De dingen van dat heerlijk Koninkrijk,

de dingen die bovennatuurlijk zijn, zijn voor den onwedergeborene een dwaasheid, een ongerijmdheid, een uitzinnigheid. Hij wil er niet aan, en hij kan ook niet; hij gelooft ze niet en kan ze niet in zich opnemen, zijn natuurlijk verstand is buiten machte den troost des Evangelies te vatten; het Woord dat God de HEERE door Christus spreekt, blijft hem een ijdele klank.

Doch door het wonder der wedergeboorte wordt het *leven* hem geschonken, wordt hij niet slechts van de geestelijke stompzinnigheid ten opzichte der *natuurlijke* openbaring verlost, maar wordt bovenal de blindheid voor de *bovennatuurlijke* openbaring van hem weggenomen, en de schellen vallen hem van de oogen, zoodat het „zien" van Gods openbaring in den Zoon Zijner liefde mogelijk wordt; hij aanschouwt en neemt waar, wat hij te voren aanschouwen noch waarnemen k o n, en gaat aandacht schenken aan, en nadenken over alles wat in Christus geschonken is. Daarom zegt de apostel Paulus in Efeze 1 : 17, 18: „opdat de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, de Vader der heerlijkheid, u geve den Geest der wijsheid en der openbaring, in Zijne kennis, namelijk *verlichte oogen uws verstands*, opdat gij moogt weten, welke zij de hope van Zijne roeping, en welke de rijkdom zij der heerlijkheid van Zijne erfenis in de heiligen." Hetwelk toch beduidt, dat als de HEERE, in wederbarende genade, „verlichte oogen des verstands" geeft, de ziele daardoor erlangt wijsheid en openbaring, in Zijne kennisse. Terwijl zonder deze verlichting het beeld van den onwedergeborene in Ef. 4 : 18 geteekend wordt: „verduisterd in het verstand, vervreemd zijnde van het leven Gods, door de onwetendheid die in hen is."

Zóó verdonkerd is het natuurlijk verstand, zóó hermetisch gesloten voor de instraling van het bovennatuurlijk licht Gods, dat diezelfde Nicodemus, een leeraar der Wet, dus naar den maatstaf der wereld een verstandelijk ontwikkeld

man, den ernst van het lange, aangrijpende gesprek met den Heiland in schier onbegrijpelijke botheid langs zich heen laat glijden, den geestelijken zin er van in de verste verte niet te vatten toont, en de toch zeer klaarblijkelijke bedoeling ten eenen male misverstaat; en als Jezus eindelijk duidelijk en onomwonden het „tenzij dat iemand wederomgeboren worde ....” heeft uitgesproken, in naïeve verwondering met de dwaze vraag komt: „Hoe kan een mensch geboren worden, nu oud zijnde? Kan hij ook andermaal in zijner moeders buik ingaan, en geboren worden?”

En als Paulus, ter verantwoording geroepen voor den koning Agrippa, in woorden, die stellig niet aan zinsverbijstering doen denken, verhaalt, hoe hij, meenende, tegen den naam van Jezus van Nazareth vele wederpartijdige dingen te moeten doen, de heiligen vervolgd, in de gevangenissen gesloten en omgebracht had, bovenmate tegen hen woedende, totdat hij, op den weg naar Damascus, een licht had gezien in het midden des daags, ver boven den glans der zon, en een stemme van den hemel had gehoord, en met onwederstandelijke, Goddelijke kracht op eenmaal was aangegrepen ter bekeering, dan maakt dit op den stadhouder Festus den indruk zulke ijlhoofdige wartaal te zijn, dat hij niet beter weet te doen dan uit te roepen: „Gij raast, Paulus! De groote geleerdheid brengt u tot razernij.” Zóó maakt het natuurlijk, zondig verstand het Woord Gods voor razernij uit, terwijl Paulus zelf, die de verlichte oogen des verstands van God ontvangen had, eenvoudig, als bij wijze van getuigenis, antwoordt: „Ik raas niet, machtigste Festus, maar ik spreek woorden van waarheid en van een *gezond verstand.*”

Evenwel, het blijkt in alle eeuwen en in elk land, dat de wijsheid Gods in Christus door de wereld voor dwaasheid

wordt uitgekreten, nademaal, in de wijsheid Gods, de wereld God niet heeft gekend door de wijsheid (I Cor. 1 : 21). De Grieken (de Heidenen) zoeken wijsheid, maar Christus is hun een dwaasheid. En dat dwaze Gods is wijzer dan de menschen, gelijk het zwakke Gods sterker is dan de menschen.

Evenals de mensch in de schepping een natuurlijke vatbaarheid had ontvangen om de openbaring Gods in de Natuur te verstaan, evenzoo ontvangt hij, door de genadeweldaad der wedergeboorte de innerlijke vatbaarheid der ziel om de sprake Gods in de bijzondere openbaring te kunnen hooren. Indien die vatbaarheid niet gegeven ware, het licht der openbaring Gods, door den Geest van Christus, zou tevergeefs schijnen in de meest dikke duisternis; het zou niet alleen niet begrepen, het zou zelfs niet gezien worden.

In die onuitsprekelijke genadegifte van de inplanting des nieuwen levens betoont God de HEERE Zijne macht, door den doove hoorende, den blinde ziende te maken; dan wordt het oor geopend, zoodat, als God spreekt, de ziel het tot tweemaal toe hoort (Ps. 62 : 12); het oog ontsloten, dat het de wonderen van Gods Wet aanschouwt (Ps. 119 : 18); dan doet de HEERE de lamp der ziele lichten en alle duisternis opklaren (Ps. 18 : 29).

En omdat deze wedergeboorte, waarin God Zijne van eeuwigheid af uitverkorenen bekwaam maakt om de wijsheid van Christus te ontvangen, den mensch innerlijk begenadigt, levend maakt, verlicht èn in zijn gemoed èn in zijn verstand, dus in de gansche volheid van zijn menschelijk bestaan, daarom zegt de Apostel: „en aangedaan hebt den *nieuwen mensch*, die vernieuwd wordt tot *kennis*, naar het evenbeeld Desgenen die hem geschapen heeft." Alleen de nieuwe mensch kan deze kennis verwerven.

En van die kennisse des nieuwen menschen gelden geheel en ten volle de woorden van Art. 14 der Confessie: „Er is noch verstand, noch wil, den verstande en wille Gods gelijk-

vormig, of Christus heeft ze in den mensch gewrocht; hetwelk Hij ons leert, zeggende: Zonder Mij kunt gij niets doen."

En zoo verstaan wij geheel en ten volle de slotwoorden van I Cor. 2: „De natuurlijke mensch begrijpt niet de dingen die des Geestes Gods zijn, want zij zijn hem dwaasheid, en hij kan ze niet verstaan. Maar .... wij hebben *den zin van Christus.*"

IV.

DE SCHRIFTUURLIJKE OPENBARING.

> Al de Schrift is van God ingegeven, en is nuttig tot leering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing die in de rechtvaardigheid is; opdat de mensch Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust.
>
> II TIM. 3 : 16, 17.

Waar, gelijk wij zagen, God de HEERE, in Christus, den Zoon Zijner liefde, de groote genadegifte der bijzondere, buitengewone, bovennatuurlijke openbaring schonk, is het alsnu noodig, zal zij ten volle doel treffen, en ten bate komen van hen die daartoe van eeuwigheid waren verordineerd, dat er eene verbinding, een tusschenschakel, een geleiddraad gelegd worde tusschen die bijzondere openbaring in Christus Jezus, en de gemeente Gods voor welke zij bestemd is. Wat op natuurlijk gebied gezien wordt bij de telephonie, waar hij, die spreekt, zich van den electrischen draad als noodzakelijk middel bedient om zich op verren afstand verstaanbaar te maken aan den persoon, tot wien hij iets heeft te zeggen, heeft ook hier plaats. Zal de Kerke

Christi waarlijk van den zaligen inhoud dier bijzondere openbaring kennis erlangen, dan is het onmisbaar, dat er een instrument en middel zij, waardoor Hij, die de gezegende woorden des levens spreekt, het oor, dat Hij door Zijn Geest heeft willen openen, bereike.

Immers, de Heere Jezus wandelt niet meer op aarde; zij het ook, dat Hij naar den Geest nimmermeer van ons wijkt, naar Zijn menschelijke natuur is Hij niet meer in ons midden. Het onschatbaar voorrecht, dat de uitverkorenen van die dagen hebben genoten, om met hun lichamelijk oog Jezus' hemelsch gelaat te kunnen zien, Zijne redenen en gelijkenissen van de gebenedijde lippen zelve op te vangen, Hem iets te kunnen vragen en Hem te hooren antwoorden, en Zijn liefderijke hand in eigen warmen handdruk te kunnen omvatten, . . . dat voorrecht, dat ons menschelijk hart zoo innig toespreekt, van Jezus' tijdgenoot te zijn geweest, Hem te hebben gekend en met Hem te hebben verkeerd, is ons, die aan 't eind der eeuwen leven, niet beschoren. Ook de dadelijke ingeving, de onmiddellijke inspiratie, de rechtstreeksche aanblazing van den Geest van Christus, die de profeten aandreef en de apostelen inspireerde, komt heden ten dage niet meer voor. Hun mond is voorgoed gesloten, zij zijn ontslapen, hun graf is onder ons, tot op dezen dag. En de man, die zich nu nog als profeet opwerpt en zegt dat de hand des Heeren HEEREN op hem rustte en dat hij gezichten Gods zag, als een Jesaja en een Ezechiël vanouds, is gewis een leugenprofeet en zal het loon eens leugenprofeten ontvangen; en hij, die zich voor een apostel uitgeeft, den vast gesloten kring der twaalven, die „den Heere aanschouwd en met de handen getast hebben" verbreekt, en in zondigen geestelijken overmoed eigen zwak menschelijk woord met Goddelijk gezag poogt te bekleeden, is een valsche apostel, die zich zelven misleidt en de arme schare die hem aanhangt, op den doodelijken doolweg voert.

Toch, alhoewel de verheerlijkte Heiland, gezeten aan des Vaders rechterhand, niet meer tot de Zijnen spreekt, het Gode niet langer belieft profeten te zenden, en Paulus zich en zijne medegenooten onherroepelijk „de laatste apostelen" (I Cor. 4 : 9) noemt, blijft het evenzeer volstrekt en onontbeerlijk noodig, „de woorden des levens van Christus te hooren" (Joh. 6 : 68); „gebouwd te worden op het fundament der apostelen en profeten" (Ef. 2 : 20); „acht te geven op het profetische woord, dat zeer vast is" (II Petr. 1 : 20); door der apostelen woord de waarheid van Christus te bekennen (Joh. 17 : 20); door den dienst der apostelen (die gehoord hebben, die gezien hebben met hunne oogen, die met hunne handen getast hebben het Woord des Levens) „gemeenschap te hebben met den Vader en met Zijnen Zoon Jezus Christus" (I Joh. 1 : 3). Wij staan hier dus voor de ernstige vraag: als de kennis Gods aan het woord en getuigenis van Jezus en van Zijne apostelen en profeten gebonden is, en dat woord wordt niet meer gesproken en dat getuigenis wordt niet meer gehoord, hoe is het dan mogelijk die zaligmakende kennis te verkrijgen?

Op die vraag geeft II Tim. 3 : 16, 17 het afdoende antwoord: „*Al de Schrift is van God ingegeven*, en is nuttig tot leering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing die in de rechtvaardigheid is; opdat de mensch Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust." De mensch Gods, de nieuwe of wedergeboren mensch, door kracht van boven innerlijk bekwaamd om het licht van God op te vangen, ontvangt het *geschreven* W o o r d G o d s. God de HEERE, die eertijds door heilige inspiratie Zijne gezanten aandreef, den mond der profeten opende en de apostelen getuigen deed, heeft op bijzondere, opmerkelijke en gansch eenige wijze er zorg voor gedragen, dat het „ingegeven Woord" geboekstaafd werd, opdat het, te schrift gesteld, een vastheid en onveranderlijkheid zou verkrijgen, die de mondelinge

overlevering mist, en in de Kerke Christi als een duurzaam goed zou bewaard blijven. Het geschreven Woord Gods is als een hechte band, die allen saamsnoert en ook de verre nageslachten in de tijden die nog komen, tot zelfs de kinderen Gods die leven zullen als Jezus wederkomt op de wolken, bindt aan datzelfde Woord en getuigenis, waarop de eerste gemeenten werden gefundeerd, dat de geloovigen der oudste Christenheid bezielde, in de doodsure op der martelaren lippen was en, alle eeuwen door, voor het geslacht der uitverkorenen een boven alles te prijzen schat is geweest, waarbij zij vromelijk hebben geleefd en zalig zijn gestorven.

Bovendien, alléén in Palestina heeft een betrekkelijk slechts kleine schare, gedurende de korte jaren van des Heilands omwandeling, Zijn heilwoord gehoord. De last der profeten richtte zich feitelijk tot een bepaald land, met een in aantal beperkt volk; het apostolisch vermaan betrof formeel de enkele, met name genoemde, plaatselijke gemeenten. En waar de traditie maar al te licht wordt vervalscht, en het gesprokene zelf doorgaans luttele oogenblikken indruk maakt, gemakkelijk uit het geheugen wordt gewischt en zoo spoedig in de lucht vervliegt, is dit de groote uitnemendheid van het *geschreven* Woord Gods, dat het, onveranderlijk bewaard, de eeuwen trotseert, in alle volken en landen de breedste menigte kan bereiken, en reeds een zoo algemeene verbreiding heeft verkregen, als zonder die teboekstelling bijna niet mogelijk zou geweest zijn. Het is overal, altijd, en bij allen. Weshalve de Confessie in Art. III belijdt: „Daarna heeft God, door eene bijzondere zorg, die Hij voor ons en onze zaligheid draagt, Zijnen knechten de profeten en apostelen geboden, Zijn geopenbaard Woord bij geschrift te stellen."

Hierbij valt op te merken, dat de openbaring Gods in het *gesproken* woord omvangrijker is geweest dan in het

geschrevene. Op allerlei wijze blijkt dit. Als wij in Judas : 14 lezen: „Van dezen heeft ook Enoch, de zevende van Adam, geprofeteerd, zeggende: Zie, de HEERE is gekomen met Zijne vele duizenden heiligen," dan wordt deze gesproken profetie van Enoch tevergeefs in de geschriften des Ouden Testaments gezocht. Salomo sprak drie duizend spreuken, en zijne liederen waren duizend en vijf (I Kon. 4 : 32), waarvan slechts een gedeelte in de Spreuken, Prediker en Hooglied is bewaard gebleven. En zulke voorbeelden zijn er meer. Zelfs de geschreven boeken, onder het bestel der bijzondere openbaring, zijn niet alle bewaard gebleven. In Num. 21 : 14 wordt aangehaald het „Boek der Oorlogen des HEEREN", welk boek niet meer voorhanden is, evenmin als het „Boek des Oprechten", waarvan in Jozua 10 : 13 en II Sam. 1 : 18 melding gemaakt wordt. Veel duidelijker blijkt uit Joh. 21 : 25, dat ook in het Nieuwe Testament niet slechts als het ware een bloemlezing wordt geboden van de woorden der apostelen, maar dat zelfs niet elk woord en elke daad van den Heere Jezus is opgeteekend geworden, als wij lezen: „En er zijn nog vele andere dingen, die Jezus gedaan heeft, welke, zoo zij elk bijzonder geschreven wierden, ik acht, dat ook de wereld zelve de geschrevene boeken niet zou bevatten." Het is dus voor tegenspraak niet vatbaar, dat Christus en Zijne profeten en apostelen, in en door openbaring, veel meer hebben gesproken en ook geschreven, dan in den Bijbel is opgeteekend geworden en bewaard gebleven. Maar ook de Schrift, die wij hebben, is *van God ingegeven*, en zoo opgesteld, als wij haar van noode hebben in dit leven om, Gode tot eere en ons tot zaligheid, Hem te kennen.

Deze Heilige Schrift, het geschreven Woord Gods, heeft hare innerlijke noodzakelijkheid, hierin gelegen, dat de mensch Gods, door middel van het Heilig Blad, volmaakt zij en tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust.

Men vergete niet, dat de mensch, van nature, het onuitroeibaar ingeschapen Godsbesef bezit, en omdat de natuurlijke mensch geen „stok en blok" is, is er een drang en streven om uit de „kleine overblijfselen" te geraken tot de verkregen Godskennisse, hetwelk leidt tot allerlei dwaze gedachten en verkeerde voorstellingen. En wel wordt, in de wedergeboorte, het ingeschapen Godsbesef wederom geheiligd, en in kiem wederom de mogelijkheid gegeven tot het verwerven van eene zuivere verkregen Godskennisse, maar de ontwikkeling van geen kiem komt vanzelf tot stand, dewijl een kiem, zal zij tot ontwikkeling komen, noodwendig in aanraking moet gebracht worden met krachten van buiten, die de ontkieming opwekken, gelijk de graankorrel leert, die eerst den stengel uitschiet, als zij in den akker is neergelegd. Zoo komt het ingeschapen Godsbesef van den natuurlijken mensch eerst tot ontwikkeling, als het wordt ingedragen in den kleinen akker van het eigen zieleleven en in den grooten akker van de Natuur. Het wedergeboren Godsbesef echter roept ook om *zijn* akker, de levenssfeer der bijzondere openbaring, zal de ontwikkeling plaats grijpen en de vrucht geboren worden. En als nu die tweeërlei „verkregen Godskennisse", van het ingeschapen en van het wedergeboren Godsbesef, met elkander in botsing komen, door niet slechts verscheidenheid, maar zeer bepaaldelijk tegenstrijdigheid te doen zien, dan is van noode een toetssteen en maatstaf, om te beoordeelen, welke kennis opkomt uit den nieuwen mensch, en dus de ware is, ter onderscheiding van alle dwaling, die ontspringt uit het ingeschapen Godsbesef van den zondaar. Die toetssteen nu, die met ontwijfelbare zekerheid aanduidt wat uit de natuur en wat uit de genade opkomt, is de Heilige Schrift.

Daar komt nog iets bij. Het leven van den wedergeborene is te vergelijken bij een teeder plantje. Op alle gebied, niet alleen in den opwas der heiligmaking, maar ook op

dat van de kennis der waarheid, brengt de geloovige het maar tot een zeer klein beginsel. En gelijk nu de teedere plant noodig heeft, gesteund en gestut te worden door een stok, om langs dien stok op te groeien, zoo doet de Heilige Schrift dienst als een krachtige eik, waarlangs en waartegen de wedergeborene kan opwassen in de kennis der waarheid.

Ook is de Heilige Schrift een *bron* voor den wedergeborene, waaruit hem toegebracht wordt wat hij in zich zelven niet heeft, noodig om volledige kennis te verkrijgen van de heilige waarheid der bijzondere openbaring. Dat mag blijken uit het éene voorbeeld, waarop Paulus wijst in Rom. 7 : 7: „want ook ik had de begeerlijkheid niet geweten zonde te zijn, indien de wet niet zeide: Gij zult niet begeeren." Hoe vroom het schijnbaar ook klinke, te zeggen, dat het geestelijk leven in den wedergeborene zoo krachtig is, dat hij uit zich zelven volle en zuivere kennisse Gods kan verkrijgen, het is niets dan een bedrieglijke illusie, want de vernieuwde Paulus weet niet uit of van zich zelven, dat de begeerlijkheid zonde is, en de Schrift is dienstbaar om die kennisse hem aan te brengen. Zij is de bron ter verkrijging van kennisse en maatstaf ter beoordeeling van wat opwelt uit de zuivere of de onzuivere bron.

Wat den *inhoud* aanbelangt, valt op te merken, dat de Heilige Schrift een *dubbelen* inhoud heeft, dewijl zij bevat èn de algemeene openbaring Gods in de Natuur, èn de bijzondere openbaring in Christus gegeven. Ten gevolge daarvan, dat de natuurlijke Godskennisse van den gevallen mensch altijd onzuiver is, omdat hij de openbaring Gods in de Natuur niet recht verstaan kan, en zijn blik rust op een ontredderde Natuur, komt God in Zijn *geschreven* Woord den mensch ook daarin te hulpe, door de openbaring, in de Natuur zelve gegeven, als bij vernieuwing in de Heilige

Schrift op te nemen. De Bijbel bespreekt op allerlei wijze de werken Gods in de Natuur, als hij gewaagt van het ruime hemelrond, van het donkere zwerk, van zon en maan en starren, van dag en nacht; hij stelt ons in staat het boek der Schepping weer met juistheid te lezen. Enkele voorbeelden mogen dit duidelijk maken. De arbeid des mans in het zweet zijns aanschijns, de smarten der vrouw aan de moedervreugde voorafgaande, de doornen en distelen op den aardbodem, brengen alle de openbaring van Gods rechtvaardigheid in de Natuur zelve. Maar wie kan, zonder de Heilige Schrift, die letteren van het boek der Natuur lezen, en zeggen wat het parelende zweet, de bange weeën en de schrijnende doornen te beduiden hebben? En opdat het door Gods kind wel verstaan zou worden, nam God ook die natuurlijke openbaring in de Heilige Schrift op, maakte haar daardoor verstaanbaar, en gaf er Zelf de vertolking van.

Zoodoende is dus de Heilige Schrift, voor wat de natuurlijke openbaring Gods aangaat, het onmisbaar *correctief*. CALVIJN vergeleek haar bij een bril, zonder welken men wel op de openbaring Gods in de Natuur zich blind kan staren, maar niet één duidelijk beeld opvangt. Evenals het slechte oog met behulp van een bril aan het wazige ontkomt en de woorden van een boek weer kan onderscheiden, den zin verstaan, zoo kan de geloovige, als zijn zielsoog verhelderd is door het instrument der Schrift, de groote en kleine letteren van het boek Gods in de Natuur weer lezen. Dat is de bedoeling van Art. II der Gereformeerde Confessie: „ten tweede geeft Hij zich zelven ons *nog klaarder en volkomener* te kennen door Zijn heilig en Goddelijk Woord," hetwelk daar ter plaatse zeggen wil, dat wij de natuurlijke openbaring Gods klaarder en volkomener uit Zijn Woord, dan uit de Natuur zelve kennen, want in artikel II der Confessie wordt van de natuurlijke Godskennis gehandeld, en eerst artikel VIII en v.v. ontvouwt, wat door bijzondere en

bovennatuurlijke openbaring alleen uit de Schrift gekend kan worden. De Heilige Schrift het onontbeerlijk correctief voor de natuurlijke Godskennisse, is ook de gedachte van de Dordtsche Leerr. III/IV § 4: „maar zooverre is het van daar, dat de mensch door dit licht der natuur zoude kunnen komen tot de zaligmakende kennisse Gods, en zich tot Hem bekeeren, dat hij *ook in natuurlijke en burgerlijke zaken dit licht niet recht gebruikt.*" En waar de mensch ook voor die „natuurlijke en burgerlijke zaken" het licht Gods in zijn helderen glans noodig heeft, daar is het de troost van het volk des HEEREN, dat God, in Zijn geschreven Woord, niet alleen het licht der Genade doet schijnen, maar ook het licht der *Natuur;* en heeft het dat Woord niet alleen voor de leer des heils, die de Kerk predikt, maar ook voor elk levensgebied, van staat en maatschappij, van school en wetenschap, van kunst en cultuur, als een lamp voor den voet, en als een licht op het pad.

Veel meer echter dan het correctief voor de natuurlijke Godskennisse is het heerlijk en zalig *supplement* van de bijzondere openbaring, door God in Christus gegeven, en door de profeten en apostelen in het woord uitgedragen, maar in de Heilige Schrift te boek gesteld. Voor de bijzondere openbaring zijn zij, die den „zin van Christus" hebben en van God de verlichte oogen des verstands ontvingen om te aanschouwen de openbaring van de diepten Gods door den Geest, geheel en al aan het *geschreven* Woord gebonden. Dies zeide de Heiland: „Onderzoekt de *Schriften*, want gij meent in dezelve het eeuwige leven te hebben, en die zijn het, die van Mij getuigen." (Joh. 5 : 39.) „Indien gij Mozes geloofdet, zoo zoudt gij Mij gelooven, want hij heeft van Mij geschreven. Maar zoo gij zijne *Schriften* niet gelooft, hoe zult gij Mijne woorden gelooven?" (Joh. 5 : 46, 47.) Het

heenwijzen naar de *Schrift* is de bedoeling van Abraham, als hij tot den rijken man in de hel zegt: „Indien zij Mozes en de profeten niet hooren, zoo zullen zij ook, al ware het, dat er iemand uit de dooden opstond, zich niet laten gezeggen." (Luk. 16 : 31.) En die het Evangelie zoekt, moet weten: „In de rol des boeks is van Mij *geschreven.*" (Ps. 40 : 8.) De Emmausgangers zouden zich onnoodige droefheid bespaard hebben, als zij de Schriften gekend hadden, en hun eenig middel ter vertroosting was het doen van Jezus: „begonnen hebbende van Mozes en van al de profeten, leide Hij hun uit, *in al de Schriften*, *hetgeen van Hem geschreven was.*" (Luk. 24 : 27.) Overal waar Christus verkondigd wordt, is het altijd „de Christus naar de Schriften", dien wij hebben te zoeken, en op wien wij ons vertrouwen voor tijd en eeuwigheid hebben te stellen.

Aan die *Schrift Gods*, bevattende èn de klaardere en volkomenere natuurlijke Godskennis èn de bijzondere openbaring des heils in Christus Jezus, den Zone Gods, zijn wij gebonden. Het is niet zoo, dat de Heilige Schrift het Woord Gods bevat, of dat in de Schrift het Woord Gods te zoeken zij. Neen, de Heilige Schrift zelve, in haar geheel, naar vorm en inhoud, *is* het Woord des HEEREN, *is* de geboekstaafde getuigenis van den levenden God. En daarom is dat Woord, en dat Woord alleen, bron, toetssteen en maatstaf van al onze kennisse van God Almachtig, zooals het Hem beliefd heeft in Natuur en in Genade, op algemeene en bijzondere wijze zich te openbaren. Het „daar staat geschreven" is en blijft voor elk onderzoeker van de openbaringen des HEEREN het eerste en het laatste woord, het woord dat met majesteit spreekt, waar de gedachten en overleggingen zich onder hebben gevangen te geven, en dat de consciëntie bindt.

En het Gereformeerde volk van God weet zich aan het geschreven Woord innerlijk en onwederstandelijk gebonden, niet door de autoriteit der Kerk, noch door verstandelijke overreding, maar door het *getuigenis des Heiligen Geestes*, gelijk beleden wordt in artikel V der Confessie: „Wij gelooven zonder eenige twijfeling al wat daarin begrepen is; en dat niet zoozeer, omdat ze de Kerk aanneemt en voor zoodanig houdt; maar inzonderheid, omdat ons de Heilige Geest getuigenis geeft in onze harten, dat zij van God zijn."

Dit getuigenis des Heiligen Geestes houdt in, dat een kind van God, wedergeboren zijnde, door de verlichting des Heiligen Geestes, de waarheid van Gods bijzondere openbaring erkent, het getuigenis des HEEREN, innerlijk overreed zijnde, aanvaardt, in Gods licht het licht ziet, niet alleen den hoofdzakelijken inhoud, maar „*alles* wat God in Zijn Woord geopenbaard heeft", en dat hij het *geschreven* Woord ontvangt, gelijk het waarlijk is, als het eigen Woord van God, zoodat in aanbidding de ziel het uitroept: „De redenen des HEEREN zijn reine redenen, zilver, gelouterd in eenen aarden smeltkroes, gezuiverd zevenmaal" (Ps. 12 : 7) en: „Uw Woord is zeer gelouterd, en Uw knecht heeft het lief." (Ps. 119 : 140.)

Daarom is het zoo ernstig, het woord van Jesaja 8 : 20: „Tot de wet en tot de getuigenis! Zoo zij niet spreken *naar dit Woord*, het zal zijn, dat zij geen dageraad zullen hebben." En van Openb. 22 : 18, 19: „Ik betuig aan een iegelijk, die de woorden der profetie dezes boeks hoort: indien iemand tot deze dingen toedoet, God zal over hem toedoen de plagen die in dit boek geschreven zijn; en indien iemand afdoet van de woorden des boeks dezer profetie, God zal zijn deel afdoen uit het boek des levens, en uit de heilige stad, en uit hetgeen in dit boek geschreven is."

V.

DEZE KENNIS ZEER ONDERSCHEIDEN.

> Toen ik een kind was, sprak ik als een kind, was ik gezind als een kind, overleide ik als een kind; maar wanneer ik een man geworden ben, zoo heb ik te niet gedaan hetgeen eens kinds was. Want wij zien nu door eenen spiegel in eene duistere rede, maar alsdan zullen wij zien aangezicht tot aangezicht; nu ken ik ten deele, maar alsdan zal ik kennen, gelijk ook ik gekend ben.
>
> I COR. 13 : 11, 12.

Eenerzijds door algemeene en bijzondere openbaring, en anderzijds door innerlijke toebereiding, eerst met het ingeschapen Godsbegrip, daarna door wedergeboorte en verlichting, is het mogelijk, aan het „wij weten het niet" van het Agnosticisme te ontkomen en kennisse van den levenden God te verkrijgen.

Doch ook hier heerscht geen eenvormigheid, maar rijke verscheidenheid, al naar gelang van den aard en de omstandigheden van den persoon, die de kennis erlangt; een kind staat hierin anders dan een volwassene, de kennis der zalige hemellingen verschilt van die der vromen, die nog in dit tijdelijk leven zijn.

Onze oude godgeleerden plachten herhaaldelijk op deze verscheidenheid te wijzen, en te recht, want er is verschil, niet slechts in den zakelijken inhoud der kennisse Gods, doch ook in haar omvang en uitgebreidheid, en in de wijze waarop zij bezeten wordt.

Vooreerst is er de *zelfkennisse Gods*, gemeenlijk met een schoolschen term d e a r c h e t y p i s c h e Godsken-

nisse genoemd. Daarmede wordt aangeduid die Goddelijke wetenschap, welke het Eeuwige Wezen van Zich Zelven bezit, de kennis, waarmede God de HEERE Zich Zelven kent, en die oneindig en onbepaald is, zooals geen schepsel ooit Hem kan kennen, omdat de afstand tusschen Schepper en schepsel zoo onmetelijk groot, en alle creatuur beperkt en eindig is, niet alleen in de middelen om kennis te verkrijgen, maar ook in zijn verstand, dat *te* enge ruimte biedt om deze ontzaglijke kennis van den Oneindige in zich te kunnen opnemen. Deze zelfkennis is alleen en uitsluitend het eigendom Gods, omdat Hij de HEERE is, en niemand meer.

Voorts is er de *geopenbaarde kennisse* Gods, ter onderscheiding van de eerste met den eveneens schoolschen term van ectypische aangeduid. Daaronder wordt verstaan die kennisse, die door het schepsel verkregen kan worden uit en door de openbaring, met deze nadere bepaling, dat die openbaring gegeven is in zoodanigen vorm en op zoodanige wijze, dat zij berekend is op de *menschelijke* ziel en haar beperkt kenvermogen *(forma ac mensura humana)*. Dat dit geschieden kan, heeft zijn oorzaak in het feit, dat God den mensch naar Zijn beeld en gelijkenisse geschapen heeft. Sprak God tot den mensch in *Goddelijke* taal, niet één zou die sprake verstaan, het Woord Gods zou geen mensch bereiken. Maar opdat de mensch de openbaring des HEEREN in zich zou kunnen opnemen, komt de eeuwige God, in nederbuigende goedheid, zich aan den mensch openbaren en hem toespreken in *menschelijke* taal, in woorden door den mensch gesproken, in beelden en gelijkenissen aan het menschelijk leven ontleend. Zooals de Zone Gods in de vleeschwording de *menschelijke natuur* aannam, zoo kwam het Woord Gods in *menschelijke taal* op deze wereld. En opdat God Zich in aansluiting aan het menschelijk bewustzijn, en in menschelijke taal, aan den mensch zou kunnen openbaren, schiep God den mensch naar Zijn

beeld en gelijkenis, „opdat die mensch Hem recht zou kennen". Wordt door de zonde, in zekeren zin, het beeld Gods verloren, dan begiftigt God de HEERE de Zijnen met den nieuwen mensch, die *vernieuwd wordt tot kennis*, naar het evenbeeld Desgenen, die hem geschapen heeft. Omdat wij van Gods geslacht zijn (Hand. 17 : 28, 29), kan God in menschelijke taal tot ons spreken, en kunnen wij, naar de mate van ons verstand, kennisse Gods verkrijgen. Wij weten, dat de Zoon van God gekomen is, en heeft ons het verstand gegeven, dat wij den Waarachtige kennen. (I Joh. 5 : 20.)

Deze geopenbaarde kennisse Gods nu wordt van oudsher in drieërlei onderscheiden: 1°. de Godskennisse van Christus, naar Zijne *menschelijke* natuur; 2°. de kennisse Gods der gezaligden in den hemel, en 3°. de wetenschap der heiligen die op de aarde zijn.

Wat het eerste aanbelangt, zoo dient op den voorgrond te staan, dat in den Christus Gods de Goddelijke en de menschelijke natuur scherp onderscheiden moeten worden. Christus was ook waarachtig mensch, en kon, als mensch, niet anders dan menschelijke kennis van God den HEERE bezitten. Als wij lezen in Mark. 13 : 32: „Van dien dag en die ure weet niemand, noch de engelen, die in den hemel zijn, *noch de Zoon*, dan de Vader," dan gevoelen wij, dat Christus naar Zijne Godheid zeer zeker van dien dag en die ure weet, maar slechts niet naar Zijne menschheid. En als in Lukas 2 : 52 staat: „Jezus *nam toe in wijsheid*, en in grootte, en in genade bij God en de menschen," dan weet ieder, dat, naar de Godheid genomen, er geen sprake kon zijn van in wijsheid toe te nemen, en dat hier gedoeld wordt op de wijsheid van Jezus als waarachtig mensch.

Naar Zijne Godheid bezit de Christus de eeuwige en volle zelfkennisse Gods, omdat Hij is de Vader der eeuwigheid, en Zijne uitgangen zijn vanouds, van de dagen der eeuwig-

heid. Naar Zijne menschheid bezit Hij niet de oneindige zelfkennisse Gods, maar wel de volheid der *geopenbaarde* kennisse. Evenwel, Christus heeft deze openbaring Gods op gansch éénige wijze gekend en bezeten, krachtens de vereeniging der beide naturen in één Persoon, waardoor de menschelijke natuur in Christus, ook in Zijn wijsheid en kennis, in alle opzichten *volmaakt* was. Zooals de Christus naar Zijne menschheid God gekend heeft en kent, zoo zal nooit een mensch God kunnen kennen, want Hij is *uitermate* verhoogd en Hem is een naam gegeven *boven* allen naam. Deze Godskennisse van Christus wordt die der „vereeniging" of die der „zalving" *(unionis et unctionis)* genoemd, naar aanleiding van wat in Ps. 45 : 8 gezegd wordt: „Daarom heeft U, o God, Uw God *gezalfd* met vreugdeolie, *boven Uwe medegenooten.*" De Christus Gods is gezalfd *boven* alle de geloovigen, die Zijne medegenooten en Zijner zalving deelachtig zijn, en God geeft Hem den Geest niet met mate. (Joh. 3 : 34.)

Ten aanzien van de kennisse der gezaligden in den hemel merken wij op, dat deze somtijds genoemd wordt de *vaderlandsche Godskennisse (theologia patriae)*, omdat zij het eigendom is van hen, die deze aarde verlaten hebben, waar zij vreemdelingen en bijwoners waren, en bereikt hebben het betere en hemelsche *vaderland*, dat daarboven is. (Hebr. 11 : 16.) Gemeenlijk echter spreekt men van de Godskennisse der *aanschouwing (theologia visionis)*, dewijl Paulus in I Cor. 13 : 12 openbaart, dat de verlosten in den hemel „zullen zien van aangezicht tot aangezicht", en dat dit inhoudt, God te kennen gelijk als wij gekend zijn.

Deze kennisse Gods door aanschouwing in het vaderland dat boven is, is het deel van al de hemellingen, zoowel van de engelen als van de zalige menschen. Aangaande de

engelen lezen wij in Matth. 18 : 10: „Ik zeg ulieden, dat hunne engelen in de hemelen altijd *zien* het aangezicht Mijns Vaders, die in de hemelen is." Van de uitverkorenen onder de menschenkinderen lezen wij, als zij eenmaal zullen zijn ingegaan in den hemel der heerlijkheid: „Zalig zijn de reinen van harte, want zij zullen God *zien*." (Matth. 5 : 8.) Zonder heiligmaking zal niemand den HEERE *zien*. (Hebr. 12 : 14.) En het zielsverrukkend ideaal van den vrome hier op aarde is: „Ik zal Uw aangezicht in gerechtigheid *aanschouwen*, ik zal verzadigd worden met Uw beeld, als ik zal opwaken." (Ps. 17 : 15.) Immers Job spreekt het uit, dat zijn nieren in zijn schoot zeer verlangen om uit zijn vleesch God te *aanschouwen* — „Denwelken ik voor mij aanschouwen zal en mijne oogen zien zullen" (Job 19 : 26, 27).

Deze „Godskennisse der aanschouwing" in het betere en hemelsche vaderland is de heerlijke en volmaakte kennis, waartoe de vromen op deze aarde niet kunnen geraken, want hier zien wij als door een spiegel in eene duistere rede, maar die eenmaal het deel zal zijn van allen, die „hemellingen" genoemd worden. Dan zal het *volmaakte* gekomen zijn, en dan zal hetgeen ten deele is, te niet gedaan worden.

En ten slotte bespreken wij de wetenschap der heiligen die op de aarde zijn. Zeer eigenaardig wordt deze door oude schrijvers genoemd, somtijds de „Godskennisse der reizigers" *(theologia viatorum)*, als zijnde de Godskennis van hen die *op reis* zijn naar het hemelsche vaderland, in tegenstelling met de Godskennisse des vaderlands, zoo juist besproken, maar meestal de „Godskennisse der loopbaan" *(theologia stadii)*, omdat de geloovigen in dit leven, in Gods Woord, meermalen geteekend worden als loopende in de loopbaan.

Zij wilden daarmede uitdrukken dat, zoolang iemand nog loopt in de renbaan, hij den *eindpaal* nog niet omvat, zijn doel nog niet bereikt, zijn prijs nog niet verworven heeft, maar wel al zijne krachten inspant, ten minste inspannen moet, om daartoe te geraken. De geloovigen bezitten de volle kennisse Gods niet, maar hebben, met inspanning van alle krachten, te pogen haar te verkrijgen. Paulus zegt dienaangaande: „Weet gijlieden niet, dat die in de loopbaan loopen, allen wel loopen, maar dat één den prijs ontvangt? *Loopt alzoo, dat gij dien moogt verkrijgen.*" (I Cor. 9 : 24.) En elders: „Voorhoudende het Woord des levens, mij tot eenen roem tegen den dag van Christus, dat ik *niet tevergeefs heb geloopen*, noch tevergeefs gearbeid." (Filipp. 2 : 16.)

Dat in dit verband het verwijzen naar de loopbaan doelt op de studie (men spreekt ook van *theologia studii)*, op de krachtsinspanning, als middel ter verkrijging van deze Godskennisse, voor allen die nog reizen naar het vaderland dat boven is, blijkt wel uit Filipp. 3 : 12 v.v., waar Paulus van zich zelven zegt: „Niet dat ik het alreede gekregen heb, of alreede volmaakt ben; maar ik jaag er naar, of ik het ook grijpen mocht, waartoe ik van Christus Jezus ook gegrepen ben. Broeders, ik acht niet, dat ik zelf het gegrepen heb. Maar één ding doe ik, vergetende hetgeen achter is, en strekkende mij tot hetgeen voor is, jaag ik naar het wit, tot den prijs der roeping Gods, die van boven is in Christus Jezus." Hij, die in de loopbaan loopt, ziet niet „op hetgeen achter" is, op den reeds afgelegden afstand, maar zich „strekkende tot hetgeen voor" is, jaagt hij naar het wit.

Van deze kennisse Gods der heiligen die nog op de aarde zijn, en die zonder „loopen in de loopbaan" niet te verkrijgen is, weshalve de *aansporing* luidt: „Zijt niet traag in het benaarstigen, *zijt vurig van geest*" (Rom. 12 : 11), en: „Voegt bij uw geloof deugd, en bij de deugd *kennis*" (II Petr. 1 : 5),

spreekt de Apostel het uit, dat zij niet volmaakt, maar onvolkomen en gebrekkig is; ootmoedig belijdt hij van zich zelven: „Broeders, ik acht niet, dat ik zelf het gegrepen heb!” Van deze kennisse Gods op aarde geldt wat wij in I Cor. 13 : 12 lezen: „Wij zien nu door eenen spiegel in eene duistere rede”, hetwelk zeggen wil: *Nu ken ik ten deele.*

Deze kennis zal eenmaal te niet gedaan worden (I Cor. 13 : 8), als het volmaakte zal gekomen zijn, als wij zullen zien aangezicht tot aangezicht.

Als wij belijden, dat de kennisse Gods op aarde onvolkomen is, dan wordt daarmede niet bedoeld, als bij wijze van tegenstelling uit te spreken, dat de hemellingen God in alle volkomenheid kennen. Want *volle* (adaequate) kennis van de Godheid bezit alleen de eeuwige God van Zich Zelven, en niet een eenig schepsel. Maar wel wordt daarmede uitgesproken, dat de *openbaring* Gods, naar vorm en inhoud voor de herboren menschheid bestemd, in den hemel ten volle door de gezaligden wordt verstaan, maar niet door hen die nog loopen in de loopbaan en het niet verkrijgen zoolang zij den eindpaal in het hemelsch vaderland nog niet hebben bereikt. *Nu*, in dit leven, ken ik ten deele, maar alsdan, hiernamaals, zal ik kennen, gelijk ook ik gekend ben.

Hebben wij aldus gewezen op de verscheidenheid van Godskennisse bij de hemellingen en bij de reizigers op den nauwen weg, wijzen wij nu ook nog met een enkel woord op de verscheidenheid van kennisse Gods bij deze laatsten. Daar is een graadverschil. De een is verder in de loopbaan dan de ander. De een begint, en de ander is bijna aan het einde. Daarom spreekt de Apostel het uit, dat, toen hij nog een kind was, hij als een kind gezind was en overleide als een kind, maar man geworden zijnde, zijn ook zijne gedachten manlijk geworden. Daar zijn er, die nog met melk gevoed moeten worden, maar ook, die vaste spijzen kunnen verdragen. De tijd waarin wij leven, de plaats waar wij verkeeren, de

kring waarin wij ons bewegen, oefenen alle in meerdere of mindere mate invloed op de kennisse Gods in dit tijdelijk leven, of wij daarin armer of rijker zijn.

Hoe groot echter de verscheidenheid der kennisse Gods op aarde ook zij, ten gevolge van verschil in leeftijd, leefwijze, levenskring, persoonlijken aanleg en gaven voor hoofd en hart — voor allen geldt:

„Nalatende het beginsel der leer van Christus, *laat ons tot de volmaaktheid voortvaren*" (Hebr. 6 : 1), naar het voorbeeld des Apostels: „Ik jaag er naar, of ik het ook grijpen mocht" (Filipp. 3 : 12) — totdat wij komen tot de eenigheid des geloofs en der kennis van den Zone Gods, tot eenen *volkomenen* man, tot de mate van de grootte der *volheid* van Christus.

HET BESTAAN GODS.

I.

NIET TE BEWIJZEN.

> Alleenlijk ziet, dit heb ik gevonden, dat God den mensch recht gemaakt heeft, maar zij hebben vele vonden gezocht.
> PRED. 7 : 29.

Van de oudste tijden af hebben zij, die over de kennisse Gods handelden, gepoogd het bestaan Gods te *bewijzen*, althans bewijzen voor het bestaan Gods aan te voeren. Eerst deed men dit op religieuse wijze; men geloofde in en leefde met God, en trachtte in die bewijzen het geloof des harten tot welbewuste uiting te brengen. De behandeling der natuurlijke Godskennisse bracht het met zich mede, zoo waande men, een logisch bewijs voor het Godsbestaan te geven. Allengs echter, toen de natuurlijke Godskennisse werd losgemaakt van de Schriftuurlijke openbaring, verloren de dusgenaamde bewijzen hun religieus karakter en werden zij door de Rationalisten van alle gading aangegrepen, die er met kennelijke voorliefde gebruik van maakten, totdat IMMANUEL KANT, de machtige Duitsche wijsgeer, hun het onbereikbare van dit rationalistisch ideaal: het bestaan Gods verstandelijk te bewijzen, eens en voorgoed aantoonde.

De bewijzen die men placht bij te brengen, zijn vier in aantal; zoo men het historische afzonderlijk wil rekenen, vijf. Bespreken wij ze achtereenvolgens.

1⁰. Het *kosmologisch* bewijs. Hierbij wordt aldus geredeneerd: wij menschen nemen waar in het leven om ons heen, dat alles wat er *is* en *wordt*, een oorzaak heeft, en dat zonder oorzaak noch eenig ding aanzijn erlangt, noch eenige gebeurtenis tot stand komt. Het geldt alom als logische waarheid: alles heeft een oorzaak, en zonder oorzaak is er niets. Als nu deze gedachte wordt toegepast op den Kosmos, het heelal, dan volgt daaruit, dat hemel en aarde een oorzaak moeten hebben, en dat die oorzaak God is.

Aanvankelijk werd tegen deze bewijsvoering weinig ingebracht, en achtte, wie ze opzette, haar onwederlegbaar. Maar later merkte de Engelsche philosoof HUME op, dat het niet aanging, de „wet der oorzakelijkheid" voor eene vaststaande, altijd en in alle omstandigheden geldende *wet* te erkennen. Wij zien wel doorgaans het eene ná het andere geschieden, maar mogen daaruit niet de conclusie trekken dat het altijd en overal zoo is. De wet van oorzaak en gevolg bestaat niet absoluut algemeen, en mag in geen geval op het Heelal worden toegepast, alsof het een noodwendigheid zou zijn, dat het Heelal een oorzaak heeft. En KANT, alhoewel hij de *wet* van oorzaak en gevolg erkende en zoodoende het door HUME geschokt zelfvertrouwen van het denkend verstand herstelde, liet voor dit geval haar resultaat verloren gaan, door zijne stelling, dat het denken nooit verder brengt dan tot een subjectieve opinie, en men geen waarborg heeft, dat de werkelijkheid metterdaad aan de gedachte beantwoordt. M. a. w.: dat elk gevolg een oorzaak moet hebben, is de formule eener denkwet, en volgens die wet kan men wel logisch de conclusie trekken dat de Kosmos een oorzaak hebben moet, maar dat er eenige

objectieve werkelijkheid aan die conclusie beantwoordt, kan niet bewezen worden. Iets kan volgens logische redeneering wel waar zijn, maar is daarom nog niet in werkelijkheid bestaande.

Tegenwoordig wordt het vraagstuk scherper gesteld. Als volgens de wet der oorzakelijkheid de wereld een oorzaak moet hebben, dan moet „de oorzaak der wereld" op haar beurt ook weer in iets *haar* oorzaak vinden. Volgens die denkwet is er *niets* zonder oorzaak. Zoo kan men tot in het oneindige doorgaan, want het is niet geoorloofd ergens willekeurig stil te staan, en te zeggen: hier is een God, die geen oorzaak heeft! Wel is waar kan men nog tegenwerpen, dat de wet van oorzaak en gevolg bij God niet doorgaat, maar men vergete niet, dat de tegenstander van zijn standpunt uit evenzoo kan redeneeren, en met gelijk recht zeggen, dat die wet ook niet doorgaat bij 't Heelal, en dat, zoo het vrijstaat, ergens een rustpunt te zetten, en te zeggen dat wij dit voor de *eerste* oorzaak houden, de „eeuwige Schepping" volkomen dezelfde aanspraken kan doen gelden als de „eeuwige God". Tegen dit standpunt is dan ook door redeneering niet veel in te brengen.

2°. Het *ontologisch* bewijs. Dit is voornamelijk verbonden aan de namen van ANSELMUS en CARTESIUS. Onder ontologie wordt verstaan dat deel der wijsbegeerte, dat er zich op toelegt, van de uitwendige gedaante der dingen terug te gaan tot het verborgen wezen.

Zij, die het bestaan Gods op deze manier trachten te bewijzen, redeneeren doorgaans, zij 't ook in verscheiden trant: Wij menschen dragen de *idee Gods* in ons bewustzijn geprent. Nu zou het onmogelijk zijn, dat deze idee in de menschelijke ziel gevonden werd, als er niet een werkelijkheid mee correspondeerde; vanwaar toch zou de mensch aan een Gods-idee komen, als er geen God was? De mensch

denkt over God, dus, zoo luidt de conclusie, God bestaat. Een nadere uitwerking hiervan is het historisch bewijs, beter het *ethnologische* genoemd, waarin aangetoond wordt, dat de idee Gods algemeen is, en te allen tijde bij alle volken wordt aangetroffen. Doch dit bewijs poneert geen nieuwe gedachte, het is slechts de breedere ontwikkeling van het ontologische.

Dit wankel betoog mag echter den naam van bewijsvoering nauwelijks dragen, want het neemt als uitgangspunt juist datgene, wat het wil aantoonen. Van de idee van eenig ding tot zijn werkelijk bestaan, van de gedachte tot de werkelijkheid te besluiten, is een onverdedigbare, illogische sprong. Want het gansche breede terrein van fictie en verbeelding leert ons, dat er tal van ideeën bestaan, die altijd ideeën blijven en in de realiteit volstrekt niet bestaan. De idee, bij voorbeeld, van een gevleugeld paard of van een „zeemeermin", half visch, half vrouw, wordt immers in werkelijkheid niet gevonden. Een geloovige, die van het bestaan Gods uitgaat, kan wel zeggen: God, die mij schiep, schiep mij alzoo, dat ik in mijn ziel de Gods-idee bezit, doch dat is geloofstaal, welke op den ongeloovige, die een „bondig bewijs" voor het *bestaan* Gods vraagt, geen indruk maakt.

3°. Het *teleologisch* bewijs. Dit was steeds het meest in aanzien, en is ook feitelijk het zaakrijkst en krachtigst, hoewel naar ons oordeel het beoogde doel hierdoor toch evenmin bereikt wordt. De naam is afgeleid van *telos* = einddoel of doeleinde. Het pleit aldus: De gansche, reusachtige huishouding der natuur is ingericht zoo harmonisch schoon en uitnemend doelmatig, dat het elk, die haar nauwlettend gadeslaat, met opgetogen bewondering vervult. Zoowel in haar geheel als in hare deelen, zoo in het stille, verborgen leven der plant, het wondere instinct van het dier, het raadselachtig samenstel van 's menschen ziel en

lichaam, als in de rustige saamwerking waarmede die deelen, doeltreffender en vollediger dan de raderen der meest volmaakte menschelijke machine, in elkaar grijpen, wordt zulk een Goddelijke orde, grootsch bouwplan en wijs beleid openbaar, dat hij, die, dit alles aanschouwende, de wijze macht die 't Heelal bestiert, en de Opperste Kunstenaar en Bouwmeester die het alles zoo Goddelijk schoon maakte, loochent, òf met blindheid moet geslagen zijn, òf zich overgeeft aan boozen moedwil.

Men pleegt hierbij de bekende voorbeelden aan te voeren, dat een visch vinnen en een vogel vleugels heeft, opdat de een zou kunnen zwemmen en de ander vliegen, waaruit de doelmatigheid van beider schepping blijkt, en ieder in eigen sfeer kan leven. Men wijst op het kind, dat bij de geboorte geen tanden bezit, opdat het de moederborst zou kunnen zuigen, maar straks de tanden verkrijgt, als de tijd om vast voedsel tot zich te nemen is aangebroken. Er zijn aldus veel voorbeelden bij te brengen, zoowel uit 's menschen lichaam als uit de hem omringende natuur, om te doen zien, hoe wijs alles is geschikt en toebereid. Dr. BAVINCK zeide eens: „Uit een toeval is het heelal evenmin te verklaren als de Ilias uit een worp van letters." Als wij staan voor een machtige kathedraal, dan spreekt uit het kunststuk het genie van den bouwmeester ons toe, en als wij het kunststuk der schepping bewonderen, dan prijst het gansche Heelal Gods wijs beleid, en dwingt ons, de voorafgaande en eeuwige wijsheid Gods, dus God zelf in Zijn wijsheid, te erkennen.

Wordt meer bijzonder gelet op de leiding in de *geschiedenis* der volken, op de planmatige ontwikkeling van het menschelijk geslacht, op het verwekken van geschikte mannen op den rechten tijd en plaats, waaruit een „gemaakt bestek" blijkt, en van daar uit geconcludeerd tot Godsbestaan, dan spreekt men meer bijzonder van het *historisch* bewijs. Het is echter een onderdeel van het hier genoemde.

Indien iets, dan zou dit als bewijs kunnen gelden. Maar het bestaan Gods wordt er niet door bewezen, gelijk de ervaring leert. Immers, de mechanische school der Materialisten loochent juist, dat er in de Schepping plan en doel ligt; en dat het Heelal met wijs beleid wordt bestuurd, is een stelling, die tegenwoordig allereerst verdediging behoeft tegen wie haar bestrijden. Daarom zegt Dr. BAVINCK zoo juist: „Indien nu de aanwezigheid van orde en doel voor allen vaststond en in dezen tijd niet zelve zoo krachtig en breedvoerig betoog van noode had, zou inderdaad het teleologisch bewijs ons recht geven om uit de schoonheid en harmonie der wereld tot een bewust Wezen te besluiten." (Geref. Dogm, II, 57.)

Het bezwaar, dat van Pantheïstische zijde nog hiertegen wordt ingebracht, is dit: Eenerzijds erkent de Pantheïst volkomen de wijsheid die uit de Schepping spreekt, maar anderzijds loochent hij, dat een eeuwige God van buiten af die wijsheid in de Schepping heeft ingedragen. Zijns is de gedachte van een *wijze Natuur*, die in zich zelve al deze heerlijkheid bezit, en door gestadige ontwikkeling, langs lijnen van geleidelijkheid, tot ontplooiing brengt wat zij te allen tijde als in kiem in zich besloten had. Het is zoo, de Pantheïst blijft immer in gebreke te verklaren, vanwaar de eerste kiem het aanzijn erlangde, hoe de eerste beweging ontstond, en wie de wet der ontwikkeling stelt en handhaaft. En zich met de inconsequentie der „innerlijke noodzakelijkheid" behelpende, denkt hij zich feitelijk een geheimen opper-God nog boven den Al-God, raakt, aan dat punt toegekomen, verward in zijn eigen denken, en blijft het antwoord schuldig op elke desbetreffende vraag. Doch het moet ook toegegeven, dat het dusgenaamde teleologisch bewijs tegenover de aanvallen van den Pantheïst moeilijk te verdedigen is. Want uit de wijsheid die in de Schepping blijkt, volgt nog geenszins, dat een God b u i t e n de Schepping haar uitdacht en realiseerde.

Eindelijk nog kan men het er voor houden, gelijk metterdaad sommigen, zooals de Gnostieken, deden, dat de wereld wel geschapen is, echter niet door God, maar door een Demiurg of een Gode minderwaardig wezen. En de Heidenen, die bij het licht der natuurlijke rede wandelen, ontwikkelden in hunne rijk bevolkte mythologieën de gedachte, dat niet door één God, maar door vele goden de wereld geschapen en toebereid is, en dat deze goden gezamenlijk het bewind over haar voeren. Hoezeer het teleologisch bewijs het gemoed ook toespreke, erkend moet worden, dat het geen mathematisch of wiskunstig bewijs is, om het bestaan Gods zekerlijk te bewijzen.

4°. Het *moreel* bewijs. Dit werd door KANT uitgedacht en door zijn volgelingen op den voorgrond geschoven. Dit moreel bewijs tracht uit de algemeene zedewet, die in aller hart, zelfs in dat der Heidenen (Rom. 2 : 14, 15) gevonden wordt, te besluiten tot een God, die de zedelijke wereldorde tot aanzijn riep en haar ingraveerde in het menschelijk hart. De mensch kent de wonderlijke inspraak van het geweten ; daarin komt en spreekt God tot hem, en wijl alzoo Gods stem beluisterd wordt, volgt daaruit, dat er een God is. Anderen van dezelfde richting legden nadruk op de groote disharmonie tusschen deugd en geluk in dit leven. De goddeloozen zijn meestal voorspoedig in hunne dagen, en de vromen worden door allerlei ramp gekweld. Het menschelijk gemoed wordt niet bevredigd door deze schijnbare onrechtvaardigheid, het zielsbesef roept om loon voor de deugd en straf voor het kwaad. En aangezien dit hier op aarde zoo niet is, moet er een God zijn, die hiernamaals het evenwicht herstellen zal, het recht zijn klem bezorgen door den zedelijke zalig te maken en den onzedelijke te verdoemen. Deze ethische school vindt haar bewijs voor het bestaan Gods in de behoefte van 't menschelijk hart; het roept om den grooten Rechtvaardige, die de zede-

wet gaf, en haar eisch, zoo al niet in dit, dan toch in een volgend leven, voorzeker zal invorderen.

Ook hier leerde de ervaring andermaal, dat ook dit bewijs in kracht te kort schoot, want geen ongeloovige liet er zich door overtuigen. Integendeel, het is bekend, dat de lieden der wereld, die nog prijs stellen op zedelijk leven, dwepen met de „autonome moraal", d. w. z. een deugdenleer absoluut gespeend aan alle religie. Er zijn velen, die het objectief bestaan van een zedelijke wereldorde loochenen, en het uitspreken, dat het van tijden en omstandigheden afhangt wat men als goed en kwaad belieft te ijken, en dat deze begrippen zeer wisselvallig zijn. Dat deugd en ondeugd niet, naar eisch, beloond en gestraft worden, is toevallig, en zulks beweegt den Materialist niet, te hopen op evenredig herstel in de eeuwigheid, maar het zedelijke leven zelve prijs te geven en te leven naar het goeddunken zijns harten. Hoe men het ook wende of keere, ook dit bewijs zal allerminst *dwingen* het bestaan Gods te erkennen.

De Rationalist heeft vele vonden gezocht om het bestaan van God Almachtig te bewijzen. Wij zagen echter, dat het doel dat men zich voorstelde niet bereikt werd, want dat de zuiver logische critiek van het nuchter denkend verstand nimmer in gebreke blijft elk argument vóór met een tegenargument te beantwoorden. Daar is, gelijk de ervaring leert, niet één bewijs te leveren zóó, dat een verklaard ongeloovige gedwongen wordt, door de kracht der logische consequentie, zich gewonnen te geven. Al zulke pogingen zijn onvruchtbaar en ijdel, om de alles afdoende reden, dat het bestaan Gods niet is een product van ons menschelijk denken, noch de conclusie van de menschelijke rede. Een volgend artikel moge aantoonen, dat, al wordt het doel en oogmerk niet bereikt, deze bewijzen daarom niet van belang en waarde ontbloot zijn.

II.

ZAKE DES GELOOFS.

Want die tot God komt, moet gelooven dat Hij is, en een Belooner is dergenen, die Hem zoeken.

HEBR. 11 : 6.

Velen willen dan ook voorgoed van alle bewijsvoering voor het bestaan Gods afzien; immers, zij achten deze òf onnuttig, òf onnoodig. Voor den geloovige is zij onnoodig; hij gelooft alreede aan God, hij behoeft dus zoodanige bewijzen niet. En een ongeloovige komen zij toch niet ten nutte; niets van wat wordt aangevoerd zal hem verstandelijk overtuigen en hem alzoo van zijn dwaling terugbrengen, en daar, gelijk wij zagen, van elk dezer pleitredenen het onvoldoende gemakkelijk is aan te wijzen, en zij alle te zamen in logische kracht ter overtuiging falen, kan hij evenmin, door logische redeneering, zonder meer, tot de erkentenis, dat God *is*, gedwongen worden.

Dat sommigen deze meening zijn toegedaan, is verklaarbaar. In algemeenen zin reeds is het volstrekt ongebruikelijk, dat men iemands „bestaan" expresselijk gaat bewijzen. Het komt bij geen mensch op, dat te doen van zijn eigen bestaan, noch eischt hij van zijne medemenschen, dat zij door verstandelijk betoog het hunne aantoonen. Wie de zon aan den hemel ziet schijnen, denkt er niet over, het *feit*, dat er een zon is, met klem van redenen te gaan staven. Als algemeene waarheid geldt, dat het „bestaande" een *gegeven* is, waarover men denkt en spreekt, en waarmede men zich bezighoudt, in één woord, waarvan men stilzwijgend uitgaat, en juist omdat het een „gegeven" is, bewijst men het niet. Het bestaande *is* er, en de eenige vraag, die men met recht kan stellen,

is deze, of men van het bestaan van eenig ding, welk ook, kennis draagt en wetenschap heeft.

Zoo nu ook is het met het bestaan van God den HEERE. Dat bestaan Gods is het groote gegeven, waarvan het geloovig denken uitgaat, niet de conclusie waartoe het komt. God leeft en werkt alom, van Zijne tegenwoordigheid straalt veel sterker glans af dan van de zon aan den hemel, en waar reeds van die lichtende zon geen sterveling het zou noodig keuren, bij het spreken over haar liefelijk licht en koesterende warmte, vooraf te bewijzen dat zij *is*, daar heeft het nog veel minder zin, ja, is 't de ongerijmdheid zelve, dat de geloovige, die klaarder dan het daglicht Gods macht en kracht en wonderwerken aanschouwt, zou trachten te gaan bewijzen, dat God is, dat Hij bestaat.

Het is trouwens de gedragslijn, die de Heilige Schrift zelve aangeeft; nergens doet zij eenige poging, zelfs niet de allergeringste, om te bewijzen, dat God is. Zij vangt aan met de woorden: „In den beginne schiep *God* den hemel en de aarde." Zij spreekt van God, zij maakt Zijne daden bekend aan een volk, voor hetwelk dat *zijn Gods* zoozeer vaststaat, dat het, alvorens daaraan te twijfelen, eerder het geloof aan het bestaan van eigen ik en van de gansche wereld zich zou voelen ontzinken. Zij wijst Hem aan en prijst Hem, en dwingt tot Zijn lof, zij spreekt te allen tijde de taal der getuigenis, nimmer betoogende *dat* Hij is, maar van Hem gewagende, *omdat* Hij is, Hij, de levende God!

De innerlijke zekerheid der ziel van het bestaan Gods ligt vast in het *ingeschapen Godsbesef*, in het gevoelen der Godheid. God openbaart Zich Zelven in het binnenste van 's menschen wezen, door Zijn alomtegenwoordige kracht. Hij maakt zich bekend aan 's menschen ziel en consciëntie, zoodat het menschelijk ik God gewaarwordt en het gevoelt, dat een Eeuwig Wezen hem besluit, dat een Goddelijke kracht hem draagt, dat een hemelsche Majesteit hem regeert.

En omdat het ingeschapen Godsbesef den mensch God doet zien en voelen, rijst de vraag zelfs niet op *of* er een God is, want dat weet hij zekerder dan eenig ding, en daarvan is hij overtuigd met een onwankelbare overtuiging. Dat is het *geloof*. Want geloof is de innerlijke zekerheid der ziele aangaande de waarheid van iemands bestaan of getuigenis, zonder dat van expresse bewijsvoering daarbij sprake is. Het geloof is een *vaste grond* der dingen die men hoopt, en een *bewijs* der zaken, die men niet ziet. (Hebr. 11 : 1.) Het geloof is in het menschelijk bewustzijn die mystieke band, waardoor ons ik in gemeenschap treedt met de buitenwereld, met alles wat buiten het ik staat, en dat er toch onlosmakelijk aan verbonden is. Door mystieke openbaring in het innerlijk Godsbesef gelooven wij, dat God is. Dat geloof steunt nooit op bewijsvoering, wordt daardoor ook niet geschokt, is boven allen twijfel verheven, en bezit in zich zelven de volkomen zekerheid van het bestaan Gods.

Zoo verstaan wij het belangrijke woord in Hebr. 11 : 6: „Die tot God komt, moet *gelooven* dat Hij *is*." Gods Woord geeft dus zelf aan, dat het bestaan Gods een zake des geloofs en niet van wijsgeerige bewijsvoering is. Het pogen der Rationalisten is niet slechts wat zijn uitkomst aangaat op fiasco uitgeloopen, maar ook in zijn methode een omkeering van de orde der zaken. Het is niet mogelijk, uit het bestaan der wereld, uit de Gods-idee, uit het doelmatige van de Schepping, of uit de zedelijke wereldorde tot het bestaan Gods te besluiten. Maar wel omgekeerd kunnen wij, als het Godsbestaan van het innerlijk zielsbesef uit anderen hoofde, n.l. door de ingeschapen Godskennis, onwrikbaar vaststaat, het Heelal, onze denkwereld, de wijsheid in de Schepping en Historie, de zedewet bewijzen en verklaren. Is eenmaal de kennisse Gods gegeven, dan gaat ons over de wereld van het zienlijke en onzienlijke het licht op, dan verstaan wij ons zelven in ons geestelijk en zede-

lijk lèven, en begrijpen, wij de wereld in haar oorsprong, schoonheid en geschiedenis. Niet het schepsel bewijst God, maar God bewijst en verklaart al het geschapene. *Bij U is de fontein des levens,* en daarom: in Uw licht zien wij het licht. (Ps. 36 : 10.) Zonder het licht van die Goddelijke Levensfontein dwaalt elk menschenkind op deze wereld in een angstig duister labyrinth, en is geen probleem van hemel of aarde tot oplossing te brengen. Maar *door het geloof* verstaan wij, dat de wereld door het Woord Gods is toebereid, alzoo dat de dingen, die men ziet, niet geworden zijn uit dingen, die gezien worden. (Hebr. 11 : 3.)

Al is het dat, gelijk wij zagen, de dusgenaamde bewijzen voor het bestaan Gods het beoogde doel niet bereiken, toch gaan óók feil, die ze voor overbodig verklaren en er alle nuttigheid aan ontzeggen.

Ook de Gereformeerde Theologie heeft wel terdege deze bewijzen gehanteerd, er niet gering voordeel mede gedaan, en er aanmerkelijke winste uit verkregen. Als twee hetzelfde doen, dan is het daarom nog niet hetzelfde. Zij zijn voor den geloovige volstrekt niet overbodig te achten, veeleer zijn zij voor hem onmisbaar; en wie meent, dat zij voor den ongeloovige nutteloos zijn en dus op hem verspild mogen heeten, vergist zich. Doch zij praesteeren gansch andere diensten, dan om het bestaan Gods te bewijzen.

Want tegen de driest verkondigde ongeloofstheorie is het niets slechts geoorloofd ze aan te voeren, doch ook bevorderlijk voor de eere Gods. Niet om den ongeloovige door kracht van dwingende logica er toe te brengen alsnog het bestaan Gods te erkennen, maar wel om hem aan te toonen, dat in zijn stelsel, waarin voor God geen plaats is, zoogoed als alles onverklaard blijft. De oorsprong en het voortbestaan van 't Heelal, 's menschen innerlijk geestesleven, zijne

religieuse beseffen, verstandelijke overleggingen en zedelijke gewaarwordingen, ze moeten, voor wie God verwerpt, raadselen blijven, onopgelost en onoplosbaar. Door deze bewijzen, die althans wèl een oplossing bieden, is het niet moeilijk den Atheïst niet slechts de zwakke punten, maar de gansche hopelooze holheid van zijn redeneering aan te toonen, en daarom reeds, omdat zij een middel vormen den hoogmoedigen ongeloovige de gebrekkigheid van het eigen, Godverzakend stelsel voor oogen te houden, zijn zij niet zonder nut.

Ook kunnen zij goede diensten bewijzen aan diegenen, wier ingeschapen Godsbesef op bedenkelijke wijze verzwakt is. Daar zijn er, wier geestelijk leven zoozeer ingezonken is, bij wie de stem der consciëntie zoo schier algeheel verstomde, wier blik zoo omfloerst en wier zielsbewustzijn zoozeer verstompt is, dat zij aan geestelijk levenloozen doen denken. En evenals een geneesheer somtijds door kunstmatige ademhaling bij een drenkeling, of door een kamferinjectie bij een in zwijm gevallene, de levensgeesten weer kan opwekken, zoodat de pols weer klopt en het hart weer slaat, zoo vermag somwijlen ook het voorhouden van deze bewijzen, en het ontvouwen van hunnen inhoud, een krachtigen prikkel tot opwekking te oefenen op het ingezonken, kwijnend Godsbesef van de menschelijke ziel. En als de ziel dan reageert op dien prikkel, zoodat het innerlijk Godsbesef herleeft, en versterkt wordt wat sterven zou, wie zal dan durven zeggen, dat deze bewijzen zonder nut zijn?

En allerminst kan worden staande gehouden, dat ze voor den geloovige overbodig zijn; hij heeft ze juist zeer van noode, niet om het bestaan Gods, dat met volmaakt ontwijfelbare zekerheid bij hem vaststaat, zich te laten bewijzen, doch wel om, door den inhoud dezer bewijzen, tot nadere kennis van God (verkregen Godskennis) te geraken. Als wij namelijk, eenmaal, door innerlijke ervaring, zekerheid hebben van het

bestaan Gods, daarna bepeinzen dat, volgens de denkwet van oorzaak en gevolg, het Heelal een oorzaak hebben moet, dan besluiten wij, door het in verband brengen van het innerlijk Godsbesef en de denkwet der oorzakelijkheid, dat die God, wiens bestaan wij met onfeilbare zekerheid weten, de Oorzaak *is* van het Heelal. Van het Godsbestaan als *gegeven* uitgaande, strekt dus het kosmologisch bewijs om den bestaanden God als aller oorzaken Oorzaak te doen kennen.

Door het geloof, als innerlijk bewijs, vastelijk er van overtuigd dat God *is*, kan zich ons denken richten op de Gods-idee in ons hart en is het ontologisch bewijs alzoo dienstbaar aan de nadere ontwikkeling der verkregen kennisse Gods. Wie met het oog der ziele God aanschouwd heeft, weet, met geruste zekerheid, dat die God, wiens bestaan voor hem vaster staat dan een rots, de zedelijke wereldorde inzette, de zedewet handhaaft, de gerechtigheid, die hier op aarde niet openbaar wordt, tot eindelijke zegepraal zal doen komen, en het Goddelijk recht, nu zoo vaak verduisterd, eenmaal in vollen glans zal doen schitteren.

En de mensch die, God met eerbied erkennend, let op de wijsheid en planmatigheid, de harmonie en schoone doeltreffendheid, die allerwegen in de Schepping uitblinkt, en op de kennelijke leiding in de gangen der Historie, — hem helpt het teleologisch .bewijs in de ontvouwing der gedachte dat de eeuwige God alle dingen met wijsheid gemaakt heeft, dat de werken des HEEREN zeer groot zijn, dat Zijn doen enkel majesteit en aanbiddelijke heerlijkheid is, dat Zijn gangen vol roem en eer in de eeuwen zijn, de gangen van Hem, die 's werelds rijkskroon torst.

Daarom zijn deze bewijzen, hoe ijdel ook in het pogen om het bestaan Gods vast te stellen, wat den inhoud aangaat waarlijk niet doelloos, want, religieus opgevat en toegepast,

helpen zij den geloovige, die door het innerlijk Godsbesef van het bestaan Gods afweet, aandachtig op Gods *werken* en derzelver uitkomst te merken, en zoodoende niet slechts te weten *dat* God is, maar ook, *wie* Hij is en *wat* Hij doet.

Maar het uitgangspunt voor elke Godgeleerde beschouwing is en blijft: die tot God komt, *moet gelooven dat Hij is.*

HET WEZEN GODS.

I.

HET WEZEN GODS.

Raad en het wezen zijn Mijne: Ik ben het verstand, Mijne is de sterkte.
SPR. 8 : 14.

Alsnu overgaande tot de behandeling van het *Wezen Gods*, wenschen wij te beginnen met te verwijzen naar wat dienaangaande in artikel I der Gereformeerde Confessie beleden wordt.

Onze Belijdenis getuigt van God den HEERE, dat Hij is een „eenig en eenvoudig geestelijk *Wezen*". Het ligt in ons voornemen, bij de behandeling van dit hoogheerlijk onderwerp ons te houden aan de volgorde, hier door de Confessie zelve aangegeven, om, na gesproken te hebben over het *Wezen* Gods, achtereenvolgens te handelen over de eenigheid, de eenvoudigheid en de geestelijkheid van het aanbiddelijk Goddelijk Wezen.

Het is niet onnoodig, ook afzonderlijk over de beteekenis van het woord *Wezen* te handelen. Men wete, dat met name de Remonstranten in vroeger dagen er bezwaar tegen hebben ingebracht, van God als van een Wezen te spreken.

Nu sta op den voorgrond, dat het woord „wezen" óók

een wijsgeerige beteekenis heeft, en dat wij van ganscher harte erkennen, dat het niet aangaat deze beteekenis zonder meer op den Levenden God toe te passen. Dan is het eisch, daar nader op in te gaan. Straks, als wij toegekomen zullen zijn aan de bespreking van het groote mysterie der Heilige Drieëenheid, zal het duidelijk worden, dat ook eene wijsgeerige beteekenis van het woord „wezen" allerminst kan worden losgelaten, zal de belijdenis der Drieëenheid, als zijnde de uitdrukking der waarheid dat God is één *Wezen*, maar drie *Personen*, door de Kerk van Christus gehandhaafd blijven.

Vraagt men gewoonweg, wat de wijsgeerige beteekenis van het woord „wezen" is, dan kan dat met een enkel voorbeeld duidelijk gemaakt worden. Ook in het dagelijksch leven kan men somtijds aangaande een gebeurtenis of een geval een heel verhaal hooren, dat zeer breedvoerig met allerlei omhaal van woorden wordt medegedeeld. Komt het nu op het doen van zaken aan, dan wordt al spoedig tot een breedsprakigen spreker gezegd: Bespaar mij dien omhaal, houd voor u al die bijkomstigheden, die er niets toe doen, deel mij kort en bondig het *wezen* der zaak mede. In het algemeen nu kan gezegd worden, dat de wijsgeerige beteekenis van het woord „wezen" is: de hoofdzaak, de kern eener zaak, los gedacht van al het bijkomstige of toevallige, dat met het „wezen der zaak" niets te maken heeft of niet in nauw en rechtstreeksch verband daarmede staat.

Men zal onmiddellijk gevoelen, dat wel ten opzichte van het schepsel gesproken kan worden van hoofdzaak (als zijnde het *wezen*) en bijzaak (als zijnde het toevallige en bijkomstige). Maar de leer der *eenvoudigheid Gods* verbiedt deze onderscheiding toe te passen op het Goddelijk Wezen. In God is *alles* Wezen.

Als onze Belijdenis echter begint met van God als een geestelijk Wezen te spreken, dan wordt daarin niet in de

eerste plaats eene wijsgeerige gedachte neergelegd, maar wel eene religieuse waarheid aangaande het *bestaan* en *zijn* Gods beleden. Ter afsnijding van alle misverstand kan er op gewezen worden, dat men in gelijken zin kan spreken van de *Nature* Gods als van het *Wezen* Gods. Paulus schrijft aan de gemeente van Galatië (4 : 8): „toen, als gij God niet kendet, diendet gij degenen, die van nature geene goden zijn," en maakt dan de tegenstelling tusschen al of niet *van nature God zijn*. Dit houdt in, dat het Wezen Gods van nature God is, en dat de uitdrukkingen Wezen en Nature Gods gelijkluidend zijn. Ook in II Petr. 1 : 4 wordt van deze Goddelijke Natuur gesproken. Zoodoende komt de religieuse beteekenis van deze uitdrukking tot zijn recht, want zij wijst er op, dat het Wezen Gods uitdrukking is voor den *levenden* God zelven. God is een Wezen, d. w. z. God *is*, *leeft*, God *bestaat*, God is eene werkelijkheid. Het is de gedachte van Hebr. 11 : 6 : „die tot God komt, moet gelooven, *dat Hij is*." Het geloof is een vaste grond der dingen die men hoopt, en een bewijs der zaken die men niet ziet. En zoo is het ook een zake des geloofs, dat God *is*, dat Hij een Wezen is, dat Hij in volle werkelijkheid bestaat. Hij is de *Zijnde*. Gravemeijer zegt dan ook in zijn bekend Leesboek over de Gereformeerde Geloofsleer, 3e stuk, p. 8: „God is een *Wezen*. Dit zegt: wij *denken* over Hem niet slechts, Hij is niet alleenlijk een *idee* in ons, maar werkelijk buiten ons *zijnde*, een *Wezen*, ja het allerwerkelijkste Wezen, het eeuwige Wezen in volle kracht en waarheid.... God is het Wezen bij uitnemendheid, het zuivere en waarachtige *Zijn*, waarnaar de ziele dorst, die de ledigheid en gebrekkigheid aller dingen voelt, het hoogste goed, waarin zij vrede vindt."

Tegenover de Remonstranten, die ons het recht betwistten van het Wezen Gods te spreken, mag het voldoende zijn te wijzen op Spreuken 8 : 14 : „Raad en het Wezen zijn

Mijne." Uitdrukkelijk wordt daar aan God een Wezen toegekend. Doch de Kantt. wijzen er reeds op, dat „het wezen" daar ter plaatse nog iets anders dan alleen het bestaan Gods uitdrukt, dat het in *volstrekten* zin wordt genomen, en beteekent het b e s t e n d i g e W e z e n. Het drukt dus niet alleen het bestaan Gods als zoodanig zonder meer uit, maar ook het bestendige, het onveranderlijke, het eeuwig zijnde in God.

Gemeenlijk wordt dan ook bij de behandeling van dit onderwerp verwezen naar Exodus 3 : 14. Mozes vraagt aan den HEERE naar Zijn Naam, om in dien Naam de kinderen Israëls uit te leiden. En de HEERE antwoordt: „Ik Zal Zijn Die Ik Zijn Zal." Mozes had tot de kinderen Israëls te zeggen: Ik Zal Zijn heeft mij tot u gezonden. Wat hier nu in de Nederlandsche Statenvertaling met groote letters wordt aangeduid, is de vertaling van den naam Jehova. God is de *Zijnde*, Hij is die Hij was. Hij zal zijn die Hij is. Hij is de God die is, die was, en die kòmen zal. (Openb. 1 : 4.) Bij Hem is geen verandering of schaduwe van omkeering. (Maleachi 3 : 6.) Alle gedachte van worden, van ontwikkeling, veranderen, wat ook, is onverbiddelijk buitengesloten. Het volle, waarachtige, eeuwige *Zijn* is Godes. Hij heeft het zijn in en van Zich Zelven. Het bestaan Gods is, te zijn. Onze vaderen plachten dat kernachtig uit te drukken door te zeggen: God is de Wezenaar.

Op de vraag: waarom noemt gij God een *Wezen?* antwoordt ARNOLDUS ROTTERDAM in „Sions Roem en Sterkte" I, pag. 123: „Omdat Hij is van Zich Zelven, bestaat door Zich Zelven, en aan alle schepselen het wezen en bestaan geeft." En dat is goed geantwoord. Want God is niet het Heelal of, zooals ook wel gezegd wordt, het wezen van al wat wezen heeft. Dat is de gedachte van het Pantheïsme, de leer dat alles God is, en dat er niets is of het is van Gods Wezen. De Pantheïst kent maar één wezen, en dat

wezen is God, en buiten God heeft niets een eigen wezen. Maar die leer is onheilig. God *is* Zijn eigen Wezen. De engelen, menschen en dieren hebben het *hunne*. Al moet echter het onderscheid tusschen het Wezen Gods en het wezen van alle schepsel zoo scherp als kan gehandhaafd worden, om aan de doodelijke omarming van het heidensch Pantheïsme te ontkomen, toch mag aan den anderen kant het Wezen Gods en het wezen van het schepsel niet als gelijksoortig beschouwd worden. Die dat doen vervallen in de fout van het ongeloovig Deïsme, door te beweren dat er, ten opzichte van God en mensch, twee soorten van wezens zijn, de een grooter en machtiger, de ander geringer en zwakker, maar toch beiden zelfstandig. Hieruit is het beginsel van het Pelagianisme, met alle daaruit afgeleide richtingen, geboren.

God is van Zich Zelven. Hij bestaat door Zich Zelven. En alle schepsel is eenerzijds van Gods Wezen volstrekt afgescheiden, maar dankt anderzijds het bezit van eigen wezen en bestaan geheel en al uitsluitend aan het eeuwige Opperwezen. Deze belijdenis, die ingaat zoowel tegen het Pantheïsme als tegen het Deïsme, wordt het *Theïsme* genoemd. Het Pantheïsme vereenzelvigt Gods Wezen en de wereld; het Deïsme stelt God en de wereld los naast elkander. Het Theïsme scheidt het Wezen Gods van alle wezen in het Heelal, maar plaatst de wereld der geschapen dingen in de diepste afhankelijkheid van God Almachtig. Het Goddelijk Wezen is grond en oorzaak van alle geschapen wezen. Want in Hem leven wij, bewegen ons en zijn wij. (Hand. 17 : 28.)

Het wordt beleden, dat God een Wezen is, dat Hij *is*, dat Zijn Wezen is de *Zijnde*, dat de naam Jehova, Ik Zal Zijn Die Ik Zijn Zal, de naam van het Goddelijk Wezen is. Maar het Wezen Gods nader bepalen, precies aan te duiden, juist te definieeren, kortom, te zeggen, wàt het Wezen Gods is, is een absolute onmogelijkheid. Het Wezen Gods kan, juist

omdat het een éénig Wezen is, met geen ander wezen vergeleken worden. Het tart ten eenen male alle vergelijking. Hij is de Eerste, maar zonder begin, en de Laatste, maar zonder einde. „Bij wien dan zult gijlieden Mij vergelijken, dien Ik gelijk zij? zegt de Heilige!" (Jesaja 40 : 25.)

Juist omdat God een éénig Wezen is, omdat niets en niemand bij Hem te vergelijken is, daarom is Hij *onbegrijpelijk*. In Zijn Wezen is Hij ook onkenbaar, en al wat door menschen van God gekend wordt is niet Zijn Wezen, maar Zijn *Openbaring*, zooals Hij zich zelf openbaart in de Natuur en in de Schriften. God is groot en wij begrijpen het niet, er is ook geene onderzoeking van het getal zijner jaren. (Job 36 : 26.) Doch men begrijpe wel, dat, als God Zich kenbaar maakt in Zijn deugden en werken, in Zijn openbaringen, die Hij geeft, naar de mate en bevattelijkheid van den menschelijken geest, dat daarmede het eeuwig mysterie van het onbegrijpelijk Wezen Gods voor ons blijft bestaan.

Bij al het spreken over het Wezen Gods moet gedacht worden aan wat staat in Job 11 : 7: „Zult gij de onderzoeking Gods vinden? Zult gij *tot de volmaaktheid toe* den Almachtige vinden? Zij is als de hoogten der hemelen, *wat kunt gij doen?* dieper dan de hel, *wat kunt gij weten?*" En daarom zegt de Psalmdichter: „De kennis is mij te wonderbaar, zij is hoog, ik kan er niet bij." (Ps. 139 : 6.) In even dienzelfden trant gewaagt de Apostel van den grooten God, die een *ontoegankelijk licht* bewoont. (1 Tim. 6 : 16.)

Daar is geen plaats voor de gedachte om het Wezen Gods te bepalen. Als ik vraag: Wat is een kind? dan kunt ge antwoorden: een kind is datgene wat geboren wordt uit het huwelijk van een man en eene vrouw. Deze bepaling (de genetische) wijst aan den oorsprong van een kind, verklaart hoe een kind ontstaat. Maar bij God den HEERE is zoodanige bepaling, die den oorsprong, de wording, het ontstaan verklaart, onvoorwaardelijk buitengesloten, omdat

Hij *eeuwig* is, nooit geworden is, want „Ik Zal Zijn Die Ik Zijn Zal" is de naam des Wezens van Hem, die is, die was en die komen zal, en dies de *eeuwig Zijnde* is.

Men kan ook op andere wijze eene bepaling geven, n.l. door de verschillende deelen te beschrijven (de descriptieve). Wordt b.v. gevraagd: Wat is een mensch? dan kan ik antwoorden: de mensch is een wezen, dat bestaat uit ziel en lichaam; de ziel bezit twee vermogens, verstand en wil, het lichaam bestaat uit hoofd, romp en ledematen, enz. Het kan niet ontkend worden, dat op deze wijze wel *iets* van God te zeggen is, n.l. dat Hij is geestelijk, eeuwig, almachtig enz. Maar deze bepaling (de descriptieve) stuit ten slotte op deze Schriftuitspraak: „Zult gij *tot de volmaaktheid toe* den Almachtige vinden?" want zij is altijd hoogst onvolledig en algeheel gebrekkig. Dan komt men er toe, te zeggen: God is *on*zienlijk, *on*veranderlijk, *on*eindig. Doch dat is negatief, want daarmede wordt gezegd wat God *niet* is, en te gelijker tijd het ondoenlijke gevoeld om te zeggen wat God *wel* is, en bij het geven van eene bepaling komt het juist daarop aan.

Hij is een *Wezen*. Want die tot God komt, moet gelooven, dat Hij *is*. Dat God *is*, is een zaak des geloofs, en het geloof is een bewijs der zaken die men niet ziet. Al wat *is*, heeft een wezen. En God, die *is*, heeft niet een wezen, maar *is* het Wezen, het groote, almachtige, aanbiddelijke Wezen, het Opperwezen, oneindig verheven boven alle andere wezens die aanzijn en bestaan hebben, en te gelijker tijd hemel en aarde, met al wat daarin is, dragende door de almogende kracht van Zijn Goddelijk, onbegrepen, in menschelijke taal niet nader te bepalen Wezen.

Want wie van de menschen weet hetgeen des menschen is, dan de geest des menschen, die in hem is? *Alzoo weet ook niemand hetgeen Gods is, dan de Geest Gods.* (I Cor. 2 : 11.) En al wat wij wel weten, zijn de dingen die ons door God geschonken zijn.

II.

HET MONOTHEÏSME.

Hoor, Israël! de HEERE, onze God, is een eenig HEERE!

DEUT. 6 : 4.

Van het Wezen Gods, waaronder de levende God verstaan wordt, belijdt de Kerke Christi, dat Hij is: een éénig Wezen, eene uitdrukking, die de leer der éénheid Gods handhaaft, en de heidensche gedachte van het veelgodendom bij den wortel afsnijdt. *Monotheïsme* is de veelgebezigde term om dit begrip aan te duiden. Het is saamgesteld uit „monos" = alleen en „theos" = God, en beduidt dus taalkundig: God is alleen, Hij heeft geen God naast zich. Het is dus een volstrekte tegenstelling met het Polytheïsme of veelgodendom.

Dit Monotheïsme is echter niet het voorrecht der Christelijke Kerk alleen, hoewel het slechts bij haar tot religieuse uiting kwam. Èn de Jood èn de Mohammedaan belijdt één éénig God, en werpt de polytheïstische gedachte verre van zich. Zóó strikt zelfs is hunne opvatting van de absolute Eenheid Gods, dat beiden er het Christendom een soort grief van maken, dat, door de leer der Drieëenheid, aan de belijdenis van den „éénen God" wordt te kort gedaan; zij aanvaarden namelijk het onderscheid tusschen het éene Wezen en de drie Personen niet. Daartegenover wordt van Christelijke zijde te recht aangevoerd, dat in de voorstelling, die zoo de Jood als de Mohammedaan zich van het Wezen Gods vormt, geen religieuse belijdenis aangaande het Levende Wezen, doch slechts een wijsgeerige gedachte tot uiting komt. Doch niet hier ter plaatse, maar eerst later, als expresselijk over de Drieëenheid wordt gehandeld, kan hierop dieper worden ingegaan.

Wel wijzen we hier op een waanvoorstelling, welke in die kringen, waar men in het dogma der veelgeprezen Evolutieleer de oplossing aller levensraadselen ziet, schier op geen tegenspraak stuit; de theorie namelijk, dat bij de primitieve levens- en wereldbeschouwing van den natuurmensch een rijk bevolkte godenwereld behoort, dat alle volken in de eeuwen hunner kindsheid vele goden dienden, dat langzamerhand bij het toenemen in beschaving het aantal goden in gelijke mate slonk, en dat ten slotte een volk, op het hoogtepunt van zijn cultuur gekomen, ook het toppunt van religieuse ontwikkeling, het Monotheïsme, bereikte. Alzoo zou de leer, dat er één God is, vrucht zijn van het in den loop der tijden allengs gerijpte Godsbesef; de onbeschaafde mensch, en hij, wiens geest nog in de windselen der onwetendheid ligt, zou zich vele goden droomen, maar de beschaafde en verlichte mensch zou, juist dank zij de ontwikkeling en beschaving, dien ijdelen waan zijn te boven gekomen en de hooge idee van het „God is alleen" hebben gegrepen.

Van het standpunt der Evolutie-geloovigen bezien, biedt deze theorie ontegenzeglijk veel bekoring; jammer slechts voor hen, dat zij met de feiten in zoo flagrante botsing komt. Natuurlijk kan men haar zeer wel als stelling opzetten, en in het afgetrokkene was het volstrekt niet ondenkbaar dat het zoo had kunnen geloopen zijn, doch in zooals het daadwerkelijk geloopen *is*, toont de Historie met genoegzame klaarheid de onhoudbaarheid dier fraai klinkende hypothese aan. Want in plaats dat, zooals zij wil, in de oertijden de nog ruwe natuurmensch een menigte van goden vreesde, doch volgens de wet der ontwikkeling van dit lagere standpunt allengs tot het hoogere van het Monotheïsme opklom, leert de les der geschiedenis en de ervaring der werkelijkheid eer juist andersom.

Want, om slechts bij deze voorbeelden te blijven, waar

rees in de oudheid een volk tot hooger ontwikkeling en rijker cultuur dan het Grieksche en Romeinsche? Beheerschte het groote Rome niet bijna de gansche toenmalige wereld, en droeg het de Romeinsche beschaving niet uit tot in de verste provinciën? Heeft niet de philosophie der Grieken op heel de latere denkwereld een stempel gezet, is ooit grooter wijsgeer opgestaan dan Plato en Aristoteles, bleven de monumenten der Grieksche kunst, in epos en drama, in bouwwerk en marmerbeeld, niet voor alle eeuwen die sinds kwamen, tot een hoog ideaal, een nog immer niet geëvenaard voorbeeld? Volgens de Evolutie-theorie moesten dus ongetwijfeld, zoo eenige, dan deze volken, toen zij tot het zenith hunner glorie rezen, met het lagere Polytheïsme gebroken en het hooger ontwikkeld Monotheïsme hebben aanvaard.

Doch het tegenovergestelde blijkt. Met het afloopen van den tijdstroom wordt al grooter, al bonter de menigte der goden en godinnen die den Olympus bevolkten; gestaag klimt het tal goden, godenzonen en dochteren, al meer nemen de tempels toe, al dichter verrijzen de heilige gebouwen, elk aan een eigen, afzonderlijken god gewijd. Het groote Pantheon bevatte zulk een veelheid van goden, dat het tot opzettelijke studie dwong, alleen slechts om hunne namen te kennen.

De hooge beschaving bracht èn in Griekenland èn in Rome zulk een vermeerdering van goden en godinnen, dat men zich metterdaad met de grootste verbazing afvraagt, hoe het mogelijk is, dat ooit de gedachte opkwam, alsof, alleen reeds ten gevolge van ontwikkeling en beschaving, het Polytheïsme zich verhief tot Monotheïsme.

Bezien wij deze zaak nog dieper dan door slechts vluchtig het historieblad op te slaan, dan openbaart zich aan onzen

blik een gansch ander verschijnsel. Leeren de feiten ons, dat de natuurlijke volkeren in de verwording van hun godsdienst het aantal goden al meer uitbreidden, zij leeren ons ook, dat de dusgenaamde beschaving in de kringen der hoogere standen de dood is voor alle religieus leven. Waar de beschaving intreedt bij de heidensche volkeren, daar blijft bij de eenvoudigen het geloof aan de goden nog standhouden, als de ontwikkelden en geleerden het reeds lang verloren hebben, of hoogstens nog eenig geloof voorwenden, ter wille van het volk. Dit werd voorheen in Athene en Rome aanschouwd. En ook voor Christus' Kerk, die intrad in de beschaafde landen, geldt het woord, dat niet vele machtigen, niet vele wijzen en edelen onder hen gevonden zouden worden. En heden ten dage bevinden wij het in China en Japan evengoed, dat wel de lagere volksklasse trouw blijft aan de religieuse traditie der voorvaderen, en uiting geeft aan de religieuse aandrift door vereering van een menigte van goden, maar dat al wat voornaam en groot is, hetzij openlijk, hetzij geheim, met den godsdienst gebroken heeft.

In stee dat er plaats is voor het gevoelen alsof beschaving vanzelf tot de belijdenis van het Monotheïsme zou leiden, moet veeleer geconstateerd worden, dat de heidensche volkeren in beschaafde landen, voor wat het eenvoudige volk aanbelangt, steeds verder op den weg van het Polytheïsme voortschreden, en voor wat de meer „beschaafde" standen aangaat, aan alle religie als zoodanig ontzonken.

Met veel grooter zekerheid kan worden vastgesteld, dat het menschelijk geslacht, waar het afviel, van het Paradijs af, of sinds den Zondvloed, zoowel in het geslacht van Kaïn, als in dat van Cham en Jafeth — om van Sem niet te gewagen, wijl die aanstonds deelde in de genade der bijzondere openbaring — *begonnen* is met de belijdenis en culte van één

God, en dat juist de *verbastering* der religie, omdat zij niet geleid werd door hooger licht, de heidensche volken allengs er toe bracht „meerdere goden" uit te denken en te vereeren. Het Polytheïsme is dus een thermometer voor de religieuse verwording der volkeren, en bewijst, dat de mensch, aan eigen blinde verdwazing overgelaten, steeds verder afwijkt en steeds dieper zinkt. Verschillende oorzaken hebben hiertoe medegewerkt. Vooreerst het Dualisme, dat moest opkomen, zoodra men de éénheid van het Godsbestuur uit het oog verloor. Men zag, dat in deze wereld zegen genoten en vloek ondervonden werd, dat voorspoed en tegenspoed elkander afwisselden, dat gunstbewijzen en rampen bij beurten 's menschen lot en deel was. En men kon de gedachte niet vasthouden, dat één God de God van leven en dood, de God van zegen en vloek, de God van licht en duisternis was. Zoodoende vatte, waar men in *beide* krachten een openbaring van Goddelijke Majesteit bleef eeren, maar niet Job's „zouden wij het goede van God ontvangen, en het kwade niet ontvangen?" (Job 2 : 10) verstond, de gedachte post, dat er *twee* Goden waren, een Goede en een Booze, elkander vijandig gezind en voortdurend bestrijdend, van welke de eene het aardrijk wilde zegenen, de andere dood en verderf verspreiden. Het laat zich verstaan, dat volkeren waaronder niet geprofeteerd werd: „Ik formeer het licht en schep de duisternis, Ik maak den vrede en schep het kwaad, Ik, de HEERE, doe al deze dingen" (Jesaja 45 : 7), wandelend bij het licht van eigen rede, tot het Dualisme, met de belijdenis van *twee* Goden, als bron van al het goede, en oorsprong van al het kwade, vervielen. Bij de Perzen vereerde men Ormuzd als den zegenenden God des lichts en vreesde men Ahriman als den boozen God der duisternis. In het verre Oosten werden Brahma en Vishnoe als de scheppende en onderhoudende kracht aangebeden, maar Siwa als de verderver

geducht. En eenmaal de éénheid Gods prijsgegeven zijnde, was de dam doorgebroken; aan den goeden God èn aan den boozen God werden weldra andere goden toegevoegd, en straks vond de gedachte van een *godenwereld* ingang bij de heidensche volken.

En, in de tweede plaats, kan als oorzaak voor het opkomen van het Polytheïsme gewezen worden op het onvermogen van den menschelijken geest, aan zich zelven overgelaten, om vast te houden aan de gedachte van één Goddelijk Wezen in de openbaring van de rijkste verscheidenheid Zijner namen, deugden, krachten en werkingen. De volkeren der oudheid leeren ons, dat zij, naarmate de traditie van Paradijs en Zondvloed zich over meerdere eeuwen uitstrekte, en de zuivere bron dezer traditie dus in omgekeerd evenredige verhouding minder gekend werd, zich langzamerhand voor elken naam en deugd Gods een „afzonderlijken God" gingen versieren, de natuurmachten en krachten als even zoovele goddelijke personen vereerden, en aan het einde zoovele goden dienden als er openbaringen Gods in de Natuur zijn. Zoo kwam het Polytheïsme tot bloei, omdat men een afzonderlijken god voor elk hemellichaam en een afzonderlijken god voor elk gebied des aardschen levens kende, een god van zon en maan, een god van den donder en den bliksem, een god van oorlog en vrede, een god van liefde en trouw, een god van kunsten en wetenschappen, een god van handel en elk maatschappelijk bedrijf.

Opmerkelijk bij dit alles is, dat toch de ongerijmdheid van het Polytheïsme aan geen der volken op den duur verborgen bleef. Immers, hoe groot of klein het aantal goden ook gedacht werd, men kon de gedachte niet van zich zetten, dat er één hoofdgod, één Oppergod was, wien al de goden en godinnen onderworpen waren, en dat die ééne was de eigenlijke God, hetzij hij met een naam genoemd werd, als Jupiter of Zeus, hetzij hij niet genoemd, maar geheim-

zinnig werd aangeduid als het Noodlot, de Eeuwige Wet, of, meer philosophisch, als de innerlijke noodzakelijkheid. Alzoo komt een spoor van het oorspronkelijk Monotheïsme, dat in het verbasterd Polytheïsme bleef nawerken, tot onmiskenbare uiting.

Dat het Jodendom en het Mohammedanisme óók de veelgoderij verwerpen en de waarheid verkondigen: er is één eenig God! behoeft ons niet te verwonderen. De bijzondere openbaring viel aan *Israël* ten deel, en met name het: „Hoor, Israël! de HEERE, onze God, is een éénig HEERE!" was de grondtoon der profetie die tot Gods Bondsvolk kwam, om het op het allerernstigst te waarschuwen voor de veelgoderij van de heidensche volkeren van rondomme. Deze bijzondere openbaring oefende, wat de belijdenis van het Monotheïsme aangaat, een niet ongunstigen invloed zoowel op het latere Jodendom als op den Islam, die deze en meerdere waarheden niet aan zich zelven of aan het licht der natuur te danken hebben, maar ze verkregen door omgang met, en kennisneming van het aan Israël geopenbaarde, om er, naar menschelijk inzicht en natuurlijke behoefte, winst mede te doen.

En wat eenmaal in Israël geopenbaard was, bleef het geestelijk bezit van het Israël aller eeuwen. De Heidenen hebben rivier- en boschgoden, berggoden, goden van de laagte, goden hunner steden en landen, maar het Israël van het Oude en Nieuwe Verbond roemt in God den HEERE, die den *hemel en de aarde* gemaakt heeft, Hij is de HEERE, een éénig HEERE; dus is er geen andere God dan de alleen waarachtige, die alle dingen geschapen heeft, en onderhoudt en regeert. Waar Paulus schrijft, I Cor. 8 : 4 v.v.: „Wij weten, dat een afgod niets is in de wereld, *en dat er geen ander God is dan één.* Want hoewel er ook zijn, die goden genaamd worden, hetzij in den hemel, hetzij op de aarde (gelijk er vele goden en vele heeren zijn), *nochtans hebben*

wij maar éénen God, den Vader, uit Welken alle dingen zijn, en wij tot Hem; en maar éénen Heere, Jezus Christus, door Welken alle dingen zijn, en wij door Hem."

III.

GOD IS EEN EENIG WEZEN.

> Gij zijt die HEERE alleen, Gij hebt gemaakt den hemel, den hemel der hemelen, en al hun heir, de aarde en al wat daarop is, de zeeën en al wat daarin is, en Gij maakt die allen levend; en het heir der hemelen aanbidt U.
>
> NEHEMIA 9 : 6.

Als beleden wordt dat God de HEERE een „eenig Wezen" is, dan houdt die belijdenis meer in dan de eenvoudige uitspraak dat er één God is, en wordt ook bedoeld uit te spreken, dat God éénig is in Zijn Wezen, zoodat noch in den hemel noch op de aarde een wezen gevonden kan worden dat met God te vergelijken zij. Zooals de hooge en verhevene God leeft en bestaat, leeft en bestaat niet één schepsel. Het leven Gods is een gansch éénig, eigenaardig, onderscheiden leven, dat met geen ander leven vergeleken kan worden. Daarom roept de HEERE het uit: „Bij wien dan zult gijlieden Mij vergelijken, dien Ik gelijk zij? zegt de Heilige." (Jesaja 40 : 25.)

Zooals wij menschen, wanneer wij voor een geval staan dat zich nog nooit heeft voorgedaan, en waarvan men nimmer gehoord heeft, niet slechts zeggen, dat het één feit is, maar om het veel sterker of intenser uit te drukken, zeggen, dat het een *éénig* feit is, een *uniek* geval, om daardoor ieder onmiddellijk te doen gevoelen, dat niet zoozeer in het

getal, als wel in den gansch bijzonderen aard van die gebeurtenis zelve het karakter van dat éénige of unieke te zoeken zij, evenzoo wordt, sprekend van de *éénigheid Gods*, daarbij niet uitsluitend gedoeld op de éénheid van Gods Wezen, maar wel meer op het gansch *éénige* van het aanbiddelijk Opperwezen, waardoor vergelijking met andere wezens niet bestaan kan. Onze Godgeleerden plachten te zeggen, hoewel het niet verheven klinkt, dat God éénig is, niet alleen in getal, maar ook in soort.

Om iets van het éénige in Gods Wezen te doen verstaan, wijzen wij allereerst op Zijne *algenoegzaamheid*. Gemeenlijk wordt wel is waar gesproken van de onafhankelijkheid Gods, waardoor het éénige in en van God uitkomt tegenover alles wat buiten Hem is. Want al het geschapene, zoo van de wereld der onzienlijke als van de wereld der zienlijke dingen, is van oogenblik tot oogenblik op het allerdiepst afhankelijk, in zijn aanzijn en bestaan, van het Eeuwige Wezen, zoodat afhankelijk te zijn tot het wezen behoort van al wat schepsel is. Maar God de HEERE staat boven allen en alles, en is van niemand en niets, zelfs niet in het allergeringste, ook maar een denkbaar oogenblik afhankelijk. Gesteld, er ware niet eenig ander wezen, noch in den hemel, noch op de aarde, dan zou het Eeuwige Wezen daardoor in niets verminderen, in niets onzeker worden, niet eenig steunpunt verliezen, want God rust in niets, alles rust in God; God is van niets afhankelijk, maar alle dingen zijn van God afhankelijk. Al wat is, heeft ontstaan en voortbestaan aan God te danken en wordt door het Wezen Gods gedragen, overmits we in Hem leven en zijn.

Men bedenke wel, dat hier niet gehandeld wordt over het onafhankelijke van Gods Raad, de aan niets gebonden vrijheid van het Goddelijk Besluit; daarover zal gesproken worden bij de uiteenzetting van de alwetendheid Gods; en ook, dat wij hier niet het oog hebben op het onafhan-

kelijke van Gods Wil, waaraan door niets paal of perk gesteld wordt en die heerscht met majestueuse souvereiniteit, want daarbij wordt stilgestaan, als de almacht Gods aan de orde van behandeling is.

Maar als hier, in verband met de éénigheid Gods, gesproken wordt van de onafhankelijkheid, dan wordt alleen en uitsluitend gedoeld op de onafhankelijkheid van het *Wezen* Gods, dat het Goddelijk Wezen door niets gedragen wordt; wel alles draagt; door niets gehouden wordt, wel alles houdt; niets ontvangt, maar alles geeft. Als God het Heelal een ondenkbaar klein tijdstip losliet, zou het op dat eigen oogenblik verdwijnen in het niet, overmits het Heelal in zich zelf niet eenig rust- of steunpunt heeft. Maar denk u, omgekeerd, dat het grootsch Heelal ineenstortte, dan zou in God Almachtig niet de minste wankeling plaats grijpen, en Hij onwrikbaar staande blijven als de eeuwig Onbewogene, Wiens grondslag door geen aardsch vermogen ooit wordt bewogen. Want God is het eenige en eeuwige Wezen, de hoog Verhevene, heeft eind noch oorsprong, is de Eerste en de Laatste, de Alpha en de Omega; Hij leefde in volle Goddelijkheid vóór de grondlegging der wereld, eer berg en rots uit niet geboren waren, vóór den aanvang van de stofkens der aarde.

Nu heeft men te allen tijde gevoeld, dat de naam „onafhankelijk" een niet gelukkig gekozen woord is geweest om uitdrukking te geven aan deze overstelpende gedachte van het gansch éénige van het Goddelijk Wezen. Daarin wordt negatief uitgesproken wat God *niet* is, namelijk *niet*-afhankelijk in tegenstelling met al het geschapene; maar er wordt niet positief door aangeduid wat God *wel* is. Laat ons bedenken, dat ook dat tot het éénige Gods behoort, beter te kunnen zeggen wat Hij niet is, dan wat Hij wel is; dat Hij voor ons menschen onuitsprekelijk is, dat er geen gedachten of woorden zijn waarin de eindige mensch het oneindige kan uitdrukken. Later zullen wij de gelegenheid hebben

langer stil te staan bij het feit, dat er geen geest zoo vlug, geen tong zoo welbespraakt is, om het onbepaald getal van Gods gedachten te melden.

Dit neemt echter niet weg, dat van verschillende zijden pogingen in het werk gesteld zijn om toch een ander woord, dat wel iets positiefs aangaf, te zoeken, ten einde het daarvoor te kunnen bezigen. Men sprak van „*zelfwezigheid*", vertaling van het Latijnsche *aseïtas* (afgeleid van: esse a se, hetwelk beteekent: zijn van en door zich zelven), om daarmede uit te drukken, dat God de HEERE het wezen, het leven, het bestaan in, van en door Zich Zelven heeft. Daarbij werd dan gedacht aan Joh. 5 : 26: „Gelijk de Vader het leven heeft *in Zich Zelven*, alzoo heeft Hij ook den Zoon gegeven, het leven te hebben *in Zich Zelven*." Ontegenzeglijk wordt hier een voortreffelijke gedachte uitgesproken, want alle creatuur heeft het leven ontvangen, en alleen God heeft het leven in Zich Zelven, Hij geeft het aan wie Hij wil. Ook moet erkend worden, dat hier metterdaad een woord is gevonden dat een „stellige" gedachte uitdrukt, en daarom beter is dan „onafhankelijkheid". Maar zij, die het woord „zelfwezigheid" gebruikten om het éénige van Gods Wezen te onderscheiden van al wat niet in God is, aan te duiden, erkenden zelven dat het een „barbaarsch woord" is, waardoor het gekomen is, dat het wel bij de oude schrijvers gevonden wordt, maar niet in de taal der gemeente is blijven voortleven.

Anderen spraken bij voorkeur van de *eerstheid* Gods (vertaling van het Latijnsche primitas Dei), gedachtig aan uitspraken als: „Ik, de HEERE, die de eerste ben, en met de laatste ben Ik dezelfde" (Jesaja 41 : 4) en: „Ik ben de eerste, en Ik ben de laatste, en behalve Mij is er geen God" (Jesaja 44 : 6), omdat, als God de eerste is, daaruit noodwendig volgt, dat Hij alles in en van Zich Zelven bezit, niets van noode heeft, en de oorzaak van al het geschapene

is, zoodat Hij vóór alle dingen is, en alle dingen bestaan door Hem. Weshalve God Zelf deze gedachte ontwikkelt: „opdat gij het weet, en Mij gelooft, en verstaat, dat Ik Dezelve ben, dat vóór Mij geen God geformeerd is, en na Mij geen zijn zal. Ik, Ik ben de HEERE, en er is geen Heiland behalve Mij." (Jesaja 43 : 10, 11.) De bedoeling van het woord „eerstheid" is zuiver en goed, en de gedachte van het „eenige" ligt er ook in, maar als „zelfwezigheid" een barbaarsch woord is, dan is dit het niet minder. Ook moet hier meer aan de gevolgtrekking gedacht worden, dan dat de gedachte zelve tot uitdrukking komt.

Daarom wezen wij, in het begin van dit artikel, op de *algenoegzaamheid* Gods, onzes erachtens het gelukkigst gekozen woord om het éénige van het aanbiddelijk Opperwezen, zij het ook met stamelende klanken, eenigermate positief aan te duiden. Algenoegzaam is het Eeuwige en Volzalige Wezen, en dat kan nimmer van eenig creatuur gezegd worden, waarvan juist het tegenovergestelde geldt; het is het éénige van den Ééne, die waarlijk God is, te loven en te prijzen tot in der eeuwigheid. Engel noch mensch, dier noch plant, niets wat leeft en adem heeft, kan zonder Gods kracht en hulp leven of bestaan; ja, zelfs de onbezielde stoffelijke wereld, de zon, de maan, de sterren, en alle mineralen van den aardbodem, zijn volstrekt afhankelijk, en kunnen zonder de almogende werking Gods het aanzijn erlangen noch behouden. Diepste afhankelijkheid in het zijn zelf, in het zóó en niet anders zijn, is het vaste en ontwijfelbare kenmerk van al wat nietig schepsel is. Hulpbehoevend van het eerste oogenblik af is elk creatuur, bezield of niet bezield, om te ontvangen ruimte en tijd, een plaats om op te staan, een kring om zich in te bewegen, de middelen om in het bestaan te volharden. Het is God, en Hij alleen, die den adem, het leven en alle dingen geeft. Uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen.

Maar Hij Zelf, die het gansch Heelal met één machtwoord tot aanzijn riep, en alle dingen draagt door het Woord Zijner kracht, en door den Geest Zijns monds verdoet wat Hem mishaagt, die het leven in Zich Zelven heeft, Hij is gansch éénig, onuitsprekelijk heerlijk in Zijn Goddelijke *algenoegzaamheid.* Hij is de God, die den hemel en de aarde gemaakt heeft, en alles wat daarin is; Hij is de HEERE des hemels en der aarde, en woont niet in tempelen, met handen gemaakt, en wordt ook van menschenhanden niet gediend als iets behoevende. (Hand. 17 : 25.) Die algenoegzaamheid is de *volzaligheid* van de hemelsche Majesteit, den zaligen en alleen machtigen HEERE, den Koning der koningen, en Heere der heeren; die alleen onsterfelijkheid heeft en een ontoegankelijk licht bewoont; Denwelken geen mensch gezien heeft, noch zien kan; Welken zij eer en eeuwige kracht. Amen. (I Tim. 6 : 15.)

In de tweede plaats vestigen wij, ter nadere toelichting van het éénige Gods, de aandacht op de belijdenis, dat God de HEERE is het *absolute* Wezen. Hiermede wordt bedoeld uit te spreken, dat het aanbiddelijk Opperwezen van alle eeuwigheid af gansch volkomen en absoluut volmaakt is, zoodat er zelfs geen plaats is voor de gedachte, alsof er ooit in het Goddelijk Wezen eenige ontwikkeling zou hebben plaats gegrepen. De idee, dat God in Zijn eeuwigen aanvang minder geweest is, maar door geleidelijken voortgang en ontplooiing allengs tot meerder is opgeklommen, is de verfoeilijke leer van het Pantheïsme, waarbij in God, òf naar het Wezen òf naar het bewustzijn, een proces van eindelooze ontwikkeling wordt gesteld.

Wij weten, dat alle leven van het schepsel *organisch* is en zich geleidelijk ontplooit, uit de kiem tot de mate der

gestelde volkomenheid, want mensch, dier en plant bezitten hun aanvang in een zeer klein beginsel, en nemen in het opwassen gestadig toe. Zij groeien echter niet eindeloos door, maar bereiken de grootte naar het bestek, in de levenskiem gegeven. En dit geldt zoowel het leven van het zijn als dat van het bewustzijn, want ook het bewustzijn is alzoo geschapen, dat het zich ontwikkelt, van het schier onbewuste tot het klare bewustzijn, en, naar vaste wet, voortdurend machtiger wordt om te kunnen kennen, steeds rijker wordt in den inhoud zijner kennis, en al rijper in het vellen van een oordeel, totdat de creatuurlijke grens is bereikt, gelijk de aandachtige beschouwing van het onderscheid tusschen kinderlijk en manlijk bewustzijn ons leert. Die ontwikkeling ging zelfs door in de menschelijke natuur van den Christus Gods, want Jezus werd ontvangen en geboren als een kindeke, groeide op, werd man, en H ij n a m t o e i n w ij s h e i d, e n i n g r o o t t e, en in genade bij God en de menschen. (Luk. 2 : 52.)

Dit *toenemen*, in grootte èn in wijsheid, kan in God niet gesteld worden. Want elk proces wordt geleid door een hoogere macht, die den aanvang stelde, den eersten levensstoot gaf, de wet der ontwikkeling verordineerde en handhaafde, en het einddoel bereiken doet. De logische fout van alle Pantheïsme is hierin gelegen, dat het altijd weer tersluiks een goddelijke macht boven God stelt, en het bezondigt zich immer aan de religie, door de eere aan den eenigen en waarachtigen God te ontrooven. De Christelijke Kerk belijdt daarom niet slechts dat er één God is, maar veel rijker en heerlijker, dat God Almachtig is het *éénige* Wezen, dat Hij op gansche éénige wijze leeft en bestaat, dat Hij is het *absolute* Wezen, de eeuwige God, de HEERE, de Schepper van de einden der aarde, die moede noch mat wordt. Daar is geene doorgronding van Zijn verstand. (Jesaja 40 : 28.) En elk Christen, belijdenis doende van de eeuwige volkomen-

heid van het Goddelijk Wezen, roept in aanbidding: „Van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God!" (Ps. 90 : 2.)

En in de derde plaats denken wij, als wij belijdenis van de Goddelijke éénigheid doen, aan de alle menschelijk verstand zeer verre te boven gaande *volheid* van het leven Gods; want, alhoewel van toenemen in ontwikkeling en wasdom bij Hem, die van alle eeuwigheid af de Volkomene is, geen sprake is, omdat de HEERE is de eeuwig Zijnde, de Onveranderlijke, zoo mag toch geen oogenblik gedacht worden aan een star, ledig, doodsch zijn, want God is het *Leven*, het Eeuwige Leven, en gansch Zijn Wezen is één volheid van tintelend leven.

Ook dit is éénig in God, want bij geen schepsel wordt daarvan een zweem gevonden. In het leven van den mensch bespeuren wij integendeel, dat slechts een zeer klein deel van zijn wezen in actie is, en dat verreweg het meeste als het ware sluimert. Als hij niet spreekt, rust zijn spraakvermogen; als hij niet denkt, is zijn denkvermogen buiten werking. Het is zelfs zoo, dat, als één vermogen in actie is, het andere noodwendig rusten moet, overmits een mensch niet twee dingen te gelijk kan doen. Het is niet doenlijk, twee vreemde talen op hetzelfde oogenblik te spreken. Zelfs zijn er krachten in den mensch die altijd sluimeren, tenzij ze op bepaalde wijze als het ware worden opgewekt, waarvoor ouderliefde en vaderlandsliefde als voorbeeld kunnen worden bijgebracht, want de ouderliefde ontwaakt als God den kinderzegen schenkt, en vaderlandsliefde vlamt op als de oorlogsfakkel walmt. Daarom spreken wij bij het schepsel van sluimerende vermogens; van vermogens omdat de kracht aanwezig is, van sluimerend omdat er rust is en geen actie openbaar wordt. Als de mensch slaapt, sluimeren zelfs alle vermogens en krachten.

Van God den Heere daarentegen getuigt de Psalmdichter

(Ps. 121 : 4). „De Bewaarder Israëls zal niet sluimeren, noch slapen!" Dat wil zeggen: in God is niet de minste sluimering van eenige kracht of macht; in Hem is niets latent of non-actief; in God is altijd alles eeuwige actie. Onze ouden plachten te zeggen: God is de *allerzuiverste daad* (actus purissimus). En daarmede bedoelden zij uiting te geven aan de gedachte, dat in God is een eeuwig leven en gestadige werking, dat in het éénige Wezen is de absolute *volheid* van het leven, dat Hij *is* het Eeuwige Leven, in Wien niets sluimert, maar in Wien alle kracht en macht van Zijn Wezen, wat Hem zelven aanbelangt, en in verhouding tot Zich Zelven beschouwd, van eeuwigheid tot eeuwigheid in Goddelijke werking is.

IV.

GOD IS EEN EENVOUDIG WEZEN.

> Indien dan uw oog eenvoudig is, zoo zal uw geheele lichaam verlicht wezen.
> MATTH. 6 : 22.

De eerste zinsnede van de Gereformeerde Confessie belijdt aangaande het *Wezen* Gods, dat Hij is: een éénig en eenvoudig geestelijk Wezen. Over de beteekenis van het woord „Wezen", over de éénheid en over de éénigheid, is in de voorafgaande artikelen genoegzaam gehandeld.

Als onze Belijdenis echter ook uitspreekt dat God de Heere een *eenvoudig Wezen* is, dan mag bij dat punt wel ietwat breedvoeriger worden stilgestaan, dewijl de inhoud dezer gedachte, over het algemeen, in de gemeente niet zoo recht verstaan wordt. Ouderen van dagen zullen zich allicht herinneren, dat Prof. DOEDES, van Utrecht, in

zijn bloeitijd, onder meer óók tegen deze uitdrukking van de Confessie ernstig bezwaar inbracht. Hij schreef toch in zijn „De Nederlandsche Geloofsbelijdenis", pag. 8, 9: „Mocht iemand echter besluiten reeds bij art. 1 aan de Heilige Drievuldigheid te denken, dan zal hij het woord „eenvoudig" daar bezwaarlijk kunnen behouden; want te spreken van „een eenig en eenvoudig" geestelijk Wezen, en dan (met art. 8) te bedoelen een eenigen God, in welken zijn „drie Personen, inderdaad en in waarheid en van eeuwigheid onderscheiden naar hunne onmededeelbare eigenschappen", het kan niet in ernst gemeend zijn, daar de uitdrukking „eenvoudig" zonder twijfel dat drietal van Personen ten stelligste buitensluit."

In *De Heraut* van 3 April 1881, welks artikel later als bijlage in de bekende brochure „Ex ungue leonem" is opgenomen, werd de aloude belijdenis der waarheid tegenover dezen aanval verdedigd, niet het minst door over de beteekenis van het woord „eenvoudig" een helder licht te verspreiden, en zoodoende het recht verstand er van te bevorderen. Allereerst wordt daarin de geschiedenis van dit stuk des geloofs (zie p. 64 der brochure) aldus toegelicht: „De belijdenis namelijk van de *eenvoudigheid* van het Eeuwige Wezen is herkomstig uit den strijd, dien de eerste Christen-godgeleerden te voeren hadden tegen de overblijfsels van het veelgodendom. Immers, de heidensche wijsgeeren, die zelf de afgoderij in haar lageren vorm hadden laten varen, verdedigden toch de voorstelling, dat de goddelijke krachten en eigenschappen van de eeuwige Oorzakelijkheid konden afgescheiden worden, en dat nu het veelgodendom niets anders bedoelde, dan naast en onder den Oorsprong aller dingen ook die goddelijke krachten en eigenschappen te personifieeren of als goden te vereeren. En tegen die voorstelling nu hebben de oudste Christengodgeleerden toen met beslisten ernst de belijdenis gesteld,

dat de goddelijke eigenschappen *niet* van het Eeuwige Wezen onderscheiden, maar er één mede waren; dat God *niet saamgesteld* was uit een Wezen èn eenige eigenschappen; maar dat er in God van geen samenstelling hoegenaamd sprake viel; dat Hij was *niet* saamgesteld, maar *eenvoudig;* niet een compositum, maar simplex; of concreet genomen, dat Hij niet was een God, en die God rechtvaardig, maar dat Hij was God, en die God *de rechtvaardigheid*, zoodat God en de rechtvaardigheid één en hetzelfde waren."

Waar reeds in de dagen van AUGUSTINUS de belijdenis van de eenvoudigheid Gods vaststond, hebben ook diens uitspraken groote waarde. Hij zegt: „Hoewel het Eeuwige Wezen met velerlei namen als groot, goed, wijs, volzalig en waarachtig genoemd wordt, zoo is Hij toch *eenvoudig*. D. w. z., ofschoon Hij al deze namen draagt, zoo is er toch geen veelvuldigheid, want Zijn grootheid is Zijn wijsheid, en het is één en hetzelfde of ik zeg dat God groot, of dat Hij wijs is, ja zelfs al zeg ik slechts dat Hij *is*. — Bij God valt dus het *zijn* en het *sterk-zijn* saam; en ligt in het *zijn* zelf het *wijs-zijn*, *goed-zijn* enz. reeds besloten. Denk u het Goddelijk Wezen in, zooveel doenlijk, als goed *zonder een eigenschap te bezitten*, groot zonder *hoeveelheid* te bezitten,... en ge zult vinden, dat al deze onderscheidingen eigenlijk wegvallen in het Goddelijk Wezen." En voorts: „In God is het *Wezen* volstrekt niet iets anders dan hetgeen aan dat Wezen *eigen* is, alsof er eerst een *Wezen* zou zijn, en voorts dingen aan dat Wezen *eigen*; maar alles is Wezen."

Gaarne verwijzen wij naar de breede reeks citaten van allerlei godgeleerden in genoemde brochure, pag. 63 en v.v., bijeengebracht om aan te toonen, wat te allen tijde verstaan is onder de benaming van God als het Eenvoudige Wezen. Slechts op een tweetal daaruit wenschen wij hier nog de aandacht te vestigen.

MARESIUS, die de Nederlandsche Confessie verklaarde,

schrijft hier: „Onafscheidelijk van de éénheid Gods is Zijn *eenvoudigheid*, waardoor wordt uitgedrukt, dat er in het Goddelijk Wezen niets saamgesteld is; want daar alle saamstelling een oorzaak onderstelt, die deze saamstelling tot stand bracht, zoo kan er geen saamstelling zijn in God, die geen oorzaak boven zich hebben *kan*. Hij kan niet saamgesteld zijn, noch uit geslacht en soort, noch uit zijn en wezen, noch uit vorm en stof, noch uit een wezen en zijn eigenschappen; want bij het volmaakte kan niets bijkomen, en al wat in God is, is God Zelf."

En de Leidsche Faculteit, kort na de Dordtsche Synode een soort handboek voor de Gereformeerde Theologie uitgevende, schreef daarin: „De eenvoudigheid Gods is die hoedanigheid van het Goddelijk Wezen, waardoor het alle denkbeeld van *saamstelling* uitsluit, t. w. niet saamgesteld uit de deelen van grondmaterie en bestaanswijs, van stof en vorm, van geslacht en eigendommelijkheid, van idee en realiteit, van zijn, wezen en bestaan, maar in elk opzicht volstrekt allereenvoudigst van aard."

Wij voegen hieraan nog toe de meer populaire verklaring van Ds. ROTTERDAM, in „Sions Roem en Sterkte", als hij schrijft: „Wat is Gods eenvoudigheid? Antw. Die volmaaktheid Gods, waardoor alles wat in God is, God Zelf is, zonder dat er in Hem is een dadelijke samenvoeging van daden, eigenschappen en toevalligheden."

Om nu op de zaak zelve te komen, zoo is het eisch, dat ook in onze dagen het woord „eenvoudig" als zoodanig recht verstaan worde. Alle verwarring met „enkelvoud" moet hierbij voorkomen worden. Men kan spreken van honderdvoudig, tienvoudig, en bedoelt daarmede, dat een zeker iets honderd- of tienmaal genomen is. En als men nu datzelfde slechts éénmaal neemt, dan heeft men wel het

enkelvoud, maar niet het éénvoud. Reeds op de school leert men verbuigen, en dan heeft men het enkelvoud tegenover het meervoud. Geen scholier zal boven zijn verbuiging éénvoud zetten, reeds onmiddellijk wetend, dat daar niet anders dan enkelvoud kan staan, dat éénvoud daar ter plaatse geen zin zou hebben.

Eenvoudig vormt zeer bepaaldelijk de tegenstelling met *saamgesteld*. Men spreekt van een eenvoudig of van een samengesteld werktuig, van een quaestie die eenvoudig of samengesteld (gecompliceerd) is. En in dien trant nu houdt de belijdenis van de eenvoudigheid Gods in, dat alle gedachte van eenige saamstelling, verbinding, bijeenvoeging, hoe ge het ook noemen wilt, bij het Eeuwige Wezen, hetwelk wij God noemen, ten eenen male is buitengesloten.

Het kan niet ontkend worden, dat de „eenvoudigheid des Heeren" een van die stukken der Belijdenis is, waar doorgaans weinig op gelet wordt, en die gemeenlijk ook niet goed worden begrepen. Toch is zij van het hoogste aanbelang.

Allereerst handhaaft de belijdenis van Gods eenvoudigheid het rechte beginsel, dat God een *geestelijk Wezen* is, zoodat bij den wortel afgesneden wordt alle gedachte, alsof er van een „lichamelijkheid Gods" sprake zou kunnen zijn. Vanouds was dat de dwaling der Manicheeën, die leerden, dat er deelen van het Goddelijk Wezen in het heelal verspreid waren. Ook de Avondmaalsleer der Lutherschen is aan die gedachte niet geheel vreemd, als zij, de vergoddelijking van het lichaam van Christus leerende, de *goddelijke* eigenschappen aan het lichaam van Christus toekennen, zóó, dat het, vanwege de alomtegenwoordigheid, gegeten en gedronken kan worden. Was dit waar, dan zou er een verbinding van deelen in God zijn, en dat is het, wat juist de leer der eenvoudigheid beslist verwerpt.

Van veel meer aanbelang echter is de leer van de eenvoudigheid Gods, Hem kennende en belijdende als geestelijk

Wezen. Daarmede wordt de bestaanswijze zelve van den hoogen en heiligen God, die louter Geest is, uitgedrukt, en beleden dat God niet *heeft*, maar in den volsten zin des woords *is* al wat van Hem geopenbaard wordt. God *is* Licht, *is* Leven, *is* Wijsheid, *is* Liefde. En in God Zelf is de Wijsheid het Leven, het Leven de Liefde, de Liefde Rechtvaardigheid, enz.

Als vanzelf komt de vraag tot ons, waarom de Christelijke Kerk van den beginne aan zoo hoogen prijs heeft gesteld op de belijdenis van de eenvoudigheid Gods, en waarom zij, met de grootste beslistheid, elke gedachte van saamstelling en verbinding, welke ook, verworpen heeft. En daarop kan ten antwoord gegeven worden, dat elke saamstelling noodwendig heenwijst naar iemand die deze saamstelling tot stand gebracht heeft. Bij God den Heere nu, omdat Hij het *Hoogste* Wezen is, is er geen nog hooger Wezen denkbaar, dat eerder geweest en in God die saamstelling zou hebben bewerkt; want daaruit zou moeten volgen, dat die nog Hoogere de ware God zou zijn. Reeds de gedachte, dat God de Eeuwige, de Eerste, de Almachtige is, laat zelfs de idee niet toe, dat er een macht buiten God zou zijn, die in Hem ook maar eenige samenstelling zou hebben tot stand gebracht, en dies is God *de Eenvoudige*. God niet als „den Eenvoudige" te eeren, vernietigt van stonde aan de Godsgedachte in God Zelf.

Slechts zeer in de verte is er in het geestelijk leven van den mensch iets, dat hiervan een enkele gedachte doet opvangen. Wij lezen toch in Matth. 6 : 22: „Indien dan uw oog *eenvoudig* is, zoo zal uw geheele lichaam verlicht wezen," hetwelk beteekent, dat, als het oog e n k e l licht is, niet saamgesteld met duisternis, alsdan het gansche lichaam verlicht is. Het volgende vers geeft als tegengedachte te lezen: „Indien dan het licht, dat in u is, duisternis is, hoe groot zal de duisternis zelve zijn!" en wijst dus, bij

manier van tegenstelling, op vermenging (of saamstelling) van licht (dat in u is) met duisternis. Het eenvoudige oog is enkel licht, zonder verbinding of saamstelling met duisternis. En evenzoo, als wij in Ps. 116 : 6 lezen: „De HEERE bewaart de *eenvoudigen*," dan worden onder die „eenvoudigen" verstaan zij, die hun hart, geheel en al, ongedeeld den HEERE hebben overgegeven, en niet in het hart de verbinding of saamstelling van heiligheid en zonde bezitten, want de „eenvoudige ziele" kan niet twee Heeren dienen. Het is dan ook opmerkelijk, dat de Heere Jezus, juist als toepassing van het „eenvoudige oog", dat enkel licht is, zegt: „Niemand kan twee heeren dienen, want òf hij zal den eenen haten en den anderen liefhebben, of hij zal den eenen aanhangen en den anderen verachten. Gij kunt niet God dienen èn den Mammon."

Gods Woord nu openbaart zoo duidelijk mogelijk, *„dat God een Licht is*, en gansch geen duisternis in Hem is (I Joh. 1 : 5); want *God is Liefde* (I Joh. 4 : 8). Deze *is de waarachtige God en het eeuwige Leven* (I Joh. 5 : 20). Dus God *is* het Licht, *is* de Liefde, *is* het Leven. En nu mag niet gezegd worden, dat God voor een deel Licht, voor een deel Liefde, en voor een deel Leven is. Ganschelijk niet. Geheel het Goddelijk Wezen is, zonder eenige saamstelling van deelen, èn Leven, èn Licht, èn Liefde. Ten volle wordt daarom de eenvoudigheid Gods eerst dan verstaan, als wij gevoelen, dat in God het Leven de Liefde, de Liefde het Licht, het Licht het Leven is. Het is geen saamvoeging van Gods Wezen met Zijne deugden, het is geen saamstelling van al de deugden des Heeren onderling. De deugden Gods onderling, en de deugden alle te zamen als zijnde de Volheid van het Wezen, prediken ons de eenvoudigheid van den Heere onzen God.

Dat gaat onze menschelijke bevatting zeer verre te boven en daarom kunnen wij het ook niet volkomen verstaan

God openbaart Zich echter in Zijn Woord naar de mate van onze bevatting, en dies openbaart Hij de eenvoudige volheid van Zijn Wezen in de veelheid Zijner deugden. Schoon is het, wat Prof. BAVINCK in zijn Dogmatiek II, pag. 94, dienaangaande schrijft:

„Het Goddelijk Wezen is zoo oneindig rijk, dat geen schepsel het ineens kan overzien. Gelijk een kind de waarde van een groot geldstuk zich niet voorstellen kan, maar er dan eerst eenig besef van krijgt, wanneer het in een aantal kleinere munten wordt uiteengelegd, zoo ook kunnen wij van de oneindige volheid van Gods Wezen geen denkbeeld vormen, tenzij zij telkens in eene andere verhouding en onder een ander gezichtspunt zich aan ons openbaart. God blijft eeuwig en onveranderlijk één en dezelfde, maar de relatie verschilt, waarin Hij tot Zijne schepselen staat en deze staan tot Hem. Het licht blijft hetzelfde, ook al breekt het in verschillende kleuren. Het vuur verandert niet, of het verwarmt, verlicht of verbrandt. En koren blijft koren, al noemen wij het naar de verschillende relaties nu eens vrucht, dan zaad, dan voedsel.... Want ofschoon weten en willen, gerechtigheid en genade in God één en altijd hetzelfde volle gansche wezen zijn, toch spreidt God dat éene rijke wezen in deze vele deugden als het ware na en naast elkaar voor onze oogen uit. Al is het steeds hetzelfde Wezen, dat in die namen ons tegenkomt, in elken naam wordt ons een bevatting geschonken van wat waarlijk dat Wezen in oneindige volheid is. In God moge naar het Wezen heiligheid en barmhartigheid hetzelfde zijn, onze conceptie (voorstelling) van beide, uit Gods eigen openbaring gevormd, is toch verschillend. Er is geen naam, die Gods Wezen adaequaat (ten volle) uitdrukken kan; zoo doen de vele namen dienst, om ons een indruk te geven van Zijne alles te boven gaande grootheid."

V.

GOD IS EEN GEESTELIJK WEZEN.

God is een Geest, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en waarheid.

JOH. 4 : 24.

In onze Confessie wordt aangaande het Wezen Gods ten slotte beleden, dat de Heere onze God een *Geestelijk Wezen* is. Daarmede wordt op iets anders gedoeld, dan waarop later de aandacht gevestigd wordt, bij het opsommen van de deugden Gods, dat Hij *onzienlijk* is. De Belijdenis toch begint met in de eerste plaats te spreken van het *Wezen* Gods, en handelt daarna afzonderlijk en onderscheidenlijk van des Heeren volmaaktheden of deugden. Aangaande het *Wezen* Gods wordt beleden, dat Hij *geestelijk* is; onder de *deugden* wordt de *onzienlijkheid* Gods genoemd. De wijze waarop in artikel I der Confessie hierover gesproken wordt, wijst dus reeds formeel aan, dat wij hier twee onderscheiden gedachten hebben in te denken. Wel is er een innig en nauw verband tusschen deze beide waarheden dat God geestelijk èn onzienlijk is. Vooreerst ligt dat verband onlosmakelijk vast in de algemeene waarheid van de alles beheerschende belijdenis der eenvoudigheid Gods, die nooit toelaat, aan eenige samenstelling van Gods *Wezen* met Zijne *deugden* te denken, maar de éénheid van Gods Wezen met en in Zijne deugden onvoorwaardelijk op den voorgrond stelt, overmits Gods Wezen de onuitsprekelijke volheid van al Zijne deugden *is*. En voorts gevoelt een iegelijk, dat de geestelijkheid van het Wezen Gods onmiddellijk en met innerlijke noodzakelijkheid de belijdenis van de onzienlijkheid Gods met zich medebrengt. Wij zouden

kunnen zeggen, dat het onzichtbare, het onzienlijke van God Almachtig een *gevolg* is van Gods bestaan als Geestelijk Wezen; of wil men het anders gezegd hebben, dan kan het ook zoo uitgedrukt worden: God is een Geest en *dientengevolge* onzienlijk.

In de Christelijke Kerk als zoodanig is over deze waarheid naar binnen nooit eenige strijd van beteekenis geweest. De Roomsche, Luthersche en Gereformeerde godgeleerden zijn het hier met elkander volmaakt eens. Wij staan hier voor een stuk der belijdenis van de gansche Christenheid tegenover de Heidenwereld als zoodanig. De Heidenen maakten zich van het eeuwige Opperwezen te allen tijde een aardsche voorstelling, formeerden afgoden van hout en steen, en verloochenden metterdaad het zuiver of louter *geestelijk* bestaan van den grooten God. Hun groote zonde is in Rom. 1 : 23 geteekend. Een andere zaak echter is het, of somwijlen niet eenige nawerking van de heidensche Godsgedachte in de Christelijke Kerk te bespeuren valt.

Men is veelal gewoon, bij de behandeling van deze kwestie te wijzen op de sekte der Audaeanen, volgelingen van AUDAEUS, uit de 4[de] eeuw na Christus. Genoemde AUDAEUS (of AUDIUS) toch loochende de geestelijkheid Gods, beweerde dat God een lichaam had, en beriep zich daarvoor op de schepping van den mensch naar het beeld Gods, hetgeen door hem lichamelijk verstaan werd. Doch dit en andere verschijnselen waren van voorbijgaanden aard.

Het is, in onze dagen, veel meer noodig, scherp toe te zien en er ernstig voor te waken, dat deze belijdenis van de geestelijkheid Gods niet in modernen zin verstaan worde. In de kringen derzulken namelijk is het gewoonte aldus te redeneeren: God is een geest, en God is heilig, dus: God is een heilige geest. Zoodoende spreekt men van den heiligen Geest, terwijl ondertusschen de gansche belijdenis der Heilige Drieëenheid ten eenen male verzaakt wordt.

Als in het eerste artikel onzer Belijdenis gewaagd wordt van het Geestelijk Wezen, hetwelk wij God noemen, dan wordt daarbij niet afzonderlijk aan den Persoon des Heiligen Geestes gedacht, alsof alleen de Heilige Geest het Geestelijk Wezen zou zijn, maar dan wordt van het gansche Goddelijk Wezen, van den Drieëenigen God, Vader, Zoon en Heiligen Geest, als den eenigen en waarachtigen God, beleden, dat Hij is één Geestelijk Wezen. Trouwens de Heilige Geest is niet een ander Wezen dan de Vader en dan de Zoon. De drie Personen zijn één Wezen, één *geestelijk* Wezen. En beleden wordt hier, dat de Volheid van het Wezen Gods één *Geest* is.

Op alle manieren is het uiterst moeilijk, veel van het Geestelijk Wezen aan te duiden. In het tweede gebod is ten strengste verboden eenige afbeelding van God den HEERE te maken. Maar zelfs het formeeren van een denkbeeld is niet mogelijk. Als Jezus, na Zijne wondervolle verrijzenis uit de dooden, in den kring der Zijnen verschijnt, dan zegt Hij tot de verschrikte jongeren: „Ziet Mijne handen en Mjne voeten, want Ik ben het zelf; tast Mij aan, en ziet: *want een geest heeft geen vleesch en beenen*, gelijk gij ziet dat Ik heb." (Luk. 24 : 39.) Daarmede wordt negatief uitgesproken, dat een geest, hier zoo algemeen mogelijk genomen, geen lichaam bezit, geen stoffelijke bestaanswijze kent; maar een antwoord op de positieve vraag, wat een geest wèl is, wordt hier niet gegeven.

De ziel van een mensch is een geest. De engelen en de duivelen zijn geesten. Deze waarheid kan men uitspreken, maar reeds bij de geschapen geesten wordt het absoluut onmogelijke gevoeld een nadere bepaling van „geest zijn" te geven. Een geest is geen lichaam, heeft niets stoffelijks in of aan zich: dat is feitelijk al wat men zeggen kan. En oneindig veel moeilijker wordt het, als van God Drieëenig beleden wordt, dat Hij *Geest*, een Geestelijk Wezen is.

Want men mag voorwaar niet zeggen: God is een geest zooals de engelen, de duivelen en de menschenzielen óók geesten zijn. God is Geest in gansch éénigen zin. Hij is de Vader aller geesten (Hebr. 12 : 9), en alle geest die geschapen is, keert weder tot God, die hem gegeven heeft (Pred. 12 : 7). Het geestelijk bestaan van engelen en menschenzielen is altijd dat van *geschapen* geesten, en God is de Eeuwige Geest. Trouwens, de geesten van alle schepsels zijn samengesteld, en God de HEERE is de Eenvoudige Geest. Voorwaar, die kennis is te wonderbaar, een mensch kan daar niet bij. Hoogstens bij wijze van voorbeeld kan men denken aan een „geschapen geest", als van het Geestelijk Wezen Gods gesproken wordt, bij wijze van analogie; maar deze gelijkenis is altijd schaduwachtig, en de voorstelling hoogst gebrekkig.

Jezus zeide tot de Samaritaansche vrouw: „*God is een Geest*, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en waarheid." (Joh. 4 : 24.) In het oorspronkelijke staat het nog uitdrukkelijker: *Geest is God*, om daarmede alle lichamelijke gedachte en voorstelling onverbiddelijk af te snijden. God is Geest, dat wil zeggen: het Goddelijk Wezen is niet-lichamelijk, is niet-stoffelijk. God is onzienlijk en onwaarneembaar met eenig lichamelijk zintuig. Het is dwaasheid, te pogen eenige afbeelding van het Wezen Gods te maken, of eenige voorstelling in denkbeeld van Zijn Wezen te maken. Prof. BAVINCK schrijft in zijn Dogmatiek II, pag. 149, dat door de Christelijke Kerk onder het Geestelijk Wezen Gods verstaan werd, „dat God eene eigene, van het zijn der wereld onderscheidene substantie (= wezen) was, en dat deze substantie was onstoffelijk, onwaarneembaar voor lichamelijke zintuigen, zonder samenstelling of uitbreiding. Van den aard eener zoodanige onstoffelijke substantie kan de mensch alleen eenig *flauw denkbeeld* vormen uit de analogie van het geestelijk wezen dat hij in zich zelven bevindt."

Toch ligt in deze benaming Geest ook een positieve gedachte uitgedrukt, die niet over het hoofd gezien mag worden. Het is slechts de eene zijde der waarheid betrachten, wanneer op het onstoffelijke of onlichamelijke Gods wordt gewezen. De andere zijde is deze, dat het woord „geest" in de oorspronkelijke bijbelsche talen hetzelfde woord is waardoor ook de „wind" wordt aangeduid. De wind is niet slechts een onstoffelijke natuurkracht, maar hij is ook een actieve werkelijkheid. Men kan den wind voelen als hij waait, men kan hem hooren als hij buldert. Op den Pinksterdag werd het *geluid* gehoord gelijk als van een geweldigen, gedrevenen wind. Bij stormweer openbaart de wind een ontzettende kracht. En toch zegt de Heere Jezus in het nachtgesprek tot Nicodemus: „De wind blaast, waarheen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet, vanwaar hij komt, en waar hij heen gaat." Ook het Nederlandsche woord „geest" wijst op een actie, een werking van het leven, hetwelk onmiddellijk gevoeld wordt, als men let op den samenhang van het woord „geest" met „gist", met het daarbij behoorend werkwoord „gisten", hetwelk wijst op een *levensactie*.

Zoo nu hebben wij, maar dan in den meest volstrekten zin des woords, van God den Heere te belijden, dat Hij een Geest is, om bij Zijn Geestelijk Wezen te denken aan de absolute volheid van het *leven*, dat God *het* Leven is, en alle leven uit en door Hem, den Eeuwigen Geest. Waar de Geest Gods niet is, daar is de doode stof, de brute materie. Dan is de mensch vleesch en geen geest, en getuigt Jesaja (31 : 3) van de paarden der Egyptenaren, dat ze vleesch zijn en „geen geest", omdat de Geest Gods daar niet is. In gelijken trant sprak ook Daniël tot koning Nebukadnezar van „de Goden, welker woning bij het vleesch niet is" (Dan. 2 : 11).

God is Geest, en dus woont Hij niet in tempelen met

handen gemaakt, en wordt Hij ook niet van menschenhanden gediend als iets behoevende, alzoo Hij Zelf (juist omdat Hij Geest is, de Geest Gods, de volheid van alle Leven is) allen het *leven*, en den adem, en alle dingen geeft. (Hand. 17 : 25.)

God is Geest, op zoodanige wijze als engelen en menschenzielen het niet zijn. Dat is moeilijk te verstaan. Maar een lichtstraal gaat over ons op, als wij bedenken, vooreerst dat geschapen geesten altijd een saamgestelde levens-existentie bezitten, overmits zij zijn saamgesteld uit het ik, wezen, vermogens en eigenschappen, en dat God, de Eenvoudige Geest, zonder eenige saamstelling is, en voorts, dat God de Vader der geesten is, dat alle geesten door den Geest Gods geschapen zijn, en als geesten van oogenblik tot oogenblik uit en door den Geest Gods het leven zelf en al de werkingen des levens ontvangen. De Geest Gods is het Leven Gods, en verwekt het leven in het Heelal van al het geschapene, niet alleen in de wereld der zienlijke, maar ook in de wereld der onzienlijke dingen.

Waar het rijke leven tintelt, waar een sprank van het leven ritselt, daar broedt de Geest Gods. De Geest Gods geeft het leven aan hemel en aarde. Heel de geestenwereld, het gansche menschdom, al de dieren en planten, al wat leeft en adem heeft, bestaat in zijn eigen leven alleen door het Geestelijk Wezen Gods. In Hem leven wij, en bewegen ons, en zijn wij. Gods Geest is de fontein en bron des levens.

Dat veelmalen in de Heilige Schrift gezegd wordt dat God gezien is door de aartsvaders, door de profeten en apostelen; dat het in Israël een spreekwoord was: „Wie zal God zien en niet sterven!"; dat er gesproken wordt van de oogen des HEEREN, van een mond, hand en stem Gods, van het rommelen van Gods ingewanden, het wijst ons op een veel gebezigde *beeldspraak* in het Woord Gods, om onze

menschelijke zwakheid te hulpe te komen, dewijl God, als het Eeuwige Wezen, in Zijne aanbiddelijke Geestelijkheid voor ons onbegrijpelijk is. In een volgend artikel worde afzonderlijk hiervan gehandeld.

Worde het echter verstaan, dat de Heere onze God, juist omdat Hij een *Geestelijk* Wezen is, ook vraagt op *geestelijke wijze* gediend en vereerd te worden. De ware aanbidders hebben God in geest en in waarheid te aanbidden, want de Vader zoekt dezulken, die Hem alzóó aanbidden.

VI.

ANTHROPOMORPHISMEN.

> Zou Hij, die het oor plant, niet hooren?
> Zou Hij, die het oog formeert, niet aanschouwen?
>
> PSALM 94 : 9.

Na en bij de beschouwing van God als *Geestelijk Wezen*, volgt gemeenlijk in de Gereformeerde Theologie eene toelichting op de dusgenaamde „anthropomorphistische voorstelling" van God, die men allerwegen in de Heilige Schrift aantreft.

Het woord anthropomorphisme (saamgesteld uit: anthropo, mensch, en: morphe, gedaante) beteekent, letterlijk vertaald, „de menschelijke gedaante", en wordt gebezigd voor al die uitdrukkingen in de Heilige Schrift, waarin als het ware Gode de ledematen van het menschelijk lichaam worden toegekend. Veelvuldig wordt er gewag gemaakt van de oogen, den mond, den arm, de hand, den voet des HEEREN, en het zijn deze spreekwijzen, die met den naam van anthropomorphismen worden aangeduid. Degenen, die dit oudtijds letterlijk op-

vatten, en dusdoende Gode een werkelijk lichaam toekenden, werden anthropomorphisten geheeten, hetwelk bij onze oude schrijvers, niet fraai, door „menschgedaante-drijvers" werd overgezet.

Men onderscheidt nader tusschen anthropomorphisme en *anthropopathisme.* Dit laatste, genomen als tegenstelling van het eerste, is de naam voor die richting, welke wel het geestelijk bestaan Gods erkent, maar, gelijk bij alle Rationalisten het geval is, geen onderscheid aanvaardt tusschen den *Geest* Gods en een geschapen geest van engel of menschenziel, en alzoo niet, gelijk de Anthropomorphisten, de lichaamsdeelen, maar wel de werkingen en aandoeningen van den menschelijken geest, als daar zijn: liefde, haat, toorn, ijver, berouw enz., *letterlijk* op God overbrengt of op Hem toepast.

God is Geest. En toch is er schier geen menschelijk lichaamsdeel, of het wordt Gode toegeschreven. Zacharia zegt: „Dat zijn de *oogen* des HEEREN, die het gansche land doortrekken." (Hoofdst. 4 : 10.) En David in Ps. 11 : 4 : „Zijne *oogleden* proeven de menschenkinderen." De profeet getuigt: „Want die ulieden aanraakt, die raakt Zijnen *oogappel* aan." (Zach. 2 : 8.) Hoe smeekend wordt niet gebeden: „HEERE, neig Uw *oor*, verhoor mij! HEERE, neem mijn gebed ter *ooren*, en merk op de stem mijner smeekingen." (Ps. 86 : 1, 6.) Hizkia bidt, zich wendend tot Gods oog en oor: „O, HEERE, neig Uw *oor* en hoor; HEERE, doe Uwe *oogen* open en zie!" (Jesaja 37 : 17.) Mozes zegende Levi's stam aldus: „Zij zullen reukwerk voor Uwen *neus* leggen, en dat gansch verteerd zal worden op Uw altaar." (Deut. 33 : 10.) De profeten, ieder afzonderlijk en allen gezamenlijk, spreken zonder ophouden uit: „De *mond* des HEEREN heeft het gesproken." (Micha 4 : 4.) Als wij lezen Jesaja 30 : 27: „Ziet, de Naam des HEEREN komt van verre, Zijn toorn brandt, en de last is

zwaar; Zijne *lippen* zijn vol gramschap, en Zijne *tong*, als een verterend vuur," dan is er in één vers sprake van Gods lippen en tong. In Jesaja 53 : 1 luidt de bekende vraag: „Aan wien is de *arm* des HEEREN geopenbaard?" David bekent ootmoedig: „Uwe *hand* was dag en nacht zwaar op mij" (Psalm 32 : 4), maar juicht: „De *rechterhand* des HEEREN doet krachtige daden" (Ps. 118 : 15) en bidt: „Uwe *hand* zij over den man Uwer *rechterhand*" (Ps. 80 : 18). En elders luidt de bede, in Ps. 74 : 11 : „Waarom trekt Gij Uwe *hand*, ja, Uwe *rechterhand*, af? — Trek haar uit het midden van Uwen *boezem*." Niet alleen Egyptische toovenaars zeggen: „Dit is Gods *vinger*" (Exod. 8 : 19), maar Mozes schrijft zelf: „Hij gaf aan Mozes, als Hij met hem op den berg Sinaï te spreken geëindigd had, de twee tafelen der getuigenis, tafelen van steen, beschreven met den *vinger Gods*." (Exod. 31 : 18.) In psalmodie en profetie wordt de aarde een voetbank voor de *voeten* des HEEREN genoemd. (Ps. 99 : 5, Jesaja 66 : 1.)

Ja, zelfs de *inwendige* deelen van het lichaam worden in betrekking tot het Geestelijk Wezen gebezigd. Van den Zoon wordt gemeld, „die in den *schoot* des Vaders is" (Joh. 1 : 18). Vele vromen bidden gaarne: „Zie van den hemel af, en aanschouw van Uwe heilige en Uwe heerlijke woning; waar zijn Uw ijver en Uwe mogendheden, het *gerommel Uws ingewands* en Uwer barmhartigheden?" (Jesaja 63 : 15.) En van Gods *hart* is tallooze malen sprake. Het berouwde den HEERE, dat Hij den mensch op de aarde gemaakt had, en „het smartte Hem aan Zijn *hart*" (Gen. 6 : 6). Na Noach's offerande lezen wij: „En de HEERE *rook* dien liefelijken reuk, en de HEERE zeide in Zijn *hart*."

Uit dit alles blijkt overvloedig, dat de Heilige Schrift op menschvormige wijze van God den HEERE spreekt, en noemt van het Geestelijk Wezen: oogen, oogleden, oogappel, ooren, neus, mond, lippen, hand, rechterhand, handpalmen (Jesaja 49 : 16), vuist (Jesaja 40 : 12), vinger, voet, hart, schoot,

enz. En in rechtstreeksch verband daarmede spreekt de Heilige Schrift van de werken Gods met woorden, bij deze lichaamsdeelen behoorende, zoodat God de HEERE ziet, hoort, ruikt, spreekt, slaat, uitredt en vertreedt. Al deze spreekwijzen nu worden met den naam van anthropomorphismen aangeduid, zoolang de beeldspraak ontleend is aan het menschelijk lichaam. Wordt daarentegen van God gesproken in de taal, ontleend aan het menschelijk zieleleven, dan lezen wij; „Ik zal Mij *verheugen* over Jeruzalem, en *vroolijk zijn* over Mijn volk" (Jesaja 65 : 19); „Veertig jaren heb Ik *verdriet* gehad aan dit geslacht" (Psalm 95 : 10); ook: „Hoe dikwijls *verbitterden* zij Hem in de woestijn, deden Hem *smart* aan in de wildernis" (Psalm 78 : 40), en daartegenover: „Gij hebt weggenomen al Uwe *verbolgenheid*, Gij hebt U gewend van de *hittigheid Uws toorns*" (Psalm 85 : 4). Want er is bij God wraak: „Gij zijt hun geweest een vergevend God, hoewel *wrake* doende over hunne daden" (Psalm 99 : 8); ook liefde en haat: „Jakob heb Ik *liefgehad* en Ezau heb Ik *gehaat*" (Mal. 1 : 3). In het tweede gebod zegt God van Zich Zelven: „Ik, de HEERE uw God, ben een *ijverig* God." En voortdurend is er sprake van berouw Gods: „Toen *berouwde* het den HEERE, dat Hij den mensch op de aarde gemaakt had." (Gen. 6 : 6.) Al deze spreekwijzen nu, waarbij de menschelijke zielsaandoening Gode wordt toegekend, worden aangeduid met den naam van anthropopathisme.

De vraag rijst nu, en zij mag niet onbeantwoord gelaten, hoe het te verstaan zij, dat, terwijl God een *Geestelijk* Wezen is, toch met woorden, aan het lichamelijk leven ontleend, van Hem gesproken wordt, en niettegenstaande dat God een *Eenvoudig* Wezen is, toch uitdrukkingen aangaande Hem

gebezigd worden, die slechts ten opzichte van het menschelijk zieleleven in eigenlijken zin te handhaven zijn.

GRAVEMEYER zegt in zijn Gereformeerde Geloofsleer, IIIde stuk, pag. 16, dienaangaande: „Wij dienen er bij in het oog te houden, dat deze voorstellingen van God geenszins wezenlooze verbeeldingen of slechts dichterlijke schilderingen zijn. Neen, zij hebben grond en doel. *Ten eerste* spreekt de Heilige Schrift dus menschelijk van God, om voor ons menschen *verstaanbaar* te zijn. Wierd er anders van God gesproken, dan moesten wij eerst boven den kring van menschelijke gedachten verheven worden, of wij zouden er niets van bevatten. Het is *ten tweede*, om ons te toonen, dat Hij een *levend* God is, geen dood gedachtebeeld, geen bloote kracht, ook niet het Al der krachten, maar een God die *persoonlijk* leeft, die ziet, hoort, werkt, voelt, die een natuur heeft (II Petr. 1 : 4); meteen dus een sterk tegenmiddel tegen alle Pantheïstische voorstellingen van God. *Ten derde* zijn deze „menschvormige" voorstellingen geen menschelijke verzinsels, maar hebben een historischen grond. Namelijk: *God heeft Zich werkelijk in Zijne openbaringen tot de wijze der menschen neergelaten*, om eindelijk in Christus de menschheid aan te nemen." Dit komt in het kort hierop neer, dat de levende God Zich Zelven „menschvormig" openbaart, ten einde door den mensch verstaan te worden, dewijl de mensch zich niet boven de menschelijke maat verheffen kan. Dit is evenwel te algemeen gezegd, en verspreidt niet genoegzaam licht voor de bepaalde anthropomorphismen, want zoo opgevat, is het volkomen waar, wat Prof. BAVINCK schrijft: „In de Schrift komen dus niet hier en daar enkele anthropomorphismen voor; de gansche Schrift is anthropomorphistisch." (Geref. Dogm. II, pag. 65.) Immers de gansche openbaring Gods is gegeven, in nederbuigende goedheid, op zoodanige wijze, dat zij aansloot aan het menschelijk begrips- en kenvermogen. Ten

opzichte van het karakteristiek anthropomorphistische in de openbaring geeft ons dit dus geen voldoend antwoord.

Meer bevrediging wordt gevonden, als wij bij À MARCK (Merch der Christelijke Godgeleerdheid, pag. 94) lezen: „dat geschiedt om onze bevatting te hulpe te komen, in oneigenlijken zin; en worden dan door die leden, op een Gode betamelijke wijze, verstaan de volmaaktheden en werkingen van die leden, gelijk de oogen, ooren en neusgaten behooren tot de kennis; de handen en armen tot de *kracht* en *werkingen;* de mond en de lippen tot de *bekendmaking* van Zijn wijsheid en wil." Hierin toch wordt iets meer ter opheldering gezegd, dan dat het Anthropomorphisme slechts een afdalen is tot de menschelijke vatbaarheid, om de Godsopenbaring voor den mensch verstaanbaar te maken, en wordt duidelijk uitgesproken dat, gelijk wij door oog, oor en neus kennis nemen van de dingen; door handen en armen ons werk uitvoeren; door mond en lippen onze gedachten openbaar maken — zoodoende, als in beeldspraak, gewezen wordt op Gods kennis, werk en woord.

Nog dieper evenwel wordt deze aangelegenheid verstaan, als wij bedenken, dat God den mensch geschapen heeft naar Zijn beeld en gelijkenis. Want dan is er geen plaats voor de gedachte, dat oog, oor, mond, hand enz. eigenlijk bij den mensch zijn, en slechts oneigenlijk of overdrachtelijk op God den Heere worden toegepast. Immers, er bestaat een innig nauw verband tusschen 's menschen ziel en lichaam, zóó nauw, dat de physiognomie uit den bouw van het lichaam en uit de trekken van het gelaat meent het karakter van 's menschen geest te kunnen bepalen en zijn zieleleven bloot te kunnen leggen. Hoe dit zij, in elk geval staat dit vast, dat de menschelijke ziel zich voor hare werkingen van het menschelijk lichaam bedient. Het is niet zoo, dat het lichaam hoort en ziet, maar wij hebben wel te bedenken, dat onze

ziel hoort, ziet en spreekt, en zulks door middel van het lichamelijk oor, oog en mond.

Nu rijst de vraag, of het niet mogelijk is, zonder die uitwendige lichaamsdeelen te hooren, te zien, te spreken. Als wij letten op een verschijnsel als in het hypnotisme wordt waargenomen, dan zien wij zeer duidelijk, dat allerlei werkingen, die anders door middel van lichamelijke organen plaats grijpen of tot stand komen, daarbij onmiddellijk geschieden. In elk geval valt te constateeren, dat een geest, die kan hooren, zien, spreken enz. zonder gebruik te maken van eenige lichamelijke organen, rijker is en hooger staat dan een ziel, die daaraan wel is gebonden. God is de Geest die alles vermag zonder instrumenteel orgaan. Des menschen ziel is naar Gods beeld geschapen, en vermag deswege tot zoo rijke en heerlijke actie te komen. Edoch, dit is het verschil, dat de mensch, in zijn zieleleven, niets kan of vermag zonder hulp van het lichaam, en dat de volzalige God, het Eeuwige Wezen, dat louter Geest is, kan zien, kan hooren en kan spreken, zonder oogen, zonder ooren, zonder mond. Wat al deze werkingen aangaat, zoo belijden wij, dat deze in God oorspronkelijk zijn, en afgeleid in den mensch. God de Heere volbrengt deze acties *onmiddellijk*, en de mensch middellijk.

Daarom verwezen wij hierboven naar het bekende tekstwoord: „Zou Hij, die het oor plant, (zonder oor) niet hooren? Zou Hij, die het oog formeert, (zonder oog) niet aanschouwen?" Zoodoende worden de Anthropomorphismen en de Anthropopathismen eerst recht en ten volle verstaan.

DE NAMEN GODS.

I.

DE NAAM DES HEEREN.

Door U alleen gedenken wij Uws Naams.
JESAJA 26 : 13.

Onmiddellijk na belijdenis van het *Wezen* Gods gedaan te hebben, pleegt men de *Namen* Gods te behandelen. Zoo doet ook de Gereformeerde Confessie. Eerst spreekt zij van een „eenig en eenvoudig geestelijk Wezen", maar terstond daarop laat zij de weinige maar veelzeggende woorden volgen: h e t w e l k w i j G o d n o e m e n. Ook wij zijn thans genaderd aan de bespreking van het belangrijke stuk van de Namen Gods, maar wij wenschen dienaangaande ietwat uitvoeriger dan de Confessie te zijn, die slechts van den Godsnaam gewag maakt, waarmede wij, menschen, het Eeuwige Wezen noemen,

Alvorens tot afzonderlijke bespreking van de onderscheidene namen Gods en hunne theologische indeeling over te gaan, wenschen wij in dit artikel stil te staan bij het hoogst opmerkelijke feit, dat de Heilige Schrift voortdurend wijst op den *Naam* van den Heere onzen God, zonder daarbij op eenigen bijzonderen naam te doelen.

Dit nu kan alleen verstaan worden, als over de beteekenis

van den naam op het diepst wordt nagedacht. Dit is op heilig terrein te meer noodig, waar het geven van een naam in den tegenwoordigen tijd al meer tot een schier gedachtelooze handeling werd, de oorspronkelijke, persoonlijke beteekenis in verreweg de meeste gevallen geheel uitsleet, en nauwelijks iemand meer weet, wat de naam, dien hij draagt, inhoudt of beduidt. Het is metterdaad niet te veel gezegd, dat voor het overgroote deel der menschen hun naam een zinledig woord, een holle klank is, want men is niet bij machte de vertolking van zijn wezen weer te geven, en oordeelt, dat men zonder eenig bezwaar evengoed een gansch anderen naam had kunnen dragen, waar toch elke naam willekeurig gekozen is. Dat zulks in vroeger eeuwen *niet* het geval was, hopen wij in een later artikel duidelijk in het licht te stellen.

Zooveel echter bleef wel standhouden, ondanks het droevig feit dat de onderscheidene namen voor ons, wat de keuze en bewoording aangaat, zinlooze klanken en ledige termen geworden zijn, dat allen weten, als een naam genoemd wordt, welke persoon er mede bedoeld wordt, op wien die naam betrekking heeft, en dat elke naam als het ware een *kenteeken*, hetzij ter herkenning, hetzij ter onderscheiding, bedoelt te zijn om den een of ander aan te duiden. En deze algemeene gedachte nu, dat de naam een kenteeken is, kan ons helpen bij ons in te stellen onderzoek, wat te verstaan zij onder den „Naam" van den Heere onze God, vooral als daarvan gewag gemaakt wordt zonder eenige nadere toevoeging, mits één ding bedacht worde, dat nooit wij God een naam geven, maar God Zijn Naam ons bekend maakt. De *Naam* des Heeren is het *kenteeken* van den almachtigen God, want het Eeuwige Wezen wordt door ons menschenkinderen, uit en door en in Zijn Naam gekend.

Wij weten, dat de eeuwige God in Zijn verborgen Wezen ten eenen male onkenbaar is voor alle creatuur; dat niemand

ooit God gezien heeft, Denwelken niemand zien kan, omdat Hij een ontoegankelijk licht bewoont. Maar wij weten ook, dat het Hem beliefd heeft, in ongehouden goedheid, van Zich Zelven eene *openbaring* te geven, beide in natuur en in genade, zoowel naar vorm als inhoud berekend op het menschelijk bewustzijn, opdat de mensch den Onbekenden God in die openbaring zou kunnen leeren kennen. Het is daarom, dat de vromen eenerzijds ootmoedig, anderzijds dankbaar belijden, God niet in Zijn Wezen, wel in Zijn openbaring, naar de mate der persoonlijke vordering, te kunnen kennen. En daarom wordt deze gegeven openbaring de *Naam* Gods genoemd; zij is voor ons het kenteeken Gods, doet ons verstaan al wat wij van God Almachtig kunnen weten, want buiten dien Naam of openbaring is nimmer eenige kennisse Gods te verkrijgen, dewijl God tot ons komt, en ons Zich Zelven te kennen geeft alleen en uitsluitend in Zijn Zelfopenbaring of Naam.

Dat de *Naam* Gods, onder de vromen, vaste uitdrukking is van de *openbaring* van Zijn Wezen, blijkt duidelijk uit de keurige toelichting van den Heidelbergschen Catechismus op de eerste bede van het allervolmaaktste gebed: Uw Naam worde geheiligd. Dat is: „Geef ons eerstelijk, dat wij U recht kennen, en U in alle Uwe werken, in welke Uwe almachtigheid, wijsheid, goedheid, gerechtigheid, barmhartigheid en waarheid klaarlijk schijnt, heiligen, roemen en prijzen." Onder den Name Gods worden hier verstaan *alle de werken* Gods, alle de daden des Heeren, waarin en waardoor Hij Zich kenbaar maakt en Zich kennen doet. Die Name is het inbegrip van alle deugden en volmaaktheden, die van het Eeuwige Wezen uitstralen om Zijn macht te betoonen, Zijn genade te bewijzen, Zijn goedheid te verheerlijken. En daarom, als de Heilige Schrift spreekt van den Name Gods, zonder eenigen bijzonderen Naam te noemen, van den Name zonder meer, dan verstaan wij daar-

onder de volheid van alle Godsopenbaring, in de natuur èn in de genade gegeven.

Ook in de natuur, in het scheppingswerk. Wij lezen in het slotvers van Psalm 8: „O HEERE, onze Heere, hoe heerlijk is Uw Naam op de gansche aarde!" De Psalmberijming heeft de bedoeling dezer woorden misverstaan en een verkeerde opvatting er van in de hand gewerkt, door er voor in de plaats te stellen: „Hoe heerlijk rolt uit aller vromen mond die groote Naam door 't gansche wereldrond," alsof de bedoeling van den Psalmist geweest ware, te beduiden, dat de *vromen*, over den ganschen aardbodem verspreid, den lof des HEEREN al grooter maakten. Dit nu is daarom reeds niet mogelijk, omdat destijds buiten Israël, dat in Kanaän woonde, de Naam des HEEREN juist niet werd aangeroepen. De Psalmist spreekt van de majesteit die God gesteld heeft boven de hemelen, en van Gods heerlijken Naam op de aarde (vs. 2). Als hij den hemel aanziet, het werk Zijner vingeren, de maan en de starren, door Hem bereid; als hij den mensch beschouwt, een weinig minder dan de engelen gemaakt; als hij gadeslaat den zuigeling aan moeders borst; als hij let op de schapen en ossen, op het gevogelte des hemels, op de visschen der zee, op hetgeen de paden der zeeën doorwandelt — *dan* roept hij in aanbidding uit: Hoe heerlijk is Uw Naam op de gansche aarde! Hoe klaarlijk schijnt in al het werk Uwer handen Uw almachtigheid, wijsheid en goedheid! Hoe wordt in al Uwe daden Uw Naam, dat is Uwe openbaring, kenbaar! De gedachte is dezelfde als van Psalm 19, dat al wat de aard bewoont het merk eens Scheppers toont, zoo gunstrijk als almachtig.

Evenwel bijzonderlijk is de Naam Gods aanduiding van Zijn Zelfopenbaring in de genade. Als wij lezen: „Laat in U van vreugde opspringen die uwen *Naam* liefhebben" (Ps. 5 : 12); en: „Gij hebt mij gegeven de erfenis dergenen,

die Uwen *Naam* vreezen" (Ps. 61 : 6), dan bedoelen deze teksten, en de andere van soortgelijken inhoud, met te spreken van dien Naam, aan te duiden de openbaring van den God des Verbonds in het rijk der particuliere genade. Waar Jehovah Zich openbaart met Zijn Woord en beloften, waar Hij komt met de wondere kracht en macht van Zijn hemelsch Koninkrijk, waar Hij Zijn Goddelijk genadewerk uitvoert in en aan de uitverkorenen, waar Hij Zijn trouw houdt, Zijn Woord waarmaakt, Zijn beloften gestand doet, kortom, Zijn zaligmakende genade betoont, — daar draagt de eeuwige God Zijn *Naam* uit voor Zijn volk en in Zijn Goddelijk Rijk op deze aarde; en het ééne woord dat 's HEEREN erfvolk bezit om de volheid van alle genade uit te drukken is: *de Naam.*

Daarom lezen wij, dat de aartsvaders den Naam aanriepen en uitriepen, dat zij voor dien Naam altaren bouwden, en voorts van Gods kinderen uit alle eeuwen, dat zij dien Naam groot maken, loven, prijzen en verheerlijken, er zich in beroemen en verblijden, en dat het al hun begeeren is, te vreezen en te eeren dien heerlijken Naam, waarop zij al hun hoop en betrouwen voor tijd en eeuwigheid stellen.

Dat de *Naam* des HEEREN, zonder eenige toevoeging en alleenlijk door Naam aangegeven, doelt op de bijzondere openbaring van den God des Verbonds, blijkt uit Leviticus 24, waar de droeve geschiedenis verhaald wordt van den zoon der Israëlietische vrouw, die den NAAM lasterde, en vloekte (vs. 11). Daar wordt e l k e letter kapitaal geschreven, en niet alleen de eerste. Als wij nu in vs. 16 lezen: „En wie den naam des HEEREN gelasterd zal hebben, zal zekerlijk gedood worden; de gansche vergadering zal hem zekerlijk steenigen; alzoo zal de vreemdeling zijn, gelijk de inboorling, als hij den NAAM zal gelasterd hebben, hij zal gedood worden," dan blijkt uit de volkomen gelijkstelling in dit éène vers, dat *de* Naam of de NAAM is de Naam des HEEREN.

En zoo verstaan wij dan onder den *Naam* van God de gansche openbaring van het verborgen en onkenbare Wezen Gods, alles wat van den onbegrijpelijken God openbaar en kenbaar is, de volheid Zijner deugden, het geheel van Zijne werken, dat alles als één in zijn algeheelheid genomen en gedacht, zonder aan één deugd of werk in het bijzonder te denken. De Naam des Heeren is het inbegrip van *alle* Godsopenbaring in het rijk der genade, de Naam van God den Heere drukt uit de volkomen éénheid en volheid van *alle* Godsopenbaring in het gansch heelal, in hemel en op aarde, in natuur en genade.

Omdat de *Naam* des Heeren niet is een menschelijke noemensnaam, waarmede de nietige mensch het Eeuwige Wezen als van verre aanduidt, maar, in volstrekten zin genomen, de éene volheid van alle openbaring, daarom is die Naam niet een ijdel woord of zinledige klank, maar *God Zelf* in de uitstraling van Zijn eeuwig Goddelijk Wezen. Als gezegd wordt dat Gods Naam de eeuwige God Zelf is, dan doelt zulk zeggen, gelijk zich uitnemend verstaan laat, op het *Openbaringswezen* van Hem, die in het hooge en verhevene woont.

Daarom wordt in de Heilige Schrift van Gods Naam nimmer als van een „woord", maar steeds als van een levende macht en kracht gesproken. „Ziet, de Naam des HEEREN komt van verre," zegt Jesaja 30 : 27. Gods Naam is te loven en te prijzen, te aanbidden en te danken, te verheerlijken en groot te maken, omdat de Naam Gods de aanbiddelijke God Zelf in Zijn nederbuigende goedheid is.

Van den Engel des Verbonds lezen wij in Exod. 23 : 21: „Mijn Naam is in het binnenste van Hem," hetwelk, gelijk de Kantteekenaren te recht opmerken, beteekent: Hij is een waarachtig God met Mij. Van dien Naam als God Zelf lezen

wij zeer duidelijk in Deut. 28 : 58: „om te vreezen dezen heerlijken en vreeselijken Naam, den HEERE, uwen God." De zegen over Israël is het *opleggen* van den Naam op het volk des Verbonds. (Num. 6 : 27.) Daarom gaat het smeekgebed omhoog: „O God, verlos mij door Uwen Naam" (Ps. 54 : 3), en spreekt het geloof het uit: „Ik zal Uwen Naam verwachten, want Hij is goed voor Uwe gunstgenooten." (Ps. 52 : 11.) Uit al deze Schriftuurplaatsen blijkt ten stelligste, dat Gods Naam de Zich Zelven openbarende God is.

Dit blijkt ook uit den loftoon van Psalm 75 : 2: „Wij loven U, o God! Wij loven, dat Uw Naam nabij is." De nabijheid van Gods Naam is de nabijheid van den helpenden en verlossenden God Zelven in Zijne wonderen en groote werken. En zoo wordt het geliefkoosde woord van de vromen verstaan, als zij Gods Naam aanroepen, en alleen in dien Naam zich veilig weten, dat staat opgeteekend in Spr. 18 : 10: „De Naam des HEEREN is een *sterke toren;* de rechtvaardige zal daarhenen loopen en in een hoog vertrek gesteld worden." Tegenover alle aanvallen van den Booze weet de rechtvaardige in Gods Naam als in een sterken toren zich veilig, omdat Gods Naam God Zelf is in Zijne beschermende genade. Wij wijzen ten slotte op Micha 6 : 9, waar wij deze bekende en menigmaal aangehaalde woorden lezen: „Uw Naam ziet het wezen," omdat hier ter plaatse de Naam Gods gezegd wordt *te zien*, en dus geheel geteekend wordt als levende Persoonlijkheid, als de God, vol van majesteit en heerlijkheid, die Zich nooit door schijn laat bedriegen, maar altijd den mensch in zijn verborgen wezen, in zijn werkelijk bestaan, ziet en kent.

Als nu gevraagd wordt, hoe het mogelijk is, waar Gods Wezen voor ons verborgen en ontoegankelijk is, en waar God de Heere Zich Zelven slechts kenbaar maakt door openbaring in het leven der Natuur en der Genade, welke openbaring Gods door de vromen Zijn *Naam* genoemd wordt,

dat die Naam des Heeren als God Zelf wordt aangebeden en verheerlijkt, wordt ingeroepen en gedankt, dan geven ook wij als antwoord het treffende beeld van de zon. Hoog aan den hemel staat de zon, en van haar straalt warmte en licht uit. Deze uitstraling nu, hoezeer ook van de zon zelve onderscheiden, wordt toch menigmaal zon genoemd, want men spreekt van „genezing door de zon" en van „de zon in het water of in het huis", daarbij wetend, dat de genezing tot stand gebracht werd door de uitstraling van de zon, en dat niet de zon zelve, wel haar licht en warmte in het huis is, ondanks dat men het „zon" noemt.

Zoo nu is de eeuwige God in Zijn Wezen verborgen, maar de *uitstraling* van het Eeuwige Wezen is voor ons de kenbare openbaring. Gods licht en warmte bereiken ons, die zijn Gods Naam, God Zelf, omdat Gods licht ons leidt, en wij in Zijn licht het licht zien; omdat Gods warmte ons het leven geeft, ons in het leven behoudt, ons koestert en verkwikt.

Een blinde kan de zon, ook in haar uitstraling, niet zien. Daarom, ook al wordt den goddelooze genade bewezen, hij leert evenwel geen gerechtigheid, hij drijft onrecht in een gansch richtig land, en hij ziet de hoogheid des HEEREN niet aan. Maar als God vrede bestelt, dan luidt dankbaar de juichtoon van elk kind van God, als in Jesaja 26 : 13: „Door U alleen gedenken wij Uws Naams."

II.

DE EIGENNAMEN GODS.

De HEERE, de God der heirscharen, HEERE is Zijn gedenknaam. HOSEA 12 : 6.

De Naam van God den HEERE is alzoo het inbegrip van de volheid der openbaring, waarin en waardoor de eeuwige

God op allerlei wijze èn in de Natuur èn in de Genade Zich kenbaar maakt aan den mensch, die door Hem alzoo geschapen is, dat hij deze openbaring, naar zijne mate, in zich opnemen kon. Die éène Naam wordt echter ten bate van den mensch in *vele* namen genoemd en in *vele* deugden kenbaar gemaakt. Blijvende bij het beeld van de zon, zouden wij kunnen zeggen, dat elke naam of elke deugd daarbij openbaart een straal van het licht der onuitsprekelijke volheid van den volzaligen God.

Men onderscheidt tusschen Eigennamen en Wezensnamen. Deze laatsten worden gemeenlijk met een afzonderlijken naam de deugden Gods genoemd.

Onze oude schrijvers waren, bij de behandeling van de namen Gods, gewoon er vóór alle dingen op te wijzen, dat God, wat Hem Zelf aanbelangt, geen naam van noode heeft. Menschen hebben wel een naam en worden met een eigen naam genoemd, doch dat dient om de individuen onderling te onderscheiden. Toen Adam alleen was, werd hij Adam, d. i. mensch, genoemd, zonder dat daarbij van een eigennaam sprake is. Eerst bij het optreden van meerdere exemplaren van dezelfde soort wordt, ter nadere onderscheiding, aan elk persoon of individu een *eigen* naam gegeven. En aangezien nu God één éénig Wezen is, omdat er niet een andere God naast Hem is, zoo is een eigen naam voor het Goddelijke Wezen niet van noode.

Daar komt bij, dat in vroeger dagen de naam niet een zinlooze klank was, zooals tegenwoordig, maar dat hij de uitdrukking bevatte van iemands persoon of wezen. Men heette alzoo om een bepaalde reden; men had een naam, die den drager karakteriseerde, en deswege had voortdurend naamsverandering plaats, al naar gelang der omstandigheden, gelijk de bladzijden der Heilige Schrift ons overvloedig aantoonen, bij Eva, Kaïn, Seth, Mozes, Abram, Sarai, Jakob, Israël, Naomi, Mara, enz. Zou nu God de HEERE een

naam ontvangen, om daarmede aangeduid en aangeroepen te worden, dan zou dat ook een naam moeten zijn, die uiting gaf aan al de Godsgedachten, die daar zijn ter beschouwing van het Eeuwige Wezen, hetwelk wij God noemen. En zoo'n naam is er niet. Toen Jakob bij Pniël met God worstelde, vroeg hij: „Geef toch Uwen Naam te kennen!" waarop geantwoord werd: „Waarom is het, dat gij naar Mijnen Naam vraagt?"

En ook Manoach, bij de aankondiging van Simson's geboorte, vraagt aan den Engel des HEEREN: „Wat is Uw Naam?" waarop deze antwoordt: „Waarom vraagt gij dus naar Mijnen Naam? Die is toch Wonderlijk." (Richt. 13:18.) Het sterkst wordt deze gedachte, dat er geen naam te noemen is die de volheid van het Wezen Gods uitdrukt, in Spr. 30 : 4 uitgesproken: „Wie is ten hemel opgeklommen, en nedergedaald? Wie heeft den wind in Zijne vuisten verzameld? Wie heeft de wateren in een kleed gebonden? Wie heeft al de einden der aarde gesteld? *Hoe is Zijn naam, en hoe is de naam Zijns Zoons? zoo gij het weet.*"

Niettegenstaande dat is toch de Heilige Schrift vol van allerlei Namen Gods, waarmede de Heere Zich Zelven bekend maakt aan Zijn volk en waarbij Hij wordt aangeroepen. Dit is echter juist de waarheid die wij te belijden hebben, dat God in veelheid van namen Zich openbaart, ten einde daardoor Zich bekend te maken, om daarin te worden gediend in gebeden en gezangen. Dat God Zijn Naam in veelheid van namen openbaarde, is ten behoeve van den mensch. De oudste Godgeleerden spraken dan ook alleen en uitsluitend van de Namen Gods, daaronder saamvattende *alles* wat van God kenbaar was. Zelfs de deugden of eigenschappen werden Namen Gods genoemd. De onderscheiding tusschen eigennamen en deugden is van later tijd. Men placht voorheen te zeggen: alle kennisse Gods vangt aan bij Zijne Namen.

In het Paradijs geeft God reeds aan de wereld van al het geschapene een naam. God *noemt* het licht dag, en de duisternis *noemt* Hij nacht. Het uitspansel wordt door God hemel *genoemd*, het droge aarde, en de verzameling der wateren *noemt* God zeeën. Bij de dieren evenwel treedt verandering in, want de HEERE brengt al de dieren tot Adam, om te zien hoe *hij* ze noemen zou, „en zooals *Adam* alle levende ziel noemen zoude, dat zou haar naam zijn" (Gen. 2 : 19). Hieruit zien wij, dat in de wereld der geschapen dingen òf God de HEERE Zelf namen geeft, òf dat Hij dit door den mensch laat doen.

Het is echter nooit ofte nimmer aan den mensch overgelaten, het Hoogste Wezen een naam te geven. Als Adam zijne vrouw ziet, dan zegt hij: „men zal haar Manninne heeten," maar voor God den HEERE vermag hij geen naam uit te denken, en dat kan niet één menschenkind doen. Het is altijd eigenwillige godsdienst, ja, het is heiligschennis, als een nietig menschenkind zou durven wagen zoo iets te ondernemen. God zal Zelf Zijn Naam uitspreken, Zijn Naam openbaren, Zijn Naam op de lippen der menschen leggen, en daarbij zal Hij gebieden, dat de menschen niet anders dan alzoo van Hem, over Hem en tot Hem spreken.

Wat het Oude Testament aanbelangt, hebben wij in hoofdzaak met twee namen Gods te doen, met *God* en met *HEERE*. De naam *God* komt in het Hebreeuwsch in drie vormen voor (El, Eloah, Elohim) en beteekent, volgens het gewone gevoelen, de Machtige, de Sterke, de hoog Verhevene. Van het ten onzent gebezigde woord „God" staat de taalkundige beteekenis niet vast; men g i s t, dat door dit woord wordt uitgedrukt de Goede, òf de Verborgene, òf de Zijnde. Zekerheid is er dienaangaande niet. Hierbij

dient te worden opgemerkt, dat de Heilige Schrift, als van het werk Gods in de schepping en onderhouding en regeering van het geschapene gesproken wordt, doorgaans van *God* spreekt. In den beginne schiep *God* den hemel en de aarde. Hij is de Machtige, die alles tot aanzijn riep; de Sterke, die het Heelal onderhoudt en regeert. Deswege wordt in verband met de werken der Natuur gewoonlijk van *God* en niet van HEERE gesproken. Deze laatste naam daarentegen is de naam des Verbonds, van God sprekende, zooals Hij Zich in het Genadeverbond heeft geopenbaard, zooals Hij door Zijn eigen volk wordt genoemd, omdat die naam door Hem op de lippen Zijner gunstelingen is gelegd.

Men weet het, dat HEERE (wel te onderscheiden van Heere, Adonim, evenals God een algemeene naam om *den* Heer, den Souverein, den *Opperheer*, Wien alles onderworpen is, aan te duiden) de vertaling der Statenoverzetters is van Jehovah of, zooals tegenwoordig ook veel geschreven wordt, van Jahveh. Het is destijds een ernstig vraagstuk geweest, of men in de overzetting van den Bijbel den naam Jehovah onvertaald zou laten staan, dan wel dien naam door HEERE zou weergeven. De gevoelens hierover liepen uiteen; er waren voorstanders om *Jehovah* onvertaald te laten, maar het gevoelen om dien naam door HEERE te vertalen, verkreeg de meerderheid.

Met het noemen van den naam Jehovah, den naam der *bijzondere* openbaring, staan wij voor een zeer belangrijk vraagstuk. Wij bedoelen de uitlegging van Exodus 6 : 2, waar wij lezen: „Ik ben aan Abraham, Izak en Jakob verschenen als God de Almachtige; doch met Mijnen naam HEERE (Jehovah) ben Ik hun niet bekend geweest.” Sommigen hebben daaruit verstaan, dat de Jehovah-naam vóór Mozes niet gekend is geweest, en dat deze eerst aan Mozes geopenbaard is geworden. Anderen, die het ongerijmde van deze opvatting gevoelden, doch geen voldoende oplossing

voor de moeilijkheid konden vinden, trachtten dezen tekst anders te vertalen door hem vragenderwijs te stellen: Ben Ik hun niet met Mijnen naam HEERE bekend geweest? Doch zulks is niet geoorloofd.

Het is boven allen twijfel verheven, dat de God van het Verbond der genade reeds met Zijn bijzonderen Jehovah-naam bij en door de Zijnen gekend was. En zulks niet omdat die naam in het boek Genesis herhaaldelijk voorkomt, want daartegen zou men kunnen aanvoeren, dat dit boek door Mozes geschreven is, en dat Mozes, dien naam door bijzondere openbaring aan hem kennende, er gebruik van maakte in de door hem geschreven boeken. Maar wel, omdat Eva, als zij haar eerste kind ter wereld brengt, hem, in verkeerde toepassing der Verbondsbelofte, Kaïn noemt, zeggende: „Ik heb eenen man van den HEERE (Jehovah) verkregen." Daaruit blijkt overduidelijk, dat Eva dien naam, in het Genadeverbond geopenbaard, reeds kende en gebruikte. Het is niet zoo, dat Mozes verhalenderwijs deze woorden Eva op de lippen legt, maar Mozes geeft weer, wat Eva in werkelijkheid gesproken heeft. Voegen wij hieraan toe, dat we in Gen. 4 : 26 lezen, dat in de dagen van Enos men begon den Naam des HEEREN aan te roepen (hetwelk beteekent: openbare godsdienstoefening te houden met aanroeping van Jehovah), dan is hiermede een tweede bewijs geleverd, dat deze heerlijke Naam niet voor het eerst aan Mozes is geopenbaard. En wat alles afdoet, is toch wel dit, dat de HEERE Zelf aan Abram zegt: „Ik ben de HEERE (Jehovah), die u uitgeleid heb uit Ur der Chaldeeën." (Gen. 15 : 7.) Dus Abraham, Izak en Jakob hebben dien naam uitnemend wel gekend. Merken wij ten overvloede nog op, dat de HEERE, van uit het braambosch, dien Naam aan Mozes openbaarde, juist opdat Mozes daarmede en daardoor vertrouwen bij het volk Israëls zou verkrijgen. Mozes gevoelde het, dat de kinderen Israëls, als hij tot hen zou

komen om hen uit te leiden, zouden vragen, als hij zeide: „De God uwer vaderen heeft mij tot u gezonden": Hoe is Zijn Naam? Men bedenke hierbij, dat Mozes wel in het Verbond was *geboren*, maar daarin niet was *opgevoed* geworden. Hij was groot geworden aan het hof van Farao, onderwezen in de wijsheid der Egyptenaren. Oogenschijnlijk kwam hij dus als een vreemde van buiten af tot Israël, en had dientengevolge niet het vertrouwen. En nu zegt de HEERE, van uit het braambosch: Kom tot Mijn Israël in en met den Naam van Jehovah, roep dien Naam uit, dan zal er voor u ingang bij Mijn volk zijn, dan zal de eeuwenoude band des Verbonds trekken, dan zal het Israël van Jehovah u zijn vertrouwen schenken. Vrage: wat had Mozes met het noemen van dien Jehovah-naam kunnen uitrichten, als die heilige Naam bij de getrouwen onder het volk niet bekend was?

Wat bedoelen de woorden van Exodus 6 : 2: „Met Mijnen naam Jehovah of HEERE ben Ik hun niet bekend geweest," dan wel te zeggen? De Kantt. geven reeds het antwoord: „God de HEERE wil hier zeggen, dat deze Zijn naam Jehovah, *en 'tgeen die naam beteekent* (wij cursiveeren) tot nog toe hun niet zoo welbekend ware, als hun die in 't vervolg zou bekend gemaakt worden door de dadelijke vervulling Zijner belofte, inzonderheid van de miraculeuse verlossing uit Egypte, en invoering in 't land van belofte. Anderszins heeft God Zich Zelven *al lang voordezen* Jehovah genoemd en bij dezen naam Zijne belofte verzekerd." Dat wil zeggen: de naam als zoodanig was zeer zeker bekend, die bijzondere Verbondsnaam was reeds in het Paradijs geopenbaard, en de Patriarchen hebben God als Jehovah aangeroepen, maar .... de *beteekenis*, de *beduidenis* van dien heerlijken Naam was hun niet medegedeeld. Aan Mozes echter was het voorrecht beschoren, tot Israël te mogen komen niet alleen met het *noemen*, maar ook met het *ver-*

klaren van dien heerlijken en vreeselijken Naam, welks beteekenis was: Ik Zal Zijn Die Ik Zijn Zal. En van die ure af bezat Gods volk de uitlegging van dien tot dusverre geheimzinnigen Naam.

Te gelijker tijd deelt Exodus 6 : 2 mede den naam, waarmede God de Heere bij Abraham, Izak en Jakob bijzonderlijk bekend was: „Ik ben aan Abraham, Izak en Jakob verschenen als God de Almachtige." (El Schaddai.)

God de Almachtige is de vertrouwen wekkende Verbondsnaam in het bange, moeitevolle en veelbewogen leven der aartsvaders; zoo heeft God Zich aan Abram geopenbaard, en bij dien naam Zijn Verbond met hem opgericht. (Gen. 17 : 1.) De Kantt. verklaren den naam „God de Almachtige" aldus: „die niet alleen sterk en vermogend ben om u tegen alle kwaad te bewaren, maar ook genoegzaam om u met alle goederen naar lichaam en ziel te verzorgen; als zijnde de God, die algenoegzaam ben, en zulks in Mij Zelven eeuwiglijk en onveranderlijk bezit, zoodat hij gelukzalig is, dien Ik tot Mijn bondgenoot aanneem." De naam *God* drukt uit, dat Hij de God van hemel en aarde, van het Heelal is, en wijst op Zijne openbaring in het gansche rijk der natuur, waarom ook de Heidenen van God en van hunne goden spreken. De naam *God de Almachtige* openbaart Hem als den *Alvermogende* ten behoeve van Zijne gunstelingen, Wien niets te wonderlijk is om Zijn eeuwigen Heilsraad voor Zijne uitverkorenen uit te voeren en door te zetten; als den *Onverwinlijke*, staande boven alle booze raadslagen, die tegen Hem bedacht worden; als den *Triumphator* over al Zijne vijanden, die Hem gram zijn. En dat God metterdaad de Almachtige is, hebben de Patriarchen op allerlei wijze in hun leven ondervonden. Die naam was voor hen niet een noemensnaam zonder meer, maar zoo en niet anders hadden zij den God huns levens, den Verbonds-God, in volle werkelijkheid leeren kennen.

Daarom is Abraham's „God de Almachtige" de *Vreeze* van Izak, en zweert Jakob bij de *Vreeze* van zijn vader Izak. (Gen. 32 : 42, 43.) Abraham was ten volle verzekerd, dat hetgeen beloofd was *Hij ook machtig was te doen*. Zoo bracht, in het bijzonder, de geboorte van Izak, toen Abraham naar het lichaam, en de moeder in Sara verstorven was, de wondervolle openbaring van God den HEERE als *de Almachtige*. Op het allerluisterrijkst is die Naam geopenbaard in de verwekking van Christus Jezus uit de dooden, waarop Efeze 1 : 19 wijst: „welke de *uitnemende grootheid Zijner kracht* zij aan ons, die gelooven, naar de *werking der sterkte Zijner macht*, die Hij gewrocht heeft in Christus, als Hij Hem uit de dooden heeft opgewekt, en heeft Hem gezet tot Zijne rechterhand in den hemel."

En voor al Zijn volk is Hij de Heere *Zebaoth* (Rom. 9 : 29 en Jak. 5 : 4), de HEERE der heirscharen, de HEERE, sterk en geweldig, de HEERE, geweldig in den strijd, de God van den ganschen aardbodem. (Jesaja 54 : 4.) *Zebaoth* is Zijn Naam omdat Hij is de Opperheer van alle heirscharen, van alle krachten en machten die werken in den hemel en op de aarde, die Hem dienen, Zijn welbehagen volbrengen, zoowel in het rijk der onzienlijke dingen als in de wereld van het zichtbare, en door dien Naam zijn wij meer dan overwinnaars, zoodat geen schepsel ons scheiden kan van de liefde Gods, die daar is in Christus Jezus.

Aandacht verdient ook de naam *Allerhoogste*, voornamelijk gebruikt door hen, die buiten den Verbondskring leven. Melchizedek is een priester des Allerhoogsten Gods. Hij zegent Abram Gode, den Allerhoogste. Abram echter kent dien Allerhoogste als den HEERE, en zegt: „Ik heb mijne hand opgeheven tot den *HEERE*, den Allerhoogsten God, die hemel en aarde bezit." (Gen. 14 : 18—22.) Ook Bileam spreekt van den Allerhoogste, als hij zijne spreuke opheft: „De hoorder der redenen Gods spreekt, en

die de wetenschap des Allerhoogsten weet." (Num. 24 : 16.) Nebukadnezar spreekt tot Daniël niet anders dan van God als den Allerhoogste. Zie Dan. 4 : 2, 17, 24, 25, 32, 34 enz. Opmerkelijk is daarbij, dat ook de *bezetenen* van God als *Allerhoogste* spreken: „Wat heb ik met U te doen, Jezus, Gij Zone Gods, des *Allerhoogsten!*" (Mark. 5 : 7.) De dienstmaagd met den waarzeggenden geest roept Paulus en de zijnen achterna: „Deze menschen zijn dienstknechten Gods des *Allerhoogsten.*" (Hand. 16 : 17.) Doch niet slechts de duivelen, maar ook de goede engelen spreken van God als den Allerhoogste (zie Luk. 1 : 32, 35). Verder komt deze naam nog in onderscheiden dichterlijke gedeelten van Gods Woord voor. Dit nu wordt verstaan, als men bedenkt, dat menschen, die in vagen en algemeenen zin godsdienstig zijn, bij voorkeur spreken van het *Opperwezen*, wat feitelijk hetzelfde is als de Allerhoogste, of van de Voorzienigheid, desnoods nog van God, maar nooit ofte nimmer van HEERE.

De naam HEERE (wel te onderscheiden van den algemeenen noemensnaam Heere, waarmede God wordt aangeduid als de absolute Souverein, *de* Heere der heeren) is en blijft de Verbondsnaam, waarmede de God van het Genadeverbond Zich in zeer bijzondere en gansch éénige betrekking tot Zijn uitverkoren erfvolk gesteld heeft. „Ik ben de HEERE (Jehovah), *dat is Mijn Naam.*" (Jesaja 42 : 8.) En die naam is bij uitnemendheid Zijn gedenknaam; zie Hosea 12 : 6: „*HEERE is Zijn gedenknaam.*"

Onder alle namen schittert die van Jehovah. In dien naam openbaart God Zich als de Getrouwe, als de Onveranderlijke: Ik Zal Zijn Die Ik Zijn Zal; Hij heeft het beloofd en zal het ook doen; Hij is de Alpha en de Omega, de Eerste en de Laatste; Die is, Die was en Die komen zal. Geen Naam is bij Gods Verbondsvolk zoo geliefd en zoo bemind als juist de Jehovah-naam of HEERE.

Wij zouden nog kunnen spreken van andere namen,

waarmede God ook genoemd wordt. Daar zijn de zinnebeeldige namen als: Rots, Hoog Vertrek, Schild, Rondas enz., welke uiteraard geen afzonderlijke bespreking vereischen. Daar is de *Vader*-naam, zoo in het Oude Testament (Jesaja 63 : 16) als in het Nieuwe Testament (Joh. 8 : 41, 42). Daar is de naam der Heilige Drieëenheid van Vader, Zoon en Heilige Geest. Doch hierover wordt later gesproken bij de toelichting van het heilige mysterie der Drieëenheid.

Laat ons te allen tijde bedenken de woorden van den apostel Paulus in I Cor. 8 : 5, 6: „Want hoewel er ook zijn, die goden genaamd worden, hetzij in den hemel, hetzij op de aarde (gelijk er vele goden en vele heeren zijn), nochtans hebben wij maar éénen God, den *Vader*, uit Welken alle dingen zijn en wij tot Hem; en maar éénen *Heere*, Jezus Christus, door Welken alle dingen zijn en wij door Hem."

DE DEUGDEN GODS.

I.

DE DEUGDEN GODS.

> Gij zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een heilig volk, een verkregen volk; *opdat gij zoudt verkondigen de deugden* Desgenen, Die u uit de duisternis geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht.
>
> I PETR. 2 : 9.

Ons houdende aan de methode der Gereformeerde Confessie, die, na den naam van *God* genoemd te hebben, overgaat tot aanduiding van de eigenschappen of deugden Gods en opsomt: „eeuwig, onbegrijpelijk, onzienlijk, onveranderlijk, oneindig, almachtig; volkomen wijs, rechtvaardig, goed, en eene zeer overvloedige Fontein aller goeden," zijn wij thans genaderd tot de behandeling van dit onderwerp. Alvorens wij over elk der *deugden Gods* in het bijzonder gaan spreken, is het noodig, vooraf in een afzonderlijk artikel te handelen over den *naam* van dit onderwerp, en over de *indeeling* der stof.

Aangaande den naam valt dit op te merken: dat men in den allereersten tijd gewoon was uitsluitend van de *Namen* Gods te spreken, en daaronder begreep men niet alleen de eigennamen en noemensnamen, maar ook de

werken en de eigenschappen Gods, overmits „Naam" de uitdrukking was voor al datgene, waarin en waardoor God Zich openbaart of kenbaar maakt aan den mensch. In later tijd, en hiermede wordt gedoeld op de oude schrijvers, kwam het in zwang, ter nadere onderscheiding van de eigennamen, voor het hier bedoelde meer bijzonderlijk te spreken van de *eigenschappen* Gods, om daarmede aan te duiden, wat Gode eigen was. Hieraan verbond zich als vanzelf de bekende indeeling van mededeelbare en onmededeelbare eigenschappen. Heden ten dage echter geven onze Godgeleerden er de voorkeur aan, te spreken van de *deugden* Gods.

Dat men bij gestadige ontwikkeling der Theologie allengs onderscheiden ging tusschen de namen Gods en de eigenschappen, laat zich uitnemend verklaren. En dat men van *eigenschappen* Gods ging spreken, behoeft ook niet te bevreemden, als men bedenkt, dat daarbij het oog gericht werd op al wat God den Heere *eigen* was, op het *eigenaardige* van het Wezen Gods. Toch kwam ook tegen die benaming allengs verzet op. Vooreerst omdat zij niet schriftuurlijk was, overmits de Heilige Schrift nergens van de eigenschappen Gods spreekt. Dit bezwaar nu is wel niet overwegend, omdat er meer benamingen gebezigd worden, die niet aan de Heilige Schrift ontleend zijn. Zelfs de naam „Drieëenheid" komt in Gods Woord niet voor. Evenwel kan in dit verband iets voor het geopperde bezwaar gevoeld worden, omdat de Heilige Schrift metterdaad namen aangeeft voor het onderwerp waarover thans gehandeld wordt, b.v. volmaaktheden of deugden Gods. Meer klemt het tweede bezwaar, dat te spreken van de eigenschappen Gods altijd afbreuk doet aan het rechte inzicht in de *eenvoudigheid* Gods, want onwillekeurig leidt het tot de voorstelling, alsof er in God den Heere een samenstelling, een verbinding, een optelsom van allerlei *afzonderlijke* eigenschappen zoude

zijn, en voorts maakt het een ongeoorloofde scheiding tusschen het *Wezen* Gods (in Zijn openbaring) en Zijne eigenschappen, alsof dat Wezen Gods iets anders zou zijn dan de volheid Zijner eigenschappen.

Reeds in vroeger dagen begon men dan ook deswege te spreken van de *volmaaktheden* Gods, met beroep op Matth. 5 : 48: „Weest dan gijlieden volmaakt, gelijk uw Vader, die in de hemelen is, volmaakt is." Ten opzichte van God den Heere wordt hier de *volmaaktheid* uitgesproken, en Gods volmaaktheden worden aan Zijne kinderen ten voorbeeld gesteld. Met van de „volmaaktheden Gods" te gewagen, ontkwam men aan al de moeilijkheden, verbonden aan het gebruik van het woord „eigenschappen Gods". Toch vond deze gedachte niet algemeen ingang, en werd, over 't algemeen, meer ingegaan op den voorslag om de uitdrukking *deugden Gods* te bezigen.

Deze benaming heeft metterdaad veel voor. In de allereerste plaats, omdat zij rechtstreeks aan de Heilige Schrift ontleend is, zooals blijkt uit de woorden van I Petr. 2 : 9: „opdat gij zoudt verkondigen de *deugden* Desgenen, Die u uit de duisternis geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht." Het is de roeping van het heilige en verkregen volk, de *deugden des Heeren* te verkondigen. En in de tweede plaats, omdat dusdoende de benaming zelve ook beter verstaan wordt. Want het woord „deugd" doelt in al zulk verband niet op „zedelijke deugd" of „braafheid", maar wel op wat *deugt*, bezield is met goede actie, en de bij het wezen passende levens-energie in zich bevat. Het bijbelsche woord „deugd" wordt op tal van plaatsen, en zoo ook hier, in zijn diepste beteekenis het best verstaan als het door *energie* wordt weergegeven. Zeggen wij, krachtens de eenvoudigheid Gods: de rechtvaardigheid Gods is de Rechtvaardige God Zelf, de heiligheid Gods is de Heilige God Zelf, dan wordt ook verstaan, hoe Gods rechtvaardigheid en heiligheid,

en wat namen men maar noemen kan, krachten of werkingen zijn die uitgaan van de Allerhoogste Majesteit Gods.

Met het oog op het hier gezegde zullen ook wij geregeld gebruiken het woord „deugden Gods", als wij de gedachten uitwerken, die ons thans bezighouden.

Wij komen voor een veel moeilijker aangelegenheid te staan, als gevraagd wordt eene indeeling of verdeeling van de deugden Gods te geven. Daarbij staan wij allereerst toch voor de vraag, of er wel plaats is voor eene indeeling, want bij de leer der *eenvoudigheid* Gods is ons als het ware ingeprent, vooreerst, dat in God Zijn Wezen niet van Zijne deugden, en vervolgens dat Gods deugden onderling niet te onderscheiden zijn. M. a. w., daar is in God één deugd, de Goddelijkheid, één oneindige Volmaaktheid. Hoe kan er dan van indeeling sprake zijn?

De belijdenis van de eenvoudigheid raakt het *Wezen Gods*, dat voor den mensch verborgen is, overmits alleen gekend kan worden de *openbaring* Gods, die het Hem belieft van Zich Zelven te geven. En evenals er nu één licht is in de natuur, maar dat licht verschillende stralen uitspreidt, zoo ook openbaart Zich God, in aansluiting aan des menschen vatbaarheid om zijn God recht te leeren kennen, in een rijke veelheid van deugden en werken. De horizont is één en ongedeeld; de mensch kan echter, door de beperktheid van zijn gezichtsvermogen, dien niet in ééns overzien, hij kan er slechts bij gedeelten kennis van verkrijgen door nu het oog op dit gedeelte, dan weer op een ander gedeelte te laten rusten. En evenmin nu, ja veel minder nog, kan de nietige mensch met één oogopslag de gansche openbaring Gods overzien; hij doet zulks bij deelen, spreekt er van als met stamelende klanken, en gewaagt nu van deze, dan van gene deugd. De liefde Gods is de

rechtvaardigheid Gods, en de rechtvaardigheid Gods is de wijsheid Gods. Maar een menschenkind moet zulks, wat hem zelf aangaat, noodwendig onderscheiden, hij is gedwongen over de hoogste volmaaktheid Gods als het ware van stuk tot stuk te handelen.

Daarom nu is er eene indeeling noodig, ten behoeve van den mensch, en is reeds van den aanvang der Christelijke Kerk af de godvruchtig peinzende geest bezig geweest met het opstellen van eene dusgenaamde verdeeling der deugden of volmaaktheden Gods. De Roomschen zijn gewoon te onderscheiden tusschen *positieve* en *negatieve* (stellige en ontkennende) deugden Gods, waarbij òf iets *positiefs* ten opzichte van het Wezen Gods (in Zijn verhouding tot het geschapene) wordt beweerd, n.l. dat God is wijs, rechtvaardig, goed, heilig enz., òf iets ten opzichte van God wordt *ontkend*, n.l. dat God is *on*begrijpelijk, *on*zienlijk, *on*veranderlijk, *on*eindig, waardoor de deugden Gods bij wijze van ontkenning worden uitgesproken. De Lutherschen zijn meer gewoon te spreken van *rustende* en *werkende* (ook wel van blijvende en uitgaande) deugden Gods, daarmede bedoelende, dat sommige deugden als het ware alleen *in* God blijven, andere ten deele uitgaan tot of overgaan op den mensch, die naar Gods beeld en gelijkenis geschapen is.

De onderscheiding tusschen positieve en negatieve deugden Gods leidde tot de eigenaardige benaming van *apophatische* theologie, waarin negatief van God gesproken wordt (*on*zienlijk, *on*tijdelijk, *on*veranderlijk, enz.), en *kataphatische* theologie, waarin op stellige wijze van God gehandeld wordt (eenvoudig, eeuwig, geestelijk, enz.). De positieve wijze van spreken is te vergelijken bij de methode van den schilder, die door het *aanbrengen* van kleuren zijn beeld daarstelt; de negatieve methode vergelijkt zich zelve bij een beeldhouwer, die stuk na stuk van het marmer wegslaat, maar door dat *wegslaan* een treffend beeld construeert.

De Gereformeerden waren van oudsher gewoon te onderscheiden tusschen de *mededeelbare* en *onmededeelbare* deugden Gods. Zij gingen daarbij uit van het standpunt, dat de mensch naar Gods beeld geschapen was, en bedoelden met die indeeling er op te wijzen, dat er deugden Gods waren, de onmededeelbare, waarvan absoluut niets in den mensch terug te vinden was, zooals ARNOLDUS ROTTERDAM het karakteristiek uitdrukt: „waarvan de minste trek of zweemsel in den mensch niet wordt gevonden", en deugden, de mededeelbare, „waarvan alleen een flauwe gelijkenis in den mensch bespeurd wordt." Als *onmededeelbare* deugden noemde men gemeenlijk: eeuwig, onbegrijpelijk, onzienlijk, onveranderlijk, oneindig, almachtig. Als *mededeelbare:* volkomen wijs, rechtvaardig, goed en een zeer overvloeiende Fontein aller goeden. Als wij acht geven op de leesteekens in artikel I der Gereformeerde Confessie, dan zien wij, dat de reeks dier deugden, elke deugd afzonderlijk door een komma gescheiden, tusschen „almachtig" en „volkomen wijs" door een puntkomma onderbroken is. Dit wordt duidelijk, als men bedenkt, dat vóór de puntkomma de onmededeelbare, ná haar de mededeelbare deugden Gods worden aangegeven.

Prof. BAVINCK toont aan in zijn Dogmatiek II, pag. 93 v.v., dat de verschillende indeelingen van de Roomschen, de Lutherschen en de Gereformeerden in het *zakelijke* met elkander overeenkomen, *feitelijk* geen verschil maken, en eigenlijk alle op hetzelfde neerkomen, en dat het dusgenaamde verschil slechts een kwestie van naamgeving is. Alle indeelingen groepeeren zich ten slotte toch om de beide gedachten van hetgeen in God onmededeelbaar, en van hetgeen aan het schepsel wel mededeelbaar is. Dientengevolge geldt tegen elke verdeeling hetzelfde bezwaar, want van elke deugd wordt in de schepping iets gezien, overmits zij anders ten eenen male onkenbaar zou zijn voor den mensch; en

ook is niet één deugd zoo mededeelbaar, of zij is in God toch altijd anders dan in den mensch.

Deze opmerkingen moeten ten volle beaamd worden, want als gezegd wordt, b.v. bij de *on*mededeelbare deugden: God is almachtig, dan wordt daarmede uitgesproken, dat God is de absoluut Machtige; maar te ontkennen valt niet, dat de mensch op zijn wijze óók machtig is, en dat in alle macht onder de menschen de Macht des Heeren openbaar en kenbaar wordt. En bij de behandeling der wel mededeelbare deugden wordt b.v. gezegd: God is volkomen wijs, de mensch, als beelddrager Gods, is óók wijs, en in zijn wijsheid wordt een flauw schijnsel van de wijsheid Gods openbaar. Doch alzoo sprekende, ontkomt men niet aan de vraag: waarom de almacht Gods niet mededeelbaar, en de wijsheid Gods wel mededeelbaar is? Daarom zegt Prof. BAVINCK volkomen te recht (pag. 102): „In Hem is dat alles wel op oorspronkelijke, Goddelijke wijze; in elke deugd Gods is zoowel Zijn absolute verhevenheid boven, als Zijne verwantschap aan het schepsel op te merken; *iedere eigenschap is in zeker opzicht onmededeelbaar en in een ander weder mededeelbaar.*" (Wij cursiveeren.)

Prof. BAVINCK geeft, bij zijne behandeling en uiteenzetting van de deugden Gods, de navolgende indeeling:

I. die deugden, waarin God Zich openbaart als *de Zijnde*: onafhankelijkheid, onveranderlijkheid, oneindigheid in tijd en ruimte;

II. die deugden, waarin God Zich openbaart als *Geest*: geestelijkheid, onzienlijkheid, eenvoudigheid;

III. die deugden, waarin God Zich openbaart als *Licht*: alwetendheid, wijsheid, waarheid;

IV. die deugden, waarin God Zich openbaart als *Heilig*: goedheid, rechtvaardigheid, heiligheid;

V. die deugden, waarin God Zich openbaart als *Souverein*: wil, vrijheid en almacht. (Geref. Dogm. II, p. 102.)

Prof. A. KUYPER stelt, in zijn genoemde, niet uitgegeven Dogmatiek, eene eenigszins andere indeeling op, die wij ons veroorloven hier weer te geven. Uitgangspunt is hem God in de absolute volheid van al Zijne deugden, en, met het doel om te geraken tot eene indeeling, wijst hij op den mensch, die naar Gods beeld en gelijkenis geschapen is. Er is *verschil*, want God is alleen God, en de mensch blijft mensch. Maar er is ook *overeenkomst*, want de mensch (natuurlijk in den staat der rechtheid genomen) vertoont, naar zijn mate, het beeld Gods.

Dit nu leidt tot zoodanige indeeling, dat men eerst kan handelen van die deugden, waarbij God als God in *tegenstelling* met het schepsel uitkomt, en daarna van die deugden Gods, waarbij *overeenkomst* op te merken valt tusschen God en Zijn beeld, waarnaar de mensch geschapen is. Dit leidt in beide deelen tot drieërlei groepeering:

I. God in *tegenstelling* met Zijn beeld:

a. ten opzichte van tijd en plaats: eeuwigheid, alomtegenwoordigheid;

b. het Wezen Gods bepalende: eenvoudigheid, eenheid, oneindigheid, onveranderlijkheid, onmetelijkheid;

c. de verhouding Gods tot al het geschapene aanduidende: absolute souvereiniteit.

II. God in *overeenkomst* met Zijn beeld:

a. (profetisch ambt) wijsheid, alwetendheid;

b. (priesterlijk ambt) heiligheid, rechtvaardigheid, liefde, waarachtigheid;

c. (koninklijk ambt) almacht.

Wij wenschen ons bij voorkeur te houden aan de bekende indeeling van onze Confessie, en spreken daarom eerst over de gemeenlijk als onmededeelbaar aangeduide deugden: dat God is eeuwig, onbegrijpelijk, onzienlijk, onveranderlijk,

oneindig, almachtig; daarna over de dusgenaamde mededeelbare, dat God is volkomen wijs, rechtvaardig, goed, en een zeer overvloedige Fontein aller goeden. Dit brengt het voordeel met zich, dat wij alsdan volgen de kerkelijk geijkte methode en indeeling.

II.

DE EEUWIGHEID GODS.

Eer de bergen geboren waren, en Gij de aarde en de wereld voortgebracht hadt, ja van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God.

Ps. 90 : 2.

God is eeuwig, en de eeuwigheid Gods wordt gerekend onder de onmededeelbare deugden; want de mensch, geschapen naar den beelde Gods, is tijdelijk en niet eeuwig. Juist daarin ligt het moeilijke, wij zouden bijna zeggen het ondoenlijke, om over de eeuwigheid Gods te spreken, omdat onze taal spreekt in beelden van den tijd, omdat onze gedachten zich vormen naar de ideeën van den tijd, overmits wij zelven in den tijd en in het tijdelijke leven.

De eeuwigheid en de tijd zijn gansch *ongelijksoortig*, ze kunnen in geenen deele met gelijke mate gemeten worden, en slechts dan in één adem genoemd worden, als het gaat om de *tegenstelling* er van voelbaar te maken. De eeuwigheid is niet een langdurige tijd, niet een eindelooze tijd, maar juist het *niet*-tijdelijke, het vierkant tegenovergestelde van al wat tijd is. Daarom is het volkomen juist gezien, de eeuwigheid op te nemen onder de *on*mededeelbare deugden Gods. Het *on*mededeelbare zou ook in de benaming zelve

zijn uitgekomen, als gesproken was van den *On*tijdelijke, in gelijken trant als van *on*begrijpelijk, *on*zienlijk, *on*veranderlijk, *on*eindig enz.

Dat dit niet gedaan is, vindt zijn oorzaak hierin, dat de Heilige Schrift geregeld positief van God als van den *Eeuwige* spreekt. En al is het volkomen waar dat, naar de idee en naar den maatstaf van het onmededeelbare genomen, het beter zou zijn geweest van *on*tijdelijk te spreken, het is toch altijd beter, waar zulks mogelijk is, de namen en de bewoordingen der Heilige Schrift zelve te gebruiken. Dat echter op den naam „ontijdelijk" gewezen is, verschaft ons het niet geringe voordeel, dat de gedachte zelve aangaande de eeuwigheid, voor zoover zij grijpbaar is, ietwat helderder wordt, zij het ook in negatieven of ontkennenden zin.

Dit moet met eenigen nadruk op den voorgrond gesteld worden. Want allen, die rationalistisch, d. w. z. nuchter en oppervlakkig over de eeuwigheid Gods spreken, en dit wondervol mysterie niet ten volle indenken, stellen zich de eeuwigheid voor als zijnde de tijd met een verlengstuk, zoowel naar voren als naar achteren tot in het eindelooze doorgedacht. De tijd heeft een begin en einde, maar nu die tijd tot in het oneindige doorgedacht *voor* zijn begin, en *na* zijn einde, zou dan, volgens dezulken, de eeuwigheid zijn. Feitelijk komt zoodanige redeneering hierop neer, dat de eeuwigheid een „eeuwige tijd" en dat de tijd een „tijdelijke eeuwigheid" zou zijn. Dit laatste echter doet reeds onmiddellijk gevoelen, dat er in deze redeneering iets is, dat niet deugt. Aldus genomen, zou de eeuwigheid Gods bij de wèl mededeelbare deugden genoemd moeten worden, en zij wordt door allen bij de *on*mededeelbare gerekend.

Evenmin als het eeuwige tijdelijk gedacht, mag het tijdelijke eeuwig beschouwd worden. Dit wel te doen is de zonde van het Pantheïsme, hetwelk God met de schepping vereenzelvigt, het hemelsche in het aardsche zoekt, het

goddelijke in het creatuurlijke laat opgaan, en dientengevolge het eeuwige in het tijdelijke, alsof de tijd een *verschijningsvorm* van de eeuwigheid zou zijn, alsof de eeuwigheid in den tijd waarneembaar zou worden, en in den tijd eene tastbare gestalte erlangen. Men heeft deze gedachte wel eens willen neerleggen in de beeldspraak, dat de tijd een golfslag van den oceaan der eeuwigheid is. Maar gelijk de Schepper niet alleen onderscheiden, maar ook gescheiden is van al het geschapene, evenzoo is de eeuwigheid *in haar wezen* iets anders dan de tijd, en het verschil tusschen beide ligt niet in korteren of langeren duur, maar in de andersoortigheid. Wij staan hier voor een essentiëel en niet slechts voor een gradueel verschil, d. w. z. de eeuwigheid is niet „eeuwige tijd", en de tijd is niet een „tijdelijke eeuwigheid".

Dat God eeuwig is, leert de Heilige Schrift zoo in het Oude als in het Nieuwe Testament. Hij is de God, die leeft in eeuwigheid (Deut. 32 : 40). Hij is de eeuwige God (Jesaja 40 : 28) en getuigt: „Ik, de HEERE, die de eerste ben, en met de laatste ben Ik dezelfde" (Jesaja 41 : 4). Hij is de Hooge en Verhevene, die in de eeuwigheid woont (Jesaja 57 : 15). Zijn ordinantie is het bevel des eeuwigen Gods (Rom. 16 : 26). Hij is de Koning der eeuwen (I Tim. 1 : 17). Hij is het, die *alleen* onsterfelijkheid heeft (I Tim. 6 : 16). Schoon is de teekening van Ps. 102 : 26—28: „Gij hebt voormaals de aarde gegrond, en de hemelen zijn het werk Uwer handen. Die zullen vergaan, maar Gij zult staande blijven, en zij allen zullen als een kleed verouden; Gij zult ze veranderen als een gewaad, en zij zullen veranderd zijn. Maar Gij zijt Dezelfde, en Uwe jaren zullen niet geëindigd worden."

De diepste blik echter in het mysterie van Gods eeuwigheid wordt gegeven door Ps. 90 : 2, 4: „Eer de bergen

geboren waren, en Gij de aarde en de wereld voortgebracht hadt, ja van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God.... Want duizend jaren zijn in Uwe oogen als de dag van gisteren, als hij voorbijgegaan is, en als eene nachtwaak." De heilige apostel Petrus grijpt naar deze verborgenheid, als hij schrijft, II Petr. 3 : 8: „dat één dag bij den Heere is als duizend jaren, en duizend jaren als één dag".

Metterdaad komt het op recht verstand van dit laatste tekstwoord aan, om deze geheimenis van Gods eeuwigheid voor het nietig menschenverstand eenigermate verstaanbaar te maken, voor zoover zulks aangaande de onmededeelbare deugden mogelijk is. Het is al te rationalistisch of nuchter gedacht, als men zich de eeuwigheid voorstelt als de tijd, naar achteren en naar voren tot in het eindelooze doorgedacht. Want bij zoodanige redeneering is één dag niet als duizend jaren, en duizend jaren niet als één dag. De beste bepaling van den tijd is, zonder eenigen twijfel, deze, dat hij bestaat uit een *geregelde opeenvolging van oogenblikken.* Als ge op uw klok ziet, dan ziet gij de wijzers gestadig gaan, de secondewijzer verschuift met elke seconde, de wijzers loopen rusteloos door. Hierin ligt de oplossing van het geheim van den tijd voor u. De tijd gaat en gaat voorbij, loopt en verloopt. De tijd is in zijn wezen de optelsom van alle oogenblikken, van de seconden, minuten, uren, die voorbijsnellen en nooit terugkeeren. En zooals ge de seconden, de minuten en de uren van een uurwerk ziet voorbijsnellen, zoo gaat de tijd in werkelijkheid voorbij. Uren, dagen, maanden, jaren vliegen als een schaduw heen.

Maar de eeuwigheid *gaat* niet en gaat niet voorbij, zij loopt niet en verloopt niet. In de eeuwigheid zijn geen seconden en minuten die elkaar geregeld en gestadig opvolgen, want de seconde en de minuut is tijdelijk. De tijd roept om een uurwerk, maar de eeuwigheid spot met elke gedachte van een uurwerk. En hier wordt het totaal *onge-*

lijksoortige van tijd en eeuwigheid gevoeld. De tijd *loopt*, maar de eeuwigheid *staat*. In den tijd is het een worden, in de eeuwigheid een onveranderlijk zijn. Eén dag is als duizend jaren, en duizend jaren als één dag. Wat voor een mensch duizend jaren is, is voor God en in God als één dag, één oogenblik.

Toch kan de mensch van het geheimenisvolle der eeuwigheid iets verstaan. Niet slechts uit kracht van tegenstelling, omdat God eeuwig is en de mensch tijdelijk, maar ook, omdat, hoe wonderlijk het ook klinke, de tijd voor den mensch niet steeds tijd is. Immers, tijd is de *geregelde* opeenvolging der oogenblikken of seconden, minuten en uren. Maar die opeenvolging is voor des menschen *hart* niet altijd zoo geregeld. Het kan gebeuren in dagen van hooge spanning voor het menschelijk gemoed, van prangende benauwdheid of diep gevoelde blijdschap, dat de tijd uit des menschen hart als het ware is weggenomen. Als men in het diepst zijner ziel door eene prediking geboeid wordt, dan is de tijd om, vóór men het weet. Op een feest waar men ten volle geniet, en niet aan den tijd denkt, kan men zoo verkeeren, dat men vraagt: waar is de tijd gebleven? Dan heeft men voor zijn gevoel geleefd alsof er eigenlijk geen tijd was die liep en verliep, die ging en voorbijging. Men heeft dan boven den tijd uit geleefd, en zoodoende iets gevoeld van de groote verborgenheid der eeuwigheid. Alleen maar, de geheimenis van de eeuwigheid is niet, te leven *alsof* er geen tijd is, maar zoo te leven, dat er *metterdaad* geen tijd is. Dit nu wordt alleen bij God den Heere gevonden. Hij is eeuwig, de Eeuwige, de Eeuwigheid zelve; Hij kent geen tijd, geen opeenvolging van oogenblikken. Hij is de Zijnde, de Onveranderlijke. Bij Hem zijn duizend jaren als één dag, en één dag als duizend jaren. En zoo is het alleen bij God den Heere, want Hij is de Ongeschapene, en alle creatuur is geschapen.

Een gansch andere blik op den tijd wordt verkregen, door te denken niet aan die wondere oogenblikken dat er voor de ziel als het ware geen tijd is, doordat zij zich *boven* den tijd verheft, maar aan die bange oogenblikken dat zij *onder* den tijd raakt. Daar zijn van die gevallen in het leven, in oogenblikken van benauwdheid en dreigend doodsgevaar, dat het schijnt, alsof de tijd niet voorbij wil gaan; dan kruipen de dagen, rekken zich de uren, en men heeft eene gewaarwording alsof de seconden uren duren, en de uren gelijken wel eeuwen. Bij een schipbreuk, bij een doodelijke ziekte beleeft men de seconden als uren, en dan wil de tijd niet voorbij. In de verveling van een slapeloozen nacht zou men den tijd wel willen voortduwen, en schijnt het ons toe, alsof de minuten uren zijn. Dan is de tijd ons te machtig, dan zijn wij onder, en de tijd is boven. Men heeft in vroeger dagen wel eens gezegd, dat het zoo in de hel, de plaats der eeuwige verdoemenis, moest zijn, vanwege de onuitsprekelijke bangheid en benauwdheid. In den hemel het eeuwige leven, waarin men den tijd te boven is; in de hel de beangstigende tijd, dien men verdrijven noch dooden kan. Men spreekt er wel eens van, als de tijd een macht wordt die ons overweldigt, om hem te verdrijven, ja zelfs om den tijd te dooden! In de hel zal, omgekeerd, de tijd de verlorenen eeuwig dooden, in bangheden, benauwdheden en zielskwellingen, waaraan nimmer een einde komt.

Men beschrijft de eeuwigheid Gods als die deugd, waardoor God de Heere, zonder begin en zonder einde, en zonder opeenvolging van oogenblikken, *te gelijk* bestaat. De Goddelijke eeuwigheid kent niet alleen geen begin en geen einde, maar weet ook van geen verleden, heden en toekomst. In den tijd spreekt men van voorheen en daarna, van vroeger en van later, maar in de eeuwigheid Gods valt al zulk onderscheid onverbiddelijk weg. De Zone Gods getuigt van

Zich Zelven: „Eer Abraham was, *ben* Ik." In God is het een *eeuwig heden;* maar van al wat schepsel is, spreekt men òf in den verleden, òf in den tegenwoordigen, òf in den toekomenden tijd. Hij is Die Hij Zijn Zal, de eeuwig Zijnde, de Onveranderlijke, bij Wien geen schaduw van verandering of omkeering is; de Zijnde, zonder dat er sprake is van „geweest te zijn" of „te zullen zijn".

De tijd *gaat*, maar de eeuwigheid *staat*. De tijd is als het ware de bedding voor den stroom des levens, geeft den grond voor alle *worden*, en daarom valt alle *verandering* in den tijd. De tijden zelven veranderen, en wij veranderen met hen. Maar in den eeuwigen God is geen worden, is geen proces, want in het Eeuwige Wezen is niets dat sluimert, geen enkel vermogen dat niet zonder ophouden in eeuwigdurende actie is. God is vanwege Zijne eeuwigheid de *allerzuiverste actie*, zonder eenige rust, want de Vader *werkt* tot nu toe en de Zoon werkt ook. De ruste Gods is de rust des welbehagens in de werken Zijner handen, niet de rust van het ledig zijn of niets doen. God rust in de Goddelijke vermaking van Zijn bouwwerk in het Heelal, waarvan Hij de opperste Bouwheer en Kunstenaar is.

De eeuwigheid Gods komt tot uiting in de eeuwige generatie van den Zoon door den Vader. De Vader is den Zoon eeuwiglijk genereerende, en de Zoon is eeuwig gegenereerd wordende. En als dit niet zoo ware, dan zou de Vader gegenereerd *hebben*, de Zoon zou gegenereerd *zijn*, en de generatie zou niet eeuwig zijn. Ook hier wordt het ongelijksoortige van de eeuwigheid en van den tijd gevoeld, want de tijd loopt ten einde, de eeuwigheid is het eeuwige heden en kent begin noch einde. De eeuwigheid Gods is onmededeelbaar.

In den uitgang van den Heiligen Geest uit den Vader en den Zoon openbaart zich eveneens het mysterie van de eeuwigheid Gods, want de Heilige Geest *is* niet uitgegaan,

zal niet uitgaan, maar is van eeuwigheid en tot in alle eeuwigheid eeuwiglijk *uitgaande* van den Vader en van den Zoon. Want anders was de uitgang des Geestes niet eeuwig.

De eeuwigheid is ongeschapen, de tijd is geschapen. Eeuwig in den diepsten zin des woords is alleen God; Hij is niet slechts eeuwig, maar de Eeuwige, de Eeuwigheid zelve, en alle schepsel leeft in den tijd. De tijd zelf neemt met de schepping een aanvang, dan is er een begin en een voortgang, een opeenvolging van oogenblikken, een leven in het verleden, heden en toekomst voor al wat geschapen is, en dientengevolge creatuur is.

Maar God de Heere kent niets van dat alles. Bij Hem is geen begin en geen einde, Hij staat boven al het geschapene; de tijd is een schepping van Zijn hand, Hij schiep het Heelal in den tijd, en den tijd met het Heelal, en doet al het geschapene in den tijd leven. Hij is de Koning der eeuwen, Zijn gangen zijn in de eeuwen, duizend jaren zijn voor God als één dag, en Hij, die de eeuwen acht als uren, zal alle eeuwigheid verduren.

God is eeuwig, en in Zijn eeuwigheid *eenvoudig* èn *onbegrijpelijk*. Wij, die in geheel ons leven ons als tijdelijke wezens openbaren, en in ons denken en spreken aan de ideeën en gedachten van den tijd gebonden zijn, staan in de eeuwigheid Gods voor een ontzaglijk, aanbiddelijk mysterie. God de Heere woont en troont in de eeuwigheid, en de Eeuwigheid zelve is de Almachtige God, die den tijd uitdacht, schiep en draagt door Zijn kracht.

„Eer de bergen geboren waren, en Gij de aarde en de wereld voortgebracht hadt, ja van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God," zoo roepen wij in aanbidding uit, als onze ziel de geheimenissen van deze groote verborgenheid indenkt en, door haar leven in den tijd, zich o zoo klein en schier als in het nietige wegzinkend gevoelt.

III.

DE ONZIENLIJKHEID GODS.

Dien alleen onsterfelijkheid heeft, en een ontoegankelijk licht bewoont; Denwelken geen mensch gezien heeft, noch zien kan; Welken zij eer en eeuwige kracht.

I TIM. 6 : 16.

Na van de eeuwigheid Gods gesproken te hebben, wijst de Confessie Hem aan als den *Onbegrijpelijke*, waarover wij in hoofdstuk II afzonderlijk schreven. Vervolgens noemt zij God den Heere als *onzienlijk*. Reeds in den beginne werd van het Goddelijk Wezen de geestelijkheid beleden: dat Hij is een eenvoudig *geestelijk* Wezen. Toch is het niet overbodig, van de onzienlijkheid ook afzonderlijk te handelen, overmits deze twee, hoe nauw ook verbonden, toch niet hetzelfde zijn. Wel kan gezegd worden: God is een Geestelijk Wezen en *dientengevolge* onzienlijk, maar dan wordt ook onmiddellijk gevoeld, dat er eenerzijds wel zeer nauwe verwantschap, maar anderzijds ook onderscheid tusschen deze twee begrippen is. De onzienlijkheid Gods is een rechtstreeksch gevolg van Zijn Goddelijk bestaan als het Eeuwige Wezen. Dat te dezen opzichte niet een algemeene eenparigheid van gevoelen heerscht, is iets, dat wel gememoreerd mag worden, doch waarbij wij ons niet lang ophouden. Vooreerst had men oudtijds de sekte der Audaeanen (volgelingen van zekeren AUDAEUS), die leerde dat God eene zichtbare gestalte had en dus met het *lichamelijk oog* kon gezien worden. In later tijd werd de mogelijkheid om God te zien door de Socinianen geleerd, ook door sommige Lutherschen. Over het algemeen echter werd aangenomen en geloofd, enkele persoonlijke gevoelens nu daargelaten,

dat van het zien Gods, met de oogen des lichaams, geen sprake kan zijn, omdat het Eeuwige Wezen onzienlijk, onzichtbaar is.

Wel wordt zeer verschillend gedacht over de vraag, in hoedanigen zin gezegd kan worden dat de gelukzaligen hiernamaals den Heere zullen zien en aanschouwen, of er alsdan zal zijn een zien Gods met de verheerlijkte oogen van het opstandingslichaam, dan wel of de aanschouwing Gods in het rijk der heerlijkheid een geestelijk zien zal zijn, met het oog der ziel. Bovenal, of er dan gevonden zal worden een zien Gods zooals Hij *is*, of nog, gelijk hier op aarde, zooals Hij Zich *openbaart*, zij het ook op veel heerlijker wijze. Tal van vraagstukken doen zich hier voor.

Prof. BAVINCK schrijft in zijn Geref. Dogm. II, pag. 153, het navolgende: „De Hervorming nam tegenover deze aanschouwing Gods een verschillend standpunt in. De Lutherschen neigden er toe, om eene aanschouwing van het Wezen Gods aan te nemen, en niet alleen geestelijk, maar ook lichamelijk. Gods macht was zoo groot, dat Hij aan de zaligen eene verlichting kon schenken, waardoor zij Hem ook met de oogen des lichaams kunnen zien in Zijn Wezen. Ook enkele Gereformeerden achtten zulk eene aanschouwing van Gods Wezen niet onmogelijk. Maar de meesten, zich houdende aan de alle kennis te boven gaande heerlijkheid die den geloovigen bereid is, stelden de splinterige kwesties der Scholastiek ter zijde of verwierpen ook de aanschouwing van Gods Wezen geheel en al. Deze bescheidenheid is zeker in overeenstemming met de Schrift, die wel van eene aanschouwing Gods door de zaligen spreekt, maar dienaangaande niets naders verklaart en elders God uitdrukkelijk onzichtbaar noemt. De aanschouwing die den geloovigen wacht, wordt door Paulus genoemd een kennen gelijk wij gekend zijn. Indien God, gelijk allen aannemen, niet volmaakt, in Zijn Wezen, gekend kan worden, maar onbe-

grijpelijk is, kan Hij ook in Zijn Wezen niet worden gezien. God te zien en God te begrijpen zijn immers volkomen gelijk. Bovendien, God is oneindig en de mensch blijft eindig ook in den staat der heerlijkheid. God kan daarom door den mensch altijd slechts op eindige, menschelijke wijze worden gezien. Maar dan is het zien Gods ook niet in Zijn Wezen. Dan is er van Gods zijde altijd noodig eene openbaring, waardoor Hij van Zijne zijde tot ons nederdaalt en Zich aan ons kenbaar maakt; Matth. 11 : 27 blijft ook in de heerlijkheid van kracht. De aanschouwing Gods in Zijn Wezen zou meebrengen, dat de mensch vergoddelijkt en de grens tusschen Schepper en schepsel uitgewischt werd. Dat ligt nu wel op de lijn van de neoplatonische mystiek, die door Rome werd opgenomen, maar niet op die van de Hervorming, en althans niet van de Gereformeerde Kerk en Theologie. Bij Rome toch wordt de mensch door de „bovennatuurlijke gave" opgeheven boven zijn eigen natuur; hij wordt daardoor feitelijk een ander wezen. Maar hoe hoog en heerlijk de Gereformeerden ook dachten van den staat der heerlijkheid, ook daar bleef de mensch toch mensch. De zaligheid des menschen is zeker gelegen in de zalige aanschouwing Gods, maar toch altijd in zulk eene aanschouwing, als waarvoor de eindige en beperkte menschelijke natuur vatbaar is."

Dit citaat uit de Dogmatiek van Prof. BAVINCK (hetwelk wij gaven met overzetting van vreemde woorden in onze taal) is wel lang, maar het geeft ineens een helder overzicht van de worsteling der geesten in de geschiedenis der Kerk; het wijst op de verscheidenheid der gevoelens dienaangaande, en zegt met beslistheid, wat het gevoelen der Gereformeerden te dezen opzichte is.

Metterdaad staat de Kerk van Christus bij de belijdenis van Gods onzichtbaarheid voor den grooten tweesprong des levens. Alle tijden door heeft de geest der wereld geroepen om te *zien*, en geweigerd te gelooven in machten en krachten die met het bloote oog niet konden waargenomen worden. Heel de wetenschap der wereld heeft met het onzichtbare en onzienlijke gebroken, rekent alleen met wat gevoeld en getast, gemeten en gewogen kan worden. En zij heeft dat zoo brutaal gedaan, dat zij botweg weigerde als wetenschap te erkennen al wat nog wel met de wereld der onzienlijke dingen rekening hield; iemand, die met den Onzienlijke en het onzichtbare nog in zijn gedachten bezig was, gold bij hen kortweg niet langer voor wetenschappelijk.

Het was deze empirische, materialistische wetenschap natuurlijk om emancipatie van den levenden God Zelven te doen, want wie de onzienlijke dingen loochent, breekt met den Onzienlijke in de allereerste plaats.

En daarom staat de Kerk des Heeren hier voor den grooten tweesprong des levens om, in tegenstelling met de wereld, die alleen met het tastbare en zichtbare rekent, uit te komen voor de dingen die in de hemelen èn die op de aarde zijn, die zienlijk èn die onzienlijk zijn (Col. 1 : 16), en het geloof te belijden in Christus, haren Heiland, die het beeld is des Onzienlijken Gods. (Col. 1 : 15.)

Dat is een *zake des geloofs*. Gods bestaan kan niet bewezen worden, maar moet *geloofd* worden. Dies staat er in Hebr. 11 : 6: „Want die tot God komt, moet *gelooven* dat Hij *is*, en een Belooner is dergenen, die Hem zoeken," hetwelk toch zeer duidelijk zeggen wil, dat men moet *gelooven* dat God is, dat er een God is, dat Hij die God is, die Zich openbaart in de Natuur en in Zijn Woord. Alle geloof, en dus ook het geloof *dat God is*, ligt onder deze bepaling, dat het is een *bewijs der zaken die men niet ziet*. Het was bij Mozes de krachtige werking des geloofs, dat hij

zich vasthield als ziende den Onzienlijke. (Hebr. 11 : 27.)

Wanneer het een zake des geloofs geldt, spreekt men van eene *belijdenis*. De Kerk belijdt heur geloof in het Goddelijk Wezen; zij belijdt dat Hij onzienlijk is, met het menschelijk oog niet kan gezien worden. En zooals AUGUSTINUS het uitriep: „indien God te begrijpen ware, zou Hij voor mij geen God meer Zijn, maar juist omdat Hij is de Onbegrijpelijke, aanbid ik Hem als mijn God," zoo zegt MARESIUS het hier: „als God te zien ware, zou Hij geen God zijn, maar juist de Onzienlijke is mijn God, in Wien ik geloove." Hier wordt iets gevoeld van de beteekenis van Jezus' woord tot Thomas: „Zalig, die niet gezien zal hebben en nochtans geloofd zal hebben."

De leer van Gods onzienlijkheid is zuiver schriftuurlijk. Wij lezen: „*Niemand heeft ooit God gezien*; de eeniggeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is, die heeft Hem ons verklaard." (Joh. 1 : 18.) Paulus looft God: „Den Koning nu der eeuwen, den overderfelijken, den *onzienlijken*, den alleen wijzen God, zij eer en heerlijkheid in alle eeuwigheid. Amen." (I Tim. 1 : 17.) Zoo beslist als het kan, heet het in I Tim. 6 : 16: „denwelken geen mensch gezien heeft, *noch zien kan*." Gods Woord spreekt dus uit, vooreerst, dat nog nooit iemand God gezien heeft, maar getuigt in de tweede plaats ook, dat God niet gezien worden kan. Hij is niet slechts de Ongeziene, maar ook, wat veel meer zegt, de Onzienlijke.

En toch, ook daarop dient gelet te worden, herhaalde malen wordt in Gods Woord gesproken van het feit, dat de Patriarchen en Profeten God wel gezien hebben. God verschijnt aan Abraham bij de eikenbosschen van Mamre. (Gen. 18 : 1.) Wij hebben dit zoo te verstaan, dat Abraham niet God zelf gezien heeft, maar dat hij een bijzonder *teeken* van Gods tegenwoordigheid ontving. De HEERE verschijnt

aan Jakob te Bethel; deze ziet een ladder, welks opperste aan den hemel raakt, de engelen Gods op en nederklimmende, en dan lezen wij: „ziet, de HEERE stond op dezelve" — dit was evenwel in den *droom*. (Gen. 28 : 12.) Jakob worstelt te Pniël met God, en zegt dan van zich zelf: „ik heb God gezien van aangezicht tot aangezicht." Het betrof hier het *verschijnen* van God in dien man, bij het veer van de Jabbok. Als van Mozes gezegd wordt dat hij den HEERE ziet, dan moet wel verstaan worden, dat de HEERE hem *verschijnt* in een vuurvlam uit het midden van een braambosch. (Exod. 3 : 2.) Jesaja zegt (hoofdst. 6 : 1): „zoo zag ik den HEERE, zittende op eenen hoogen en verhevenen troon, en Zijne zoomen vervullende den tempel." Dat was echter in *extase*, in een *visioen*. Van Mozes staat opgeteekend, dat hij was als *ziende* den Onzienlijke; maar dat geldt van het *zien des geloofs*, een geestelijk zien, zooals trouwens het verband van het gansche hoofdstuk (Hebr. 11) dat duidelijk aantoont.

Schoon is te allen tijde de geschiedenis in Exod. 33 : 18 v.v. medegedeeld. Mozes vraagt: „Toon mij nu Uwe heerlijkheid." En als hij zich op een steenrots mocht stellen, dan zegt de HEERE: „Wanneer Mijne heerlijkheid voorbij zal gaan, zoo zal Ik u in eene kloof der steenrots zetten; en Ik zal u met Mijne hand overdekken, totdat Ik zal voorbijgegaan zijn. En wanneer Ik Mijne hand zal weggenomen hebben, zoo zult gij Mijne achterste deelen zien; *maar Mijn aangezicht zal niet gezien worden.*" Dit nu betrof de aanschouwing van God in Zijne heerlijkheid!

Er is in Gods Woord ook nog sprake van het zien Gods in tweeërlei ander opzicht. Vooreerst van het zien Gods in Christus Jezus. Filippus vroeg eens: „Heere, toon ons den Vader, en het is ons genoeg!", waarop Jezus het bekende antwoord gaf: „Die Mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien." (Joh. 14 : 8, 9.) Het zien Gods is dus gegeven in

de aanschouwing van den Middelaar Gods en der menschen. En deze uitspraak is daarom zoo belangrijk, omdat zij de *bijbelsche* beteekenis van het zien Gods in het ware licht stelt tegenover de valsche mystiek, die waant, dat God gezien kan worden in den gewonen zin van dat woord. En ook, God in Zijne heerlijkheid te zien, is den Christus Gods aan des Vaders rechterhand te mogen aanschouwen, want Christus zullen wij eenmaal zien, gelijk Hij is, in Zijn onuitsprekelijke heerlijkheid. (I Joh. 3 : 2.)

Dit leidt als vanzelf tot het tweede, waarvoor, gelijk zich verstaan laat, te allen tijde de bijzondere aandacht gevraagd is geworden, hoe de kinderen Gods, als gelukzaligen hiernamaals, hun Vader in de hemelen zullen mogen aanschouwen. Daarvan gewaagt David: „Ik zal Uw aangezicht in gerechtigheid *aanschouwen*, ik zal verzadigd worden met Uw beeld, als ik zal opwaken." (Ps. 17 : 15.) Naar luid der zaligspreking zullen de reinen van hart *God zien*. In de opstanding zullen de kinderen Gods als de engelen zijn, en aan deze uitspraak verbindt zich de andere, waarin van de engelen gezegd wordt, dat zij altijd het aangezicht des Vaders, die in de hemelen is, *zien*. Breekt eenmaal dat heerlijke oogenblik aan, waar de Bruid met den Geest om bidt dat het haastelijk geschiede, dan zullen wij *zien* aangezicht tot aangezicht. Maar dat hemelsche „zien" wordt door Paulus aldus vertolkt, dat wij alsdan God ten volle in Zijn glorierijke openbaring zullen kennen, naar de mate der alsdan verheerlijkte menschelijke natuur; want nu kennen wij ten deele, maar alsdan zullen wij kennen gelijk ook wij gekend zijn. (I Cor. 13 : 12.)

Zoo verstaan wij het, dat nog nooit iemand God gezien heeft met het lichamelijk oog, en dat zulks ook onmogelijk is, dewijl niemand God zien kàn. Hij is niet alleen de Ongeziene, maar ook de *Onzienlijke*. De Patriarchen zagen slechts den HEERE verschijnen in de bijzondere teekenen

Zijner genadige tegenwoordigheid. Daar waren ook bijzondere teekenen van Gods rechtvaardige oordeelen, waardoor het bij Israël een spreekwoord was: „Wie zal God zien en niet sterven!" De Profeten zien God, wel te bedenken: in droomen en visioenen. Mozes en, met hem, alle ware geloovigen zien God in het geloof, hetwelk als het ware is een zien van den Onzienlijke. Het zien Gods is het geloof in Christus, want wie Hem gezien heeft, heeft den Vader gezien. En eenmaal komt het heerlijke en zalige oogenblik, dat heel de gemeente van Christus haren Heere zal zien *„gelijk Hij is"*, in Zijn glorie, met een naam boven allen naam, en dat is de hemelsche aanschouwing Gods der gelukzaligen in den hemel hierboven en in het rijk der heerlijkheid hiernamaals. Want niemand heeft ooit God gezien, maar de eeniggeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is, die heeft Hem ons verklaard. God te zullen zien, is God in den Christus als Zijn rijkste en volste *openbaring* te aanschouwen, want in Hem woont al de volheid der Godheid lichamelijk. (Col. 2 : 9.) „En dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den eenigen en waarachtigen God, èn Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt." God te zien, is Christus in Zijn glorie aanschouwen, en altoos met den Heere wezen.

IV.

DE ONVERANDERLIJKHEID GODS.

> Want Ik, de HEERE, word niet veranderd; daarom zijt gij, o kinderen Jakobs, niet verteerd.
>
> MALEACHI 3 : 6.

Onder de *onmededeelbare* deugden Gods wordt alsnu Zijne onveranderlijkheid genoemd. Wij mogen wel zeggen, dat bij deze deugd Gods onmiddellijk en ten volle het

*on*mededeelbare gevoeld wordt. Wij staan hier metterdaad voor een zeer scherpe tegenstelling tusschen God den Heere en den naar Zijn beeld geschapen mensch. Niet een trek van het beeld Gods wordt hier openbaar, maar wel wordt het duidelijk, dat God God is en blijft, en de mensch een nietig schepsel. God is *onveranderlijk* en de mensch is *veranderlijk.*

Laat ons die tegenstelling diep indenken. Daar is een oogenblik, dat de mensch niet is; dan, dat hij het aanzijn erlangt en dus wèl is. Hij wordt ontvangen in den moederschoot, straks geboren als een klein kind. Hij wordt allengs grooter in het opwassen. Hij bereikt de maat der volwassenen. Dan komt de afgang van het leven, met het intreden van den ouderdom. En eindelijk is er een uitgang uit dit leven, een afsterven van deze wereld, een ingaan in de eeuwigheid. Heel het menschelijk leven is één doorloopende verandering. Elke dag brengt weer iets anders, en maakt den mensch anders. Een ongehuwde wordt een ander mensch in het huwelijk, en straks brengt het huwelijk verandering, als het van God met kinderen gezegend wordt. De mensch leeft in den tijd, de tijden veranderen, en de menschen met de tijden.

Maar bij God is nooit van eenige verandering sprake. De Heere verandert niet, en daar is niets in God, dat zelfs voor verandering vatbaar is. God de Heere is de *Onveranderlijke.* Het is niet zoo, dat God er eerst niet was, en later wel. God is niet geworden. Hij is van alle eeuwigheid tot alle eeuwigheid. Hij wordt niet meerder en niet minder. Bij God is van vooruitgang en ontwikkeling geen sprake, want Hij is de *Zijnde*, de Onveranderlijke, Ik Zal Zijn Die Ik Zijn Zal, gisteren en heden Dezelfde en in der eeuwigheid.

Dat God in Zijn Wezen verandert, is eene heidensche voorstelling. Alle afgodendiensten stellen eene voortdurende

wisseling in het leven der goden en in de goden zelven. En het Pantheïsme leert, dat het Goddelijk Wezen aan een proces van ontwikkeling onderworpen is, zoodat God Zelf, Zich al ontwikkelende, allengs Zijn bestaan heeft verkregen, voortdurend wordt, en met elken verderen trap van ontwikkeling weer anders wordt. Noch met het Heidendom, dat de goden laat veranderen gelijk de menschen, noch met het Pantheïsme, dat een wet van ontwikkeling langs lijnen van geleidelijkheid in het Goddelijk Wezen stelt, hebben wij iets gemeen. God de HEERE is *Jehovah*, de Zijnde, en dus de eeuwig Onveranderlijke; zóó belijdt het de Christelijke Kerk van alle eeuwen.

Van eenigszins anderen aard is de leer van PELAGIUS en heel zijn nakroost in de verschillende vertakkingen, dat God veranderlijk is, niet in Zijn Wezen, maar wel in Zijn *willen*. Pelagianen, Socinianen, Remonstranten etc. beweren, dat God nu zoo, dan weer anders wil, en dat er in Gods wil geen onwrikbare vastigheid is. Volgens hen is God in Zijn kennen en willen afhankelijk van het doen en laten der menschen; God zal het gedrag van de menschenkinderen uit den hoogen hemel gadeslaan, en Zijn doen regelen naar wat op aarde plaats grijpt. Waar de wereld zelve vol is van allerlei wisselvalligheden, zou deze wereld oorzaak zijn van een gedurig veranderen van den wille Gods.

Met name nu tegenover al die richtingen belijdt de Kerk des Heeren de *onveranderlijkheid Gods*. Dat God onveranderlijk is niet alleen in Zijn Wezen en bestaan, maar ook in Zijn Raad en Besluit, in Zijn denken en willen. Gods denken is niet het *na*denken over het doen der menschen, maar het *uit*denken en bepalen van den loop der wereldgeschiedenis. Zijn Raadslag wordt niet gesteld na kennisneming van al wat plaats grijpt op deze aarde, maar juist omgekeerd: Gods eeuwige Raad en vrijmachtig Besluit gaat aan alles vooraf, is van alles de oorzaak, en beheerscht

den ganschen loop der dingen. Gods Raad zal bestaan en Hij zal al Zijn welbehagen doen. De HEERE heeft het gesproken, wie zal het dan keeren? En al Zijne werken zijn Hem van eeuwigheid bekend. Daarom lezen wij uitdrukkelijk van *„de onveranderlijkheid van Zijnen Raad"*. (Hebr. 6 : 17.)

Onmiddellijk wordt gevoeld, met het oog waarop de onveranderlijkheid van Gods Raad door deze richtingen werd geloochend, en wat belang zij er bij hadden de veranderlijkheid van Gods wil te leeren. Hun opvatting van de leer der uitverkiezing drong hen er toe. God verkoos ter zaligheid al naar gelang het met den mensch stond; Hij stelde Zijn Goddelijk doen en laten afhankelijk van het al of niet gelooven en zich bekeeren van den mensch, en richtte daarnaar en dienovereenkomstig Zijn wil. Het spreekt vanzelf, dat wij nu niet over de zuivere opvatting van de leer der eeuwige verkiezing gaan handelen. Maar wel moet in verband hiermede de absolute onveranderlijkheid van Gods eeuwigen Raad en vrijmachtig Besluit worden beleden. De genadegiften en de roeping Gods zijn *onberouwelijk*. (Rom. 11 : 29.) „Het *vaste fundament Gods staat*, hebbende dezen zegel: De Heere kent degenen, die Zijne zijn; en: een iegelijk, die den naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid." (II Tim. 2 : 19.) Hoe men het ook wende of keere, tegenover allen heidenschen godsdienst belijden wij de onveranderlijkheid van Gods *Wezen*, als de Zijnde, en tegenover alle kettersche richting de onveranderlijkheid van Gods Raad, Besluit en Wil. „Want Ik, de HEERE, word niet veranderd; daarom zijt gij, o kinderen Jakobs, niet verteerd!" (Maleachi 3 : 6.) Hij is de Vader der lichten, bij Welken geene verandering is, of schaduw van omkeering. (Jak. 1 : 17.)

Hoe volkomen waar dit alles nu ook is, hoe vast deze waarheid ook staat, toch is het zelfs voor een Gereformeerd hart menigmaal moeilijk om in dit geloof niet aan het wankelen gebracht te worden, zij het slechts voor enkele oogenblikken, bij het indenken van eenige moeilijkheden die, in verband met deze waarheden, wel eens te berde worden gebracht.

Wij lezen in Gen. 6 : 6: „Toen *berouwde* het den HEERE, dat Hij den mensch op de aarde gemaakt had, en het smartte Hem aan Zijn hart." In I Sam. 15 : 11 in gelijken trant: „Het *berouwt* Mij, dat Ik Saul tot koning gemaakt heb, dewijl hij zich van Mij afgekeerd heeft." Aangrijpend is immer het gezicht in Amos 7 medegedeeld. De HEERE doet smartelijke dingen voor Israël, in de plagen der sprinkhanen, in het bliksemvuur; en als de profeet dan roerend bidt: „Heere HEERE, houd toch op; wie zou er van Jakob blijven staan, want hij is klein" (vs. 2 en vs. 5), dan lezen wij èn in vs. 3 èn in vs. 6: „toen *berouwde* zulks den HEERE." Men vraagt, als de Heere eerst iets doet, en het kwade straks uitkomt, en het den Heere *berouwt*, en de Heere straks anders doet, of er dan geen verandering in Gods wil is.

Deze voorbeelden zijn zeer te vermenigvuldigen. Laat ons nog op een tweetal wijzen. Vooreerst hierop. Jona wordt naar Ninevé gezonden, om in des HEEREN Naam te profeteeren: „Nog veertig dagen, dan zal Ninevé worden omgekeerd." De koning van Ninevé roept uit: „Wie weet, God mocht Zich wenden, en berouw hebben!" En metterdaad, zóó kwam het ook. Wij lezen Jona 3 : 10: „God zag hunne werken, dat zij zich bekeerden van hunnen boozen weg; *en het berouwde God* over al het kwaad, dat Hij gesproken had hun te zullen doen, en *Hij deed het niet.*" Men weet het, dit verdroot Jona, en zijn toorn ontstak. Maar ook deze geschiedenis bracht de vraag op de lippen: „is God dan niet

in Zijn wil veranderd, als Hij eerst besloot Ninevé te verwoesten, en het Hem straks berouwde, zoodat Hij het niet deed?

Het kan niet ontkend worden, dat herhaaldelijk in de Heilige Schrift van het *berouw Gods* gesproken wordt. Daartegenover staat, dat deze uitdrukking nooit menschelijk van God verstaan mag worden, maar op een Gode betamelijke wijze moet worden uitgelegd. Anders zou in één en hetzelfde hoofdstuk de grootste tegenstrijdigheid te lezen zijn, hetwelk absoluut onmogelijk is. In I Samuël 15 lezen we eerst in vs. 11, dat het den HEERE berouwde Saul tot koning gezalfd te hebben, en dan in vs. 29 van even datzelfde hoofdstuk: „Ook liegt Hij, die de overwinning van Israël is, niet, *en het berouwt Hem niet; want Hij is geen mensch, dat Hem iets berouwen zou.*" Als er dus in den letterlijken zin des woords bij God van berouw sprake was, dan zou Hij menschelijk zijn en geen God. Maar God is geen mensch, dat Hem ook maar *iets* berouwen zou.

In het algemeen zou kunnen gezegd worden, dat de Gereformeerde Godgeleerden te allen tijde zeer scherp onderscheiden hebben tusschen den *verborgen* en den *geopenbaarden* wille Gods, om verschillende redenen beter aldus genoemd: de *wil des besluits* en de *wil des bevels*. Het onveranderlijke ligt in den verborgen wil, of in den wil des besluits. Te dien opzichte houdt Gods Raad eeuwig stand, en is het hoog Besluit door niets te keeren. Het schijnbaar veranderlijke ligt slechts in den wil des bevels.

Toch kan het niet ontveinsd worden, dat zoodoende het rechte inzicht in de eigenaardige uitdrukking van *berouw Gods* nog niet tot volle klaarheid is gekomen. Dit wordt eerst verkregen, als wij bedenken, dat het berouw niet in God Zelven ligt, want God doet al wat Hem behaagt, Hij wist van eeuwigheid wat Hij doen zou, en Hij is de Almachtige om Zijn Raad door te zetten en Zijn Besluit uit

te voeren. Maar dat 'er toch van berouw Gods gesproken wordt, ligt in den mensch, in de menschelijke voorstelling. Het is, met eerbied gezegd, een menschelijke gedachte over het werk Gods. Het komt den mensch voor, het schijnt den mensch toe, alsof God de HEERE berouw heeft de menschheid vóór den zondvloed geschapen te hebben, Saul tot koning gezalfd te hebben, Ninevé zoo zwaar bedreigd te hebben.

God is *onveranderlijk*, en alle verandering grijpt alleen en uitsluitend bij het schepsel plaats. De mensch werd zondaar, hij viel uit den staat der rechtheid, ondervond toen Gods vloek en kwam dus tegenover God in een *andere verhouding* te staan. En nu schijnt het den mensch toe, waar hij zelf verandert, en in zijn verhouding tot God verandert, alsof God verandert. Het is hiermede eenigermate als met den schippersterm, dien wij in Hand. 27 : 27 lezen, „dat hun eenig land naderde". Ieder die op een schip gevaren heeft, weet bij ervaring, dat, als het schip het land nadert, het schijnt alsof het land het schip nadert. En die schijn leidt tot dit spraakgebruik. Als de trein waarin ge zit stilstaat, en een andere trein naast u gaat voorbij, dan is het in uw gevoel stellig, alsof uw stilstaande trein voortgaat, en de werkelijk gaande trein stopt. Maar dit gevoel bedriegt, al geeft het ook leiding aan onze woorden. Nu is dit de *waarheid:* God is geen mensch, dat Hem ooit iets berouwen zou. Maar het is een *menschelijke gedachte*, bij het nagaan van Gods werken, dat den Heere Zijn werk berouwde.

Voor zoover schrijver dezes het kon nagaan, is deze zaak door onze Godgeleerden het breedvoerigst en het duidelijkst behandeld bij het bevel des HEEREN tot Abraham om Izak te offeren. Dit is het tweede voorbeeld, waarop wij nog wijzen wilden. De HEERE zegt tot Abraham: „Neem uwen zoon, uwen eenigen, dien gij liefhebt, en ga heen naar het

land Moria, en offer hem aldaar tot een brandoffer, op een van de bergen, dien Ik u zeggen zal." En als Abraham dat voor het vaderhart schier onuitvoerbare bevel staat te volbrengen, dan zegt de HEERE: Strek uwe hand *niet* uit aan den jongen, en doe het *niet!*

Nu vraagt men: is hier niet een verandering in Gods wil? Wilde God dan niet eerst, dat Abraham Izak *wel* offeren zou, en later, dat hij het *niet* doen zou? Hierop nu antwoorden allen, die de onveranderlijkheid van Gods Wezen èn van Gods wil belijden, dat er ook bij Abrahams offerande niet de minste sprake is van eenige verandering in den wil Gods. Dat God het *niet* gewild heeft dat Abraham zijn zoon offeren zou, is door de uitkomst openbaar geworden. De wille Gods wordt altijd openbaar, als het Besluit gebaard heeft. Het was voor Abraham niet een gebod als zoodanig, maar zeer bepaaldelijk een *proefgebod.* De HEERE wilde niet, dat Abraham zulks metterdaad doen zou; maar Hij wilde Abraham *beproeven.* In dien wil nu is God niet veranderd, zoo en niet anders heeft God het gewild, en dien wil ook uitgevoerd en doorgezet. Daarom zegt de HEERE: „Nu weet Ik, dat gij God vreezende zijt, en uwen zoon, uwen eenige, van Mij niet onthouden hebt."

De leer van Gods onveranderlijkheid is geheel schriftuurlijk. Zoo heeft God Zich duidelijk in Zijn Woord geopenbaard. En die leer is vol van zoeten troost voor elk hart dat op God bouwt, en weet dat het bij den HEERE als in een onwrikbaren Rotssteen woont. Num. 23 : 19: „God is geen man, dat Hij liegen zou, noch eens menschen kind, dat Hem iets berouwen zou! Zou Hij het zeggen en niet doen? of spreken en niet bestendig maken?"

V.

DE ONEINDIGHEID GODS.

Zoo ik opvoer ten hemel, Gij zijt daar; of bedde ik mij in de hel, zie, Gij zijt daar.
Ps. 139 : 8.

Nog twee *on*mededeelbare deugden Gods worden in de Confessie genoemd, alvorens de puntkomma bereikt is, die daar ter plaatse de scheidslijn trekt tusschen de *on*mededeelbare en *wel* mededeelbare deugden Gods. Thans is aan de orde de *oneindigheid* van het Eeuwige Wezen, hetwelk wij God noemen.

Ook hier is het noodig, de beteekenis van het woord vast te stellen, alvorens tot behandeling van de zaak zelve over te gaan. Toen gesproken werd over de „onbegrijpelijkheid" Gods, wezen wij er op, dat dit woord in tweeërlei zin kan worden opgevat, met gansch onderscheiden beteekenis; dat b.v. in artikel I der Confessie het noemen van God, als onbegrijpelijk, iets anders inhield dan waar in vraag 48 van den Catechismus de woorden: „dewijl de Godheid onbegrijpelijk is" op doelden. En zoo nu geldt ook ten opzichte van de oneindigheid Gods, dat daarvan in betrekking tot drieërlei waarheid gewag gemaakt wordt.

Vooreerst spreekt men van God als den *Oneindige*, in dien zin, dat alle deugden Gods oneindig, zonder einde, allervolmaaktst zijn, en dat God de Heere in de volheid Zijner deugden de oneindig Volmaakte is. Wij lezen in Ps. 119 : 96: „In alle volmaaktheid heb ik een *einde* gezien, maar Uw gebod is zeer wijd." Deze woorden beteekenen, dat de deugden en volmaaktheden van den mensch eindig zijn, aan een einde toekomen, maar dat Gods deugden onbegrensd, zonder paal en perk, oneindig zijn, want God

is oneindig van vermogen en Zijne barmhartigheden hebben geen einde. In dien zin nu kan in artikel I der Confessie niet bedoeld zijn te spreken van de oneindigheid Gods. En dat om tweeërlei reden. Vooreerst, dewijl hier de afzonderlijke deugden Gods genoemd worden, en deze beteekenis van oneindig toepasselijk is op *elke* deugd Gods, in tegenstelling met het menschelijke, dat in àlles eindig gedacht wordt. Zoo genomen, is God oneindig machtig, oneindig wijs, oneindig goed, enz. Hoe volkomen waar dit ook zij, toch is dit hier niet de bedoeling, gelijk ieder onmiddellijk voelt. In de tweede plaats, en dit zegt meer, omdat de Confessie hier bezig is met de *on*mededeelbare deugden Gods, en de toepassing van de zooeven genoemde gedachte daarbij vervalt. Bij de wèl mededeelbare deugden kan men zeggen: de mensch is wijs, God is oneindig wijs; de mensch is barmhartig, God is oneindig barmhartig, enz. Maar als de *on*mededeelbare deugden worden aangegeven, en te midden daarvan de oneindigheid Gods wordt genoemd, dan is het voor ieder duidelijk, dat niet het oneindige, in den algemeenen zin, wordt bedoeld, maar dat hier iets van zeer bijzonderen aard wordt aangeduid.

De Gereformeerde Dogmatiek bespreekt dan ook *afzonderlijk* de deugd der oneindigheid Gods, en bedoelt daarmede, dat aan het Goddelijk Wezen geen einde of grens gesteld kan worden ten opzichte van *tijd* en *plaats*, ja, dat God zeer verre daarboven verheven is, dat alle gedachte van tijd en plaats bij God ten eenen male wegvalt. Dit leidde in de Dogmatiek tot eene splitsing in twee gedachten, om het in den stelligen vorm alzoo uit te drukken: God is eeuwig en alomtegenwoordig. Oneindig in betrekking tot den tijd, dies *eeuwig*. Oneindig in betrekking tot de ruimte, dies *alomtegenwoordig*.

Met het noemen van deze tweede gedachte zijn wij vrijgekomen van eene beschouwing der oneindigheid, die wel

later bij de mededeelbare deugden besproken kan worden, om deze dan bij den mensch eindig, bij God oneindig te denken. Wij zijn zoodoende in de orde gebleven om van de *on*mededeelbare deugden te handelen, welke *niet* aan het beeld Gods zijn medegedeeld. Immers, ook dit behoort tot de tegenstelling tusschen Schepper en schepsel, dat de mensch wel aan tijd en plaats gebonden is, maar God in geen enkel opzicht. Bij God is van tijd en plaats geen sprake, Hij is eeuwig èn alomtegenwoordig, en in dien zin *oneindig*.

Rest nu de vraag: waar de Gereformeerde Dogmatiek deze *beide* deugden Gods saamvat onder den gemeenschappelijken naam van oneindigheid, doet de Confessie der Gereformeerde Kerken zulks ook? Inzage van artikel I geeft hierop voldoende antwoord. Het begint met in de allereerste plaats de *eeuwigheid* te noemen, en straks afzonderlijk de oneindigheid. De gevolgtrekking ligt voor de hand, dat de Confessie onder de oneindigheid Gods meer in het bijzonder de alomtegenwoordigheid Gods bedoelt.

Deze logische gevolgtrekking die wij maakten, wordt bevonden goed te zijn, bij het naslaan van de uitleggers der Confessie. ARNOLDUS ROTTERDAM schrijft (Sions Roem en Sterkte I, pag. 135): „Wat noemt gij Gods oneindigheid? De onafmetelijkheid Gods, dewelke de alomtegenwoordigheid Gods in zich bevat. Hoe omschrijft gij dezelve? Als die volmaaktheid Gods, waardoor Hij niet besloten wordt binnen de mate van eenige geschapene of schepbare dingen, in alle schepsel tegenwoordig zijnde, zoowel als buiten derzelver palen in Zich Zelven." Bij MARESIUS evenzoo.

Wij zijn dus toegekomen aan de behandeling van de *alomtegenwoordigheid Gods*. De moeilijkheid daarvan zijn wij ons ten volle bewust. Het is hiermede gelegen als met

de eeuwigheid Gods. Wij menschen zijn niet slechts in ons leven, maar ook in ons *denken* aan tijd en plaats gebonden, en wij kunnen er ons daarom geen voorstelling van maken, dat God de Heere bestaat op een geheel andere wijze, die ten eenen male vreemd is aan alle gedachte zoo van tijd als van plaats.

God is overal, Hij is alomtegenwoordig. Maar God neemt nergens plaats in, Hij beslaat geen plaats, vervult geen ruimte, Hij kent geen plaatselijke bestaanswijze. Een mensch staat op een bepaalde plaats, neemt die ruimte voor zich in beslag, en waar hij staat, kan niemand en niets anders te gelijker tijd staan. Zelfs met de geschapen geesten is dat zoo, al is het ook op andere wijze. Een engel of duivel is bepaald, begrensd, en neemt in de geestelijke wereld een plaats in; hij is hier wel, dáár niet; hij gaat en komt en is dus niet alomtegenwoordig.

Daar komt bij, dat de ruimte in zijn geheel, en elke plaats of plek in het bijzonder, geschapen is. God heeft in de schepping ook de *ruimte* geschapen en aan al wat Hij schiep een plaats geschonken, en Hij houdt door Zijne almogende kracht elke plek of plaats van oogenblik tot oogenblik in stand. Als God Zijn hand terugtrok, zou er zelfs geen ruimte, geen plaats, geen plekske meer zijn. Men heeft wel eens gevraagd, of er buiten het Heelal nog ruimte, nog plaats is. Daarop kan alleen geantwoord worden, dat slechts dáár plaats en ruimte is, waar God die geschapen heeft en in stand houdt. Buiten de ruimte die God schiep, is nergens plaats.

God is in den hemel, Hij is op aarde, ja, al bedde ik mij in de hel, zie, daar is God. Waar de zon, de maan, de starren zijn, daar is God. Op bergen en in dalen, ja *overal* is God. Laat dit echter goed verstaan worden, in verband met de eenvoudigheid Gods. God is niet deelbaar, en dus niet op verschillende plaatsen voor een deel. Als een mensch op een

stoel zit, dan is zijn hoofd boven, zijn rug bevindt zich tegen de leuning, hij zit op het kussen, zijn voeten rusten op den grond. Zoo bestaat hij plaatselijk, maar op elke plaats is zijn lichaam slechts voor een bepaald deel. Maar in God is geen samenstelling van deelen, er is dus ook geen verdeeling van Zijn Wezen in de ruimte. God is overal geheel en ten volle. Waar God is, daar is Hij als God, en als God is Hij overal en alomtegenwoordig. Zoo is Hij in den hemel, zoo is Hij op de aarde, zoo is Hij in de hel, edoch nergens voor een deel, hetwelk zich niet denken laat, maar overal eenvoudig, geheel en al.

Zegt men: God is op de gansche aarde, bij de Noordpool en bij de Zuidpool, dan spreekt men de volkomen waarheid. Maar stel nu, dat de wereld in twee deelen uiteenvalt, dan is het te dwaas, om ook maar één oogenblik te denken, dat elk deel der wereld God voor de helft in Diens tegenwoordigheid bezitten zou. En dit nu vestigt ons oog op een waarheid, die ons uiterst beperkt menschelijk verstand zeer verre te boven gaat, waar geen menschenkind bij kan, die het scherpst verstand niet vatten kan, dat God de HEERE, zonder in de ruimte van het Heelal Zich Zelven te verdeelen, overal is, alomtegenwoordig is, geheel en ten volle.

Zoowel tegenover het Heidendom als tegenover de ketterij wordt van Gods alomtegenwoordigheid belijdenis gedaan. De Heidenen meenden hunne goden als het ware met de handen te kunnen aanwijzen, en wisten met preciesheid de plaats aan te toonen waar zij stonden. Zoodoende vragen zij spottenderwijs aan Israël: „*Waar* is nu hun God?" (Ps. 115 : 2) en de Psalmdichter antwoordt: „Onze God is toch *in den hemel*. Hij doet al wat Hem behaagt." (Ps. 115 : 3.) Dit beteekent niet, gelijk wel eens beweerd wordt, dat Israëls

God alléén in den hemel, en *niet* op aarde is. Integendeel. Maar tegenover de Heidenen, die slechts hun goden op aarde hadden, wordt hier uitgeroepen: Onze God is niet alleen, o Heidenen, zooals uwe goden, op aarde, Hij is óók in den hemel. In onmiddellijk verband hiermede wijzen wij op den aanhef van het Onze-Vader: *die in de hemelen zijt*. Die aanspraak aldaar beteekent allerminst, dat God slechts in den hemel is, en niet op aarde. Elk Gereformeerde weet uit den Catechismus, dat de zin dezer woorden is, te vermanen, dat wij van de Majesteit des Heeren „niet aardsch gedenken" zouden.

Meer in het bijzonder tegenover de ketterij wordt door Christus' Kerk de alomtegenwoordigheid Gods beleden. Vanouds dachten de Socinianen, en later alle rationalistische groepen (het Deïsme), dat God alleen in den hemel en *niet* op de aarde was. Hij woonde in den hemel, daar was Hij; op de aarde was slechts een openbaring van Gods macht en kracht. Men maakte dat duidelijk met het beeld van de zon, die hoog aan den hemel staat, en op aarde haar warmte uitstraalt. En zoo zeide men: God is naar Zijn Wezen in den hemel, doch slechts naar Zijn kracht op aarde. In niet onduidelijke woorden wilde men daarmee zeggen: De hemel stelt aan God een paal en perk, Hij is niet overal, niet alomtegenwoordig, alleen en uitsluitend in den hemel.

Gods Woord, waarop wij ons altijd te verlaten hebben, leert ons, zoowel tegenover het Heidendom, als tegenover alle kettersche afdwaling, op het allerduidelijkst de omnipraesentie, de alomtegenwoordigheid, het *overal* zijn van God den Heere.

Salomo bidt: „Zou God op de aarde wonen? Zie, de hemelen, *ja de hemel der hemelen zouden U niet begrijpen*, hoeveel te min dit huis, dat ik gebouwd heb." (I Kon. 8 : 27.) Deze tekst weerspreekt de gedachte, dat God alleen in den hemel en niet op aarde zou zijn. Noch dit huis, noch de

aarde kan God bevatten, zelfs de hemel der hemelen vermag zulks niet te doen. „Ben Ik een God van nabij, spreekt de HEERE, en niet een God van verre? Zou zich iemand in verborgene plaatsen kunnen verbergen, dat Ik hem niet zou zien? spreekt de HEERE; *vervul Ik niet den hemel en de aarde?*" (Jerem. 23 : 23, 24.)

En Paulus betuigt: „Opdat zij den Heere zouden zoeken, of zij Hem immers tasten en vinden mochten: hoewel Hij niet verre is van een iegelijk van ons. Want in Hem leven wij, en bewegen ons, en zijn wij." (Hand. 17 : 27, 28.) God is dus allerwegen zoo nabij, dat Hij *getast* kan worden. Als Gods tegenwoordigheid niet bespeurd wordt, komt zulks vanwege de zonde. Dan ziet het oog Hem niet, en weet het hart zich God niet nabij. Dies zegt de profeet: „Uwe ongerechtigheden maken eene scheiding tusschen ulieden en tusschen uwen God, en uwe zonden verbergen het aangezichte van ulieden, dat Hij niet hoort." (Jesaja 59 : 2.)

Het schoonst en duidelijkst wordt de alomtegenwoordigheid Gods door David in Ps. 139 geleerd: „Gij *omringt* mijn gaan en mijn liggen. Gij *bezet* mij van achteren en van voren, en Gij *zet* Uwe hand op mij. Waar zou ik heengaan voor Uwen Geest? en waar zou ik heenvlieden voor Uw aangezicht? Zoo ik opvoer ten hemel, Gij *zijt* daar; of bedde ik mij in de hel, zie, Gij *zijt* daar. Nam ik vleugelen des dageraads, woonde ik aan het uiterste der zee, ook dáár zou Uwe hand mij geleiden, en Uwe rechterhand zou mij *houden.*"

Al is het nu volkomen waar, dat God overal is, en dat nergens een plekske, hoe klein of gering ook, is, waar God niet is, toch is het ook waar, dat God niet overal op gelijke wijze is. Een steen kan niet liggen, zonder dat God hem een plaats bereidt en ook die plaats in stand houdt. Geen plant kan groeien, geen bloem kan geuren, zonder de tegenwoordigheid des Heeren. Geen dier kan

leven, zonder dat God nabij is. Toch openbaart God Zich rijker in de plantenwereld dan in de levenlooze natuur, en rijker in de dierenwereld dan in de plantenwereld. Nog hooger wordt de mensch door de tegenwoordigheid Gods opgeheven. En ieder voelt, dat onder de menschen de kinderen Gods met bewustheid de genade van Gods tegenwoordigheid *genieten*, en dat de hemellingen *ten volle* God in glorie aanschouwen. God *is* overal, maar Hij *woont* in Sion bij Zijn volk. Alleen, de hemel is Zijn *troon*, de aarde is slechts de *voetbank* Zijner voeten. Doch oneindig boven dat alles schittert de tegenwoordigheid Gods in Christus, Zijnen Zoon, want in Hem woont al de volheid der Godheid lichamelijk.

VI.

DE ALMACHTIGHEID GODS.

De dingen, die onmogelijk zijn bij de menschen, zijn mogelijk bij God.
LUK. 18 : 27.

Thans zijn wij toe aan de bespreking van de laatste der *on*mededeelbare deugden Gods. Hij is eeuwig, onbegrijpelijk, onzienlijk, onveranderlijk, oneindig èn .... *almachtig*.

Alvorens deze deugd toe te lichten, veroorloven wij ons twee opmerkingen. Vooreerst een historische, dat deze deugd Gods in de oudste uitgaven der Confessie niet genoemd werd, en dat eerst de Dordtsche Synode van 1618 „almachtig" inlaschte, naar aanleiding van eene opmerking, hierover door de Remonstranten gemaakt.

En in de tweede plaats merken wij op, opdat ook hier terdege gevoeld worde, dat nog gehandeld wordt over de *on*mededeelbare eigenschappen of deugden, en niet over die,

welke wel in het beeld Gods zijn medegedeeld, dat de naam van almachtig niet tot misverstand leiden moet. Men zou toch kunnen zeggen: de mensch is machtig, maar God is *al*machtig, dus hier is iets wel mededeelbaars, want God wordt hier niet gekend uit de *tegenstelling* van Schepper en schepsel, maar uit de *overeenstemming* van God en den naar Zijn beeld geschapen mensch.

Toch is dit niet zoo, en bij de toelichting van deze deugd des Heeren zal dit wel duidelijker blijken. Maar wat den naam zelf aanbelangt, zoo kan hier reeds gezegd worden, dat, evenals bij „eeuwig" het onmededeelbare terstond gevoeld zou worden als men gewaagde van den Ontijdelijke, zoo ook hier de naam zelf tot volle klaarheid zou gebracht hebben, bijaldien er gestaan had: *onafhankelijk*. Deze naam echter wordt gedrukt door het bezwaar van het negatieve. Hij zegt wat God *niet* is, en geeft geen antwoord op de vraag wat God *wel* is. Men spreekt dus negatief van de onafhankelijkheid Gods, om in dien naam het onmededeelbare te doen uitkomen, want de mensch is wel afhankelijk, zelfs volstrekt afhankelijk. Positief echter wordt dit door *almachtigheid* uitgedrukt, ook wel door *algenoegzaamheid*.

Het hierboven gezegde doet reeds terstond gevoelen, dat onder de almachtigheid Gods iets anders verstaan wordt dan de souvereiniteit des Heeren, hoe nauw deze twee anderszins ook samenhangen. Als de Heere Jezus zegt: „Mij is gegeven *alle macht* in hemel en op aarde," dan beteekent in dit verband „alle macht" alle g e z a g, en drukt dit woord dus niet de eigenaardige gedachte van het almachtige uit, maar wel die van het souvereine, of van de opperhoogheid.

Daarentegen, als de HEERE tot Abraham zegt in Gen. 17 : 1 : „Ik ben God, de Almachtige," dan wordt het karakteris-

tieke van Gods almacht uitnemend wel gevoeld. Aan Abraham was beloofd het erfelijk bezit van Kanaän, en hem was toegezegd de geboorte van een zoon uit Sara. De vervulling van beide beloften was schijnbaar onmogelijk, de bezwaren waren overwegend vele. Immers, hij kwam in het land, „als zij weinige menschen in getal waren, ja weinige en vreemdelingen daarin" (Ps. 105 : 12). Hoe zou Abraham dat schoone land op al die volkeren kunnen veroveren? Het scheen, naar den mensch, onmogelijk te zijn. En Sara, zijne vrouw, was oud, reeds over de jaren, de moeder was in haar verstorven, en toch zou uit haar de zoon der vrije geboren worden. De vraag blijft niet achterwege: hoe is dat mogelijk? En daarop nu antwoordt God de HEERE tot Abrabam: „Ik ben God, de Almachtige," d. w. z.: Ik vermag en kan alles, voor Mij is niets te wonderlijk.

Ook Jesaja 13 : 6 doet ons de almachtigheid Gods in haar juiste beteekenis verstaan, dat God zoo overweldigend machtig is, dat niemand tegen Hem opkan en dat niets tegen Hem bestand is. Jesaja roept daar uit: „De dag des HEEREN is nabij: hij komt als eene verwoesting van den Almachtige." Als God komt met de instrumenten Zijner gramschap, als de HEERE der heirscharen het krijgsheir monstert, dan verdwijnt alle aardsche kracht, en verzinkt alle macht in het niet, dan legt elk schepsel het in minder dan een oogenblik af. God is de Almachtige, want als het schepsel met Hem te doen krijgt, dan „zullen alle handen slap worden, en aller menschen hart zal versmelten" (vs. 7).

Is het dus, dat wij denken aan de Almachtigheid Gods, dan komt Gods Woord ons te hulpe, door ons voor oogen te stellen de alles overweldigende macht en kracht, de geduchte Majesteit des Heeren, de uitnemende grootheid Zijner kracht naar de werking der sterkte Zijner macht. Deze deugd nu is *niet* mededeelbaar. Het is niet zoo, dat de mensch machtig, en God oneindig machtig of almachtig

is. Want alle volkeren te zamen zijn als niets voor Hem, en ze worden bij Hem geacht minder dan niet en ijdelheid, minder dan een droppel van den emmer, minder dan een stofje van de weegschaal. We staan hier metterdaad voor een *tegenstelling:* God is almachtig, de *alleen* Machtige, en de mensch, de broze mensch, mag den naam van ijdelheid wel dragen.

De Almachtige beteekent in dit verband de *Sterke God* (Jesaja 9 : 5). Hij is sterk van vermogen. Hij is de HEERE, sterk en geweldig, geweldig in den strijd, de HEERE der heirscharen, de Koning der eere. (Ps. 24 : 8, 10.) Hij is de Heere der heeren, de Koning der koningen, de geduchtste Macht der machten. Alleen de HEERE is de Rotssteen waarop men bouwen kan; Hij is een hoog Vertrek om daarin zeker te wonen; Hij is een Schild en Rondas, waarachter men volkomen veilig is tegen elken vijand.

Het eerste artikel van het algemeen Christelijk geloof doet belijdenis van God *Almachtig*, Schepper van hemel en aarde. En de Catechismus verklaart die almacht daarin te bestaan, dat God hemel en aarde geschapen heeft, die onderhoudt en regeert, en ook al het kwaad, dat Hij ons in dit jammerdal toeschikt, ons ten beste keeren kan. De heerlijke almacht Gods wordt dus in ons eerste Geloofsartikel beleden ten opzichte van hemel en aarde, van natuur en genade.

God is almachtig als *Schepper*. De Heilige Schrift wekt ons zonder ophouden op om de almacht Gods te aanbidden in Zijn Scheppingswerk. „Ik formeer het licht en schep de duisternis, Ik maak den vrede en schep het kwaad, Ik, de HEERE, doe al deze dingen." (Jesaja 45 : 7.) God is almachtig als *Onderhouder*. Hij draagt alle dingen door het Woord Zijner kracht. (Hebr. 1 : 3.) Schoon wordt de almacht Gods geteekend in de onderhouding aller dingen: „Hij zendt Zijn bevel op aarde; Zijn woord loopt zeer snel. Hij geeft sneeuw als wol; Hij strooit den rijm als asch. Hij werpt

Zijn ijs heen als stukken; *wie zou bestaan voor Zijne koude?"* (Ps. 147 : 15—17.) Vooral deze laatste woorden doen de beteekenis van Gods almacht uitkomen. Want de diepste beteekenis daarvan is toch deze: de Heere is geweldig in den strijd, wie kan tegen Hem bestaan!

God is almachtig als Verlosser in het werk der *genade.* Satan zal pogen, als schijnbaar de geduchtste macht tegenover God, het Vrouwezaad te dooden; hij kan slechts de verzenen vermorzelen. Maar God is de Almachtige, als Hij Satan den kop vermorzelt. Almachtig is de genade Gods in de verwekking van Israël uit Abraham als een verstorvene, en in de genadige bewaring van al Zijn volk, welke vijand zich ook trotsch en stout verhief. Almachtig is de genade Gods in de verwekking en opwekking van Christus uit de dooden, want de uitnemende grootheid Zijner kracht naar de werking der sterkte Zijner macht heeft Hij gewrocht in Christus, als Hij Hem uit de dooden heeft opgewekt. (Ef. 1 : 20.) Almachtig is de genade Gods in de bewaring en bescherming der uitverkorenen. „Ik geef hun het eeuwige leven; en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid, niemand zal ze uit Mijne hand rukken. Mijn Vader, die ze Mij gegeven heeft, is *meerder dan allen* (dat is de diepste beteekenis van het almachtig), en niemand kan ze rukken uit de hand Mijns Vaders." (Joh. 10 : 28.)

Vele godgeleerde beschouwingen zijn bij de ontwikkeling van de leer der almacht Gods ten beste gegeven. Wij zullen hiervan niet geheel zwijgen, maar toch kort zijn in onze bespreking daarover, afkeerig zijnde van dorre spitsvondigheden, waar de ziel niets aan heeft, en waarbij God niet tot Zijn eere komt.

Vooreerst heeft men onderzocht, of God *alles* kan, uit kracht Zijner almachtigheid. Deze vraag mishaagt aan het

godvruchtig gemoed, want men stelt haar in verband met de meest dwaze onzinnigheden. Er zijn er, die kwesties als deze hebben opgeworpen: of God maken kan dat tweemaal twee niet vier, maar vijf is; of God bewerken kan, dat het gedane ongedaan gemaakt wordt, enz. De Heilige Schrift leert ons, dat God *niet* „alles kan", en dat zulke gedachten, als hierboven genoemd, Godslasterlijk zijn. God kan niet liegen (Titus 1 : 2). God kan ook Zich Zelven niet verloochenen (II Tim. 2 : 13). God kan niet veranderen, kan geen berouw hebben. Hij kan, in één woord, nooit ophouden *God Zelf* te zijn.

Door de Gereformeerden wordt, als zij over deze aangelegenheid spreken, dit stuk alzoo uiteengezet, dat God niet alles kan wat de menschelijke phantasie droomt, maar dat God alles kan *wat Hij wil.* Wil God de Heere iets verrichten of tot stand brengen, dan is bij Hem altijd de macht om het ook te kunnen doen. Het is echter niet zoo, dat God *alles* zou kunnen willen. In dien wil bestaat niet het zondige en dwaze, is geen plaats voor het ongerijmde; die wil Gods is heilig, wijs en goed.

En in de tweede plaats zondigen zij, die de almacht Gods beperken, en daardoor in een ander uiterste vervallen. Het eene uiterste is, van de Almacht *ongerijmd* te denken, hetwelk wij eerst bespraken; het andere uiterste is, van de Almacht *bekrompen* te denken. Ook dit vereischt nadere toelichting. Daar zijn er, die zeggen: God doet alles wat Hij kan, en meer dan Hij doet kan Hij niet. Al wat voor God mogelijk is, wordt door Hem werkelijkheid, en wat God niet metterdaad doet, dat kan Hij ook niet doen. God toont Zijn *volle* almacht, *al* Zijn almacht, in hetgeen door Hem gewrocht wordt.

Ook dit uiterste, evenals het eerste, wordt uitdrukkelijk door de Heilige Schrift weersproken. God kan niet alles, maar Hij kan wel alles wat Hij heiliglijk wil, was de eerste waarheid

die wij beleden. Maar tegenover dit tweede uiterste geldt: God wil niet alles wat Hij kan. Onze vaderen maakten eenparig de bekende onderscheiding tusschen de *volstrekte* en de *verordineerde* Almacht Gods. Onder de volstrekte Almacht verstonden zij, wat God, in het afgetrokkene gedacht, zou kunnen doen, zonder het metterdaad te doen. Onder de verordineerde Almacht verstonden zij, dat God een eeuwigen Raad had, en geheel vrijmachtig besloten heeft, naar en overeenkomstig dien Raad te handelen. De HEERE zegt: „Mijn Raad zal bestaan, en Ik zal al Mijn welbehagen doen." Nu hebben wij, menschen, nooit te vragen, met het oog op Gods almacht: zou God dit of dat niet kunnen doen? maar wel: wat heeft God *besloten* te doen? God kan alles wat Hij wil, en niets is voor Hem te wonderlijk, maar Hij heeft, in vrijmacht, Zijn wil gebonden aan Zijn Raad, en Zijn eeuwig Besluit wordt door Zijn almacht werkelijkheid. Voor de praktijk van het geloofsleven komt het te allen tijde aan, niet op de Almacht in het afgetrokkene gedacht, maar op de Almacht die Gods vrijmachtige wil, naar Zijn eeuwigen Raad en Besluit, uitvoert. God doet al wat Hem behaagt.

Dit alles neemt niet weg, dat zij jammerlijk dwalen, die wanen, dat Gods almacht in Gods Raad en Besluit is uitgeput. God kan oneindig veel meer dan Hij doet, al doet Hij het niet. God had b.v. de aarde grooter kunnen maken, Hij had kunnen maken dat er meerdere uitverkorenen waren. De Heere Jezus zelf heeft dat gezegd, toen Hij uitsprak: „Ik zeg u, dat God zelfs *uit deze steenen* Abraham kinderen kan verwekken." (Matth. 3 : 9.) Dat zou God kunnen doen, en Hij zou nog oneindig veel meer kunnen doen; het ware voor Hem niet te wonderlijk, uit stukken steen menschen te maken en Abraham kinderen te verwekken. Maar dat heeft God niet gedaan, en dat zal Hij ook niet doen, omdat het in Zijn Raad ligt, dat de kinderen *geboren* zouden

worden, en dat de uitverkorenen zouden worden *weder-geboren*.

De Heere Jezus zeide ook: „Meent Gij, dat Ik Mijnen Vader nu niet kan bidden, en Hij zal Mij meer dan twaalf legioenen engelen bijzetten?" (Matth. 26 : 53.) Dit werd uitgesproken met het oog op de almacht Gods, in het afgetrokkene gedacht, buiten den Raad Gods en buiten de te volvoeren werkelijkheid om. Zeker, dat zou God kunnen, want Hij kan alles, óók wat Hij niet doet; maar Hij handelt alleen en uitsluitend naar Zijn gemaakt bestek.

Voor twee uitersten hebben dus de Gereformeerden bij de belijdenis van Gods almacht te waken. Zij hebben op te komen tegen alle dwaze phantasie, alsof God de Heere „alles zou kunnen" in strijd met Zijn Goddelijke heiligheid en waardigheid. God kan alles wat Hij wil, maar Hij wil niet alles. Zijn wil is wijs, heilig, goddelijk.

Maar zij hebben ook te bedenken, dat zij van de almacht Gods niet aardsch gedenken, alsof God, in het afgetrokkene gedacht, niet meer zou kunnen dan Hij doet. Het is volkomen waar, dat God Zijn almacht dienstbaar maakt aan de vervulling van Zijn Raad. Hij zou het kunnen, uit steenen Abraham kinderen te maken; maar Hij doet zulks niet, omdat Hij het niet wil. En ook in dat niet-willen is God vrij.

God is almachtig, Hij is de *alleen* Machtige (I Tim. 6 : 15), de Onafhankelijke, de Algenoegzame, de Onverwinlijke, de Sterke God, de God der goden, de Heere der heeren, de Koning der koningen. De dingen, die onmogelijk zijn bij de menschen, zijn mogelijk bij God. (Luk. 18 : 27.)

VII.

DE WIJSHEID GODS.

En dit is de verkondiging, die wij van Hem gehoord hebben, en wij u verkondigen, dat God een licht is, en gansch geene duisternis in Hem is.
I JOH. 1 : 5.

Na de bekende puntkomma in artikel I der Confessie volgen de mededeelbare deugden Gods. De *on*mededeelbare deugden zijn diegene, waarbij God als de Ongeschapene in *tegenstelling* met den geschapen mensch uitkomt; en wel mededeelbaar zijn die deugden, waarvan God, in den weg van *overeenstemming*, openbaring geeft in den naar Zijn beeld geschapen mensch, die de trekken van dat beeld vertoont.

De Gereformeerde Dogmatiek noemt als mededeelbare deugden Gods: wijsheid, goedheid en rechtvaardigheid. Hiermede komt de Confessie overeen, als zij belijdt: volkomen wijs, rechtvaardig, goed, en een zeer overvloedige Fontein aller goeden. Juist omdat in deze deugden de verwantschap met God den HEERE tot uiting komt, is het gemakkelijker, over deze dan over de andere deugden te handelen. Het gebied van het bekende wordt hier betreden, en gemeenschap wordt eenigermate gevoeld. Dat het hier gaat om de deugden van Gods Wijsheid en Wil, Zich afspiegelend in des menschen *verstand* en *wil*, is openbaar, want het beeld Gods komt bij den mensch, wat het zakelijke aanbelangt, hierin uit, dat de naar Gods beeld geschapen mensch is een „redelijk en zedelijk" of „denkend en willend" wezen. Toch vergete men niet, dat de mededeelbare deugden Gods nimmer op zoodanige wijze in eenig

schepsel zijn als in God, want in God zijn zij altijd oneindig, allervolmaaktst, en in den mensch steeds eindig en beperkt.

Reeds bij het noemen van de eerste dezer deugden, komt zulks principiëel uit. In God is wijsheid, Hij is *de* Wijsheid, en de mensch heeft, als beelddrager Gods, verstand en wijsheid. Opdat nu niemand ook maar één oogenblik aan gelijkheid denken zou, spreekt de Confessie het van God den Heere expresselijk uit, dat Hij is *volkomen* of oneindig wijs.

De wijsheid Gods, en al wat daarbij besproken wordt, behoort tot den Naam Gods, in *Licht* ons geopenbaard. Daarom verwezen wij hierboven naar het bekende woord van Johannes, „dat God een *Licht* is, en gansch geene duisternis in Hem is". Licht is alles, wat openbaar maakt, wat opheldert. Zoolang wij iets niet begrijpen, zeggen wij: deze zaak is mij duister. Maar erlangen wij het inzicht, dan spreken wij ook uit: nu zie ik het, het licht daarover is mij opgegaan. Daarom zegt Nebukadnezar tot Daniël: „Ik heb toch van u gehoord, dat de Geest der Goden in u is, en dat er *licht*, en verstand, en voortreffelijke wijsheid in u gevonden wordt." (Dan. 5 : 11, 14.) Daniël zelf weet alleen van het licht der wijsheid in God en zegt: „Hij openbaart diepe en verborgene dingen; Hij weet, wat in het duister is, want het *licht* woont bij Hem." (Dan. 2 : 22.) De zedelijke beteekenis van de werken der duisternis, die het daglicht niet verdragen kunnen, is altijd een afgeleide.

Onder de wijsheid, het Licht Gods, wordt vóór alle dingen Zijne *alwetendheid* verstaan. Bij den Heere is kennis, wetenschap, verstand, raad, wijsheid. De Heilige Schrift meldt dat overvloedig, en zij voegt er onmiddellijk bij, dat de wetenschap des Heeren *alles* omvat, dat aan haar niets onttrokken mag worden, dat haar geen paal en perk gesteld kan worden, en deswege noemde de Kerk deze deugd Gods de *al*wetendheid.

Nu komt deze Lichtnaam van „alwetendheid” zelve in de Heilige Schrift niet voor, doch, gelijk meermalen opgemerkt is, de naam der Drieëenheid of van het Werkverbond komt als zoodanig evenmin voor in Gods Woord. Het is slechts de vraag, of de zaak zelve in het Bijbelboek wordt aangeduid en beschreven. En als wij in Ps. 94 : 9 lezen: „Zou Hij, die het oor plant, niet hooren? zou Hij, die het oog formeert, niet aanschouwen?” dan wil dit zeggen, niet dat God een lichamelijk oor of oog heeft, maar wel, dat Hij alles *hoort* en *ziet*, natuurlijk op goddelijke wijze, onmiddellijk. Wij hebben er op te letten, hoe menigmaal van de „oogen Gods” gesproken wordt, om daarmede aan te duiden, dat de Heere alles ziet, en dat voor Hem niets verborgen is. De ziener Hanani zegt tot koning Asa: „Want den HEERE aangaande, Zijne oogen doorloopen de gansche aarde.” (II Kron. 16 : 9.) Evenzoo getuigt Zacharias (hoofdst. 9 : 1): „De HEERE heeft een oog over den mensch, gelijk over al de stammen Israëls.” En al zulke beeldspraak wil niets anders uitdrukken, dan wat de Apostel klaar en duidelijk aldus uitdrukt: „Er is geen schepsel onzichtbaar voor Hem, maar alle dingen zijn naakt en geopend voor de oogen Desgenen, met Welken wij te doen hebben.” (Hebr. 4 : 13.)

Daar is bij den HEERE wetenschap. Hanna, in haar treffend danklied voor de geboorte van Samuël, zingt: „De HEERE is een God der wetenschappen.” (I Sam. 2 : 3.) In al zulke teksten wil uit den aard der zaak „wetenschap” niet zeggen wat heden ten dage daaronder verstaan wordt. Met wetenschappelijke studie, met boekengeleerdheid heeft dit niets te maken. De bedoeling is geen andere dan deze, om uit te spreken, dat God de Heere van alle dingen volkomen op de hoogte is, van alles weet heeft, dat geen enkele zaak Hem verborgen of onbekend is. En juist omdat dit in den meest absoluten zin des woords verstaan moet worden, spreekt men van Gods *al*wetendheid.

De alwetendheid Gods strekt zich uit tot de allerkleinste en allernietigste dingen, waaraan zelfs een mensch niet pleegt te denken. Niet een muschke valt op aarde zonder dat God het weet, en de haren onzes hoofds zijn bij God geteld. (Matth. 10 : 29, 30.) De Heere weet al de gedachten des menschen, zelfs de geheime overleggingen. Psalm 139 : 1 v.v.: „HEERE, Gij doorgrondt en kent mij. Gij weet mijn zitten en mijn opstaan; Gij verstaat van verre mijne gedachten. Gij omringt mijn gaan en mijn liggen; en Gij zijt al mijne wegen gewend. Als er nog geen woord op mijne tong is, zie, HEERE, Gij weet het alles." Dit hangt op het allernauwst samen met de alomtegenwoordigheid Gods, want dewijl God *overal* is, hoort en ziet Hij *alles* en is dientengevolge *al*wetend. Het sterkst wordt dit wel geleerd in die Schriftuitspraken waar gezegd wordt dat de HEERE de harten kent en de nieren proeft, omdat daarmede aangeduid wordt wat het allermeest verborgen en geheim is, zelfs voor den mensch in eigen persoon. De HEERE doorzoekt alle harten, en Hij verstaat al het gedichtsel der gedachten. (I Kron. 28 : 9.) En God is meerder dan ons hart, Hij kent *alle* dingen. (I Joh. 3 : 20.) Hij proeft, d. w. z. kent door en door, het hart en de nieren. (Jeremia 11 : 20.)

Sprekende van de alwetendheid Gods, hebben wij er ook op te wijzen, dat God de Heere op *gansch andere wijze* dan de mensch kennis of wetenschap van de dingen verkrijgt. Bij den Heere is een *eeuwige kennis*, want Gode zijn al Zijne werken van eeuwigheid bekend. (Hand. 15 : 18.) En daarom kan men niet zeggen, dat God langzamerhand kennis der dingen verkrijgt, maar moet beleden, dat de Heere van eeuwigheid af de God der wetenschappen is, van alle eeuwigheid af alle dingen kent en weet.

Hierin komt de tegenstelling tusschen God en mensch weer uit, en wordt duidelijk, dat men slechts tot op zekere hoogte van mededeelbare deugden of eigenschappen kan spreken, gelijk meermalen door onze Godgeleerden is opgemerkt. Immers de mensch komt tot kennis zijner zaken op drieërlei manier, n.l. òf door persoonlijke ervaring en ondervinding, òf door logische redeneering van uit bekende gegevens, òf door mededeeling van anderen en het hechten van zijn geloof daaraan. Deze driedubbele wijze om tot kennis te komen, waaraan de mensch gebonden is en waaruit hij kiezen moet, valt bij den grooten God van hemel en aarde ten eenen male weg. De Heere weet alle dingen, maar niet door waarneming, noch door redeneering, noch door geloof. Hier mogen wij wel met den Apostel uitroepen: „Wie heeft den zin des Heeren gekend? of wie is Zijn raadsman geweest?" Wij weten, dat Gode al Zijne werken van eeuwigheid bekend zijn. God weet alle dingen krachtens Zijn Raad en Besluit. Al wat er geschiedt en plaats grijpt, vloeit uit dien eeuwigen Raad voort, en het geschiedt op het van eeuwigheid bepaalde oogenblik, en op de door God gewilde wijze, naar het Goddelijk Besluit.

Gelijk een architect uit zijn bestek weet hoe het huis er uitziet, gelijk een generaal uit zijn plan weet hoe de vesting is aangelegd, gelijk een schilder uit zijn idee weet wat zijn schilderij vertoont, zoo weet God de Heere van alle eeuwigheid af uit Zijn Raad en Besluit, als het gemaakt bestek van al Zijn werk, alle dingen in den hemel, op de aarde en in de hel. Hij heeft bescheiden de tijden, te voren verordineerd, en de bepaling van onze woning. (Hand. 17 : 26.)

Dit neemt niet weg, dat God zeer zeker de werken Zijner handen beschouwt, dat de oogen des Heeren de gansche aarde doorloopen. Doch dit is niet een waarnemen der dingen, om door middel van die waarneming wetenschap te verkrijgen. Ganschelijk niet, want God weet alles van

vóór de grondlegging der wereld, en eer iets van ons begon te leven, was alles in Zijn Boek geschreven. Als wij echter in Gen. 1 : 31 lezen: „God zag al wat Hij gemaakt had, en ziet, het was zeer goed," dan wordt daarmee te kennen gegeven, dat, evenals een bouwheer zijn werk gadeslaat, niet om het te leeren kennen, maar om er zich in te vermaken, dat, evenals een schilder zijn schilderij beschouwt, niet om na te gaan wat de voorstelling er van is, maar om met welgevallen zijn oog er op te laten rusten, dat zoo ook God de Heere, als de Opperste Bouwheer en Kunstenaar, de werken Zijner handen gadeslaat ter Zelfvermaking, want de Heere heeft alle dingen om Zijns Zelfs wil geschapen, ook den goddelooze tot den dag des kwaads. (Spr. 16 : 4.)

Geheel deze *Gereformeerde* beschouwing, dat de Heere alles uit Zijn Raad en Besluit weet, en niet door waarneming van het gedrag der stervelingen, was voor onze vaderen van het hoogste aanbelang in hun strijd tegen de Remonstranten, en zij is het ook voor ons in de worsteling der geesten tegen allen die PELAGIUS als hun geestelijken vader eeren. Alle dezulken leeren eene uitverkiezing *om het voorgezien geloof*, de Heere neemt het doen en laten der menschen waar, en richt Zijn doen naar het gedrag der menschen. Hij weet het, wel is waar, van te voren, hoe het komen zal en wat Hij doen zal, maar Hij is toch van Zijn voorwetenschap afhankelijk, er is geen souvereine Raad en geen vrijmachtig Besluit bij Hem, waarvan 's werelds loop en 's menschen lot afhangt. Daartegenover stelt de Gereformeerde de onomstootelijke waarheid, dat God Jakob heeft liefgehad, en Ezau gehaat, nog vóór die kinderen geboren waren, vóór ze iets goeds of iets kwaads gedaan hadden (Rom. 9 : 11), opdat het voornemen Gods, dat naar de verkiezing is, vast bleve, niet uit de werken, maar uit den roepende. Het komt altijd en in alle omstandigheden zooals het besloten en bepaald is door God Almachtig, in de

eeuwigheid, naar Zijn Raad en Besluit. En de HEERE slaat Zijn werk gade, als de tijd daar is.

Niet van gewicht ontbloot is de zaak, door Roomschen, met name door de Jezuïeten, hierbij ter sprake gebracht. Zij toch gewagen van eene dusgenaamde *middel-kennis*, en bedoelen daarmede, dat God de Heere menigmaal aan den mensch de vrije keuze laat om iets al of niet, iets zoo of anders te doen, en voor *beide* gevallen, al naar het uitkomt, Zijnerzijds een besluit genomen heeft.

Eenige voorbeelden mogen duidelijk maken, wat van Roomsche zijde hiermede bedoeld wordt. Men wijst dan op David in Kehila (I Sam. 23). David vraagt den HEERE: „Zal Saul afkomen, gelijk als Uw knecht gehoord heeft?" De HEERE antwoordt: „Hij zal afkomen." (vs. 11.) En dan vraagt David: „Zouden de burgers van Kehila mij en mijne mannen overgeven in de hand van Saul?" En de HEERE antwoordt: „*Zij zouden u overgeven.*" (vs. 12.) Maar nu trekt David met zijne mannen uit Kehila weg. Zie, zoo zegt men dan, David kon dus òf blijven òf weggaan. Voor *beide* gevallen had de HEERE Zijn Besluit. Ware David in Kehila gebleven, dan had de HEERE besloten dat de mannen van Kehila hem aan Saul zouden hebben overgeleverd. Nu David uittoog, heeft de HEERE dat besluit niet uitgevoerd, maar wel een ander besluit, om David door middel van zijn vlucht te behouden. God liet het dus *in het midden*, welk besluit Hij zou uitvoeren; dat hing van David af. Edoch, dit is niet juist geredeneerd. God had van eeuwigheid af besloten David te behouden door middel van de vlucht. Zooals het uitkwam, zoo, en niet anders, had God besloten, en dat wist de HEERE van eeuwigheid af.

Een ander zeer bekend voorbeeld, in dit geding bijgebracht, vinden wij in II Kon. 13. Daar wordt, vs. 14—19,

de eigenaardige ontmoeting van koning Joas met den profeet Elisa beschreven. Joas moest pijlen in zijn hand nemen en tegen de aarde slaan, en hij doet zulks driemaal. (vs. 18.) Hierop wordt de man Gods toornig en zegt: „Gij zoudt vijf- of zesmaal geslagen hebben, dan zoudt gij de Syriërs tot verdoens toe geslagen hebben; doch nu zult gij de Syriërs driemaal slaan." (vs. 19.)

Ook hier wil men dan weer redeneeren, dat God voor *beide* gevallen een besluit had, het in het midden liet welk besluit Hij zou uitvoeren, dewijl dat van het doen van koning Joas zou afhangen. Had hij zesmaal geslagen, dan zou hij betere oorlogskans gehad hebben dan nu, dewijl hij maar driemaal geslagen had. Doch ook deze redeneering is niet juist. Het komt altijd zooals het bepaald is, en nooit anders. In het Besluit Gods ligt niet alleen de uitkomst vast, maar zijn ook de middelen aangewezen welke tot die bepaalde uitkomst leiden. En zoo had God het bepaald, en Hij wist het uit Zijn besluit, dat Joas wèl driemaal, niet vijfmaal slaan zou. Van een dusgenaamde *middel-kennis* is geen sprake. En ditzelfde zou kunnen geantwoord worden op alle andere plaatsen die hier nog meer bijgebracht worden, en die slechts strekken om den mensch te leeren dat hij geen stok en blok is, geen machine, geen willoos werktuig, maar een redelijk en zedelijk wezen, handelende naar eigen overleg, en verantwoordelijk voor zijn persoonlijke daden.

Een kort woord mag hieraan nog toegevoegd worden over de *wijsheid* Gods. Ieder gevoelt, dat de *kennisse* Gods, de *wetenschap* des Heeren nog iets anders uitdrukt dan Zijne *wijsheid*. Reeds onder menschen is een „geleerd man" wel te onderscheiden van een „wijs mensch". Iemand kan veel weten, en toch niet wijs zijn, en iemand, die niet veel weet, kan zeer wijs zijn.

Kennen en weten drukt meer het verstandelijke uit, los gedacht van de practische levenswijsheid. Alle wijsheid sluit zich aan het leven aan en is practisch, doelmatig, doeltreffend van aard. Men zegt vaak van geleerden, dat ze voor het practische leven niet deugen. Deze onderscheiding nu kan men wel bij menschen maken, maar bij God den Heere vervalt ze ten eenen male. De bekende tekst: „De vreeze des HEEREN is het beginsel der wijsheid," wil niet zeggen, dat, waar de vreeze des HEEREN is, altijd veel *verstandelijke* kennis is. Deze is veeleer bij de lieden der wereld te zoeken. Maar de vreeze des HEEREN maakt rijk aan practische levenswijsheid.

Alle kennis en wetenschap Gods is tevens Goddelijke wijsheid. De wijsheid Gods is de *voortreffelijkheid* van Zijn verstand, waardoor Hij altijd de *beste* middelen kiest, zekerlijk Zijn doel bereikt, en op Zijn tijd en wijze de heerlijkheid van Zijn eeuwigen Raad op het allerluisterrijkst zal betoonen. De Heere bezit een eeuwige wetenschap en alle dingen zijn met Goddelijke wijsheid geschapen. Dies juicht de Psalmist, Ps. 104 : 24: „Hoe groot zijn Uwe werken, o HEERE! Gij hebt ze alle *met wijsheid* gemaakt." Is de eeuwige wetenschap het Licht Gods, de wondere wijsheid is de goddelijke glans, die uitstraalt van dat aanbiddelijk Licht.

VIII.

DE RECHTVAARDIGHEID GODS.

D..
eeuw
de vlu
besloten,

> Zou de Rechter der gansche aarde geen recht doen?
>
> GEN. 18 : 25.

Een anc nde tot de behandeling van de *rechtvaardigheid* bracht, vind nen wij met op te merken, dat men hierbij

pleegt een driedubbele onderscheiding te maken. Men gewaagt vooreerst van de *innerlijke gerechtigheid* van Gods Wezen, dan van de *bevoegde gerechtigheid* Gods als Heere, en eindelijk van de *rechterlijke rechtvaardigheid* Gods als Rechter. Wij meenden zoo het best en ook het meest practisch voor de gemeente te vertalen, wat men in de Dogmatiek met den technischen term aanduidt door iustitia *divina*, iustitia *dominica* en iustitia *iudicialis*. Bij de nadere behandeling zal blijken, wat met elk dezer bedoeld wordt.

Om met het eerste te beginnen. Zal dit recht verstaan worden, dan moet het gewone spraakgebruik niet in acht genomen worden. Gemeenlijk toch wil „rechtvaardig" zeggen, dat men voor den rechter in zijn recht staat, dat men voor de wet vrij uitgaat, dat men in rechten gelijk heeft. Sprekende van God den Heere, gevoelt ieder onmiddellijk, dat deze gedachte bij het eeuwige Opperwezen wegvalt, want wie zou over God Almachtig rechter kunnen zijn, en wie zou aan God den Heere de wet durven stellen of zich vermeten Hem naar eenige wet te beoordeelen! Wordt nu toch melding gemaakt van de gerechtigheid van Gods Wezen, zoo in de Heilige Schrift als in de boeken der godgeleerden, dan is het openbaar, dat aan iets anders gedacht wordt. Er wordt dan gedoeld op de innerlijke gerechtigheid, als absoluut volkomen volmaaktheid van God den Heere. De beteekenis der innerlijke gerechtigheid wordt onmiddellijk gevoeld, als van hare tegenstelling, de „innerlijke ongerechtigheid", gesproken wordt, want dan zegt het taalgevoel reeds terstond, dat hier sprake is van iets, dat innerlijk ongerechtig, verdorven en slecht is. Wordt nu van God den Heere de deugd der gerechtigheid beleden, dan houdt zulks in, dat Hij, in heel Zijn Wezen, de Gerechtige, de innerlijk Volmaakte is.

Doorgaans wordt dat met een anderen naam genoemd, met dien van de *heiligheid* Gods. Het ontga daarom onze

aandacht niet, dat de Confessie in artikel I van Gods heiligheid zwijgt, althans haar niet uitdrukkelijk noemt, ten minste niet afzonderlijk en met name. En toch wordt de heiligheid Gods anderszins uitdrukkelijk onder de wel mededeelbare deugden aangegeven. De mensch, naar Gods beeld geschapen, vertoont in dat beeld óók de heiligheid, en heeft haar te danken aan het feit, dat hij naar den beelde Gods geschapen is. Zijt heilig, want Ik ben heilig, is de zoowel in het Oude als in het Nieuwe Testament voorkomende uitspraak der Schrift, die hier de noodige aanwijzing geeft. (Levit. 11 : 44 en I Petr. 1 : 16.) Bij God den Heere nu is de innerlijke gerechtigheid Zijn vlekkelooze heiligheid, meer algemeen de rechtvaardigheid genoemd. De Confessie zwijgt derhalve niet van de heiligheid des Heeren bij de mededeelbare deugden Gods, maar zij rekent haar in bij de rechtvaardigheid. Dit te weten doet ons den ruimeren zin er van verstaan, en er ook vrede mee hebben. Heilig, heilig, heilig is de HEERE der heirscharen! Hij is de innerlijk in Zijn Wezen Gerechtige; in Hem is het ongerechtige nooit gevonden. Zijn heiligheid is ongeschonden, vlekkeloos en onbesmet. Als in de eerste plaats onder de rechtvaardigheid Gods Zijn innerlijke gerechtigheid of heiligheid verstaan wordt, wordt ook begrepen, hoe men hiervoor doorgaans verwijst naar Deut. 32 : 4: „Hij is de Rotssteen, Wiens werk volkomen is: want al Zijne wegen zijn gerichte. God is waarheid, en is geen onrecht, rechtvaardig en recht is Hij."

In de tweede plaats wordt bij de rechtvaardigheid Gods gedacht aan Zijn Goddelijk recht als *Heere*. De Heilige Schrift maakt voortdurend onderscheid, gelijk bij de uiteenzetting der namen Gods is aangetoond, tusschen HEERE als Verbondsnaam van God voor Zijn volk, en Heere als

Souvereiniteitsnaam voor den Schepper van hemel en aarde. God is HEERE, Jehovah, voor Zijn volk; maar Hij is de Heere van en over al het geschapene, omdat het alles het werk Zijner handen is, omdat Hij de Eigenaar, de Bezitter, de Opperheer, de Regeerder is van al wat in het Heelal aanzijn en bestaan heeft, krachtens Zijn Goddelijk scheppingsrecht.

God is de Heere en heeft als zoodanig heerlijke rechten, gelijk elk heer, die waarlijk heer is, rechten heeft op en over zijn heerlijkheid, d. i. zijn bezittingen. Wie metterdaad een heer is, heeft heerschappij. Zoo heeft Christus de Zijnen verlost uit de heerschappij van Satan, en daarom is niet Satan, maar Jezus Christus hun „Heere", en deswege wordt Jezus *de* Heere van Zijne duurgekochte gemeente genoemd, omdat Hij haar Zich tot een eigendom gemaakt heeft. In gelijken zin nu wordt, in de tweede plaats, de rechtvaardigheid Gods opgevat en verstaan. Met dien verstande, dat Christus *verlossingsrecht*, en God *scheppingsrecht* bezit, zoodat Hij als Schepper van hemel en aarde de Heere is, op en tot alles recht heeft, te allen tijde tegenover elk schepsel in Zijn recht staat, en Zijn Goddelijk recht als onaantastbaar souvereiniteitsrecht ook gelden doet. In Matth. 20 : 15 wordt dit „heerlijk recht" van Jezus als Heere, dat Hij *recht* heeft te doen zooals Hij deed, aldus uitgesproken: „Is het Mij niet geoorloofd, te doen met het Mijne, wat Ik wil?" De Heere is in dat doen rechtvaardig, omdat Hij er recht toe heeft, en dat recht zelfs niet aangetast mag worden.

Van God den Heere nu wordt deze rechtvaardigheid beleden op grond van Zijne absolute vrijmacht. Wel het meest duidelijk zijn die Schriftuurplaatsen, waar van God den Heere als van den Pottenbakker gesproken wordt, en het schepsel wordt aangezegd, dat het nimmer vragen mag: Waarom hebt Gij mij alzoo gemaakt? Zie Rom. 9 : 18 v.v.:

„Zoo ontfermt Hij Zich dan diens Hij wil, en verhardt dien Hij wil. Gij zult dan tot mij zeggen: Wat klaagt Hij dan nog? want wie heeft Zijnen wil wederstaan? Maar toch, o mensch, wie zijt gij, die tegen God antwoordt? Zal ook het maaksel tot Dengene die het gemaakt heeft, zeggen: Waarom hebt Gij mij alzoo gemaakt? Of heeft de pottenbakker geene macht over het leem, om uit denzelfden klomp te maken het eene een vat ter eere, en het andere ter oneere?" Deze rechtvaardigheid Gods heeft hare rechtstreeksche toepassing in Zijn recht ter verkiezing en ter verwerping, omdat Hij *de* Heere is, en Hij in den meest volstrekten zin des woords zeggen mag en kan: Mag Ik met het Mijne niet doen wat Ik wil?

God is rechtvaardig, als wij in Ps. 75 lezen: „Het verhoogen komt niet uit het oosten, noch uit het westen, maar God is Rechter; Hij vernedert dezen en verhoogt genen." (vs. 7, 8.) Want Hij heeft daar recht toe. De Heere is recht in al Zijn weg en werk. Hij is de éénige, de absoluut vrijmachtige Wetgever, die behouden kan en verderven. (Jak. 4 : 12.)

Dit alles moet, op grond van Gods Woord, voetstoots, zonder zweem van aarzeling, worden toegegeven. God is rechtvaardig in al wat Hij doet, omdat Hij daartoe als Heere van hemel en aarde het volste recht heeft. Evenwel, men make nooit van de vrijmacht Gods tyrannieke of despotische *willekeur*. Voor die zonde heeft een geloovige, bij de beschouwing dezer dingen, zich te wachten. In al Zijn vrijmacht is God nooit willekeurig, maar altijd heilig in al Zijne wegen, en niemand spreke Zijn hoogheid tegen.

Thans zijn wij toe aan de derde beteekenis waarin van de rechtvaardigheid Gods gesproken wordt, n.l. van de *rechterlijke*, om te belijden, dat God als Rechter recht-

vaardig is. Hierbij merken wij tevens op, dat in dezen zin doorgaans en gewoonlijk van deze deugd gehandeld wordt. Verreweg de meesten bedoelen, als zij van Gods rechtvaardigheid spreken, de rechterlijke rechtvaardigheid.

God is Rechter, en boven alle machten die er gesteld zijn, berust ten slotte de rechtspraak in Gods hand. Het is waar, dat, als de aardsche rechters in het gestoelte gezeten zijn, God in het midden is. Psalm 82 : 1 leert dat duidelijk: „God staat in de vergadering Godes; Hij oordeelt in het midden der goden." Daarom heet het tot alle aardsche rechters in Ps. 82 : 6: „Ik heb wel gezegd: gij zijt goden, en gij zijt allen kinderen des Allerhoogsten; nochtans zult gij sterven als een mensch, en als een van de vorsten zult gij vallen." In Spreuken 8 : 15 lezen wij: „Door Mij regeeren de koningen, en de vorsten stellen gerechtigheid. Door Mij heerschen de heerschers, en de prinsen, al de rechters der aarde." Maar het is ook waar, dat de einduitspraak nooit berust bij die kinderen des Allerhoogsten of bij de aardsche machten, die „goden" genoemd worden. God Zelf is de groote Rechter, en eenmaal zal Hij oordeelen, door Zijn Zoon, in het eindgericht dat op den Jongsten Dag voltrokken zal worden. Die gedachte is heerlijk voor de vromen en recht schrikkelijk voor de goddeloozen.

Zij is een schrik voor de goddeloozen, die, door feilbaarheid van den aardschen rechter vrijgesproken, toch hun gerechte straf niet zullen ontgaan, maar van God vergelding naar hunne werken zullen ontvangen. Zij is een troost voor de vromen, want hoe menigmaal struikelt het recht niet op de straten! De profeten werden niet moede, den rechters te verwijten, dat zij handelden naar aanzien des persoons, en oordeelden al naar zij geschenken ter omkooping ontvingen. Zoo menigmaal werd door een aardsche rechtbank een onschuldige veroordeeld en een schuldige vrijgesproken. En daarom

is het zoo troostrijke gedachte, dat de groote Rechter, die de gansche wereld richt, God Zelf is, en dat eenmaal Hij van uit de heilige vierschaar het volkomen rechtvaardig oordeel vellen zal over alle personen en over alle daden, want *God is rechtvaardig, volmaakt rechtvaardig.*

Een duidelijke uitspraak van deze rechterlijke rechtvaardigheid Gods vinden wij in Gen. 18 : 25, waar Abraham bidt: „Het zij verre van U, zulk een ding te doen, te dooden den rechtvaardige met den goddelooze; dat de rechtvaardige zij gelijk de goddelooze, verre zij het van U! Zou de Rechter der gansche aarde geen recht doen?"

Wij weten het zeer wel, dat er allerlei voorloopige oordeelen Gods in dit tijdelijke leven zijn, die de Heere uitvoert door Zijn voorzienig bestel, zoodat eenerzijds zegen genoten, anderzijds vloek ondervonden wordt. Maar niemand zal zeggen, dat de deugd van Gods rechtvaardigheid in deze tijdelijke bedeeling der dingen schittert en uitblinkt. Asaf klaagt er in Psalm 73 zeer bitter over. En het boek de Prediker behandelt dienaangaande in hoofdstuk 7 tot 9 een schier onoplosbaar wereldraadsel. Wij lezen in hoofdstuk 8 : 14: „Er is nog eene ijdelheid, die op aarde geschiedt: dat er zijn rechtvaardigen, dien het wedervaart naar het werk der goddeloozen, en er zijn goddeloozen, dien het wedervaart naar het werk der rechtvaardigen. Ik zeg, dat dit ook ijdelheid is." Daarom wachten de vromen op den grooten Dag des Heeren, dat de oprechte over hen zal triumfeeren. Dan, dan eerst, maar dan ook volkomen, zal blijken, dat God rechtvaardig in Zijn (vonnis) spreken en rein in Zijn richten is.

Herhaaldelijk wordt het in de Heilige Schrift betuigd, dat God de misdaden bezoekt, dat Hij den schuldige geenszins onschuldig houdt, en dat Hij een iegelijk vergelden zal naar zijne werken. Men zij echter, in de beschouwing Gods als Rechter, tegen éénzijdigheid op zijn hoede. In de Heilige Schrift en in de taal der Gereformeerde religie beteekent

Rechter niet zeer beperkt *Strafrechter*, maar in meer uitgebreiden zin: *Handhaver van het Recht*, door de daaraan verbonden gedachte van èn loon te geven èn straf uit te deelen, al naar het *volgens recht* betaamt. Hiervoor kan bij voorbeeld worden bijgebracht II Cor. 5 : 10: „Want wij allen moeten geopenbaard worden voor den rechterstoel van Christus, opdat een iegelijk wegdrage hetgeen door het lichaam geschiedt, naar dat hij gedaan heeft, *hetzij goed, hetzij kwaad.*" Vooral deze laatste woorden werpen helder licht over het rechterlijk werk Gods, door Christus, dewijl de Vader al het oordeel den Zoon heeft overgegeven. God zal in en door Christus oordeelen, en vergelden zoowel het goed als het kwaad.

Zondag XXIV van den Heidelberger verspreidt over het eerste deel van de rechterlijke rechtvaardigheid het licht, door er op te wijzen, dat God aan de uitverkorenen een genadeloon toekent voor de goede werken. In het huis des Vaders zijn *vele* woningen. De een zal op den dag der vergelding vijf talenten en de ander twee talenten ontvangen. Die er velen rechtvaardigen, zullen blinken, gelijk de sterren, altoos en eeuwiglijk. (Dan. 12 : 3.) En dat het, bij de belooning der goede werken van Gods kinderen, waartoe zij door genade van boven bekwaamd en bekrachtigd zijn, zoodat God Zijn werk in Zijn uitverkorenen kroont, metterdaad gaat om de rechtvaardigheid Gods, bewijst Hebr. 6 : 10: „Want God is *niet onrechtvaardig*, dat Hij uw werk zou vergeten, en den arbeid der liefde, die gij aan Zijnen Naam bewezen hebt."

God is rechtvaardig voor Zijn volk, bovenal, en dat worde nimmer vergeten, in het borgtochtelijk werk van den Middelaar des Verbonds. Daar is genade voor de uitverkorenen, daar is verzoening voor de verlosten, daar is vrijspraak voor de gekenden des HEEREN, maar nooit anders dan in den weg des rechts, door volkomen betaling òf door ons zelven

òf door den Borg. En zoo heeft God, omdat in Hem alle deugden één zijn, Zijn wijsheid, Zijn genade en Zijn rechtvaardigheid geopenbaard, door Dien, die geene zonde gekend heeft, zonde voor ons te maken, opdat wij zouden worden *rechtvaardigheid Gods* in Hem. (II Cor. 5 : 21.)

God is rechtvaardig in Zijn toorn, gramschap, ijver en wrake over alle goddeloozen, die voor eeuwig verloren gaan, want zij zullen eene rechtvaardige vergelding voor al het kwaad ontvangen, naar hunne werken. Zijne rechtvaardigheid wordt ook daarin betoond, dat zij, die den wil des Vaders geweten hebben en niet gedaan, met *vele slagen* geslagen worden; en dat een, die denzelve niet geweten heeft, en gedaan heeft dingen die slagen waardig zijn, met *weinige slagen* geslagen zal worden. (Luk. 12 : 47, 48.) Rechtvaardig is God in al Zijne oordeelen, en daarom zal het Tyrus en Sidon verdraaglijker zijn in den dag des oordeels dan Bethsaïda en Chorazin. Het zal Tyrus en Sidon, Sodom en Gomorra *draaglijker* zijn in het oordeel, en Bethsaïda, Chorazin en Kapernaüm zal het *minder draaglijk* zijn (Matth. 11 : 22, 24), want God is rechtvaardig, en zal ieder geven „loon naar werk".

Zoo belijden wij: God is rechtvaardig, en verstaan daardoor niet alleen, dat Hij is de Heilige in Zijn Wezen, noch uitsluitend, dat Hij als souvereine Heere gerechtigd is tot al wat Hij doet, maar ook, dat de HEERE onze God als Rechter volmaakt rechtvaardig is in het eeuwig oordeel, zoodat loon en straf beantwoorden zullen aan Zijn eer, èn in de zalen van het eeuwige licht, èn in het rijk der buitenste duisternis.

IX.

DE GOEDHEID GODS.

Looft den HEERE, want Hij is goed: want Zijne goedertierenheid is in der eeuwigheid.

Ps. 136 : 1.

Onze Confessie besluit de opsomming der deugden Gods met het noemen van de *goedheid* Gods, om daaraan ten slotte nog toe te voegen, dat God de Heere is een zeer *overvloedige Fontein aller goeden.* Dat ook deze deugd der goedheid mededeelbaar is, leert reeds de Heidelbergsche Catechismus in Zondag III: „God heeft den mensch *goed* en naar Zijn evenbeeld geschapen." God is goed, en de beelddrager Gods is óók goed.

Evenals bij de rechtvaardigheid Gods hebben wij ook hier te letten op de beteekenis der woorden. Want de innerlijke gerechtigheid Gods is niets anders dan Zijne heiligheid. En de goedheid Gods, genomen in den zin van Zijne innerlijke goedheid of zedelijke volmaaktheid, houdt ten slotte ook niets anders in dan Zijne Goddelijke heiligheid. Hierop echter wordt met het noemen van deze deugd niet gedoeld, wel op iets anders.

Het woord „goed" als zoodanig kan in verschillenden zin gebezigd worden. De meest gewone evenwel is deze, dat het beteekent: iemand of iets beantwoordt aan alle te stellen eischen. Als men b.v. zegt: hij is een „goed onderwijzer", dan wil dat zeggen: a l s o n d e r w ij z e r beantwoordt hij aan de eischen, die men gemeenlijk daarvoor stelt. Spreekt men van een „goed huis", dan bedoelt men daarmede uit te drukken, dat het huis deugdelijk of geschikt is, dat er

geen aanmerking op te maken valt, dat alles in de beste orde is, dat het voldoet aan alle eischen.

In zedelijken zin kan men evenzoo zeggen, dat iemand goed is, als hij overeenkomstig de zedewet leeft, als hij een deugdzaam mensch is, een onberispelijk leven leidt. Een goed mensch is iemand die deugt, in tegenstelling met iemand die niet deugt, omdat hij een boos, slecht mensch is.

Ieder gevoelt, dat niet in dien zin hier ter plaatse van God den Heere de *goedheid* beleden wordt. Immers de innerlijke goedheid of zedelijke volmaaktheid Gods is Zijn heiligheid of gerechtigheid. En te zeggen, dat God als God deugt, en beantwoordt aan al de eischen van het Goddelijke, is een *te* algemeene waarheid, dan dat zij hier als *afzonderlijke* deugd genoemd zou worden, overmits zij toepasselijk is op al Zijne deugden. Wel kan men zeggen: God is rechtvaardig, en in Zijn rechtvaardigheid goed; God is wijs, en in Zijn wijsheid goed. Maar dan houdt dit zeggen niet meer in, dan dat God goed is in *alle* Zijne deugden, want zij zijn alle volmaakt, beantwoorden alle aan het Goddelijke. Zoo echter kan het hier niet bedoeld zijn. Want in nadere onderscheiding van wijsheid, rechtvaardigheid en heiligheid Gods wordt óók nog afzonderlijk Zijn goedheid beleden. God is ook *goed*. En om ons bedoelen nog duidelijker uit te drukken, zouden wij hieraan kunnen toevoegen: God is óók in Zijne goedheid goed, God is als God goed in Zijn almacht, goed in Zijn eeuwigheid, goed in Zijn wijsheid, maar óók goed in Zijn *goedheid*.

Wat onder die goedheid Gods, niet als Goddelijke volmaaktheid van al Zijne deugden, maar als afzonderlijk te melden deugd, verstaan wordt? Wij zouden in de eerste plaats willen zeggen dit: dat God het *Hoogste Goed* is. De mensch heeft in zich een ingeschapen drang om „het goede"

te zoeken, ten einde daarin het waarachtig geluk en het hoogste vermaak te vinden. De meest verschillende antwoorden worden gegeven op de vraag: Wat is het hoogste goed? De zinnelijke mensch zoekt het hoogste goed in stoffelijke goederen, in aardsche schatten, in rijkdom en weelde, om bij koren en most wellustig te leven. De ideëel aangelegde zoekt het in geestelijke goederen van de zedelijke wereldorde, als huwelijkstrouw, vaderlandsliefde, naastenliefde en allerlei nauwgezette plichtsbetrachting, om daarin het reinste geluk te smaken. En weer anderen meenen *het* geluk gevonden te hebben, als zij hun eerzucht bevredigd zien, en op het gebied van wetenschap, kunst, staatsregeering, of wat ook, een overwegenden invloed verworven en een grooten naam verkregen hebben.

Onder menschenkinderen wordt de vraag: Wat is het hoogste goed, het summum bonum, op de meest verschillende en uiteenloopende manieren beantwoord. Maar de kinderen Gods geven, ten minste als het goed met hen staat, een éénparig antwoord. Zij belijden, dat God de HEERE goed is, *de* Goede, het *Hoogste Goed*. God te bezitten, den HEERE te genieten, is het allerhoogste geluk, de waarachtige zaligheid. Dat is beter dan robijnen, en al wat men begeeren mag is daarmede niet te vergelijken. Hier is de schat, waarvoor de godzalige mensch verkoopt al wat hij heeft, om dien te bemachtigen (Matth. 13 : 44); de parel van groote waarde, waarvoor alles prijsgegeven wordt, om die ééne te bezitten.

God is goed. Onze vaderen plachten voor dit stuk der Belijdenis te verwijzen naar Psalm 4 : 7 en 8. Daar wordt gevraagd: „Wie zal ons *het goede* doen zien?” En zij, die „het goede” zochten en vonden in het glansrijk licht van Gods aanschijn, spreken het met de grootste beslistheid uit, dat daarin oneindig veel meer levensgeluk en levensgenot ligt, dan in de vreugde die genoten wordt als koren en most

vermenigvuldigd zijn. In Psalm 73 : 25 wordt het zoo schoon bezongen: „Wien heb ik nevens U in den hemel? Nevens U lust mij ook niets op de aarde." En zoo sterk drukt de heilige zanger het uit, dat God het *Hoogste Goed* is, zoodat wij in God *alles*, en zonder God *niets* hebben, dat hij uitjubelt: „Één dag in Uwe voorhoven is beter dan duizend elders; ik koos liever aan den dorpel in het huis mijns Gods te wezen, dan lang te wonen in de tenten der goddeloosheid." (Ps. 84 : 11.) Zoo ook verstaan we het woord van den Heiland tot Zijne jongeren: „Wat noemt gij Mij goed? Niemand is goed dan Één, namelijk God!" (Matth. 19 : 17) omdat Christus Jezus de *Middelaar* is om den mensch tot God als het Hoogste Goed te brengen, Hij is de *weg* daartoe, en zocht niet eigen eere, maar de eere des Vaders, die Hem gezonden had.

Die goedheid Gods moet niet slechts zedelijk, of geestelijk, of overdrachtelijk verstaan worden, maar ook letterlijk en in den volsten zin des woords genomen worden. In God is het inbegrip van alle begeerlijk goed, van al wat waarachtig geluk en wezenlijke heerlijkheid geeft. In Hem is het waarachtige, het wezenlijke goed. Alles heeft Hem noodig, en God heeft niets noodig. AUGUSTINUS zocht naar en genoot in het *Hoogste Goed*, toen hij uitriep: „Mijn hart is onrustig in mij, totdat het ruste vindt in U, o God!"

Ten einde dit expresselijk alzoo uit te drukken, bezigt men met voorliefde het woord *volzaligheid*. God is de Volzalige, het volzalig Opperwezen. Men spreekt ook van de *algenoegzaamheid* of *Zelfgenoegzaamheid* Gods. Hij betuigt van Zich Zelven: „Al het gedierte des wouds is Mijne, de beesten op duizend bergen. Zoo Mij hongerde, Ik zou het u niet zeggen, want Mijne is de wereld en hare volheid." (Psalm 50 : 10, 12.) Wat zouden de volkeren Hem, die Zelf het Hoogste Goed is en alles in de rijkste volheid bezit, toebrengen, terwijl al die volken te zamen minder dan een

droppel van een emmer, minder dan een stofje van de weegschaal zijn!

Mededeelbaar is deze deugd Gods in zooverre, als wij verstaan, dat God de *Volzalige* is en de mensch *zalig*. Bij God den Heere is een eeuwige Zelfvermaking in al Zijn goed, en de mensch was bestemd om in Gods eeuwige zaligheid te leven en te genieten.

In de tweede plaats wordt onder de goedheid Gods verstaan Zijne *goeddadigheid* of *weldadigheid*. Men placht oudtijds te zeggen: het goede is mededeelbaar. En waar God Zelf het Hoogste Goed is en alle goed bezit, daar deelt Hij als de goede God het goede mede in alle Zijne gaven aan gansch het schepselenheir. Hiervoor wordt verwezen naar Psalm 119 : 68: „G ij z ij t g o e d è n g o e d d o e n d e." En op dat goed doen van God aan Zijn schepsel hebben wij bijzonderlijk de aandacht te vestigen. Men is gewoon, hierbij de driedubbele onderscheiding te maken, dat God goed is voor, of weldoet aan: 1° al het geschapene; 2° de menschheid in het algemeen en 3° de uitverkorenen in het bijzonder.

God is goed voor al het schepsel, en goed doende aan al het geschapene. Want *heel de aarde* is vol van de goedertierenheid des HEEREN. (Psalm 33 : 5.) De HEERE behoudt menschen èn *beesten*. (Psalm 36 : 7.) De HEERE is aan allen goed, en Zijne barmhartigheden zijn *over al Zijne werken*. (Psalm 145 : 9.) En wil men de goedheid Gods nu niet slechts letterlijk genoemd hebben, maar in beeldrijke taal geteekend zien, dan leze men Psalm 147 : 8 vv.: „Die de hemelen met wolken bedekt, die voor de aarde regen bereidt; die het gras op de bergen doet uitspruiten; die het vee zijn voeder geeft; aan de jonge raven, als zij roepen." De HEERE is goed voor het land, als Hij regen en zonneschijn geeft; voor de dieren in al Zijne trouwe Vaderzorgen.

Hij behoudt mensch èn beest. Hij doet aan *alle schepselen* wel. En Hij vraagt daarom ook aan den rechtvaardige, het leven van zijn beest te kennen.

In het bijzonder, en hier worde ten andere op gelet, is Hij goeddadig en weldadig voor de *menschen.* Dezen genieten in ruime mate het goede Gods en de goederen des Heeren. Niet slechts de vromen, maar *alle* menschen, uit kracht der gemeene genade, die zoowel den verlorenen als den verkorenen gemeen is en ten goede komt. God doet Zijn zon opgaan over boozen en goeden, en Hij regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. (Matth. 5 : 45.) Hij laat Zich niet onbetuigd aan de Heidenen, die wandelen in hunne wegen, want Hij is hun, nl. dien Heidenen, goed doende van den hemel, regen en vruchtbare tijden gevende, vervullende de harten met spijze en vroolijkheid. (Hand. 14 : 17.) Al wat er op aarde, door welk menschenkind ook, aan goeds genoten wordt, komt van God, die goed is en goed doet, ook al wordt de dank des harten Hem daarvoor vanwege de ongeloovigen onthouden.

In gansch éénigen zin echter is God goed voor en goed doende aan Zijne uitverkorenen, aan Zijn volk, aan Zijn Israël. Dit raakt de derde onderscheiding die bij de goedheid en goeddadigheid Gods gemaakt wordt, en verreweg de meest belangrijke is. Daarvan lezen wij in Psalm 73 : 1 : „Immers is God *Israël* goed, dengenen, die rein van harte zijn." Het ware Israël Gods geniet en ondervindt in gansch éénigen zin de goedheid en de goedertierenheid des HEEREN. Wij weten, dat dengenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken *ten goede,* namelijk dengenen, die naar Zijn voornemen geroepen zijn. (Rom. 8 : 28.) De kinderen Gods hebben bijzondere, uitnemende en heerlijke voorrechten, als zij verstaan: „*Alles is uwe,* hetzij de wereld, hetzij leven, hetzij dood, hetzij tegenwoordige, hetzij toekomende dingen, *zij zijn alle uwe.* Doch gij zijt van Christus, en Christus is Gods. (I Cor. 3 : 21, 23.)

De goedheid Gods voor Israël, voor de reinen van harte, voor degenen die God liefhebben, wordt met allerlei namen genoemd, al naar gelang van de werking waarop gedoeld wordt, of het voorwerp waarvan sprake is. Men pleegt gemeenlijk hier nader te onderscheiden tusschen: goedertierenheid, barmhartigheid, lankmoedigheid, genade en liefde Gods. (Zie hierover breedvoerig BAVINCK, Geref. Dogm. II, pag. 180.)

Onder de *goedertierenheid* Gods wordt meest verstaan de bijzondere gunste tot Zijn volk, de genegenheid voor allen, die de Zijnen zijn. De *barmhartigheid* Gods wordt genoemd Zijne goedheid voor ellendigen en nooddruftigen. De *lankmoedigheid* Gods is de naam voor de sparende goedheid Gods tegenover strafwaardigen. De *genade* Gods, in de engere beteekenis van „bijzondere genade" genomen, wijst op de nederbuigende goedertierenheid des HEEREN aan dezulken, die niets goeds, maar alles kwaads verdiend hebben. En eindelijk is *liefde* de uitdrukking van die heerlijke goedheid Gods, als God Zich Zelf geeft in Zijn Zoon, tot behoudenis van allen die gelooven.

Zeer ten onrechte wordt het door velen voorgesteld, alsof het Oude Testament niet van Gods liefde weten zou, en eerst de bedeeling het Nieuwe Testament met de heerlijke openbaring van Gods goedheid en liefde zou zijn gekomen. Slechts onkunde kan zoo doen spreken, want de psalmodie en de profetie beide roepen luide uit Gods trouw en waarheid, Gods ontferming en weldadigheid, Gods goedheid en liefde.

Als de HEERE voor Mozes Zijn Naam uitroept, dan hoort Mozes van uit de wolken: „HEERE, HEERE, God, barmhartig en genadig, lankmoedig en groot van weldadigheid en waarheid!" (Exod. 34 : 6.) De grond voor alle wonder-

bare uitredding uit nood en dood is Gods liefde; weshalve de profeet herinnert: „Door Zijne *liefde* en door Zijne *genade* heeft Hij hen verlost; en Hij nam hen op, en Hij droeg hen al de dagen vanouds." (Jesaja 63 : 9.) Elders wordt Israël het e e u w i g e van Gods liefde voorgehouden: „Ja, Ik heb u liefgehad met eene eeuwige liefde, daarom heb Ik u getrokken met goedertierenheid." (Jeremia 31 : 3.) Volle aandacht moet worden gewijd aan de rijke beeldspraak in Gods Woord, waarin de liefde Gods *geteekend* wordt. De HEERE mint Israël als een *herder* zijne schapen, en voert hen zachtkens in grazige weiden, aan zeer stille wateren. (Psalm 23.) Het beeld der *moederliefde* voor haar zuigeling is nog te zwak om Gods liefde uit te drukken: „Kan ook eene vrouw haren zuigeling vergeten, dat zij zich niet ontferme over den zoon haars buiks? Ofschoon deze vergate, zoo zal Ik toch u niet vergeten!" (Jesaja 49 : 15.) Daarom wordt óók de *vaderliefde* genoemd: „Gelijk zich een vader ontfermt over de kinderen, ontfermt Zich de HEERE over degenen, die Hem vreezen." (Psalm 103 : 13.) Het meest teekent het Oude Testament de innige liefde Gods in het beeld van de wederkeerige *bruidsliefde* tusschen bruidegom en bruid, waartoe het heilige minnelied, het Hooglied van Salomo, strekt. En dit nog voller en rijker in de *huwelijksliefde*: „Uw Maker is uw Man, HEERE der heirscharen is Zijn naam." (Jesaja 54 : 5.)

Wordt dit verstaan, dan wordt ons een inzicht gegund in die eeuwige liefde, die Hem bewoog tot de onuitsprekelijke goeddadigheid om in genadige ontferming Zijn éénig-geboren Zoon te geven tot eene verzoening voor onze zonden. En lezen wij in I Joh. 4 : 7: „de liefde is *uit* God", dan voegt vers 8 daar het alles zeggende „*God is Liefde*" aan toe.

X.

DE ZEER OVERVLOEDIGE FONTEIN ALLER GOEDEN.

Bij U is de Fontein des levens; in
Uw licht zien wij het licht.
Ps. 36 : 10.

Art. I der Confessie besluit met de bekende toevoeging: „en eene zeer overvloedige Fontein aller goeden". God de Heere is niet slechts het Hoogste Goed, in weldadigheid goed doende aan alle schepselen, en in ontferming genade bewijzende aan Zijne uitverkorenen — Hij is ook de *Bron* van alle goed, de Springader van alle heil, de zeer overvloedige *Fontein aller goeden.*

Alle goede gave en alle volmaakte gift is van boven, van den Vader der lichten afkomende, bij Welken geene verandering is, of schaduw van omkeering. (Jak. 1 : 17.) Noch op natuurlijk, noch op geestelijk gebied viel ooit eenig goed den sterveling ten deel, of het vond in God zijn oorsprong, en welde op uit die zeer overvloedige Fontein, buiten of neven Wien geen heil is te wachten. Zijne goede gunste draagt en behoedt ons aardsch bestaan, Hij schenkt ons den adem; iedere levensdag, dien wij uit Zijne hand ontvangen, getuigt van een schier overstelpenden schat van zegeningen, van goedertierenheid en trouw. Al wat wij, van der jeugd af aan, immer aan goeds bezaten, het kwam van Godswege ons toe. De liefderijke Vaderzorgen, de weldaden, die wij helaas te vaak in onbedachtzame ondankbaarheid als vanzelf sprekend ons toeëigenen, het leven, de gezondheid, onze nooddruft, onze veiligheid en vrede, Hij alleen schonk ze ons. En al het schoone en heerlijke, dat op natuurlijk terrein ook nu nog steeds te genieten valt in de Natuur die ons omringt, in het rijke leven om ons heen, en in

de liefde, die ons met de onzen verbindt, al het *goede*, dat wij nog smaken mogen, en dat zoozeer ons geluk verhoogt, den levenslust verwakkert, en aan dit tijdelijk leven glans verleent, van wien anders ging het uit en daalde het af, dan van den Heere, onzen God?

Niet anders is het op het gebied des geestelijken levens. Ook daar geldt het, dat voor het kostelijk heilgoed, waarin wij ons zoo oneindig rijk en gelukkig gevoelen, voor de heerlijke genadegaven, hooger in waardij te schatten dan al wat de aarde biedt, God den HEERE, Hem alleen, onze stamelende dank toekomt. Voor al het hooger, geestelijk, eeuwig goed, dat in ongehouden goedertierenheid den uitverkorenen geschonken wordt, thans reeds in de bedeeling der genade, en eenmaal in het rijk der heerlijkheid, vraagt de HEERE, dat Hem, de Bron van alle goed, de Fontein van alle heil, lof en dank, eer en aanbidding, nu en eeuwiglijk zal worden toegebracht.

Dit betuigt de Volzalige en Algenoegzame van Zich Zelven: „Wie heeft Mij voorgekomen, dat Ik hem zou vergelden? *Wat onder den ganschen hemel is, is het Mijne.*" (Job 41 : 2.)

Deze gedachte wordt het best verstaan, zoo wij letten op den samenhang der gedachten in Ps. 36 : 7—11, waar David in aanbidding aldus den HEERE grootmaakt: „HEERE, Gij behoedt menschen en beesten. Hoe dierbaar is Uwe goedertierenheid, o God! Dies de menschenkinderen onder de schaduw Uwer vleugelen toevlucht nemen. Zij worden dronken van de vettigheid Uws huizes; en Gij drenkt ze uit de beek Uwer wellusten. *Want bij U is de Fontein des levens;* in Uw licht zien wij het licht. Strek Uwe goedertierenheid uit over degenen, die U kennen, en Uwe gerechtigheid over de oprechten van hart."

Op hooggestemden toon wordt hier de g o e d h e i d Gods voor „menschen en dieren", de g o e d e r t i e r e n h e i d

voor de menschenkinderen, en de volle goedertierenheid voor die oprecht van harte zijn, bezongen. En als bron van alle heil en genade wordt nu aangewezen het Leven Gods: want bij U is de Fontein des levens! Het woord „want" is redegevend, en wijst als oorzaak aan voor alle geestelijke en stoffelijke weldaden, *de Fontein des levens* die bij God, ja God de Heere Zelf is. Dies laat het zich verstaan, dat, tot toelichting van de schoone woorden der Confessie: „een zeer overvloedige Fontein aller goeden", gemeenlijk naar den schriftuurlijken naam: „Fontein des levens" verwezen wordt.

Een *fontein* stelt de gedachte van het *leven* op den voorgrond. Het beeld, dat den psalmdichter hierbij voor oogen heeft gestaan, is, zooals vanzelve spreekt, niet dat van de kunstmatige fontein, welker water, in metalen buizen geleid en door mechanischen druk omhooggeperst, zijn straal opwerpt, om klaterend weer in eigen vangbekken neer te storten. Zoodanige fontein, sierlijk, doch vrij wel nutteloos, door menschenhand gemaakt en naar willekeur weer stilgezet, zou de overvloeiende mildheid der gaven Gods al te gebrekkig weergeven. Neen, het is de fontein zooals men die, niet in ons land, maar in de bergen van Palestina kent, de springader, die als eensklaps en spontaan uit de rotsspleet opborrelt, en stroomend door 't frissche gras, welks wortel zij drenkt, langs de helling omlaagvliet; de milde, volle, niet te stoppen bergbron, die ook in zonnehitte niet uitdroogt, en welker koud, kristalhelder, *levend*, dat is vanzelve, eigener beweging opwellend water, mensch en dier laaft en verkwikt.

Het wellende, borrelende fonteinwater, door eigen kracht opgestuwd en, naar het schijnt voor het oog, met eigen leven bezield, vormt een tegenstelling met het stille grondwater, het „doode water", dat diep in de aarde op den bodem van den put zich verzamelt, en met ongerimpeld vlak in

ruste blijft, totdat de mensch er den aker in neerplonst en het geschepte met inspanning van kracht omhoogwindt. Treffend komt dit uit in het gesprek van Jezus met de Samaritaansche vrouw, wier antwoord: „Heere, Gij hebt niet om mede te putten, en de put is diep, van waar hebt Gij dan het levende water?" aantoont, dat zij het „levend water", waarvan de Heiland sprak, eenvoudig opvatte in den letterlijken zin van springend fonteinwater. Waaruit tevens blijkt, dat zij, die slechts het „water" natuurlijk opvatten, en het woord „levend" niet symbolisch, maar rechtstreeks geestelijk verstaan, deze uitdrukking min juist verklaren, en in de uitlegging er van feil gaan.

Wie echter, in natuurlijken zin, de volle beteekenis van „levend water" begrepen heeft, kan den geestelijken zin er van vatten. Hij zal verstaan, dat een fontein symbool van *het leven* is, en dat de benaming Fontein, van het Eeuwige Wezen gebezigd, God den Heere aanduidt als het *Leven*, en als de Bron van alle leven.

Wat is leven? Alhoewel er een afzonderlijke tak van wetenschap, de Biologie, bestaat, die het zich ten taak stelt, *het leven* in zijn wezen, oorsprong en ontwikkeling na te gaan, blijft deze vraag uiterst moeilijk te beantwoorden, omdat het leven een van die eenvoudige wortelbegrippen of grondelementen is (evenals geest, liefde, stof, enz.), waarvan het schier ondoenlijk is, een nadere bepaling te geven.

Gemeenlijk wordt het aldus gedefinieerd, dat het is de beweging, die in het schepsel schuilt, met deze toevoeging, dat het eene beweging zij, die uit eigen innerlijke aandrift voortkomt. Want het afgevallen loof, waar de wind mede speelt, is in opgejaagde beweging, in rustelooze actie; en de door stoomkracht gedreven machine wentelt hare raderen en doet hare drijfriemen snorren met stampend geweld, doch

deswege zal niemand dat warrelende dorre blad, of die dreunende machine een levend wezen noemen, omdat de beweging niet innerlijk uit het blad of uit de machine voortkomt, maar van buiten af wordt aangebracht.

De plant daarentegen, hoewel zij hare wortels blijft slaan op dezelfde plaats waar eenmaal het zaad in de aarde werd gelegd, en de beweging dus bij haar minder op den voorgrond treedt, leeft, want door de eigen innerlijke kracht, die in de zaadkorrel schuilt, komt de spruit op, en schiet de stengel omhoog, ontplooien zich de bladeren en zet zich de bloemknop. Een dier leeft, want niet slechts groeit het, en ontwikkelt zich uit zich zelve, maar ook beweegt het zich naar eigen zin en wil. Doch bovenal leeft de mensch, in den vollen en rijken zin des woords, want hij *leeft* naar lichaam en ziel, en al zijn komen en gaan, zijn werken, willen en streven, de daden die hij doet, en de actie die van hem uitgaat, het komt voort uit de werking van de levenskracht in zijn binnenste, die al zijne leden doordringt.

Het leven wordt alzoo in de zelfbeweging van het *organische* openbaar, niet in de kunstmatige actie van de *mechanisch* bewogen doode stof. Met uit te spreken, dat het leven in de zelfbeweging „openbaar" wordt, is reeds critiek geleverd op de stelling, dat het leven die actie van het organisme zelve *is*. Want de uiting van het leven, en het leven zelve, zijn onderscheiden, en de definitie, dat het leven is: de achtergrond, oorsprong en wortel van alle organische zelfwerkzaamheid, is om haar meerdere juistheid te verkiezen.

Dit leven nu komt in de wereld der geschapen dingen op de meest onderscheiden wijze tot uiting. De mensch leeft anders dan het dier of de plant; de engel of duivel weer anders dan de mensch. De plant bestaat louter stoffelijk (hylisch), in het dier wordt, in het wondere instinct, reeds eenige heenwijzing naar het geestelijke leven gevonden, doch het lichamelijke praedomineert nog te sterk. De engel

of duivel kent alleen het onlichamelijk, zuiver geestelijk bestaan. Doch boven die allen staat de mensch, die, gelijk reeds werd opgemerkt, ziel [1]) en lichaam bezittende, dus geestelijk èn stoffelijk bestaande, een dubbel leven geniet, en ook daarin weer klaarlijk toont, dat de mensch geschapen is naar het beeld en de gelijkenis Gods. Immers, God Almachtig leeft, en draagt in Zijn Goddelijk leven hemel en aarde, de wereld der zienlijke en der onzienlijke dingen, de geestenwereld der onzichtbare engelen, en de groote levenswereld van het zichtbare, van mensch, dier en plant. Hij is èn „de Vader der geesten" (Hebr. 12 : 9) èn geeft tevens aan al wat op aarde leeft „het leven, den adem en alle dingen" (Hand. 17 : 25).

Het leven is in God, ja God zelf is het Leven. Waar van het nietig schepsel moet beleden worden, dat het een ontvangen, diep afhankelijk, en dies elk oogenblik verliesbaar leven bezit, daar belijden wij, dat in God den Heere het eeuwige en onafhankelijke leven is. Hij dankt het aan niemand, want de volheid van het leven is in Hem; maar Hij geeft het aan allen, die er Hem, en Hem alleen, voor hebben te danken. Hij is de waarachtige God, en als zoodanig het *eeuwige leven.* (I Joh. 5 : 20.) Als God in Christus Zich openbaart, dan getuigt de Apostel: „Want het *leven* is geopenbaard, en wij hebben het gezien, en wij getuigen, en verkondigen ulieden dat *eeuwige leven,* hetwelk bij den Vader was, en ons is geopenbaard." (I Joh. 1 : 2.) Het Woord was in den beginne bij God, en het Woord was God, en van dat Woord wordt getuigd: „In hetzelve

[1]) Het onderscheid tusschen geest en ziel is dit, dat de geest louter geestelijk leeft, zonder lichaam, en dat de ziel een geest is, wonende in, of verbonden aan een lichaam.

was het *leven*, en het *leven* was het licht der menschen." (Joh. 1 : 1, 4.)

De Christus Gods draagt steeds van Zich Zelven het getuigenis uit, dat Hij het „leven" is. „Ik ben de opstanding en het l e v e n." (Joh. 11 : 25.) „Ik ben de weg, en de waarheid, en het l e v e n." (Joh. 14 : 6.) Ja, het is *de* getuigenis bij uitnemendheid; dies spreekt de Apostel het uit: „En dit is *de* getuigenis, namelijk, dat ons God het eeuwige leven gegeven heeft; en ditzelve leven is in Zijnen Zoon. Die den Zoon heeft, die heeft het *leven;* die den Zoon van God niet heeft, die heeft het leven niet. Deze dingen heb ik u geschreven, die gelooft in den naam des Zoons van God; opdat gij weet, dat gij het *eeuwige leven* hebt, en opdat gij gelooft in den naam des Zoons van God." (I Joh. 5 : 11—13.) En waar het van den Christus Gods wordt gezegd, heeft zulks toch altijd betrekking op Zijne Goddelijke natuur, en dus op de Godheid zelve.

Als nu de Kerk des Heeren belijdt, dat niet slechts het leven in of bij God is, maar veel sterker, dat God Zelf *het Leven* is, dan wordt daarmede positie gekozen tegenover de Heidenwereld. De Heiden toch denkt zich zijn god niet als bezittend het leven in zich zelven, maar hij vormt zich de duistere voorstelling van een geheime, ongekende macht, de macht over leven en dood, waaraan niet slechts de mensch, maar ook de hoogverheven godenwereld onderworpen is. Vandaar, dat in de mythologieën der volkeren het vreemde verschijnsel zich voordoet, dat goden s t e r v e n. Daartegenover nu staat de *Christelijke* belijdenis, dat God het leven in Zich Zelven heeft: „gelijk de Vader h e t l e v e n h e e f t i n Z i c h Z e l v e n, alzoo heeft Hij ook den Zoon gegeven, h e t l e v e n t e h e b b e n i n Z i c h Z e l v e n." (Joh. 5 : 26.) Hij is de Bron en Fontein van alle leven, en kan dies nimmer van de levensbron worden afgesneden, gelijk de Heidenen wanen; Hij is de volzalige God, *die alleen onsterfelijkheid heeft.*" (I Tim. 6 : 16.)

Gelijk God is het Licht, en alle licht van Hem, als van den Vader der lichten, afstraalt; gelijk God is de Liefde, en een iegelijk, die liefheeft, uit God is geboren — zoo ook is het Eeuwige Wezen het Leven, en is alle geschapen leven geweld uit die éénige Fontein des levens; want God, de Almachtige, die leeft in alle eeuwigheid, *heeft* en *geeft* het leven, zoo in de natuur als in de genade.

Dat alle geestelijk leven der bijzondere genade uit God en door God is, weten wij uit Joh. 3 : 16: „Alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het *eeuwige leven* hebbe", en zulks met een eeuwig voornemen, waarvan de Apostel zegt: dat het „nu geopenbaard is door de verschijning van onzen Zaligmaker Jezus Christus, die den dood heeft te niet gedaan, en *het leven en de onverderfelijkheid* aan het licht gebracht door het Evangelie" (II Tim. 1 : 10).

Dat alle natuurlijk leven van het schepsel uit en door God is, meldt het Paradijsverhaal, als het mededeelt, hoe God de HEERE Adam formeerde uit het stof der aarde en „in zijne neusgaten geblazen heeft den *adem des levens*", waardoor de mensch geworden is tot eene „levende ziel" (Gen. 2 : 7). En zoo algemeen mogelijk, niet slechts voor den mensch, maar ook voor engel, dier en plant, geldt dit woord: „alzoo Hij Zelf *allen* het leven, en den adem, en alle dingen geeft" (Hand. 17 : 25).

Want het leven, hoezeer ook met doornen en distelen omringd, blijft, zoo naar ziel als lichaam, voor den mensch toch de grootste schat, het dierbaarst bezit. Zelfmoord is niet alleen een zeer zware zonde, maar ook zoo *onnatuurlijk*. De ongeneeslijk kranke zou gaarne al zijne goederen ten offer brengen, om slechts te kunnen herstellen. De zinkende drenkeling grijpt den strooihalm aan, om niet in de kolk ten onder te gaan. De sterveling huivert terug voor de bange bitterheid des

doods, en ook de ongelukkige, wien de wereld niets meer biedt, openbaart vaak een zoo hartstochtelijk, koortsachtig verlangen om te blijven leven, dat het schier met verwondering vervult. En: „Wat baat het een mensch, al gewon hij de geheele wereld, en leed schade zijner ziele?" is de aangrijpende vraag van Jezus, om het leven der ziel als dierbaarst kleinood te waardeeren.

De *dood* is de allerzwaarste straffe Gods voor de zonde, tegen de Allerhoogste Majesteit bedreven, en het *leven* was het heerlijkste loon, aan Adam, bij getrouwe wetsvolbrenging, voorgehouden. Daarom is het leven, het eeuwige leven, ook de *grootste genadegifte*, door Jehovah in Christus aan Zijn volk gegeven. „Dit is het *eeuwige leven*, dat zij U kennen, den eenigen en waarachtigen God, en Christus Jezus, dien Gij gezonden hebt."

Zoo treffend schoon is het hierom in de Confessie gevoeld, waar zij Gods Naam uitroept in het leven, dat zij aldus van Hem gewaagt als van de zeer overvloedige Fontein aller goeden, omdat alle goed in het leven is inbegrepen, en God de Heere de immer wellende Bron van het leven, de eenige Fontein en Springader van alle heil is. Het leven is het licht der menschen. En omdat God de Fontein des levens is, ontvouwen wij Zijn lof, en noemen Hem een *goedertieren* Vader en milde *Zegenader*. Wij loven Hem met diepst ontzag, dewijl Hij ons overlaadt met Zijne gunstbewijzen, en ons schenkt, uit goedheid zonder peil, het *eeuwig, zalig leven.*

Looft God, de Bron van het leven!

DE HEILIGE DRIEËENHEID.

I.

DE HEILIGE DRIEËENHEID.

> Gaat dan henen, onderwijst al de volken, dezelve doopende in den Naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes; leerende hen onderhouden alles, wat Ik u geboden heb.
>
> MATTH. 28 : 19.

Het grootste mysterie, waarvan de Christelijke Kerk belijdenis doet, is en blijft altijd de aanbiddelijke waarheid van de Heilige Drieëenheid. De Zone Gods, van deze aarde scheidende en ten hemel opvarende, gaf als rijkste en heerlijkste openbaring van het Eeuwige Wezen Gods den nooit genoeg volprezen Naam van „*Vader, Zoon en Heilige Geest*" aan Zijne jongeren, met uitdrukkelijken last, in dien Naam te doopen de „discipelen-gemaakten" uit alle volkeren. Waar de Kerk van Christus het aanzijn erlangde, waar de banier des Kruises geplant werd in het midden van een volk, waar het Sacrament des Doops aan de geloovigen en hun zaad bediend werd en heilig gehouden, daar was van stonde aan, alle eeuwen door, de belijdenis en de aanbidding van den Drieëenigen God in de hoogste eere. Wie wel van God sprak, maar de Drievuldigheid loochende, werd

niet als Christen erkend, en de waterbesprenging van een kring die geen belijdenis deed van de Drieëenheid, werd ganschelijk niet geacht een Doop te zijn.

De wereld der ongeloovigen heeft naar woorden gezocht om dit wondere mysterie der Kerk van Christus als eene onredelijke dwaasheid en innerlijke tegenstrijdigheid aan de kaak te stellen. Spottend vroegen de Rabsake's aan de wachters op Sions muren, hoe één God drie kon zijn, hoe het mogelijk was van Drie als van één God te spreken, want „drie" was nooit één, en één was nooit drie.

Alsof ooit ofte immer zulk een belijdenis van de Kerk in de wereld was uitgegaan! Alsof ooit beweerd ware geworden, dat er drie Goden zijn en dat er toch één God is! Alsof ooit uiting aan de gedachte ware gegeven, dat er drie Goddelijke Personen zijn, en dat er toch één Goddelijke Persoon is! Ware dat zoo, ja, dan zou eene dwaasheid verkondigd zijn, want drie is nooit één, en één is nimmer drie.

De belijdenis van Christus' Kerk houdt niet anders in, dan dat er is één Goddelijk *Wezen*, en dat daarin onderscheiden wordt tusschen drie Goddelijke *Personen*. En overmits onder „persoon" iets a n d e r s verstaan wordt dan onder „wezen", mist de luchthartige aanklacht der wereld zelfs elken zweem van bewijs. ATHANASIUS en AUGUSTINUS, die God de Heere als instrumenten gebruikte, om de Kerk te verrijken met de diepe belijdenis van het dogma der heilige Drieëenheid, waren, door Zijn voorzienig bestel, ook toegerust met uitnemende gaven van wetenschap en verstand, hebben als schitterende sterren geblonken aan den wetenschappelijken hemel, en zij wisten uitnemend wel, dat drie *Personen* in één Goddelijk *Wezen* te belijden niet de allerminste ongerijmdheid in zich bevatte, en dat het vuige laster was van eene booze, Gode vijandige wereld, dit als dwaasheid en innerlijke tegenstrijdigheid den volke voor te stellen.

Één vlag heeft drie banen, en niemand spreekt van drie

vlaggen of van één baan. Drie leden vormen één bestuur, en ieder weet, dat het drietal op de leden, de eenheid op het bestuur doelt. Vader, moeder en kind zijn drie personen eenerzijds, maar één huisgezin anderzijds. Bij dit laatste hebben wij reeds een voorbeeld om duidelijk aan te toonen dat drie *personen* in ander opzicht een *éénheid* zijn. En zoo heeft de ware Kerk, van de ure af dat het haar geschonken werd het mysterie der Heilige Drieëenheid te mogen kennen en belijden, altijd uitgesproken, dat daar is één Goddelijk *Wezen*, en dat in het Eeuwige Wezen worden onderscheiden de drie Goddelijke *Personen*: Vader, Zoon en Heilige Geest; de éénheid nooit anders dan van het W e z e n, de drieheid nooit anders dan van de P e r s o n e n verstaande.

Op allerlei wijze heeft men gepoogd het mysterie der Drieëenheid door beeldspraak toe te lichten en voor het menschelijk verstand aannemelijk te maken, zelfs op zoodanige wijze, dat men in den ijdelen waan verkeerde, niet langer meer voor een ondoorgrondelijk mysterie te staan, waarvan ootmoedig b e l ij d e n i s gedaan werd door hen, wien het genadiglijk geopenbaard was. Men sprak van het ééne water, dat opwelt uit de fontein, kabbelt in de beek, en stroomt in de rivier, waarbij op te merken viel, dat één en hetzelfde water in drieërlei gestalte en werking openbaar werd. Ook maakte men gewag van den boom, die uit wortel, stam en tak, en in deze drie geledingen bestond als één boom. Bewonderd werd het bekende beeld van AUGUSTINUS, die wees op het licht, en aantoonde, dat een brandend vuur èn licht èn warmte gaf, om zoo te doen verstaan, dat, gelijk het schijnend licht uit het vuur wordt geboren, en de warmte daarvan wordt uitgestraald, terwijl het één lichthaard is, alzoo ook in het ééne Goddelijke Wezen de Zoon door den

Vader wordt gegenereerd, en de Heilige Geest uitgaat van den Vader en van den Zoon.

Al dergelijke beeldspraak moet nopen tot de grootste voorzichtigheid. CALVIJN schrijft in de Institutie I, 13, 18: „Voorwaar, ik weet niet of het oorbaar zij, gelijkenissen van menschelijke zaken te ontleenen om de kracht van dit onderscheid uit te drukken. De Ouden plegen dit wel somtijds te doen, maar zij bekennen meteen, dat al de gelijkenissen die zij bijbrengen, verre te kort schieten en de gelegenheid van dit onderscheid op veel na niet uitdrukken. Dit is de reden, waarom ik niet durf vrijmoedig zijn: opdat, indien iets dat niet paste van mij werd voortgebracht, den kwaadwilligen geen oorzaak tot lastering, of den onverstandigen geen stof tot dwalen gegeven worde." Deze les der wijsheid wordt niet zonder groote schade veronachtzaamd, want de menschelijke rede kan de groote verborgenheid der Drieëenheid niet bewijzen; zij is een heilig mysterie, het mysterie der mysteriën. En al gaat dit mysterie niet tegen de rede in, het gaat er toch zeer verre boven uit, omdat God groot is, en wij Hem niet begrijpen, en omdat wij slechts ten deele kennen.

Men heeft ook met de grootste zorg bijeenverzameld allerlei gegevens, zoowel uit de Schrift als uit de Natuur, waarin het getal drie een groote rol speelt. God schiep hemel, zee en aarde; Noach gewon drie zonen; er waren drie Patriarchen; het genadeverbond had drie bedeelingen: vóór, onder en na de Wet. De Christus Gods leefde drie jaren in het openbaar, bekleedde drie ambten, had drie talen boven Zijn kruis, lag drie dagen in het graf, en voer op tot den derden hemel. En in het natuurlijke leven wees men op de drieheid in de lengtemaat: lengte, hoogte en breedte; in de tijdmaat: verleden, heden en toekomst; in de taal: onderwerp, voorwerp en gezegde; in de logica: algemeen gegeven, bijzonder gegeven en sluitrede; in de

historie: begin, voortgang en einde. Dit zijn slechts enkele grepen uit het vele dat geboden wordt. Doch uit dat alles kan nooit de Drieëenheid van het Wezen Gods bewezen worden. Alleen kan dit gezegd worden, dat wij, als we van het mysterie der Drieëenheid kennis dragen, alsdan kunnen begrijpen, dat die Drieëenige God het karakteristieke stempel van drie gezet heeft op alle de werken Zijner handen, beide in de genade en in de natuur.

Uitsluitend door gansch *bijzondere openbaring* van Godswege erlangen wij kennis van dit wonderbaar geheimenis, en zij is en blijft voor ons een v o o r w e r p d e s g e l o o f s. Dit neemt niet weg, dat wij van de Heilige Drieëenheid weten, gelijk onze Geref. Belijdenis in artikel IX zegt, niet alleen uit de getuigenissen der Heilige Schrifture, maar ook uit hunne werkingen, voornamelijk uit degene die wij in ons gevoelen.

Wel is veel gedacht over de beteekenis van het woord „persoon", gebezigd in de belijdenis der Heilige Drievuldigheid. Immers, onder menschen wordt onder „persoon" verstaan òf een *individu*, gelijk blijkt uit het zeggen: „dat gezelschap bestaat uit zooveel p e r s o n e n", òf een *buitengewoon mensch*, gelijk blijkt uit het meer karakteristieke: „hij is een p e r s o o n l ij k h e i d." Dat bij het Eeuwige Wezen geen oogenblik aan een dezer beide opvattingen gedacht kan of mag worden, behoeft geen nader betoog, want als vooruit vaststaande waarheid geldt, dat God is eenvoudig, d. w. z. niet gedeeld in, of samengesteld uit drie Personen, welke gedachte rechtstreeks leiden zou tot de leer van drie goden. Dit ware het Boeddhisme met zijn leer van drie goden: Brahma, Vishnoe en Siwa, welke leer niets gemeen heeft met het mysterie der Triniteit. En waar onder de menschen ook iemand in praegnanten zin een persoon

genoemd wordt, als hij door karakter, kracht of talent uitblinkt boven anderen, daar belijden wij, met ATHANASIUS, dat de Vader, de Zoon en de Heilige Geest hebben éene Godheid, gelijke eere, gelijke eeuwige heerlijkheid, en dat in deze Drieheid is niet eerst, noch laatst, niet meest, noch minst, maar dat de gansche drie Personen hebben gelijke eeuwigheid, en zijn malkanderen alleszins gelijk.

Wordt bedacht, dat het dogma der Drieëenheid is opgekomen in de Grieksch-Oostersche Kerk, en van daar is overgebracht naar de Westersch-Europeesche, dan heeft het groote waarde, te weten, dat het woord „persoon" de Latijnsche vertaling is van het Grieksche „prosopon", dat in geenen deele individu of iets daarmede overeenkomende beteekent, maar zeer bepaaldelijk aangezicht of aanzien beduidt, en door de Grieksche Kerk met voorliefde voor dit mysterie gebezigd werd. Wij lezen, om dit te verduidelijken, in Matth. 16 : 3 van het „aanschijn des hemels", waar in het Grieksch juist even hetzelfde woord gelezen wordt als in het dogma der Drieëenheid voor Persoon gebezigd wordt, doch hier door „aanschijn" vertaald, en dat dus den zin heeft: wat van iemand of iets openbaar wordt, en de indruk, dien het naar buiten op anderen maakt.

Dat deze opmerking niet van belang ontbloot is voor het recht verstand van het woord „persoon" in verband met het mysterie der Heilige Drieëenheid, mag hieruit blijken, dat ook in onze Nederlandsche taal het woord „persoon" gebezigd wordt voor de uitwendige openbaring van iemands innerlijk leven. Wanneer bij een mensch een merkbare verandering heeft plaats gegrepen, en zijn tegenwoordig leven anders is dan het vroegere, dan pleegt men te zeggen: „hij is een gansch ander *persoon* geworden", terwijl hij toch als mensch dezelfde is gebleven. Met name wordt in Rom. 7 van Gods kind, dat in zich een „ouden" en een „nieuwen mensch" voelt worstelen,

het *tweepersoonlijk* leven geteekend. In dit verband wordt de beteekenis van het woord „persoon” ten opzichte van de Heilige Drieëenheid nog het meest duidelijk gevoeld. Want zooals een kind van God in zijn zondig en wedergeboren leven antithetisch tweepersoonlijk bestaat en leeft, zoo leeft God Drieëenig, maar dan in vlekkelooze heiligheid en volkomen harmonie, driepersoonlijk. Doch omdat deze opvatting van „persoon”, die niet anders bedoelt dan eene manier van bestaan aan te duiden, weergegeven door „aanzien” of „aanschijn” (prosopon), bij misverstand, lichtelijk leiden kon tot de heidensche gedachte van één God met drie „aangezichten”, en daarvoor allerminst plaats is in de Christelijke Godsvereering, wezen anderen, ter voorkoming van misverstand, op het woord „hypostasis” = zelfstandigheid, dat in Hebr. 1 : 3 gebezigd wordt, en spraken het uit, dat er in het Goddelijk Wezen drie *Zelfstandigheden* zijn, er bijvoegende, dat hiermede eene Schriftuurlijke benaming gegeven was voor de gedachte, zoo moeilijk onder woorden te brengen.

Altijd is het gebleken, uiterst moeilijk te zijn, het juiste woord te vinden, waarin volle uiting aan de gedachte wordt gegeven, omdat woorden als „persoon” op hoogst onvolledige wijze uitdrukken wat men zeggen wil. De éene God bestaat en leeft driepersoonlijk. Onze Confessie, artikel VIII, spreekt uit, „dat dit onderscheid niet maakt, dat God in drieën gedeeld zij; aangezien dat de Heilige Schrifture ons leert, dat de Vader en de Zoon en de Heilige Geest *elk Zijne zelfstandigheid* heeft, onderscheiden door hare eigenschappen; doch alzoo, dat deze drie Personen maar één eenig God zijn. Zoo is het dan openbaar, dat de Vader niet is de Zoon, en dat de Zoon niet is de Vader, dat ook insgelijks de Heilige Geest niet is noch de Vader, noch de Zoon. Intusschen, deze Personen, zóó onderscheiden, zijn niet gedeeld, noch ook ondereen vermengd. Want de Vader heeft het vleesch niet aange-

nomen, noch ook de Heilige Geest, maar alleen de Zoon." Wij zouden hieraan kunnen toevoegen: de Vader is niet uitgestort, noch ook de Zoon, maar de Heilige Geest.

De ontzaglijke moeilijkheid, verbonden aan de keuze van het juiste woord, hebben AUGUSTINUS en CALVIJN gevoeld. CALVIJN zegt: „Ik mocht wel lijden, dat ze (n.l. die namen en bewoordingen) begraven waren, als maar slechts van iedereen dit vast wierd geloofd, te weten dat de Vader en de Zoon en de Heilige Geest zijn een éénig God, en dat nochtans de Zoon niet is de Vader of de Heilige Geest, maar dat ze door eene bijzondere eigenschap zijn onderscheiden (Instit. I, 13, 5), en hij voegt er deze mededeeling aan toe: „Gelijke verontschuldiging doet ook AUGUSTINUS, zeggende, dat dit woord door nood opgedrongen is, te weten, vanwege dat er geen andere woorden waren voor zoo een groote en gewichtige zaak, niet om dezelve door dat woord volkomenlijk uit te drukken, maar om niet te verzwijgen, hoe dat de Vader, Zoon en Heilige Geest *drie* zijn."

De Kerk is tot hare formuleering van het dogma der Drieëenheid gekomen door ernstigen en zwaren strijd tegen de ketters. De inzet van dien strijd was de waarachtige Godheid van den Christus. ARIUS en de zijnen wilden Christus wel, in den zin van Joh. 10 : 35, „God" noemen, maar Hem niet eeren als een Goddelijk *Wezen*, dientengevolge Hem niet belijden „eenswezens" met den Vader te zijn, want zij beschouwden Hem als het eerste en voornaamste *Schepsel* des Vaders. De Macedoniërs, volgelingen van den Ariaanschen Patriarch MACEDONIUS, loochenden de eigen persoonlijkheid des Heiligen Geestes, bewerende, dat onder dien naam niet anders verstaan moest worden dan de genade, die van God afdaalde op deze aarde. Zoo leerden de Arianen, dat er één God was, de Vader; maar zij bestreden de Godheid des Zoons en loochenden de persoonlijkheid des Heiligen Geestes.

SABELLIUS leerde, als Monarchiaan of Unitariër, ook de éénheid van het Goddelijk Wezen, maar hij dacht anders over den Zoon en den Heiligen Geest dan ARIUS, want hij beschouwde deze namen slechts als onderscheiden titels of noemensnamen voor 'tzelfde in God, zeggende, dat God was Vader, Zoon en Heilige Geest, evenals dat van Hem beleden wordt, dat Hij is rechtvaardig, wijs en goed.

Het Arianisme en Sabellianisme beide vindiceeren dus de waarheid dat er één God is, maar zij doen het op tegenovergestelde wijze, want deze richting loochent de onderscheiden persoonlijkheid van Vader, Zoon en Geest, in die namen slechts drie modaliteiten ziende, en gene richting sluit èn den Zoon èn den Heiligen Geest buiten het Wezen Gods. En daartegenover nu kwam de Kerk van Christus te belijden: 1° dat óók de Zoon en de Heilige Geest God is, één in Wezen met den Vader, en 2° dat wij in deze Drie niet met drie namen, titels of modaliteiten, maar met drie onderscheiden *Personen* of Zelfstandigheden van het ééne Wezen Gods hadden te doen, overmits de ééne God *driepersoonlijk* bestaat en leeft, zonder in drieën gedeeld te zijn, want dan waren er, als in het Boeddhisme, drie goden. Er is wel onderscheiding, maar geen scheiding of deeling; overmits elke Persoon de Goddelijke natuur in haar geheel bevat, en slechts door personeele eigenschappen onderscheiden is van de andere Goddelijke Personen. Het Monotheïsme van Jood en Mohammedaan, van ARIUS en SABELLIUS, van het Deïsme en Pantheïsme. dat wel de éénheid Gods handhaaft, maar geen geloof hecht aan, of geen rekening houdt met het mysterie der Drieëenheid, verstaat niets van de volzaligheid Gods vóór de schepping, kent het rijke *leven* Gods niet, verheft zich nimmer tot religie, maar vindt den geestelijken dood in eene abstracte wijsgeerige idee. Het is zooals GREGORIUS VAN NAZIANZA zeide: „Ik kan niet denken aan den éénigen God, of ik word terstond met het licht van drie

Personen overstraald; ik kan ook de drie Personen niet onderscheiden, of ik word terstond weder gebracht en getrokken tot één God."

Gevraagd mag zeer zeker, als het juist de strijd tegen het Arianisme en Sabellianisme is geweest, die tot het vaststellen van het dogma der Drieëenheid geleid heeft, of de Heilige Schrift zelve niet een klare openbaring van dit wondere, ons menschelijk verstand zeer verre te boven gaand dogma gegeven heeft. Hierop dient geantwoord, dat het *Oude Testament* wel de verschillende gegevens biedt, welker aandachtige beschouwing en onderlinge vergelijking ons het mysterieuse dogma toelichten, maar niet een duidelijke mededeeling er van geven. In het scheppingsverhaal lezen wij eerst: „God zeide: Laat *ons* menschen maken naar *ons* beeld, naar *onze* gelijkenis," en daarna: „God schiep den mensch naar Zijn beeld." (Gen. 1 : 26, 27.) Uit dat „ons" blijkt wel, dat er meer dan één Persoon in de Godheid is, maar niet hoeveel Personen daarin zijn. De éénheid des Wezens blijkt uit de woorden: „*God* schiep". Gelijke opmerking valt te maken bij het lezen van Gen. 3 : 22: „Toen zeide de HEERE God: Ziet, de mensch is geworden *als onzer een*," en van Gen. 11 : 7 „Kom aan, laat *ons* nedervaren, en laat *ons* hunne spraak aldaar verwarren", want uit zulke uitspraken blijkt wel de meerderheid der Personen, maar nog niet de Drieheid. De hoogepriesterlijke zegenspreuk van Num. 6 is zeer zeker in verband te brengen met de Heilige Drieëenheid, maar dan moet dat dogma zelf eerst van elders bekend zijn, en is dit het geval, dan wordt verstaan, dat de eerste zegenspreuk: „De HEERE zegene u, en behoede u", door van zegenen en behoeden te gewagen, betrekking heeft op het voorzienig bestel in het scheppingswerk des *Vaders;* de tweede: „De HEERE

doe Zijn aangezicht over u lichten, en zij u genadig!" door melding te maken van licht en genade, doelt op het genadewerk des *Zoons;* en de derde: „De HEERE verheffe Zijn aangezicht over u, en geve u vrede!" door heen te wijzen naar den innerlijken vrede, ingaat op het heiligmakende werk des *Heiligen Geestes.* Evenwel, hierin wordt niet expresselijk de volheid van het Wezen Gods aangegeven, en veel minder de Naam van Vader, Zoon en Geest genoemd.

Ietwat meerder licht wordt door een andere reeks van teksten verspreid. Ps. 33 : 6 zegt: „Door het *Woord* des HEEREN zijn de hemelen gemaakt, en door den *Geest* Zijns monds al hun heir," en Haggaï 2 : 6: „Met het *Woord,* in hetwelk Ik met ulieden een verbond gemaakt heb, en met Mijnen *Geest,* staande in het midden van u", want aldaar wordt in het Eeuwige Wezen niet slechts eene onderscheiding gemaakt, maar zeer bepaaldelijk de naam van het *Woord* en van den *Geest* genoemd. En als dan bedacht wordt, hoe in de chokmatische literatuur (Job en Spreuken) de Wijsheid eenerzijds van God onderscheiden wordt, want „de HEERE bezat haar in het beginsel Zijns wegs, vóór Zijne werken, van toen aan," en zij was een voedsterling bij Hem, en anderzijds, dat de Wijsheid niet slechts als een Persoon wordt geopenbaard („*Ik,* Wijsheid," Spreuk. 8 : 12), maar veel meer als een *Goddelijk* Persoon, overmits Zij Zelve zegt: „Ik ben van eeuwigheid af gezalfd geweest, van den aanvang, van de oudheden der aarde aan. Ik was geboren, als de afgronden nog niet waren, als nog geene fonteinen waren, zwaar van water; aleer de bergen ingevest waren, vóór de heuvelen was Ik geboren"; en voorts, hoe de Profeten spreken van den „Engel des aangezichts" en van „den Heiligen Geest, staande in het midden van hen," (Jesaja 63 : 9—11) — dan blijkt uit al deze gegevens meer dan overvloedig, dat het Oude Testa-

ment, steeds de éénheid Gods zoo krachtig mogelijk op den voorgrond stellende, weet van de onderscheidingen: God en HEERE, van Wijsheid en Woord, van den Geest Zijns monds, den Heiligen Geest staande in het midden van hen. Maar daaruit blijkt niet, dat de verborgenheid der Drieëenheid in de bedeeling der schaduwen in Israël bekend is geweest, al wordt door ons, die in de nieuwe bedeeling leven en dus deze verborgenheid wel kennen, de openbaring, die aan oud-Israël geschonken werd, juist daarom ook des te beter verstaan. Artikel IX der Confessie, de Oud-Testamentische bewijzen voor dit dogma bijbrengende, zegt: „welke niet van noode is te tellen, maar alleen met onderscheid of oordeel uit te kiezen."

Doch ten opzichte van het Nieuwe Testament vervolgt zij: „maar hetgene voor ons wat duister is in het Oude Testament, dat is *zeer klaar* in het Nieuwe." De Engel Gabriël brengt aan Maria, de begenadigde onder de vrouwen, de zalige boodschap: „De *Heilige Geest* zal over u komen, en de kracht des *Allerhoogsten* zal u overschaduwen; daarom ook, dat Heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods *Zoon* genaamd worden." (Luk. 1 : 35.) Als de Heiland door Johannes in de Jordaan gedoopt wordt, zoo werd gehoord de stemme des *Vaders:* „Gij zijt Mijn geliefde *Zoon*, in denwelken Ik Mijn welbehagen heb," en de *Heilige Geest* werd gezien in de gedaante van eene duive. (Markus 1 : 10, 11.) En die *Zoon* Zelf betuigde aan den vooravond van Zijn sterven: „De Trooster, de *Heilige Geest*, welken de *Vader* zenden zal in Mijnen naam, die zal u alles leeren, en zal u indachtig maken alles, wat *Ik* u gezegd heb." (Joh. 14 : 20.) Een bekende apostolische zegenbede luidt: „De genade van den *Heere Jezus Christus*, en de liefde van *God*, en de gemeenschap des *Heiligen Geestes*, zij met u allen." (II Cor. 13 : 13.) De Evangeliën en de brieven der Apostelen gewagen éénparig van den Vader, van den Zoon of het Woord, van

den Heiligen Geest of den Trooster, en brengen tot volkomen klaarheid, niet slechts dat er meerdere Personen in het Goddelijk Wezen zijn, maar zeer bepaaldelijk, dat deze *drie* in getal zijn en aldus genaamd worden. Is voor den verheerlijkten Heiland het oogenblik aangebroken om van deze aarde te scheiden en ten hemel op te varen, dan bereikt deze machtige Godsopenbaring het geestelijk hoogtepunt bij de instelling van den Heiligen Doop: „Gaat dan henen, onderwijst al de volken, dezelve doopende in den *Naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes,*" wat inhoudt de Goddelijke Wezenséénheid van deze drie Personen, omdat hier is *één* Naam, en niet gesproken wordt van nam*en* in het meervoud, noch bij elken Persoon afzonderlijk het woord „naam" herhaald wordt, maar wel telkens het lidwoord. Daar is één Naam, één openbaring Gods in dien Naam van „Vader, Zoon en Heiligen Geest". Er zijn dus drie onderscheidene Personen in een eenig Goddelijk Wezen, alzoo dat God niet in drieën gedeeld zij, doch dat deze drie Personen elk, niet onderling vermengd, overmits ieder eigen zelfstandigheid heeft, een eenig God zijn.

Dat het Oude en Nieuwe Testament, met betrekking tot het mysterie der Heilige Drieëenheid, verschillen in klaarheid van bewoording en in duidelijkheid van openbaring, kan, andere redenen daargelaten, gereedelijk verklaard worden uit de onderscheiden roeping van Gods volk in de *oude* en in de *nieuwe* bedeeling. Eertijds trad op den voorgrond de roeping van Israël om, tegenover de *veelgoderij* der Heidenen van rondom, drager te zijn van de openbaringsgedachte, dat daar is één Goddelijk Wezen. De Kerk des Nieuwen Testaments, geroepen, niet zoozeer om tegen de veelgoderij van het antieke Heidendom te protesteeren, als wel om de philosophie van het Deïsme en van het Pantheïsme te bestrijden (welke beide stelsels zeer zeker de éénheid van Gods Wezen aanvaarden, maar op een wijze

die Godonteerend is en doodelijk is voor alle religie en moraal), weet zich van het moderne Paganisme absoluut gescheiden en krachtig daartegenovergesteld, door de belijdenis van de *driepersoonlijkheid* van het ééne Wezen Gods. Zoo gaf God de HEERE eene ontwikkeling van Zijne Zelfopenbaring, voortschrijdende tot volkomenheid, in verband met de tijden en gelegenheden van Zijn volk, die Hij in Zijne hand heeft, en welke door Hem zijn verordineerd, en waarin de onderscheiden roeping besloten lag, eerst om op te komen voor de *éénheid* van Gods Wezen, en later om te getuigen van de *driepersoonlijkheid*.

Deze leer van de Heilige Drievuldigheid, die belijdenis doet van de éénheid des Wezens en van de Drieëenheid der Personen, is bij de ware Kerk, van de tijden der Apostelen af tot nu toe, altijd onderhouden geweest. Zij bevat niets onredelijks, gaat ganschelijk niet tegen de rede in, maar zij is wel onbegrijpelijk, omdat zij de menschelijke verstanden verre te boven gaat, een *mysterie* is en blijft. Maar wij gelooven deze verborgenheid, omdat God Zich alzoo *in Zijn Woord* geopenbaard heeft, dat deze drie onderscheiden Personen de eenige, waarachtige en eeuwige God zijn, verwachtende, totdat wij de volkomene kennisse en vrucht van dien genieten zullen in den hemel. Zoo wordt óók gesproken in artikel IX der Confessie.

En daarom aanvaarden wij de vermaning van CALVIJN, in zijn Institutie (I, 13, 21), als hij zegt, dat de ongelukkige uitkomst van anderer roekeloosheid „ons derhalve moet vermanen, dat wij zorg dragen om meer met leerzaamheid, als met scherpzinnigheid in deze kwestie te arbeiden, en in het minst ons niet onderwinden om God ergens te zoeken dan in Zijn Heilig Woord, of van Hem iets te bedenken dan hetgeen Zijn Woord ons ingeeft, of te spreken dan hetgeen uit Zijn Woord genomen en gehaald is. Indien het onderscheid, 'twelk in de eeuwige Godheid

des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes is (gelijk het in der waarheid zwaar is om verstaan en begrepen te worden) den verstande van sommige menschen meer moeite en kwelling maakt dan oorbaar is, zoo moeten ze gedenken, dat de menschen, wanneer ze hunne nieuwsgierigheid en neuswijsheid toegeven en navolgen, met hunne verstanden intreden in een doolhof, en dienvolgens vermaand zijn, dat ze zich laten regeeren door de woorden Gods, al is het, dat ze de hoogte van deze verborgenheid niet vatten."

Doch deze Schriftuurlijke openbaring van het hoogheerlijk dogma der Drieëenheid gaat niet buiten het zieleleven van Gods volk om. Ze brengt wel een mysterie, maar dewijl de mensch naar Gods beeld en gelijkenis geschapen is en wij van Gods geslacht zijn, wordt de kracht er van in het leven der geloovigen kennelijk gevoeld. Daarom belijdt de Gereformeerde in art. IX der Confessie: „ditzelve weten wij, zoo uit de getuigenissen der Heilige Schrifture, *als ook uit hunne werkingen, en voornamelijk uit degene, die wij in ons gevoelen.*"

De ervaring der vromen is, dat de werkingen der Drieëenheid worden *gevoeld*. De tot God bekeerde ziel kent God als haar Schepper, die haar geschapen heeft, haar onderhoudt en draagt, en zij weet tegen dien God zwaar gezondigd te hebben, de allerhoogste Majesteit op het diepst beleedigd te hebben. Maar zij heeft ook leeren kennen den God van genade, Die, des ontfermens gedachtig, haar redde uit allen nood en dood, en een eeuwige verlossing heeft teweeggebracht. Zij ervaart in haar geestelijk leven, dat God in haar woont en werkt, om haar te troosten en te heiligen in het nieuwe leven. En voor het bewustzijn der ziel is het nooit een God die haar schiep, en een andere God, die haar verlost, en weder een andere God, die haar heilig maakt,

maar altijd één God en Heere, één aanbiddelijk Wezen, waarvan zij de drie onderscheiden werkingen uitnemend wel gevoelt, maar die zij aanbidt en verheerlijkt als den *éénigen* God, te loven en te prijzen tot in der eeuwigheid. Tot Hem bidt zij:

O Vader, dat Uw liefd' ons blijk'!
O Zoon, maak ons Uw beeld gelijk!
O Geest, zend Uwen troost ons neer!
Drieëenig God, U zij al d' eer!

II.

DE VADER.

Want gelijk de Vader het leven heeft in Zich Zelven, alzoo heeft Hij ook den Zoon gegeven, het leven te hebben in Zich Zelven.

JOH. 5 : 26.

Het Eeuwige Wezen bestaat en werkt, naar luid der Confessie van alle Christenen, driepersoonlijk. En juist deze onderscheiding in drie *Personen* brengt mede, dat wij gelooven aan de personeele eigenschappen die alleen den Personen eigen zijn, en dientengevolge niet mededeelbaar, omdat de Vader niet is de Zoon, noch de Heilige Geest, en de Zoon niet de Vader noch de Heilige Geest, en de Heilige Geest niet de Vader noch de Zoon. Daarom zegt de Geref. Confessie in art. VIII: „zoo gelooven wij in een eenigen God, die een eenig Wezen is, in hetwelk zijn drie Personen, *in der daad en waarheid, en van eeuwigheid onderscheiden naar hunne onmededeelbare eigenschappen.*"

Gelijk men weet, worden in de Geloofsbelijdenis van

ATHANASIUS, het bekende symbolum quicunque, de onmededeelbare eigenschappen der Goddelijke Personen, waardoor zij juist metterdaad en in waarheid van elkander onderscheiden zijn, in art. 21—23 aangegeven. Deze luiden: „De Vader is van niemand gemaakt, noch geschapen, noch gegenereerd. De Zoon is van den Vader alleen, niet gemaakt, noch geschapen, maar gegenereerd. De Heilige Geest is van den Vader en den Zoon, niet gemaakt, noch geschapen, noch gegenereerd, maar uitgaande." En dit leidt rechtstreeks tot de conclusie van art. 24: „Zoo is er dan één Vader, niet drie Vaders; één Zoon, niet drie Zonen; één Heilige Geest, niet drie Heilige Geesten."

Hierbij valt onmiddellijk op te merken, dat van den Zoon positief gezegd wordt, dat Hij *gegenereerd* is, en van den Heiligen Geest dat Hij is *uitgaande*, maar van den Vader slechts negatief, dat Hij *niet* is gemaakt, noch geschapen, noch gegenereerd. Gemeenlijk pleegt men dit positief zoo uit te drukken: de Vader is van niemand, maar *bestaat van Zich Zelven;* Hij genereert den Zoon, en zendt, met den Zoon, den Heiligen Geest. En zal nu hiervoor een naam gegeven worden om uiting te geven aan deze gedachte, dan bestaat daarvoor geen andere naam dan die van *Vader*, welke door de Heilige Schrift wordt gebezigd om den Eersten Persoon te beteekenen, en in de natuur der zaak gegrond is. Daarom wezen wij hierboven naar het Schriftwoord, waarin het karakteristieke, het persoonlijke van den Vader wordt aangegeven: „*Gelijk de Vader het leven heeft in Zich Zelven.*"

Bij de bespreking van den Vadernaam van den Eersten Persoon zij men er steeds op bedacht, dat de naam Vader in de Heilige Schrift op tweeërlei wijze gebruikt wordt, n.l. èn ter aanduiding van het gansche Goddelijk

Wezen èn om den Eersten Persoon te onderscheiden van de beide andere Personen.

De Drieëenige God wordt Vader genoemd, omdat aan dien naam drieërlei verbonden is, hetwelk van het gansche Wezen Gods geldt. Vooreerst ligt in den Vadernaam de gedachte van telen, verwekken of scheppen. En God is *Vader*, omdat Hij hemel en aarde uit niet heeft geschapen, verwekt en tot aanzijn geroepen. Zeer bijzonderlijk wordt God, in zoodanigen zin, de Vader van Zijn volk Israël genoemd in Deut. 32 : 6: „Is Hij niet uw Vader, die u verkregen, die u gemaakt en u bevestigd heeft?" en Jesaja 64 : 8: „HEERE, Gij zijt onze Vader, wij zijn leem, en Gij zijt onze pottenbakker, en wij allen zijn Uwer handen werk." Vervolgens ligt in den Vadernaam de gedachte van zorg, liefde en trouw voor het verwekte of geschapene. Ook zoo is de Drieëenige God in Goddelijke trouw de Vader voor al het door Hem gemaakte, omdat God *Liefde* is, in onderhoudende genade, en allen schepselen weldoet, en in het bijzonder, des ontfermens gedachtig, eeuwige liefde heeft voor de uitverkorenen, die Hem zouden liefhebben; een Vader, die nooit laat varen de werken Zijner handen. Ps. 103 : 13: „gelijk zich een vader ontfermt over de kinderen, ontfermt Zich de HEERE over degenen, die Hem vreezen." Ps. 68 : 6: „Hij is een Vader der weezen, en een Rechter der weduwen; God, in de woonstede Zijner heiligheid." Jesaja 63 : 16: „Gij zijt toch onze *Vader*, want Abraham weet van ons niet, en Israël kent ons niet; Gij, o HEERE, zijt onze Vader, onze Verlosser, vanouds af is Uw naam." En in de derde plaats wekt de Vadernaam op tot betooning van eerbied en ontzag. Gelijk het vijfde gebod den kinderen diep in de ziel prentte: „Eert uwen vader en uwe moeder," en gehoorzaamheid, onderdanigheid, eerbetoon vroeg voor hem die vader was en deswege met patriarchale souvereiniteit bekleed, zoo komt den Drieëenigen God, als Vader, toe de onderworpenheid

onzer ziele, de aanbidding van het hart en de lofverheffing der lippen. — Maleachi 1 : 6: „Een zoon zal den vader eeren, en een knecht zijnen heer; ben Ik dan een Vader, waar is Mijne eer? en ben Ik een HEERE, waar is Mijne vreeze?" Omdat de Drieëenige God is Vader *van* en Vader *voor* al het door Hem tot aanzijn geroepene, eischt Hij de Vaderlijke eere en hulde.

Waar in het Oude Testament meer van het aardsche vaderschap wordt uitgegaan, en van daar uit gewezen op de gedachte dat God de Heere als Schepper, Onderhouder, Gebieder de Vader is, daar valt het in het oog, hoe in het Nieuwe Testament, juist omgekeerd, het eigenlijk Vaderschap in God wordt gesteld, en slechts in overdrachtelijken of afgeleiden zin van het aardsche vaderschap wordt gesproken. De Heiland zeide: „gij zult niemand uwen vader noemen op de aarde: want één is uw Vader, namelijk die in de hemelen is" (Matth. 23 : 9), en Hij vermaant: „Weest dan gijlieden volmaakt, gelijk uw Vader, die in de hemelen is, volmaakt is." (Matth. 5 : 48.) En zoo absoluut wordt God Drieëenig *de* Vader genoemd, dat de Apostelen het uitspreken: „De Vader van onzen Heere Jezus Christus, uit Welken *al het geslacht* in de hemelen en op de aarde genoemd wordt" (Efeze 3 : 14, 15), wat inhoudt, dat God de *absolute* Vader is, en alle dingen in hemel en op aarde door Hem zijn verwekt, worden onderhouden en bestierd, en dat er geen ander Vaderschap dan van God den Heere bestaat.

Ook het Nieuwe Testament bezigt den Vadernaam herhaaldelijk voor het gansche Wezen Gods, zonder oogmerk te hebben op de onderscheiding der Goddelijke Personen. In het gebed dat de Christus Zijn jongeren leerde, luidt de aanhef: „Onze Vader, die in de hemelen zijt," waarmede God Drieëenig wordt aangeroepen, gelijk uit den inhoud van het gebed zelf zeer duidelijk blijkt. En ook het Nieuwe Testament verbindt aan dien naam allereerst de gedachte

van *schepping*, want God is de „Vader der geesten" (Hebr. 12 : 9), en „alle goede gave en alle volmaakte gift is van boven, van den Vader der lichten afkomende" (Jak. 1 : 17); want wij hebben „maar éénen God, den Vader, uit Welken alle dingen zijn, en wij tot Hem" (I Cor. 8 : 6). Vervolgens die van *bescherming* en *onderhouding*, — Matth. 6 : 8: „Uw Vader weet, wat gij van noode hebt, eer gij Hem bidt," en Matth. 7 : 11: „Indien dan gij, die boos zijt, weet uwen kinderen goede gaven te geven, hoeveel te meer zal uw Vader, die in de hemelen is, goede gaven geven dengenen, die ze van Hem bidden!" En eindelijk die van *regeering* en *bestiering*, weshalve wij Hem hebben te ontzien en onderworpen te zijn: „Wij hebben de vaders onzes vleesches wel tot kastijders gehad, en wij ontzagen hen; zullen wij dan niet veel meer den Vader der geesten onderworpen zijn, en leven?" (Hebr. 12 : 9.)

Naast den Vadernaam van den Drieëenigen God openbaart de Heilige Schrift, zoo in het Oude als in het Nieuwe Testament, zeer bijzonder den Vader als Eersten Persoon van de Heilige Drievuldigheid, en als zoodanig in gansch eenige betrekking tot den Zoon en den Heiligen Geest. De profeet Nathan, David kond doende van Christus' geboorte om den Naam des HEEREN een huis te bouwen, zegt, met betrekking tot dien Christus Gods: „Ik zal Hem zijn tot eenen Vader, en Hij zal Mij zijn tot eenen Zoon." (II Sam. 7 : 14.) In Psalm 89 : 27 betuigt Christus: „Gij zijt Mijn Vader", en in Ps. 2 : 7 verhaalt de Vader van het besluit: „Gij zijt Mijn Zoon, heden heb Ik U gegenereerd," waaruit blijkt, dat hier sprake is van het Vaderschap in gansch eenigen en bijzonderen zin: van den Vader, die, in het Goddelijk Wezen onderscheiden, Vader is van den Zoon, en dus als *Persoon* Vader wordt genoemd.

Dat hier metterdaad aan de persoons-onderscheiding van den Vader gedacht moet worden, blijkt veel klaarder nog uit het Nieuwe Testament.

De Joden zochten Jezus te dooden, omdat Hij gezegd had, „dat God Zijn *eigen Vader* was, Zich Zelven Gode evengelijk makende" (Joh. 5 : 18); zij toonden dus uitnemend wel te beseffen, dat, als de Christus van God sprak als „*Mijn* Vader", allerminst gedoeld werd op den algemeenen Vadernaam. Het is dan ook opmerkelijk, dat de Heere Jezus, als Zone Gods, te allen tijde Zich in een geheel eenige betrekking tot den Vader weet te staan. Hij spreekt immer, in onderscheiden zin, van „*Mijn* Vader" en van „*uw* Vader". „*Mijn* Vader, die ze Mij gegeven heeft, is meerder dan allen, en niemand kan ze rukken uit de hand *Mijns* Vaders. Ik en de Vader zijn één." (Joh. 10 : 29, 30.) Hieruit blijkt de onderscheidenheid der Personen, bij de eenheid des Wezens. Tot Maria zeide de twaalfjarige Jezus: „Wist gij niet, dat Ik moest zijn in de dingen *Mijns* Vaders?" (Luk. 2 : 49.) Aan Zijn jongeren meldde Hij: „In het huis *Mijns* Vaders zijn vele woningen." (Joh. 14 : 2.) Hoogst opmerkelijk is, wat gelezen wordt in Openb. 14 : 1: „Ziet, het Lam stond op den berg Sion, en met Hem honderd vier en veertig duizend, hebbende den naam *Zijns* Vaders (niet *huns*) geschreven aan hunne voorhoofden." Tegenover dat constante „Mijn Vader" staat nu even zoovele malen het „*uw* Vader". — „Opdat uwe aalmoes in het verborgen zij; en *uw* Vader, die in het verborgen ziet, die zal het u in het openbaar vergelden." — „Bidt *uwen* Vader, die in het verborgen is; en *uw* Vader, die in het verborgen ziet, zal het u in het openbaar vergelden." — „*Uw* Vader weet, wat gij van noode hebt, eer gij Hem bidt." (Matth. 6 : 4, 6, 8.)

Op het groote onderscheid tusschen de verhouding van den Persoon des Vaders tot den Zoon, en van God als Vader tot de uitverkorenen, vestigt Vraag 33 op treffend

juiste wijze de aandacht: „dat Christus alleen de eenige *natuurlijke* Zone Gods is, maar wij zijn om Zijnentwil uit genade tot kinderen Gods *aangenomen.*” Christus is, als God, de natuurlijke Zoon des Vaders, de Vader genereert Hem, en daarom is er in het Goddelijk Wezen één Persoon die Vader is, en één Persoon die Zoon is. En de Vader en de Zoon zijn één, en de Eerste Persoon is de *Vader van onzen Heere Jezus Christus.* (Ef. 3 : 14.) Het is alleen door aanneming, om Christus' wil, dat de uitverkorenen kinderen Gods worden, door in Christus deel te hebben aan de liefde des Vaders. Van deze gansch eenige en algeheel bijzondere betrekking, die zuiver *persoonlijk* is, tusschen den Vader en den Zoon, en die absoluut onderscheiden is van de Vaderlijke liefde Gods voor die van Christus zijn, blijkt uit Matth. 11 : 27 : „Alle dingen zijn Mij overgegeven van *Mijnen* Vader, en niemand kent den Zoon dan de Vader, noch iemand kent den Vader dan de Zoon, en dien het de Zoon wil openbaren.”

Al betreft deze onderscheiding tusschen Vader en Zoon vóór alle dingen het eigen Wezen Gods, om vast te stellen dat in dat Wezen de Vader een eigen Persoon is, die den Zoon genereert, en met den Zoon den Heiligen Geest uitzendt, en uit te spreken, dat de Vader „van niemand gemaakt, noch geschapen, noch gegenereerd is”, maar „van Zich Zelven is”, toch neemt dit niet weg, dat ook in de werken naar buiten de belijdenis van de Persoonlijkheid des Vaders van het hoogste aanbelang te achten zij. Want wel zijn alle werken naar buiten van het Wezen uitgaande en den drie Personen gemeen, maar het onderscheid der Personen wordt daarin niet weggenomen; integendeel, de orde en het onderscheid der Personen blijft bewaard, al is het, dat zij in alle werken naar buiten in goddelijke harmonie saamwerken.

Men pleegt gemeenlijk te zeggen, dat wij gelooven in God den Vader, onzen *Schepper*, in God den Zoon, onzen *Verlosser*, en in God den Heiligen Geest, onzen *Heiligmaker*. Doch dit is nooit zoo te verstaan, dat de Vader zou geschapen hebben zonder den Zoon en den Heiligen Geest, of dat de Zoon zou hebben verlost zonder den Vader en den Heiligen Geest, of dat de Heilige Geest zou heilig maken zonder den Vader en den Zoon, want het is de Drieëenige God, die Zich openbaart in het werk der schepping, der verlossing en der heiligmaking, en de drie Personen werken daarin saam. Maar vanwege den naam, en uit kracht van orde en onderscheiding, wordt elk deze werken aan een der Goddelijke Personen bijzonderlijk toegeëigend. Daarom belijdt artikel IX der Confessie: „Voorts staan ook aan te merken de bijzondere ambten en werkingen dezer drie Personen te onswaart. De Vader is genaamd onze Schepper door Zijne kracht; de Zoon is onze Zaligmaker en Verlosser door Zijn bloed; de Heilige Geest is onze Heiligmaker door Zijne woning in onze harten.”

De Vader werkt, met den Zoon en met den Heiligen Geest, in de schepping, in de verlossing en in de heiligmaking. Hij is de Eerste in orde van saamwerking. Alle dingen zijn *uit* den Vader, *door* den Zoon en *in* den Heiligen Geest, want de Vader is, naar luid van art. VIII der Confessie, „de *oorzaak*, *oorsprong* en *begin* aller dingen, zoowel zienlijke als onzienlijke”.

In het werk der Schepping belijden wij, „dat de eeuwige Vader van onzen Heere Jezus Christus hemel en aarde, met al wat er in is, uit niet geschapen heeft, en die ook door Zijn eeuwigen raad en voorzienigheid nog onderhoudt en regeert”. Doch de Heilige Geest bewerkt dat wij, om Zijns lieven Zoons Christus' wil, alzoo op dien Schepper, die ook onze Vader is, vertrouwen, dat wij niet twijfelen, of Hij zal ons met alle nooddruft *des lichaams èn der ziele*

verzorgen, en al het kwaad, dat Hij in dit jammerdal ons toeschikt, ons ten beste keeren, dewijl Hij zulks doen kan als een almachtig God, en ook doen wil als een getrouw Vader. Daarom zijn wij, behooren althans te zijn, in allen tegenspoed geduldig, in allen voorspoed dankbaar, en vol vertrouwen in al wat de toekomst brengen kan.

En worde het nooit vergeten, dat in den Heiligen Doop de Eerste Persoon der Heilige Drieëenheid, Wien meer in het bijzonder het werk der schepping en onderhouding in de Natuur wordt toegekend, met ons treedt in het Verbond der Genade, want „als wij gedoopt worden in den Naam des *Vaders*, zoo betuigt en verzegelt ons God de *Vader*, dat Hij met ons een eeuwig *Verbond der Genade* opricht, ons tot Zijne kinderen en erfgenamen aanneemt, en daarom van alle goed ons verzorgen, en alle kwaad van ons weren of te onzen beste keeren wil".

III.

DE ZOON.

> Ik zal van het besluit verhalen: de HEERE heeft tot Mij gezegd: Gij zijt Mijn Zoon, heden heb Ik U gegenereerd.
>
> PSALM 2 : 7.

Alhoewel in de Heilige Drieëenheid „niet eerst noch laatst, niet meest noch minst is", maar „de gansche drie Personen hebben gelijke eeuwigheid, en zijn malkanderen alleszins gelijk", zoo is toch, in orde van behandeling, de Vader de *Eerste* en de Zoon de *Tweede* Persoon. En overmits elke Persoon een eigen zelfstandigheid is, door onmededeelbare eigenschappen van de andere onderscheiden, zoo hebben wij,

na den Vader, den *Zoon* als Tweeden Persoon van de Heilige Drievuldigheid te bespreken. Van Hem belijdt de Athanasiaansche Confessie, het symbolum quicunque: „De Zoon is van den Vader alleen, niet gemaakt, noch geschapen, maar gegenereerd", en het is in de *eeuwige generatie*, dat de personeele eigenschap des Zoons tot formuleering is gebracht.

Bij de bespreking hiervan kan men wel beginnen met te wijzen op de waarachtige Godheid van Christus Jezus, en met te handelen van Zijn ware Goddelijke natuur, maar daarbij niet blijven stilstaan, want wel is het in de beschouwing van den Middelaar Gods en der menschen van het hoogste aanbelang, te weten, dat Hij God èn mensch is, maar dit eenmaal voor het Christelijk geloof vaststaande, vereischt de overdenking van het mysterie der Drieëenheid, onmiddellijk daarna, en in rechtstreeksch verband daarmede, ontvouwing van de gedachte, dat „God in Christus", afgedacht van Zijne vleeschwording, *als Persoon* onderscheiden is van den Vader en van den Heiligen Geest, opdat verstaan worde, dat noch de Vader, noch de Heilige Geest, maar eeniglijk en alleen de Zoon, de Tweede Persoon der Heilige Drieeenheid, in den Christus Gods eene gestalte aannam en Zich openbaarde.

De waarachtige Godheid van Christus is beleden door de oude Kerk tegenover de Arianen, in de dagen der Hervorming tegenover de Socinianen, en is heden ten dage de belijdenis van Christus' Kerk tegenover de Modernen. Deze Godheid van haar Heere en Heiland staat voor de Kerk aller eeuwen vast op zeer vele gronden, alle ontleend aan het onfeilbaar Woord der Heilige Schrift, van welke hier de voornaamste summierlijk behandeld mogen worden.

Vooreerst, omdat veel wat in het Oude Testament van *God den HEERE* gezegd werd, in het Nieuwe Testament rechtstreeks op *Christus Jezus* wordt toegepast. In Psalm 45 : 7, 8 lezen wij: „Uw troon, o *God*, is eeuwiglijk en

altoos .... daarom heeft U, o *God*, Uw God gezalfd met vreugdeolie, boven Uwe medegenooten," en in Hebr. 1 : 8 wordt aangetoond, dat dit den Christus geldt. In Psalm 102 : 26 : Mijn *God* (vs. 25), „Gij hebt voormaals de aarde gegrond, en de hemelen zijn het werk Uwer handen," welke woorden in Hebr. 1 : 10 tot Christus gezegd worden. Als Jesaja in hoofdstuk 6 zijn hemelsch visioen, waarin hij God den HEERE op den troon ziet, verhaalt, hoort hij: „Zeg tot dit volk: Hoorende hoort, maar verstaat niet, en ziende ziet, maar merkt niet," en in Joh. 12 : 41 bespeuren wij, dat Jesaja dit zeide van den Christus Gods, „toen hij Zijne heerlijkheid zag en van Hem sprak". In Jesaja 40: 3 hooren wij van de stem des roependen in de woestijn: „Bereidt den weg des HEEREN, maakt recht in de wildernis eene baan voor onzen *God*," en de Evangelisten verklaren éénparig, dat die HEERE en *God* de Christus is, voor Wiens aangezicht Johannes de Dooper uitging. In Jesaja 45 : 23 zweert God bij Zich Zelven: „dat Mij alle knie zal gebogen worden, alle tong zal Mij zweren", en in Filipp. 2 : 10, 11 lezen wij: „Opdat in den naam van *Jezus* zich zou buigen alle knie .... en alle tong zou belijden, dat Jezus Christus de Heere zij, tot heerlijkheid Gods, des Vaders." Alzoo wordt in het Nieuwe Testament, wat in het Oude Testament van God den HEERE gezegd wordt, rechtstreeks toegepast op Christus Jezus, die *God* is.

In de tweede plaats openbaart de Zone Gods te allen tijde *Goddelijke hoedanigheden.* Hij is de *Alwetende*, die niet als menschen ziet wat voor oogen is, maar óók wat in het hart verscholen ligt. „Ik weet uwe werken, en liefde, en dienst, en geloof, en uwe lijdzaamheid." (Openb. 2 : 19.) Hij kende Nathanaël, eer Filippus hem riep. Hij wist, dat Petrus Hem verloochenen en dat Judas Hem verraden zou. En schijnen de Profeten en Apostelen somtijds ook alwetend te zijn, zij ontvangen echter de inspireerende openbaring, en zeggen zelven: „Zoo zegt de HEERE"; maar Christus spreekt in

eigen naam en betuigt: „Voorwaar, voorwaar, *Ik* zeg u." — Goddelijke *eere* laat Hij Zich welgevallen, als Thomas Hem toespreekt: „Mijn Heere en mijn God!" Wat meer is, Hij eischt deze voor Zich op: „Indien iemand tot Mij komt en niet haat zijnen vader, en moeder, en vrouw, en kinderen, en broeders, en zusters, ja ook zelfs zijn eigen leven, die kan Mijn discipel niet zijn," (Luk. 14 : 26) en Hij zeide tot Zijne jongeren: „Gijlieden gelooft in God, gelooft ook in Mij." (Joh. 14 : 1.) Hij is het begin en het einde, de eerste en de laatste, de Alpha en de Omega; Hij is levende van eeuwigheid tot in alle eeuwigheid, meldt van de heerlijkheid, die Hij bij den Vader had, eer de wereld was (Joh. 17 : 5, 24), en spreekt het uit: „Eer Abraham was, *ben* Ik." (Joh. 8 : 58.)

In de derde plaats heeft Christus Goddelijke *rechten*. Hem komt toe de aanbidding van ons hart, welke *alleen Gode* mag opgedragen, volgens het vermaan van den engel aan Johannes (Openb. 22 : 9) en volgens het zeer stellig zeggen van Jezus tot Satan: „Den Heere, uwen God, zult gij aanbidden, en Hem alleen dienen." En nu moet de Zoon gelijk de Vader geëerd worden; wie den Zoon niet eert, eert den Vader niet (Joh. 5 : 23). Ja, al de engelen aanbidden Hem, den Zoon. (Hebr. 1 : 6.) Deze eere is het *recht* van Christus, want Hij heeft een naam boven allen naam, opdat in den naam van Jezus zich buige alle knie dergenen, die in den hemel, en die op de aarde, en die onder de aarde zijn. (Filipp. 2 : 10.) Daarom wordt in den naam van Christus Jezus, als in den Naam Gods, gedoopt (Hand. 2 : 38), en bij dien naam, wat alleen bij Gods Naam mag, ook de eed gezworen. Dit laatste niet slechts door de zonen van Sceva (Hand. 19 : 13), maar, wat meer is, ook door de apostelen: „Ik bezweer ulieden bij den Heere." (I Thess. 5 : 27.)

In de vierde plaats zijn de *werken* van Christus als werken Gods aan te merken. Zijns is de schepping. Wij hebben maar éénen Heere, Jezus Christus, door Welken

alle dingen zijn. (I Cor. 8 : 6.) Alle dingen zijn door hetzelve gemaakt, en zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is. (Joh. 1 : 3.) Zijns is de onderhouding van al het geschapene, want „Hij is vóór alle dingen, en alle dingen bestaan door Hem" (Col. 1 : 17), en Hij draagt alle dingen door het Woord Zijner kracht. (Hebr. 1 : 3.) Hij wekt de dooden op, niet als de Profeten en Apostelen op gebed, maar door eigen Goddelijke kracht; zal eenmaal allen opwekken (Joh. 5 : 28) en de geloovigen naar ziel en lichaam verheerlijken (Filipp. 3 : 21); de volheid der openbaring gaat van Hem uit, en als de eeuwig bestaande profeteert Hij door de als instrument gebruikte profeten (I Petr. 1 : 10, 11; I Petr. 3 : 19); en Hij belooft met de apostolische Kerk te zullen zijn, ook na Zijn verscheiden, alle de dagen, tot aan de voleinding der wereld. (Matth. 28 : 20.) Zoo is Hij de absolute Heer, de alles beheerschende Souverein, de Heere der heerlijkheid, de Koning der koningen, de éénige Heerscher, die alle dingen aan Zijne voeten onderworpen heeft. En Hij is de éénige, die ook macht over Zich Zelven heeft en zegt: „Ik heb macht, het leven af te leggen, en macht, hetzelve wederom te nemen." (Joh. 10 : 18.) Dies zal Hij oordeelen, op den Jongsten Dag, over de geslachten aller eeuwen, over heel de menschheid, met een volmaakt rechtvaardig en eeuwig geldend oordeel, waarin geen kwaad ongewroken, geen goed onbeloond blijft, waarvan appèl ten eenen male is buitengesloten, dus met een goddelijk oordeel van den alwetenden Rechtvaardige. (Rom. 14 : 10; II Cor. 5 : 10.)

En in de vijfde plaats wordt de naam „*God*" alom *rechtstreeks* op den Christus toegepast, zonder dat van uit de Nieuw-Testamentische toepassing eener Oud-Testamentische uitspraak, of van uit de werken en hoedanigheden van Christus behoeft geconcludeerd te worden tot Zijn Goddelijk Wezen. In Hand. 20 : 28 wordt Christus' gemeente de „gemeente

Gods" genoemd. In den beginne was het Woord, het was bij God, en het was God. (Joh. 1 : 1.) De apostelen belijden: „Gij zijt de Zone des levenden Gods," en spraken Hem toe: „Mijn Heere en mijn God!" Paulus verheerlijkt Hem, den Christus, dewelke *is God*, boven allen te prijzen in der eeuwigheid (Rom. 9 : 5), en schrijft aan Titus: „verwachtende de zalige hoop en verschijning der heerlijkheid van den grooten *God* en onzen Zaligmaker, Jezus Christus" (hoofdst. 2 : 13). Desgelijks doen ook de andere apostelen, als zij gewagen van „den eenigen Heerscher, *God*, en onzen Heere Jezus Christus" (Jud. : 4). Dit vijfde moest wel het laatst genoemd worden, want op zich zelf beteekent „God", gelijk door Arianen en Socinianen zonder ophouden werd opgemerkt, ook volgens uitwijzen van Psalm 82, een tot wien de woorden Gods gericht zijn. (Joh. 10 : 35.) Maar gelet op al wat eerder behandeld is, staat het boven allen twijfel onwrikbaar vast, dat de naam „God" voor Christus *niet* is een titel, doch uitdrukking voor Zijn *Wezen*, dat Hij God *is*. Alleen zoo laat zich de volkswoede der Joden verklaren, omdat zij het verstonden, dat Jezus in dien naam „zich Gode evengelijk maakte" (Joh. 5 : 18), bovenal, dat het Sanhedrin Jezus, om Zijn onder eede afgelegde verklaring dat Hij de Zoon des levenden Gods was, wegens Godslastering ter dood veroordeelde.

Dat Christus niet slechts een Goddelijk ambt bekleedde, maar, wat meer is, in Zijn *Wezen* God was, hebben de Joden van Zijne dagen heftig bestreden, de discipelen aanbiddend beleden. Voor de Kerk van later tijd, toen het dogma der Drieëenheid opklaarde in het bewustzijn der geloovigen, door den uitwendigen prikkel van het zich driest verheffen der ketterij, en door de innerlijke verlichting des Heiligen Geestes, die in alle waarheid leidde, was het weggelegd, tot de wondervolle ontdekking te geraken, dat die God, die Zich

in Christus openbaarde, een eigen Persoon of Zelfstandigheid was, en als zoodanig van den Vader onderscheiden. De Vader spreekt tot Hem, Hij spreekt tot den Vader. De bekende woorden: „alle dingen zijn Mij overgegeven van Mijnen Vader; en niemand kent den Zoon dan de Vader, noch iemand kent den Vader dan de Zoon," uit Matth. 11 : 27, wijzen op een *personeele* onderscheiding. Psalm 45 : 8: „Daarom heeft U, o God, uw God gezalfd met vreugdeolie, boven Uwe medegenooten," kan zonder deze onderscheiding in Goddelijke Personen nimmer in zijn diepsten zin verstaan worden.

Deze eigen, zelfstandige Persoonlijkheid, die Zich in Christus openbaarde, maar ook, afgedacht van de Vleeschwording, leeft en bestaat in het Eeuwige Wezen Gods en, vanwege de orde, de Tweede Persoon in de Heilige Drieeenheid genoemd wordt, komt in de Heilige Schrift, ter nadere aanduiding, onder verschillende benaming voor. Paulus spreekt bij voorkeur van het *Beeld* Gods. II Cor. 4 : 4: „Christus, die het *Beeld* Gods is"; Hebr. 1 : 3: „alzoo Hij is het afschijnsel Zijner heerlijkheid, en het uitgedrukte *Beeld* Zijner zelfstandigheid." Van den mensch wordt gezegd, dat hij *naar* het beeld Gods geschapen is, maar van den Zoon, dat Hij het Beeld Gods *is*, welk verschil veel inheeft, en beduidt, dat de Zoon algeheel en ten volle *het* Beeld des Vaders is, en als volmaakt Beeld den Vader volkomen en volmaakt wedergeeft, zoodat Hij is het afschijnsel Zijner heerlijkheid, en het uitgedrukte Beeld Zijner zelfstandigheid, en dat in Hem *al de volheid der Godheid* lichamelijk woont. (Col. 2 : 9.) Het wil zeggen, dat het den Zone Gods, in de gestaltenis Gods zijnde, geen roof is Gode *evengelijk* te zijn (Filipp. 2 : 6), en het verklaart, vanwege de absoluut volkomen gelijkenis van het Beeld met Hem wiens Beeld Hij is, dat, als Filippus vraagt: „Toon ons den Vader, en het is ons genoeg," de Heere antwoordt: „Die Mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien." (Joh. 14 : 9.)

De Apostel Johannes openbaart den Tweeden Persoon als het *Woord*. Hij spreekt van het „Woord des levens" (I Joh. 1 : 1), van „het Woord Gods" (Openb. 19 : 13). Aangrijpend is de machtige Proloog in zijn Evangelie: „In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God. Dit was in den beginne bij God. Alle dingen zijn door hetzelve gemaakt, en zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is." Dat Woord is God, want het is eeuwig in den beginne, en het schept, maar het is ook in God onderscheiden, want het is *bij* God, en deze onderscheiden Zelfstandigheid wordt het *Woord*, de Logos genoemd. Dit Woord draagt in het Oude Testament den naam van de *Wijsheid*, en wijst niet alleen aan het bewuste leven in God, maar bedoelt veel meer, dat al de wijze gedachten die logisch in het Heelal tot uiting en openbaring zijn gekomen, in God Zelven niet even zoovele enkele, naast elkaar staande gedachten zijn, maar ééne gedachte, het gansche Heelal, de volle openbaring Gods omvattende, en deswege *het Woord* genaamd, omdat „woord" doelt op bewuste openbaring, en de toevoeging *het* Woord al het geopenbaarde als Goddelijke éénheid aanduidt. En waar het Beeld Gods of de Zone Gods óók genoemd wordt de Wijsheid, het Woord, de Logos, daar doen deze namen dienst om ons te doen verstaan, dat de verhouding van Vader en Zoon, die eene verhouding van generatie is, louter *geestelijk* te verstaan zij, overmits de gedachte, de wijsheid en het woord realiteiten zijn in de wereld der onzienlijke dingen.

Het meest echter, en zulks geheel de Schrift door, wordt genoemd den naam van den *Zoon*, om den Tweeden Persoon der Heilige Drieëenheid bekend te maken. Deze naam bevat de hoogste en rijkste openbaring, en spreekt het menschelijk bewustzijn het meest toe, omdat in het aardsche leven de verhouding van vader en zoon het meest reëele beeld is van de innige betrekking tusschen God den Vader en den

Zone Gods. Maar ook doet deze naam ons weten het groote onderscheid tusschen Hem en alle uitverkorenen, want Hij is alleen de *Zone* Gods, de éénige en eeuwige Zoon van God, en de door Hem verlosten dragen niet den naam van z o n e n, maar wel van *kinderen* Gods. Hoewel op onderscheiden wijze gevarieerd, keert toch altijd deze naam terug. Hij wordt genoemd: de Zone Gods, de Zoon des Allerhoogsten, de waarachtige Zoon, de eigen Zoon, de beminde Zoon, de eeniggeboren en eerstgeboren Zoon. De belijdenis, dat Hij de Zone des levenden Gods is, vroeg Hij van de discipelen. (Matth. 16 : 16.) Hij verklaart aan Kajafas, te zijn de Zoon des gezegenden Gods. (Mark. 14 : 62.) En bij elk gewichtig levensmoment van den Heere wordt deze naam genoemd, want bij de geboorte van Christus wordt Hij „de *Zoon* des Allerhoogsten" genaamd (Luk. 1 : 32); bij den Doop wordt gehoord: „Deze is Mijn *Zoon*, Mijn Geliefde, in Denwelken Ik Mijn welbehagen heb" (Matth. 3 : 17); dit wederom bij de verheerlijking op Thabor; en voor Kajafas was het Jezus' beëedigd Zelfgetuigenis, te zijn de *Zone* des gezegenden Gods.

Wel wees men op Coloss. 1 : 15, waar de Zone Gods „de *eerstgeborene* aller creature" wordt genaamd, evenals in Rom. 8 : 29 „de *eerstgeborene* onder vele broederen", en heeft daaruit willen afleiden, dat de Zone Gods niet de eenige en eigen Zoon van God was, maar slechts de *eerst*geborene; doch tevergeefs, want de nadruk valt bij dergelijke benaming op *geborene*. Alles wat er is, is geschapen, en er is geen ding, dat niet *geschapen* is. Tegenover al wat c r e a- t u u r is, staat nu de Zone Gods als niet gemaakt, noch geschapen, maar als de gegenereerde, de geborene, en daarom als Zone Gods, als *God* boven al het geschapene. Hij is als eerstgeborene ook de Eeniggeborene, want zoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn *eeniggeboren* Zoon gegeven heeft.

Bij dezen naam van den Tweeden Persoon, die uitdrukt dat Hij is de Zone des levenden en gezegenden Gods, wordt in het bijzonder gedacht aan de *eeuwige generatie*, als benaming voor Zijn personeele eigenschap. Deze is een wonderlijk mysterie, ons menschelijk begrip zeer verre te boven gaande, waarvan niet dan met stamelende klanken gesproken kan worden, en waarin niet al te diep mag worden ingedrongen. Want alle aardsche generatie is tijdelijk, grijpt plaats op een bepaald oogenblik; is onvolkomen, roept dies om een veelheid van kinderen; is zinnelijk en geschiedt dus door het lichaam van vader èn moeder. De Goddelijke generatie des Zoons door den Vader daarentegen is een *eeuwige*, die nimmer eindigt, een *volkomene*, die deswege één Zoon doet geboren worden, en een louter *geestelijke*, die alleen uit den Vader geschiedt.

Men heeft gepoogd, uit de bekende woorden van Psalm 2 : 7: „Gij zijt Mijn Zoon, heden heb Ik U gegenereerd," het dogma der eeuwige generatie af te leiden. Maar de paulinische exegese in Hand. 13 : 32, 33 maant tot voorzichtigheid bij zoodanige uitlegging. Want evenals God een richter of een koning voor Israël „verwekte", wordt in Handelingen 13, met terugslag op Psalm 2, gezegd, dat Jezus *als Middelaar* door God Drieëenig is verwekt. Zien deze woorden op de eeuwige aanstelling of verwekking van den Middelaar — zooals met name CALVIJN leert —, evenals in Micha 5 : 1 van diens „uitgangen vanouds, van de dagen der eeuwigheid," gesproken wordt, dan is de eeuwige generatie van den Tweeden Persoon door den Vader als Eersten Persoon, innerlijk in de Drieëenheid, niet bewezen met het heenwijzen naar zulke tekstwoorden.

Veel zekerder gaan zij, die indenken de gedachte van den naam des Vaders en des Zoons, en haar met klaar bewustzijn logisch uitwerkten. De Eerste Persoon wordt Vader genaamd, omdat Hij Vader *is*, en aan den Vadernaam is de gedachte

van generatie onafscheidelijk verbonden; evenals aan den naam van den Zoon onlosmakelijk verbonden is de gedachte van gegeneerd te zijn.

Overmits de Vader *eeuwig* is, is Hij altijd genereerende, nooit niet-genereerende, anders ware Hij niet een „eeuwige Vader"; en om even diezelfde reden is de Zoon altijd gegenereerd wordende, en daarom de „eeuwige Zoon". Dit volgt ook uit de *éénheid* van beider Wezen, want ware de Goddelijke generatie niet eeuwigdurend, de Zoon zou Zich, als zij ophield, van den Vader afscheiden en een eigen Wezen worden, hetwelk zoo niet is. Zoo is het meer uit hoofde van de uitgewerkte gedachte, dan wel op grond van een letterlijk aangehaalden tekst, dat de Christelijke Kerk de eeuwige, nimmer ophoudende, eeuwigdurende generatie des Zoons door den Vader gelooft en belijdt.

Deze heerlijke waarheden zijn geen dogmatische spitsvondigheden te noemen, maar van het allergrootste gewicht te achten. De belijdenis van Christus' waarachtige Godheid is de *kern* der Christelijke religie, en dat God-in-Christus als Persoon van den Vader onderscheiden is, is de rijkste openbaring aan de Kerk geschonken, welke belijdt (zie artikel VIII der Geref. Confessie), dat in het Drieëenige Wezen „de Zoon is het Woord, de Wijsheid en het Beeld des Vaders", en in artikel IX aanmerkt, dat in de bijzondere ambten en werkingen te onswaart „de Zoon is onze Zaligmaker en Verlosser door Zijn bloed".

Maar in alle daad naar buiten werken de drie Personen saam, echter zoo, dat de orde en het onderscheid der Personen bewaard blijft. Ook de Zoon is Schepper, want alle dingen zijn uit den Vader, maar *door* den Zoon, en Heiligmaker, want Christus leeft in de Zijnen; alhoewel, vanwege den naam, omdat de Zone Gods de uitverkorenen tot „kinderen"

maakte, en uit kracht van onderscheiding het werk der Verlossing Hem bijzonderlijk toegeëigend is. De eeuwige generatie leert ons, dat het werk der Verlossing één is met het werk der schepping, dat de Schepping zelve verlost wordt, en dat niet een nieuwe schepping plaats grijpt. Daarom geeft Hij het water voor Zijn Doop, en brood en wijn voor Zijn Avondmaal. De Zoon is Middelaar in het werk der Schepping èn in het werk der Genade. De Zoon zendt ook met den Vader den Heiligen Geest, den Trooster om in alle waarheid te leiden, en neemt dus deel aan de heiligmaking, want de Heilige Geest is ook van Hem uitgaande. De schepping, verlossing en heiligmaking is één werk van God Drieëenig.

Maar in het werk der verlossing treedt de Zoon zeer bijzonderlijk, vanwege Zijn ambt en werking, op den voorgrond. Dat leert ons de Doop, want als wij in den Naam des Zoons gedoopt worden, zoo verzegelt ons de Zoon, dat Hij ons wascht in Zijn bloed van alle onze zonden, ons in de gemeenschap Zijns doods en Zijner wederopstanding inlijvende, alzoo, dat wij van onze zonden bevrijd, en rechtvaardig voor God gerekend worden.

IV.

DE HEILIGE GEEST.

> Wanneer de Trooster zal gekomen zijn, dien Ik u zenden zal van den Vader, namelijk de Geest der waarheid, die van den Vader uitgaat, die zal van Mij getuigen.
> JOH. 15 : 26.

Het oud-kerkelijk symbool van ATHANASIUS belijdt als *personeele* eigenschap van den Derden Persoon der Heilige

Drieëenheid: „De Heilige Geest is van den Vader en den Zoon, niet gemaakt, noch geschapen, noch gegenereerd, maar uitgaande." Want het onmededeelbare, waarin het persoonlijke leven bestaat, karakteriseert den Vader als de Zijnde van Zich Zelven, den Zoon als gegenereerd wordende, maar den Heiligen Geest als *uitgaande*.

De strijd in de Kerk over den Heiligen Geest is altijd van gansch anderen aard dan die over den Zoon geweest. Dezelfden die de Goddelijke natuur van Jezus loochenden, bestreden ook het belijden van de Godheid des Geestes; maar waar in den eersten strijd de *Godheid* van Christus de inzet was, daar was in den anderen strijd meer de *persoonlijkheid* van den Heiligen Geest in geding, want stond deze eenmaal vast voor het geloovig bewustzijn der Kerk, dan volgde daaruit vanzelf de Godheid.

De bestrijders van de persoonlijkheid des Heiligen Geestes, wier geestelijke aanvoerder, de om zijn wreedheid zoo beruchte, MACEDONIUS, Patriarch van Constantinopel, was, en die naar hem oudtijds Macedonianen, later, meer zakelijk, Pneumatomachen (= strijders tegen den Heiligen Geest) genoemd werden, en alras met de Arianen en Semi-Arianen zich vereenigden, ontkenden in geenen deele, dat de Heilige Schrift van den Heiligen Geest veelvuldig gewag maakt; maar zij verstonden onder dien naam nimmer de Godheid zelve, veel minder een Goddelijk Persoon. De Modernen doen heden ten dage evengelijk. Zij wijzen er op, dat „den geest geven" beteekent den laatsten *adem* uitblazen; dat een „vlugge geest" doelt op een helder *verstand;* dat „geest en stof" aanwijst de tegenstelling tusschen het zienlijke en *onzienlijke;* dat de „geest des tijds" uitdrukking is voor de stemming der gemoederen, en dat al dergelijke spreekwijzen, waarin van „geest" gesproken wordt, nimmer het recht geven, tot een zelfstandig *persoonlijk* leven te concludeeren.

Integendeel, zoo beweerde men, God is een geest, omdat

Hij onzienlijk is, en Hij is heilig, dus een heilige geest. Men bewaarde dusdoende den naam, maar leidde de gemeente op een dwaalspoor, en loochende welbewust den Heiligen Geest te zijn de Derde Persoon in de Heilige Drieëenheid. De vroegere en latere Pneumatomachen, onderling veelvuldig geschakeerd, van het éene Goddelijk Wezen als van een heiligen geest sprekende, noemden ook de vrome stemming in het gemoed der gemeente een heiligen geest, en prezen dezen heiligen, geestelijken gemoedstoestand als een gave Gods; maar zij wilden nimmer weten van den Heiligen Geest, die als Goddelijk Persoon één was met den Vader en den Zoon, en woonde en werkte in het Lichaam van Christus.

Zoo is het gekomen, dat de ware Kerk in den Ariaanschen strijd, waarin het ging om de belijdenis van den Tweeden Persoon, begon met de waarachtige *Godheid* van Christus te belijden, maar dat in den Macedoniaanschen strijd de *persoonlijkheid* van den Heiligen Geest rechtstreeks werd verdedigd.

Het is slechts noodig, de Heilige Schrift te laten spreken.

In het Oude Testament wordt de Heilige Geest voortdurend genoemd. De Geest Gods zweefde over de wateren. Door den Geest van Gods mond is al het heir der hemelen gemaakt. (Ps. 33 : 6.) En diep-geestelijk bad de bidder in het Oude Verbond: „Neem Uwen Heiligen Geest niet van mij." (Ps. 51 : 13.) Bekend is het woord van Jesaja 63 : 10: „Zij hebben Zijnen Heiligen Geest smarten aangedaan" — „waar is Hij, die Zijnen Heiligen Geest in het midden van hen stelde," en dat van Haggaï 2 : 6: „Mijnen Geest, staande in het midden van u." Aan het onderwerpelijk genadewerk van den Heiligen Geest heeft het in de dagen der oude bedeeling nimmer ontbroken, want van den val af heeft God Zijne wedergeborenen, geloovigen en bekeerden gehad, in wie

het werk des Geestes onmiskenbaar openbaar werd. Dit alles neemt echter niet weg dat, gelijk het gansche mysterie der Heilige Drieëenheid in het Oude Testament meer verborgen is en wachtte op volledige openbaring in het Nieuwe, zoo ook het *persoonlijk* leven van God den Heiligen Geest in de boeken des Ouden Verbonds minder klaar uitkomt, maar wel zeer duidelijk in die van het Nieuwe.

Het Nieuwe Testament openbaart schier op elke bladzijde de persoonlijkheid van den Heiligen Geest. Reeds Zijn naam „de Trooster", de Paracleet, maakt Hem als zoodanig ons bekend, want Hij *troost* en *getuigt*. „Wanneer de Trooster zal gekomen zijn, dien Ik u zenden zal van den Vader, namelijk de Geest der waarheid, die van den Vader uitgaat, die zal van Mij getuigen." (Joh. 15 : 26.) Zeer persoonlijk leeren wij den Heiligen Geest kennen in de bekende woorden van Joh. 16 : 13: „De Geest der waarheid, Hij zal u in al de waarheid leiden; want Hij zal van Zich Zelven niet spreken, maar zoo wat Hij zal gehoord hebben, zal Hij spreken, en de toekomende dingen zal Hij u verkondigen," want een die leidt, die hoort, die spreekt wat hij hoort, en verkondigt het toekomende, is een *persoon*, met eigen zelfstandigheid. Als wij lezen, dat het den Heiligen Geest heeft goed gedacht (Hand. 15 : 28); dat de Heilige Geest uitdrukkelijke bevelen geeft (Hand. 13 : 2); dat de Geest onze zwakheden mede te hulpe komt, en voor ons bidt met onuitsprekelijke zuchtingen (Rom. 8 : 26); dat de Geest alle dingen, ook de diepten Gods onderzoekt en ons openbaart (I Cor. 2 : 10); dat de Geest alle gaven werkt en uitdeelt aan een iegelijk in het bijzonder, gelijk Hij wil (I Cor. 12 : 11); en dat de gemeenschap van den Heiligen Geest in een der apostolische zegenbeden (II Cor. 13 : 13) wordt toegebeden, dan verstaan wij onmiddellijk, dat goeddunken, bevelen, bidden, te hulpe komen, onderzoeken

en openbaren, uitdeelen naar het willen, en het geven van gemeenschap nooit anders dan van een *Persoon* gezegd kan worden, en dat, waar al deze dingen voortdurend van den Heiligen Geest gezegd worden, zulks Zijn persoonlijk leven en bestaan op het allerduidelijkst openbaart. Niet minder komt dat uit in de vermaning: „*Bedroeft* den Heiligen Geest Gods niet, door welken gij verzegeld zijt tot den dag der verlossing" (Ef. 4 : 30), en bovenal leert de hoogst ernstige waarschuwing tegen de ontzettende, éénige zonde die onvergefelijk is, het eigen, zelfstandig, persoonlijk, van den Vader en van den Zoon onderscheiden leven van den Heiligen Geest: „Daarom zeg Ik u: alle zonde en lastering zal den menschen vergeven worden; maar de lastering tegen den Geest zal den menschen niet vergeven worden. En zoo wie eenig woord gesproken zal hebben tegen den Zoon des menschen, het zal hem vergeven worden; maar zoo wie tegen den Heiligen Geest zal gesproken hebben, het zal hem niet vergeven worden, noch in deze eeuw, noch in de toekomende." (Matth. 12 : 31, 32.)

En beleed men eenmaal, dat de Heilige Geest een zelfstandig Persoon was, dan beleed men diens *Godheid* vanzelf. Want de apostel Petrus zegt tot Ananias en Saffira eerst, dat Satan ze verleid heeft om den *Heiligen Geest* te liegen, en onmiddellijk daarop: „Gij hebt den menschen niet gelogen, maar *Gode*." (Hand. 5 : 3, 4.) En de apostel Paulus zegt de eene maal: „Of weet gij niet, dat ulieder lichaam een tempel is van den *Heiligen Geest?*" (I Cor. 6 : 19), de andere maal: „Weet gij niet, dat gij *Gods* tempel zijt, en de Geest Gods in ulieden woont?" (I Cor. 3 : 16.)

Komt dan aan de orde de vraag, waarin de personeele zelfstandigheid, de onmededeelbare eigenschap, het eigen karakter van God den Heiligen Geest te zoeken zij, dan

luidt het eenvoudig antwoord van elk kerkelijk symbool, dat, gelijk de Vader is van Zich Zelven, gelijk de Zoon is gegenereerd wordende, alzoo de Heilige Geest is *uitgaande*.

De benaming van deze personeele onderscheiding is ontleend aan den adem, die uitgaat uit den mond, waarbij op te merken valt, dat in de beide openbaringstalen, het Grieksch en Hebreeuwsch, het woord geest volkomen gelijkluidend is met wind. Dit doet ons verstaan, dat de Geest Gods de *adem* des Almachtigen wordt genoemd: „De Geest Gods heeft mij gemaakt, en de adem des Almachtigen heeft mij levend gemaakt" (Job 33 : 4), òf ook de *Geest Zijns monds*, in II Thess. 2 : 8: „denwelken de Heere verdoen zal door den Geest Zijns monds, en te niet maken door de verschijning Zijner toekomst." Die „uitgang" des Geestes wordt ook „blazing" (spiratio) genoemd, omdat wij in het scheppingsverhaal lezen, dat God de HEERE den uit het stof der aarde geformeerden mensch „in zijne neusgaten *geblazen* [heeft] den adem des levens" (Gen. 2 : 7), en omdat uitdrukkelijk vermeld staat, dat de Zone Gods, den Heiligen Geest aan de apostelen gevende, op hen *blies*. (Joh. 20 : 22.) Al deze mededeelingen zijn in de hoogste mate opmerkenswaardig, en brengen het „uitgaan" van den Geest Gods ons nader tot het bewustzijn.

Dat echter in de kerkelijke symbolen niet van „geblazen worden", maar van „uitgaan" gesproken wordt, heeft voornamelijk zijn oorzaak hierin, dat in Joh. 15 : 26 gezegd wordt van den Trooster, van den Geest der waarheid, dat Hij „van den Vader *uitgaat*".

In de oude Kerk is heftig gestreden over de vraag, of de Heilige Geest alleen van den Vader of ook van den Zoon uitgaande is. Zelfs heeft de verschillende beantwoording van deze vraag geleid tot de groote scheuring tusschen de Oostersche en de Westersche Kerk. Deze strijd ontleent zijn naam aan het bekende *Filioque*, hetwelk beteekent: „óók van den

Zoon". In het Oosten werd geleerd, dat de Heilige Geest alleen van den Vader is uitgaande, in het Westen, dat Hij is uitgaande óók van den Zoon.

De Heilige Schrift veroordeelt het Oostersche standpunt, en verleent hare sanctie ongetwijfeld aan het Westersche. Want in Joh. 14 : 26 zegt de Zoon: „de Trooster, de Heilige Geest, welken de Vader zenden zal *in Mijnen naam*," en in Joh. 15 : 26: „Wanneer de Trooster zal gekomen zijn, Dien *Ik u zenden zal* van den Vader." En het meest duidelijk komt deze waarheid uit in de bekende pericoop van Joh. 16 : 13—15: „wanneer die zal gekomen zijn, namelijk de Geest der waarheid, Hij zal u in al de waarheid leiden; want Hij zal van Zich Zelven niet spreken, maar zoo wat Hij zal gehoord hebben, zal Hij spreken, en de toekomende dingen zal Hij u verkondigen. Die zal *Mij* verheerlijken; want Hij zal het *uit het Mijne* nemen, en zal het u verkondigen. Al wat de Vader heeft, is het *Mijne;* daarom heb Ik gezegd, dat Hij het uit het *Mijne* zal nemen, en u verkondigen." De Heilige Geest wordt door den Zoon van den Vader gezonden, Hij neemt uit hetgeen des Zoons is, en verheerlijkt den Vader èn den Zoon, is dus óók van den Zoon uitgaande.

Deze waarheid is allerminst van belang ontbloot. Gelijk de eeuwige generatie ons leert den samenhang tusschen het scheppings- en verlossingswerk van den Vader en van den Zoon, zoo leert ons het Filioque, dat de Heilige Geest, vanwege Zijn uitgang van den Zoon, niet werkt zonder het Woord en zonder de Wijsheid, en zijn wij door deze leer gewaarschuwd voor alle *valsche* mystiek, die slechts grijpt naar de onderwerpelijke genade des Geestes buiten het voorwerpelijke verlossingswerk van den Christus Gods om.

In alle werken naar buiten werken de drie Goddelijke Personen saam, waarbij de orde en het onderscheid der Personen in acht genomen worden. De Vader neemt deel aan het werk der verlossing en der heiligmaking, de Zoon is

mede Schepper en Heiligmaker, en de Heilige Geest is niet slechts Heiligmaker, maar voert Zijn heilig en heerlijk werk ook uit in de schepping èn in de verlossing.

De Heilige Geest is óók Schepper, want in den geboortestond van hemel en aarde zweefde (broedde) de Geest Gods op de wateren (Gen. 1 : 2), en de Psalmist verkondigt dat door den Geest van Gods mond al het heir der hemelen is gemaakt. (Ps. 33 : 6.) En in Job 33 : 4 lezen wij: „De Geest Gods heeft mij gemaakt, en de adem des Almachtigen heeft mij levend gemaakt." Alle dingen zijn *uit* den Vader, *door* den Zoon, en *in* den Heiligen Geest. En God de Heilige Geest is óók Verlosser, want Hij heeft aan den Christus in Maria's schoot het lichaam toebereid, en het mysterie van de ontvangenis uit den Heiligen Geest doet ons het verlossingswerk des Geestes aanschouwen. Die Heilige Geest heeft niet alleen de Profeten en Apostelen geïnspireerd om het woord des heils bekend te maken, maar ook den Middelaar Gods en der menschen bekwaamd en bekrachtigd in de uitvoering van het vrijwillig op Zich genomen verlossingswerk, weshalve de komende Christus profeteert: „De Geest des Heeren HEEREN is op Mij, omdat de HEERE Mij gezalfd heeft, om een blijde boodschap te brengen den zachtmoedigen: Hij heeft Mij gezonden om te verbinden de gebrokenen van harte, om den gevangenen vrijheid uit te roepen, en den gebondenen opening der gevangenis." (Jes. 61 : 1.) Christus is gezalfd met den Heiligen Geest zonder mate, en zoo nauw zijn verlossingswerk en heiligmaking verbonden, dat de Schrift getuigt: „Maar zoo iemand den Geest van Christus niet heeft, die komt Hem niet toe." (Rom. 8 : 9.)

Maar zeer bijzonderlijk is het werk der heiligmaking den Heiligen Geest toegeëigend. Daarom belijdt artikel VIII der Geref. Confessie meer a l g e m e e n: „De Heilige Geest is de eeuwige Kracht en Mogendheid, uitgaande van den

Vader en den Zoon," maar artikel IX meer in het bijzonder: „De Heilige Geest in onze Heiligmaker door Zijne woning in onze harten." Het onderwerpelijke genade-werk, waardoor de uitverkorenen èn Christus èn Zijn weldaden *deelachtig* gemaakt worden, wordt gewrocht door den Heiligen Geest, die de wereld overtuigt van zonde, en van gerechtigheid en van oordeel (Joh. 16 : 8); die wederbaart, (Joh. 3 : 5); leidt tot geloof en bekeering; want niemand kan zeggen Jezus den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest (I Cor. 12 : 3). De Heilige Geest vernieuwt het leven (Titus 3 : 5), verzekert van het kindschap Gods (Rom. 8 : 15, 16), is de Trooster of de Paracleet, leidt in alle waarheid (Joh. 16 : 13), is, op den doorluchtigen Pinksterdag, uitgestort over alle vleesch, en woont in het Lichaam van Christus. (I Cor. 3 : 16.)

Dies zegt ons Doopsformulier: „desgelijks, als wij gedoopt worden in den naam des Heiligen Geestes, zoo verzekert ons de Heilige Geest door dit heilig Sacrament, dat Hij in ons wonen, en ons tot lidmaten van Christus heiligen wil, ons toeëigenende hetgeen wij in Christus hebben, namelijk de afwassching onzer zonden, en de dagelijksche vernieuwing onzes levens, totdat wij eindelijk onder de gemeente der uitverkorenen in het eeuwige leven onbevlekt zullen gesteld worden."

UIT HEM, EN DOOR HEM, EN TOT HEM ZIJN ALLE DINGEN.

> Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.
> ROM. 11 : 36.

Onze arbeid, bedoelende op *populaire* wijze eenige hoofdstukken van de Kennisse Gods te behandelen, is hiermede ten einde gebracht. Als wij thans de pen nederleggen, geschiedt zulks niet, omdat wij van oordeel zouden zijn, dat de heerlijke stoffen, waarmede wij ons bezighielden, voldoende of volledig zijn behandeld geworden. Wij zijn er zeer diep van doordrongen, dat wie spreekt van God en Goddelijke zaken, nooit anders dan met stamelende klanken daarvan kan gewagen.

Maar wij weten ook, dat, als de schrijver van den brief aan de Hebreën in hoofdstuk 11 de voornaamste helden des geloofs heeft bijgebracht, hij in vers 32 schrijft: „En wat zal ik nog meer zeggen? want de tijd zal mij ontbreken." In het Evangelie van Johannes wordt uitdrukkelijk gemeld, dat opzettelijk niet alles wat door Jezus gesproken of gedaan is, beschreven is geworden, want .... „zoo zij elk bijzonder geschreven wierden, ik acht, dat ook de wereld zelve de geschrevene boeken niet zou bevatten." (Joh. 21 : 25.) En de Prediker gaf zijn bekend, hoewel veelszins misbruikt woord: „van vele boeken te maken is geen einde, en veel

lezens is vermoeiing des vleesches" (Pred. 12 : 12.) Als wij er dan op letten, hoe zelfs de heilige, de van God geïnspireerde schrijvers in het Woord des Heeren hunne boeken eindigen, zonder dat alles is gezegd, wat wel gezegd had kunnen worden, dan vragen wij : hoeveel te eerder mag een gewoon schrijver, die slechts een nietig menschenkind is, zijn taak als geëindigd beschouwen, bijaldien een bepaald oogmerk door hem is verkregen !

Wij handelden, bij wijze van inleiding, eerst over de *heerlijkheid* der kennisse Gods, en over de noodzakelijkheid om ook met den mond belijdenis te doen van wat in het hart geloofd wordt. Daartegenover stelden wij de twijfelmoedige taal van het *Agnosticisme*, reeds gelogenstraft door het naturalistisch Rationalisme en door het pantheïstisch Mysticisme. Wij letten op de *Openbaring Gods*, waardoor Hij Zich Zelven bekend maakt aan den mensch, door Hem bekwaamd om die openbaring in zich op te nemen en te leven in de vreeze des HEEREN. Wij stonden stil bij de *onnatuurlijke verschijnselen* van het diabolisch Atheïsme en epicuristisch Materialisme. Vervolgens lichtten wij breedvoerig toe de *Natuurlijke Godskennisse*, waarbij gewezen werd op hare verwerving, onvolmaaktheid voor den zondaar, averechtsche ontwikkeling in het star Deïsme en onzedelijk Pantheïsme. Onmiddellijk daarna vingen wij het licht op van de *Bijzondere Openbaring*, om haar zelve te bespreken, en in verband daarmede de wedergeboorte en de verlichting des verstands, waardoor zij verstaan wordt; over hare schriftuurlijke documenteering, en over de groote onderscheidenheid der kennisse, uit haar geput of aan haar ontleend. Vervolgens werd aangetoond, dat het *bestaan Gods* niet wijsgeerig is te bewijzen, maar een zake des geloofs is. Ontvouwd werd de belijdenis der Confessie aangaande het *Wezen Gods*, dat Hij is een eenig en eenvoudig geestelijk Wezen. Genoemd werden de vele *Namen Gods*, die Hij

den Zijnen op de lippen legt. Verkondigd werden de *deugden des Heeren:* eeuwig, onbegrijpelijk, onzienlijk, onveranderlijk, oneindig, almachtig; volkomen wijs, rechtvaardig, goed en een zeer overvloedige Fontein aller goeden. En eindelijk werd belijdenis gedaan van het wondervolle mysterie der Heilige Drieëenheid van Vader, Zoon en Heiligen Geest, van de Driepersoonlijkheid van het éene Wezen Gods.

De kennisse van den eenigen waarachtigen God is voor de godvruchtige ziel de meest begeerlijke schat, het hoogste goed. Aan de kennisse Gods in het aangezicht van Christus Jezus, die, door Gods nederbuigende goedheid, den naar Zijn beeld geschapen mensch genadiglijk als een uitnemend voorrecht verleend is, is het eeuwige leven verbonden. Den hoogen en verhevenen God, Wiens naam heilig is, en die woont in de eeuwigheid, als in een ontoegankelijk licht, te mogen kennen in Zijne met souvereine vrijmacht gegeven openbaring, doet deel hebben aan het licht des hemels, maar ook aan het leven der zaligheid.

Dies zegt de ziel, die zich begenadigd en verrijkt weet met de kennisse Gods: de wet Uws monds is mij beter dan duizenden van goud of zilver; de vreeze des HEEREN, de kennisse Gods is begeerlijker dan goud, ja dan zeer fijn goud, en zoeter dan honig en honigzeem. Deze wijsheid is beter dan robijnen, en al wat men begeeren mag, is bij haar niet te vergelijken.

Wie de glanzen van het licht der Openbaring mocht opvangen, in Gods licht het licht zien, wie ooit daarin zijn lust genoot, vraagt niet naar het minimum van de kennisse waarmede hij voor tijd en eeuwigheid zou kunnen volstaan om zalig te worden, maar is weetgierig om dieper in te dringen in de verborgenheden der Goddelijke openbaring, is dorstig om telkens weer te drinken van de wateren der

kristalheldere rivier, is begeerig om, zonder ophouden, nieuw vergaderde schatten te voegen bij de oude.

De kinderen Gods kennen in hun beste oogenblikken het blaken van leerzucht, en veroordeelen den Laodiceër, die, ten opzichte van de Godsgeheimen, koud is noch heet. Zij vragen niet, met hoe weinig kennis volstaan kan worden om de zaligheid te verkrijgen, maar weten, dat de Vader in de hemelen daarin verheerlijkt wordt, dat de broederen des Zoons, geleid door den Geest der waarheid, opwassen in de kennis, en veel vrucht dragen. Dies bidden zij: „Geef mij verstand van God en Goddelijke zaken," en minnen het gezelschap van hen, die kundig zijn in Gods getuigenissen. En toch is die kennisse Gods zeer verschillend, al naar gelang van den leeftijd, van den persoonlijken aanleg, van de huiselijke opvoeding en maatschappelijke omgeving. Maar een *rijke* kennisse Gods is voor een ieder, naar zijn gave en mate, een macht in dit moeilijk leven, met zijn vele worstelingen, een bron van geestelijke genieting, alle aardsch genot in waardij zeer verre te boven gaande, en strekt bovenal tot verheerlijking en grootmaking van Hem, die Zich kenbaar gemaakt heeft, en de mensch tot Zijn kennis en lof heeft geschapen en geformeerd.

Dies zegt onze Confessie, dat God Zich in Zijn heilig en Goddelijk Woord te kennen geeft „zooveel als ons van noode is in dit leven, tot Zijne eere en de zaligheid der Zijnen".

En al is het, dat wij in dit leven de volmaakte kennis niet kunnen verkrijgen, omdat wij eerst hiernamaals tot de voorgestelde volkomenheid zullen geraken, dan als God Drieëenig alles zal zijn in allen, en wij Hem zullen kennen, gelijk wij ook gekend zijn, toch loopen wij in de loopbaan, jagen er naar of wij het ook grijpen mochten, jagende naar het wit tot den prijs der roeping Gods, die van boven is in Christus Jezus.

Uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen,

zoo betuigt de Apostel het, God verheerlijkend, van de genade in Christus Jezus. Wij passen die uitspraak toe op de kennisse Gods. Want *uit Hem* is alle kennis, omdat het Hem van alle eeuwigheid af beliefde Zich te openbaren; *door Hem* is alle kennis, omdat Hij de openbaring op zoodanige wijze gaf, en den mensch op zoodanige wijze schiep, dat de sprake Gods verstaan kan worden; *tot Hem* is alle kennis, omdat ze strekt tot eere, lof en prijs van den nooit genoeg volprezen Naam van Hem, die is de eenige, waarachtige God, te loven en te prijzen tot in der eeuwigheid. Amen.

